

**ΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΣΜΟΙ: Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΘΕΣΜΩΝ ΣΤΗΝ  
ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ: *ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ  
ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ***

**ΑΛΑΜΑΝΙΩΤΗΣ ΑΓΓΕΛΟΣ  
ΥΠΟΨΗΦΙΟΣ ΔΙΔΑΚΤΩΡ**

**ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗΣ ΜΙΧΑΗΛ**

***ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ  
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ***

**ΒΟΛΟΣ 2018**

Η παρούσα διδακτορική διατριβή αποτέλεσε το επιστέγασμα της προσωπικής μου επιθυμίας να εμβαθύνω όσο το δυνατόν περισσότερο σε έναν συγκεκριμένο επιστημονικό κλάδο των οικονομικών επιστημών, τον κλάδο που εμπεριέχει τις έννοιες της πόλης, των θεσμών, των ανθρωπίνων σχέσεων. Η επιστημονική κατάθεση της εργασίας, σημαίνει την κορύφωση μίας μεγάλης προσπάθειας που ξεκίνησε από το καλοκαίρι του 2010, και έφτασε στο τέλος της το έτος 2018. Ομολογώ ότι η εκπόνηση της διατριβής έλαβε για μένα τη μορφή ενός διαρκούς ταξιδιού, ένα ταξίδι που περιείχε άλλοτε δύσκολες, άλλοτε όμορφες στιγμές. Αλλά σε κάθε περίπτωση αυτές οι στιγμές, αυτές οι μικρές ακαθόριστες στιγμές, συσσωρευμένες όλες μαζί δημιούργησαν ένα συνολικό μοτίβο ταλαντευόμενων συναισθημάτων, τα οποία με συντρόφευσαν όλα αυτά τα χρόνια και θα συνεχίσουν να με συντροφεύουν ως μία γλυκιά ανάμνηση μέσα στα επόμενα χρόνια.

Σε κάθε περίπτωση, έχω την αίσθηση πως όλα εκείνα που είχα στο μυαλό μου όταν αποφάσισα να προβώ στη διαδικασία της διδακτορικής διατριβής, έγιναν πράξη. Η έρευνα, η αναζήτηση, η αμφισβήτηση, η διαλλακτικότητα, όλα μαζί μου δημιούργησαν έναν έντονο συναισθηματικό κλοιό, που τον ανέμενα το 2010, αλλά δεν γνώριζα πόσο συναρπαστικός μπορεί να υπάρξει. Η έξαρση της στιγμής, η αόρατη δύναμη που σε ωθεί να μάθεις κάθε μέρα κάτι παραπάνω, ίσως είναι το καλύτερο εφόδιο που κληρονόμησα από όλη αυτή την προσπάθεια. Θέλω να πιστεύω πως πέραν της επιστημονικής επέκτασης των γνώσεων μου, και φυσικά πέραν της εξειδίκευσης που μου προσέφερε η συνεχής ενασχόληση με το ίδιο αντικείμενο για χρόνια, θα μου μείνει ως πάγιο πλέον εφόδιο, η πίστη στην προσπάθεια αλλά και η αμφισβήτηση όλων όσων μας παρουσιάζονται ως δεδομένα. Αυτή η αμφισβήτηση, όταν εκφράζεται με θετική διάθεση και όχι με τον μηδενισμό του αντιδραστικού, ενδέχεται να φέρει καίρια αποτελέσματα στην διεύρυνση της προσωπικότητας του ατόμου αλλά κυρίως στην εικόνα που έχει για τον κόσμο, τον συνάνθρωπο, την κοινωνία, τις ανθρώπινες σχέσεις. Θα μου μείνει επίσης η διαδικασία της μελέτης θεωριών και απόψεων που αρχικά με βρίσκει πλήρως αντίθετο. Είναι αυτή η διαδικασία που ανοίγει το ανθρώπινο μυαλό και διώχνει τις εμμονικές τάσεις που προκύπτουν από τις παγιωμένες κατηγοριοποιήσεις. Νομίζω ότι με βάση αυτή την άποψη, ήδη νιώθω βελτιωμένος ως άνθρωπος.

Σε αυτό το σημείο νιώθω πραγματικά την ανάγκη να ευχαριστήσω ορισμένους ανθρώπους, οποίοι με διάφορους τρόπους συνέβαλαν είτε στην έμπνευση, είτε στη στήριξη, είτε στην περάτωση της συγκεκριμένης διατριβής. Χωρίς την παρουσία τους, είμαι βέβαιος πως τίποτα δε θα ήταν εύκολο, το πιθανότερο δε, είναι η εργασία να μην είχε καν ξεκινήσει. Ως εκ τούτου, τους ευχαριστώ θερμά, και υπόσχομαι ότι την στήριξη που μου παρείχαν ο καθένας από το δικό του μετερίζι, δεν θα τη ξεχάσω ποτέ. Ευχαριστώ από τα βάθη της καρδιάς μου:

- Τον καθηγητή μου, κύριο Ζουμπουλάκη, γιατί πέραν του ότι ήταν ο εμπνευστής του θέματος, η χημεία που έχουμε μεταξύ μας αποτέλεσε και το εφαλτήριο ώστε να συνεχίσω τις σπουδές μου σε διδακτορικό επίπεδο.
- Τους κυρίους Αρβανιτίδη Πασχάλη και Μεταξά Θεόδωρο, για τις σημαντικές παρατηρήσεις κατά τη διάρκεια εκπόνησης της διατριβής.
- Την επιτροπή έγκρισης του θέματος, κυρίους Κεβόρκ, Παπαδάμου, Χάλκο, γιατί η δική τους θετική έκθεση, το μακρινό 2010, μου έδωσε την δυνατότητα να πραγματοποιήσω ένα από τα όνειρά μου.
- Τους γονείς μου, για πολλούς λόγους, που δεν χρήζουν καν αναφοράς.
- Την Ευαγγελία, για έναν λόγο, που τον ξέρει εκείνη κι εγώ.
- Τους φίλους μου, Δημήτρη, Βασίλη, Κώστα, Θοδωρή, γιατί είχαν για πολλοστή φορά στη ζωή τους(από τότε που ήμασταν μικρά παιδιά), την υπομονή και την ανοχή να ακούν τα συναισθηματικά μου ξεσπάσματα.
- Τον αδερφό μου, Μίλτο, γιατί κάθε είδους ανάγκη μου, δε ξέρω πως τα καταφέρνει, αλλά βρίσκει τον τρόπο και την καλύπτει.

Η εκπόνηση διδακτορικής διατριβής, είναι μία διαδικασία που μόνο μοναχική δε μπορεί να χαρακτηριστεί. Η στήριξη σε όλα τα επίπεδα είναι και αναγκαία και απαραίτητη. Ευχαριστώ για μία ακόμη φορά όλους τους προαναφερθέντες, από τα βάθη της καρδιάς μου.

## ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διδακτορική διατριβή αποτελεί μία προσπάθεια εμβάθυνσης της σχέσης που εμφανίζεται να υπάρχει μεταξύ της θεσμικής θεωρίας όπως αυτή εκφράστηκε μέσα από το έργο του North Douglass και της έννοιας της μεταβολής των πόλεων. Στα πλαίσια αυτά μελετώνται έννοιες που άπτονται των αντικειμένων της ανάπτυξης των πόλεων, της κοινωνικής μεταβολής, της εξέλιξης των ανθρωπίνων σχέσεων, της επίδρασης των θεσμών στην ανθρώπινη συμπεριφορά. Γίνεται προσπάθεια να εντοπιστούν τα γενεσιουργά αίτια της δημιουργίας των πόλεων, που χρονολογούνται αιώνες πριν, όταν εμφανίστηκε η ανάγκη στους ανθρώπους να συνυπάρξουν ώστε να εξελιχθούν.

Μελετώνται οι σημαντικότερες θεωρίες που αφορούν το κομμάτι των θεσμών, με την θεσμική θεωρία του North Douglass να έχει επιλεγεί ως το κύριο μέσο της αναζήτησης των στοιχείων της μεταβολής του αστικού ιστού και της αστικής εικόνας. Εκτός όμως από τη θεωρία του North Douglass, εξετάζονται συγκρινόμενες και άλλες σημαντικές θεωρίες και γίνεται προσπάθεια να εντοπιστούν τα χαρακτηριστικά εκείνα που δημιουργούν την αστική μεταβολή. Η πόλη αποτελεί ένα σύγχρονο κοινωνικό φαινόμενο και είναι ο χώρος δράσης και αντιπαράθεσης διαφόρων κοινωνικών ομάδων. Η διαδικασία της αλλαγής μίας πόλης, μπορεί να αποτελεί και το «κλειδί» επεξήγησης της κοινωνικής μεταβολής γενικότερα.

Σημαντικό μέρος της εργασίας κατέχει και η μελέτη του φαινομένου του λαθρεπιβάτη, ένα κοινωνικό κυρίως φαινόμενο, που αποτελεί σημείο αναφοράς της θεσμικής θεωρίας του North καθώς η προσπάθεια εξάλειψής του, φαίνεται να έχει θετική απόδοση στην εξελικτική διαδικασία των πόλεων.

Τέλος, η εργασία εμπεριέχει κομμάτι εμπειρικής έρευνας που αφορά την πόλη του Βόλου, σε μία προσπάθεια να εντοπιστούν οι πτυχές των θεωριών που μελετήθηκαν.

Η διατριβή, αποτελεί μία προσπάθεια συγκερασμού της έρευνας της θεσμικής θεωρίας και της αστικής εξέλιξης, καθώς η πρώτη αποτελεί τον καθρέφτη της ανθρώπινης νοοτροπίας στη κοινωνία, η δεύτερη αποτελεί την αποτύπωση της ανάπτυξης μέσα στο πέρασ των χρόνων.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Γενική Εισαγωγή .....	σελ. 8-14
<b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η γέννηση των πόλεων.....</b>	σελ.15
1.1 Εισαγωγή .....	σελ.15
1.2 Η πρώτη εμφάνιση των πόλεων.....	σελ.15-21
1.3 Η κοινωνική ζωή των ανθρώπων πριν τη δημιουργία των πόλεων.....	σελ.21-22
1.3.1 Η μεσολιθική περίοδος και η συμβολή του Νατούφιου πολιτισμού .....	σελ.22-26
1.3.2 Η νεολιθική περίοδος.....	σελ.26-29
1.4 Θεωρίες της γεωργίας .....	σελ.30-32
1.5 Η επανάσταση των πόλεων.....	σελ.32-34
1.6 Η εμφάνιση του πολιτισμού.....	σελ.35-37
1.7 Θεωρίες για την πρώτη οικονομική επανάσταση .....	σελ.38-41
1.7.1 Η θεωρία των οάσεων.....	σελ.41-42
1.7.2 Η θεωρία της πυρηνικής ζώνης (Braidwood, 1963).....	σελ.42-44
1.7.3 Η θεωρία της οριακής ζώνης (Binford 1968, Flannery 1969).....	σελ.44-46
1.7.4 Η θεωρία της επίδειξης (Hayden, 1992).....	σελ.46-47
1.7.5 Η θεωρία της συνεξέλιξης .....	σελ.47-49
1.7.6 Η θεωρία της εξημέρωσης (Quinn, 1992) .....	σελ.49-50
1.8 Η θεωρία του North .....	σελ.50-56
1.9 Συμπεράσματα.....	σελ.56-59
<b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2:Οικονομικές Θεωρίες για τη δημιουργία των πόλεων .....</b>	σελ.60
2.1 Εισαγωγή .....	σελ.60-65
2.2 Θεωρίες δημιουργίας των πόλεων .....	σελ.65
2.2.1 Η Μαρξιστική προσέγγιση .....	σελ.65
2.2.1.1 Η προσέγγιση του Karl Marx.....	σελ.66-69
2.2.1.2 Η προσέγγιση του Louis Althusser.....	σελ.69-70
2.2.1.3 Η προσέγγιση του Manuel Castells .....	σελ.70-72
2.2.1.4. Η προσέγγιση του David Harvey.....	σελ.72-73

2.2.2. Η προσέγγιση του Max Weber .....	σελ. 74-78
2.2.3 Λοιπές θεωρίες.....	σελ. 78-98
2.2.4 Η προσέγγιση του Douglass North .....	σελ. 99-102
2.3 Συνοπτική σύγκριση των θεωριών.....	σελ. 102-106
<b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Οι θεσμικές μεταβολές και η επίδρασή τους στις πόλεις.....</b>	<b>σελ. 107</b>
3.1 Εισαγωγή .....	σελ. 107-111
3.2 Η ιστορικότητα των θεσμών .....	σελ. 111-114
3.3 Η έννοια των θεσμών.....	σελ. 114
3.3.1 Ο ορισμός των θεσμών .....	σελ. 114-119
3.4 Η θεώρηση του προβλήματος του “λαθρεπιβάτη” στις σύγχρονες πόλεις από τη Νέα Θεσμική Οικονομική.....	σελ. 120
3.4.1 Εισαγωγή .....	σελ. 120-127
3.4.2 Η νέα θεσμική σχολή και η θεωρία του North .....	σελ. 127-131
3.4.3 Η λύση του προβλήματος σύμφωνα με τον North.....	σελ. 131-134
3.4.4 Συμπεράσματα .....	σελ. 135-136
<b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η μελέτη της περίπτωσης του Βόλου .....</b>	<b>σελ. 137</b>
4.1 Εισαγωγή .....	σελ. 137-139
4.2 Η Ιστορία του Βόλου .....	σελ. 139-140
4.2.1 Η κοινωνικοοικονομική διαμόρφωση της πόλης.....	σελ. 140-146
4.2.2 Η επίδραση των σεισμών στη διαμόρφωση της εικόνας της πόλης .....	σελ. 147-149
4.2.3 Η βιομηχανική πρόοδος.....	σελ. 149-153
4.3 Τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού .....	σελ. 154-169
<b>Τελικά Συμπεράσματα .....</b>	<b>σελ. 170- 180</b>
<b>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ .....</b>	<b>σελ. 181-216</b>
<b>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ .....</b>	<b>σελ. 217-227.</b>

**ΛΙΣΤΑ ΠΙΝΑΚΩΝ**

**Πίνακας 4.1:** Απογραφή 2011..... σελ.155

**Πίνακας 4.2:** Συγκριτικά στοιχεία των μεγάλων Δήμων της Θεσσαλίας..... σελ.158

**ΛΙΣΤΑ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ**

**Διάγραμμα 4.1:** Δείκτης εξέλιξης του πληθυσμού του Βόλου(ανά 20ετία)..... σελ.157

## 1.Γενική Εισαγωγή

Το κύριο στοιχείο έρευνας της παρούσας διατριβής αφορά την έννοια της πόλης καθώς και τη σύνδεσή της με την κοινωνική εξέλιξη η οποία θα πραγματοποιηθεί μέσω των θεσμών και της ανθρώπινης συνύπαρξης. Ο ορισμός της πόλης, η έκφρασή της, η πορεία της μέσα στο χρόνο αλλά κυρίως ο ρόλος που διαδραματίζει στην εξέλιξη της κοινωνικής και της οικονομικής ζωής θα αποτελέσουν τις βάσεις πάνω στις οποίες θα αναπτύξουμε μία σειρά ερμηνειών της διαφορετικότητας της ανθρώπινης συμπεριφοράς μέσα στο χρονικό διηνεκές. Οι τελευταίες αναφέρονται σε ήδη υπάρχουσες θεωρίες αλλά και σε πιθανές πτυχές οι οποίες εξακολουθούν να παρουσιάζουν ποικιλόμορφο χαρακτήρα. Μάλιστα, αξίζει να τονισθεί πως η υπάρχουσα βιβλιογραφία παρέχει μία σειρά θεωρητικών και μεθοδολογικών αναλύσεων σχετικά με τις επιρροές των θεσμών στην αναδιαμόρφωση των κοινωνικών σχέσεων, όμως εμφανίζεται ένα κενό στην συγκεκριμενοποίησή τους στο κομμάτι της αστικής διατύπωσης.

Για την καλύτερη κατανόηση του σκοπού της παρούσας μελέτης κρίνεται αναγκαία η παρουσίαση του βασικού στοιχείου πάνω στο οποίο δομείται αυτή. Ως εκ τούτου η παράθεση κάποιων ορισμών αναφορικά με την έννοια της πόλης θεωρείται ότι θα βοηθήσουν στην κατανόηση των πληροφοριών που θα παραταθούν στην εξέλιξη αυτής της έρευνας. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη (στο έργο του *Πολιτικά*) «η πόλη είναι η τελειότερη μορφή κοινωνίας» η οποία έχει συσταθεί με σκοπό την επίτευξη κάποιου αγαθού και πιο συγκεκριμένα αγαθά που βοηθούν στην βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών.. Η «πόλις» αποτελεί ένα είδος ανώτερης κοινωνικής συνύπαρξης, στο εσωτερικό της οποίας εμπεριέχονται όλες οι άλλες και προσβλέπει στο ανώτερο όλων των αγαθών. Το αγαθό για το οποίο γίνεται λόγος αφορά την ευδαιμονία των πολιτών και με αυτόν τον τρόπο η «πόλις» λειτουργεί επιδιώκοντας το συμφέρον των πολιτών της. Υπάρχουν και άλλες κοινωνικές μορφές οι οποίες αποβλέπουν μόνο σε ένα αγαθό προς όφελος των μελών τους. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη μία κοινότητα η οποία αποσκοπεί στην ευδαιμονία των πολιτών της



χαρακτηρίζεται ως πόλη ή πολιτική κοινωνία. Η τελευταία είναι μία οργανωμένη κοινωνία με κυριότερα χαρακτηριστικά την αυτάρκεια, την ελευθερία, την αυτονομία, το πολίτευμα αλλά και τους θεσμούς (Αριστοτέλης)<sup>1</sup>.

Για την ορθότερη απεικόνιση και κατανόηση της έννοιας της πόλης κρίνεται σκόπιμη η πραγματοποίηση μίας προσπάθειας εντοπισμού των λόγων και των αιτιών που οδήγησαν στην παρουσία της πόλης. Η εμφάνιση και η ανάλυση της έννοιας της πόλης αναδύονται ως χρήσιμα εργαλεία για το παρόν και το μέλλον της ενώ δεν πρέπει να λησμονούνται οι λόγοι για τους οποίους πρέπει να εξεταστεί το συγκεκριμένο θέμα. Η πόλη αποτελεί τον ζωτικό χώρο έκφρασης και κίνησης του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού πάνω στη γη, ένας χώρος ο οποίος εξελίσσεται και μεταβάλλεται με το πέρασμα των ετών. Αν θέλουμε η εξέλιξη να προσδίδει στη καθημερινότητα των ανθρώπων θετικά στοιχεία και σημεία βελτίωσης της κοινωνικής συμβίωσης, θα πρέπει να εντοπιστούν οι παράγοντες εκείνοι που διαχειρίζοντάς τους με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, θα αποτελούν τα πολύτιμα εργαλεία τα οποία θα χρησιμοποιούνται ως μέσα περάτωσης στόχων και σκοπών της ανθρώπινης ευμάρειας. Ως εκ τούτου, η πόλη μαζί με τις υπόλοιπες έννοιες που την περιβάλλουν, όπως οι θεσμοί, χρήζει όχι μόνο κοινωνικού και οικονομικού, αλλά και ανθρωποκεντρικού ενδιαφέροντος, καθώς αναφέρεται στην ατομική ζωή του κάθε ανθρώπου, παράλληλα με τις κοινωνικές πτυχές που διαμορφώνονται μέσα από την αναμόχλευση των κοινωνικών σχέσεων. Η αναζήτηση της ουσίας ή τουλάχιστον ενός κομματιού της εντοπίζεται στη γέννηση, στην αιτία και στην αρχή. Σκοπός του πρώτου κεφαλαίου είναι η ανάδειξη των αιτιών της εμφάνισης της πόλης, η αναζήτηση των λόγων που οδήγησαν τους ανθρώπους να δημιουργήσουν ομάδες και να ενώσουν τις δραστηριότητές τους σε έναν κοινό χώρο, ο οποίος θεωρείται ότι είναι ο πρόγονος της πόλης. Θα γίνει μία προσπάθεια να αποτυπωθούν τόσο οι αιτίες που

---

<sup>1</sup> Αριστοτέλης. Ενότητα 11η (Α1, 1): Η πόλη είναι η τελειότερη μορφή κοινωνίας. In *Πολιτικά*.

τις δημιούργησαν αλλά και οι αιτίες που μέσα στο διηλεκές του χρόνου προώθησαν τη μετάλλαξή τους, ώστε να πάρουν τη σημερινή σύγχρονη μορφή. Ταυτόχρονα θα γίνει μία συζήτηση για τις οικονομικές θεωρίες που επικρατούν αναφορικά με τη δημιουργία των πόλεων με τις κυριότερες να είναι του Max Weber, του Karl Marx και του Douglass North. Για την καλύτερη κατανόηση αυτών θα επιχειρηθεί και μία συνοπτική σύγκριση αυτών παραθέτοντας τα σημαντικότερα σημεία των θεωριών τους.

Στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσας διατριβής θα παρουσιαστούν οι θεσμικές μεταβολές οι οποίες έχουν λάβει χώρα με το πέρασμα του χρόνου καθώς επίσης και η επίδραση αυτών στις αστικές συγκεντρώσεις. Πιο συγκεκριμένα, θα αναφερθούμε σε έννοιες όπως οι θεσμοί και η παρουσία τους στο χρόνο ενώ μετά τον ορισμό τους θα παραθέσουμε μία διάκριση αυτών. Ένα σημαντικό κομμάτι αυτού του κεφαλαίου θα καλυφθεί από την αναφορά στους οργανισμούς και στη σχέση των θεσμών με την αστική κοινωνία μέσω της θεωρίας του North. Ολοκληρώνοντας το τρίτο κεφάλαιο θα αναφερθούμε στη νέα θεσμική σχολή και στο μοντέλο του North αλλά και στις λύσεις που δίνει στο πρόβλημα του λαθρεπιβάτη στις σύγχρονες πόλεις.

Επεκτείνοντας την ανάλυσή μας θα συνεχίσουμε την ανάλυσή μας προσπαθώντας να εξειδικεύσουμε το θέμα μας επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον μας στην θεσμική θεωρία. Στα επόμενα κεφάλαια θα προσπαθήσουμε να ενσωματώσουμε τα στοιχεία της θεσμικής θεωρίας μελετώντας συγκεκριμένο παράδειγμα, της πόλης του Βόλου. Αρχίζοντας τη συζήτησή μας με μίας ιστορική αναδρομή στην εξέλιξη και στην πορεία της πόλης θα συζητήσουμε για την κοινωνική της διαμόρφωση. Πλησιάζοντας προς το τέλος του κεφαλαίου θα αναφερθούμε στην επίδραση κάποιων γεωλογικών φαινομένων στη διαμόρφωση της εικόνας της πόλης ενώ θα παραθέσουμε και τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού της πόλης του Βόλου.

Στο Παράρτημα και τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας μας, θα προχωρήσουμε στην εμπειρική ανάλυση στην οποία εξετάσαμε την επιρροή της θεσμικής θεωρίας βασισμένης στις διδαχές του North, πάνω στα κοινωνικά χαρακτηριστικά της πόλης του Βόλου. Αρχικά θα παραθέσουμε τα στοιχεία της μεθοδολογίας της έρευνας που

ακολουθήσαμε ενώ θα συζητήσουμε εκτενώς για το ερευνητικό εργαλείο το οποίο εφαρμόσαμε. Πριν προχωρήσουμε στην εκτίμηση των αποτελεσμάτων μας θεωρήσαμε απαραίτητη την αναφορά στον πληθυσμό και στο δείγμα της έρευνάς μας ενώ θα δοθεί χώρος και έκταση στην ερμηνεία των τελικών αποτελεσμάτων.

Η παρούσα διατριβή έχει ως σκοπό την διασύνδεση των εγγενών χαρακτηριστικών της θεσμικής θεωρίας όπως αυτή εκφράστηκε και εκφράζεται ακόμη μέσα από το έργο του North, με την κοινωνική διαφοροποίηση και τη μεταβολή που εμφανίζεται μέσω της ανάπτυξης ενός σύγχρονου οικονομικό-κοινωνικού εργαλείου, όπως είναι η πόλη και η αστική ζωή. Πέραν του κύριου σκοπού υπάρχουν και κάποιοι επιμέρους στόχοι που θα καλυφθούν.

- Η απόδειξη της βαρύτητας της θεσμικής θεωρίας στην κοινωνική εξέλιξη.
- Η ανάδειξη του προβλήματος του λαθρεπιβάτη, ενός φαινομένου που υπάρχει στις κοινωνίες και επηρεάζει την συνύπαρξη των ατόμων.
- Η σύγκριση των χαρακτηριστικών κάποιων σημαντικών θεωριών που αφορούν τους θεσμούς, πάντα με γνώμονα της επιρροή που ασκούν στις πόλεις και στην αστική μεταβολή.
- Η μελέτη της απεικόνισης της θεσμικής θεωρίας σε μία μεσαίου μεγέθους ελληνική πόλη( επιλέχθηκε η πόλη του Βόλου).
- Η προσπάθεια εντοπισμού όλων εκείνων των χαρακτηριστικών που καθιερώθηκαν μέσα από τη θεσμική θεωρία του North, εντός της αστικής ζωής και της διαδικασίας διαμόρφωσης των πόλεων.

Τόσο ο κύριος στόχος της διατριβής όσο και οι επιμέρους στόχοι θα γίνει προσπάθεια να καλυφθούν κατά το δυνατό, και μέσα από την διαδικασία εξεύρεσης απαντήσεων πάνω σε ερωτήματα που αφορούν τόσο τη θεσμική θεωρία όσο και την αστική μεταβολή. Αυτά είναι τα παρακάτω:

- 1) Ποιοι παράγοντες επιδρούν στην εξέλιξη των πόλεων;
- 2) Γιατί οι πόλεις έχουν διαφορετική μορφή; Πώς δημιουργείται η διαφορετικότητα;
- 3) Μπορεί η θεσμική θεωρία να εξηγήσει την αστική μεταβολή;

- 4) Η θεωρία του North, μία από τις πιο σημαντικές εκφράσεις της θεσμικής θεωρίας, με ποιο τρόπο αποτυπώνεται στην καθημερινότητα των πολιτών;
- 5) Μπορεί να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο του λαθρεπιβάτη;
- 6) Ποιοι παράγοντες επηρεάζουν την ανθρώπινη συμπεριφορά εντός των πόλεων;
- 7) Οι άνθρωποι λειτουργούν με γνώμονα το συμφέρον όπως προτάσσει η νεοκλασική θεωρία;
- 8) Ποιοι παράγοντες είναι ικανοί να αλλάξουν την ανθρώπινη συμπεριφορά και κατ'επέκταση την αστική συμπεριφορά;
- 9) Ποιος ο ρόλος των θεσμών στην εξέλιξη των κοινωνιών;
- 10) Πώς μπορεί να αλλάξει μία παγιωμένη αρνητική συμπεριφορά συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων;

Η κάλυψη των στόχων που έχουν τεθεί, θα επιφέρει μία σειρά απαντήσεων τόσο στα παραπάνω ερωτήματα όσο και σε μία σειρά από άλλα που αφορούν την αστική ζωή, την αστική μεταβολή σε συνάρτηση με την επιρροή των θεσμών πάνω στην ανθρώπινη συμπεριφορά. Οι απαντήσεις αυτές καθώς αφορούν την καθημερινότητα των πολιτών, την διαμόρφωση των αστικών χαρακτηριστικών αλλά και την κοινωνική συμβίωση γενικότερα, είναι λογικό να αφορούν τον κάθε άνθρωπο που ζει στις πόλεις, τον κάθε άνθρωπο που θα ήθελε να ζει σε μία πόλη. Αφορά επίσης ανθρώπους που ζουν σε διαφορετικές πόλεις και προσπαθούν εξηγήσουν τα θετικά μίας πόλης σε σχέση με τη δική τους. Αφορά τους εκατοντάδες των τουριστών που μαγεύονται από την εικόνα μίας πόλης, όχι τόσο για τα αρχιτεκτονικά της μνημεία, αλλά για την αξιοζήλευτη αστική συμπεριφορά των πολιτών της. Και επειδή όπως είπαμε, η πόλη μελετάται υπό το πρίσμα της θεσμικής θεωρίας του North, η παρούσα διατριβή θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως ένα ακόμη βήμα μελέτης για τους επιστήμονες που πιστεύουν και μελετούν της θεσμική θεωρία, αλλά και όσους διερευνούν τα αστικά χαρακτηριστικά των πόλεων μέσα από την ανθρώπινη συμπεριφορά. Τέλος, οι απαντήσεις στα ερωτήματα της εργασίας θα μπορούσαν να βοηθήσουν όλους όσους έχουν θέσεις ευθύνης και επηρεάζουν με τις αποφάσεις τους την αστική μεταβολή, αλλά επειδή όπως θα δούμε παρακάτω στη διάκριση των

θεσμών, μεγάλη επίδραση ασκούν και άτυποι θεσμοί, η εργασία απευθύνεται στον πατέρα που συμβουλεύει το παιδί του, στους φίλους που συνομιλούν μεταξύ τους, στους γείτονες που μοιράζονται το κοινό πεζοδρόμιο. Στις πόλεις ζει το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της γης και οι όποιες κοινωνικές αποχρώσεις εκφράζονται εντός της, με αποτέλεσμα μέσα στο χρόνο, οι κοινωνίες να αλλάζουν, η εικόνα της αστικής ζωής να μεταβάλλεται.

### **Βασική ερευνητική σχέση**

Σε αυτό το σημείο κρίνεται σκόπιμο να αποσαφηνιστεί και να γίνει όσο το δυνατόν πιο εμφανές, το κύριο θέμα και ο στόχος της συγκεκριμένης διατριβής. Είναι αλήθεια πως η προσπάθεια εμβάθυνσης σε τομείς διαφορετικούς αλλά κυρίως η ενασχόληση με επιστημονικά πεδία τα οποία τέμνονται μέσω όχι και τόσο φανερών γραμμών, ενδεχομένως να δημιουργεί πολλές φορές σύγχυση και επιστημονικό αποπροσανατολισμό. Οφείλει να γίνει λοιπόν, ξεκάθαρο, τόσο η αρχική σκέψη, η ιδέα, η φιλοδοξία αν θέλουμε να το εκφράσουμε σωστά, όσο και οι παράπλευρες σκέψεις που επί της ουσίας στηρίζουν την αρχική, την βασική ιδέα.

Το βασικό λοιπόν θέμα της τρέχουσας διατριβής είναι η ενασχόληση με δύο βασικές έννοιες, οι οποίες αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της σύγχρονης κοινωνικής ζωής. Πρόκειται για τις έννοιες της θεσμικής θεωρίας και της πόλης. Η μεν θεωρία, εξετάζεται όχι βαθιά και μεθοδολογικά, αν και κατά πόσο ευσταθεί ή όχι ως μεθοδολογικό εργαλείο επεξήγησης της ανθρώπινης κοινωνικής εξέλιξης, αλλά δεχόμαστε ως δεδομένη την δυναμική που αναπτύσσει, ειδικά τα τελευταία χρόνια, σε κομμάτια της Οικονομίας και της Κοινωνίας, που δεν μπορεί να καλύψει η Νεοκλασική θεωρία. Η θεσμική θεωρία, η οποία μελετήθηκε διεξοδικά, δεσμεύεται στη συγκεκριμένη διατριβή ως το κύριο εργαλειακό μέσο, σε ότι αφορά την προώθηση των κοινωνικών, οικονομικών, αναπτυξιακών, εξελίξεων. Η δέσμευση αυτή, διαφαίνεται μέσα από τη σαφή προτίμηση και αποδοχή του συνόλου του έργου του Douglass North, ο οποίος κατέθεσε τα διαπιστευτήρια της νεοθεσμικής θεωρίας. Η δεύτερη έννοια που εξετάζεται είναι η έννοια της πόλης. Όχι όμως, ως χωροταξική έννοια, ή έννοια αρχιτεκτονικού και πολεοδομικού τύπου, αλλά ως ο κύριος χώρος που λαμβάνουν σάρκα και οστά οι περισσότερες κοινωνικές, οικονομικές, ιστορικές,

πολιτικές και ανθρώπινες σχέσεις. Η πόλη μελετάται υπό το πρίσμα του σπουδαίου ρόλου που διαδραματίζει στην ιστορική εξέλιξη, στην ιστορική μεταβολή. Για αυτόν ακριβώς το λόγο, τα κεφαλαία που περιγράφουν την γέννησή τους, αλλά και τις θεωρίες δημιουργίας τους, δεν αναλώνονται σε όλη την κλίμακα της ιστορικότητας τους, αλλά εστιάζουν, στα σημεία εκείνα που αφορούν τις ανθρώπινες σχέσεις και πως αυτές αλληλεπιδρούν στον αστικό χώρο. Επαναλαμβάνουμε, η έννοια της πόλης στην διατριβή, εξετάζεται μόνο μέσα από την μορφή που λαμβάνουν οι ανθρώπινες και κοινωνικές σχέσεις, εντός της και πως αυτές μεταβάλλονται αλλάζοντας την εικόνα της. Δεν μας απασχολούν δηλαδή, τα στατιστικά στοιχεία και η ακατάσχετη αριθμολογία που μπορεί να χαρακτηρίζει μία πόλη, αλλά εξετάζουμε το κατά πόσο μία πόλη μπορεί να αλλάξει μορφή μέσα στο πέρασ των χρόνων, για αιτίες που αφορούν την νοοτροπία, τις σκέψεις, και τις σχέσεις των πολιτών.

Εντός της θεσμικής θεωρίας, δεσπόζουσα μορφή, ως κάτι το αρνητικό φυσικά, είναι ο χαρακτήρας του λαθρεπιβάτη. Ο North θεωρεί τον συγκεκριμένο τύπο συμπεριφοράς ως το κύριο και βασικό πρόβλημα στην κοινωνική εξέλιξη. Όσο πιο άμεσα αντιμετωπίζεται τόσο πιο γρήγορη είναι και η εξέλιξη. Έτσι, ως ένα σημαντικό κομμάτι της θεσμικής θεωρίας, η οποία όπως είπαμε αποτελεί την βασική αποδοχή της διατριβής, και το φαινόμενο του λαθρεπιβάτη εξετάζεται διεξοδικά. Από τη στιγμή που αποδεχόμαστε ότι η θεσμική θεωρία είναι ικανή να εξηγήσει την μεταβολή των πόλεων, τότε η μεταβολή περνάει από την αντιμετώπιση του λαθρεπιβάτη. Μέσα από το ερωτηματολόγιο του παραρτήματος, γίνεται προσπάθεια να εντοπίσουμε και κατά πόσο η συμπεριφορά του λαθρεπιβάτη, είναι γνωστή πρώτον και ανεκτή δεύτερον, ειδικότερα στην πόλη μελέτης(ο Βόλος συγκεκριμένα). Άρα λοιπόν χρησιμοποιώντας το θεσμικό πλαίσιο, και εστιάζοντας κυρίως στην αντιμετώπιση του προβλήματος του λαθρεπιβάτη, στοχεύουμε να αναδείξουμε την σημασία της θεσμικής θεωρίας στην ανάπτυξη και κυρίως στην μεταβολή των πόλεων. Τέλος, πραγματοποιήθηκε μικρή έρευνα ερωτηματολογίων, για να στηριχθεί η σύνδεση αυτή και στην πράξη.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

### **Η γέννηση των πόλεων**

#### **1.1 Εισαγωγή**

Η ανάδειξη των αιτιών της εμφάνισης της πόλης και η αναζήτηση των λόγων που οδήγησαν τους ανθρώπους να δημιουργήσουν ομάδες και να ενώσουν τις δραστηριότητές τους σε έναν κοινό χώρο αποτελούν την κύρια ασχολία του δευτέρου κεφαλαίου της παρούσας διατριβής. Η πρώτη μορφή συγκέντρωσης των ανθρώπων σε ομάδες με σκοπό την κοινή τους πορεία αποτελεί και τον πρώτο πρόγονο της πόλης όπως την γνωρίζουμε σήμερα. Στα πλαίσια ολοκλήρωσης αυτού του κεφαλαίου θα γίνει μία προσπάθεια να αποτυπωθούν τόσο οι αιτίες που δημιούργησαν τις πόλεις αλλά και οι λόγοι οι οποίοι με την πάροδο του χρόνου συντέλεσαν στη μεταβολή της μορφής των πόλεων ώστε αυτές να καταλήξουν στη σύγχρονη μορφή που όλοι γνωρίζουμε. Τέλος, θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά της θεσμικής οργάνωσης που ευνόησαν μία αστική μεταβολή, έτσι ώστε να συνδεθεί η θεσμική ανάλυση με την αστική αποτύπωση.

#### **1.2 Η πρώτη εμφάνιση των πόλεων**

Από τα πρώτα χρόνια παρουσίας του στη γη ο άνθρωπος ένιωσε την ανάγκη της κοινωνικοποίησής του, μία έννοια η οποία μέσα στο χρόνο εξέλαβε ποικίλες διαστάσεις(Γάγγας 2009). Η ομαδικότητα άρχισε να αντικαθιστά τις ατομικές πρακτικές τόσο στον επαγγελματικό όσο και στον προσωπικό χώρο. Ο πρωτόγονος άνθρωπος, λειτουργώντας με το ένστικτο της επιβίωσης επιδόθηκε από πολύ νωρίς σε μία διαρκή μάχη αναζήτησης τροφής. Αυτή η διαδικασία αυτομάτως του εξασφάλιζε τη συνέχειά του ως είδος ενώ ταυτόχρονα διασφάλιζε την ύπαρξή του στη γη. Συνεπώς, η πρώτη του ασχολία ήταν η συγκομιδή θηραμάτων μέσω του κυνηγιού των ζώων τα οποία υπήρχαν σε αφθονία και ελεύθερα στη φύση. Η λογική άλλωστε

θεωρείται το μεγαλύτερο δώρο του Θεού στον άνθρωπο. Σύμφωνα με αυτό λοιπόν, το εξαιρετικό του πλεονέκτημα, είχε βρει τον τρόπο να τρέφεται και να επιβιώνει.

Με το πέρασμα των αιώνων, οι πρωτόγονοι συνειδητοποίησαν ότι τα ατομικά τους συμφέροντα εμπλέκονταν μεταξύ τους και τότε κατέληξαν στην παραδοχή ότι εάν υπήρχε η δυνατότητα συνεννόησης και συνεργασίας η ζωή τους θα γινόταν καλύτερη και η προσπάθεια επιβίωσης ευκολότερη. Η αναζήτηση για τα στάδια της πρώιμης αστικοποίησης έγκειται στην Τελική Νεολιθική ή Χαλκολιθική (4500-3200 π.Χ.), περίοδο κατά την οποία γίνεται φανερή η μετάβαση από τη νεολιθική γεωργική και κτηνοτροφική οικονομία στην οικονομία της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού. Οι παραγωγικές δραστηριότητες αναπτύσσονται και επεκτείνονται με τη διάδοση της χρήσης των μετάλλων. Τούτο το γεγονός στηρίζει τη δημιουργία εργαστηρίων μεταλλοτεχνίας και την εξειδίκευση ανθρώπινου δυναμικού στην κατεργασία των μετάλλων. Στην ίδια περίοδο η κατοίκηση παράκτιων ζωνών και η δημιουργία πρωτοαστικών κέντρων με εκτεταμένο δίκτυο θαλάσσιων επαφών και εμπορικών ανταλλαγών γίνεται συχνότατο φαινόμενο. Αυτά τα πρωτοαστικά κέντρα εξασφαλίζουν αποθέματα για την επιβίωσή τους, τα οποία υποδηλώνονται από την ανακάλυψη αποθηκευτικών πύθων. Η συλλογική παραγωγή μεταβάλλεται και επιτρέπει την ανάπτυξη νέων κοινωνικών αξιών, αφενός εξαιτίας της γνώσης που αναπτύσσεται σε μικρές ομάδες ατόμων στη μορφή μιας πρωτόγονης συντεχνίας, αλλά και της κατοχής αντικειμένων που αναδεικνύουν μια διαφορετική κοινωνική θέση (Derreau 1991). Σε αυτό το σημείο έγκειται το πρώτο ψεγάδι γέννησης μίας κοινωνικής ομάδας η οποία ενωμένη υπό το πρίσμα του κοινού συμφέροντος απολάμβανε τα οφέλη της ομαδικότητας. Η έννοια του «μαζί» είχε γεννηθεί, αφήνοντας πίσω τη στεία έννοια του «μόνος». Η πρωτόγονη συλλεκτική οικονομία αντικαταστάθηκε από το κυνήγι, τη θέση του οποίου τελικά κατέλαβε η γεωργία και η κτηνοτροφία.

Η παραπάνω εξέλιξη εκτός του ότι αφορά μία εξέλιξη σκέψης, είναι αποτέλεσμα και εξέλιξης των μέσων παραγωγής. Έτσι γεννήθηκε η ανάγκη μόνιμης εγκατάστασης η οποία εξυπηρετούσε τόσο το σταυλισμό των κοπαδιών όσο και την καλλιέργεια της γης. Οι πρώτες επιλογές αφορούσαν χώρους οι οποίοι καλύπτονταν από σπήλαια για να προστατεύουν τους ανθρώπους από τα καιρικά φαινόμενα ενώ στη συνέχεια



εμφανίστηκαν οι καλύβες στις οποίες διέμεναν 30-40 άτομα και ήταν φτιαγμένες από κλαδιά και φύλλα στα τροπικά μέρη ή από κόκκαλα μαμούθ στα ψυχρότερα. Γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι πέραν της φανεράς ανάγκης συμβίωσης, ο άνθρωπος εξέφραζε πλέον και την ανάγκη ταύτισής του με συγκεκριμένο χώρο στον οποίο θα εξυπηρετούσε τις δραστηριότητες επιβίωσής του.

Στην αρχή σχηματίστηκαν τα πρώτα χωριά ενώ με την πάροδο του χρόνου η εξέλιξή τους έφερε τη γέννηση των πόλεων. Η εξέλιξη της πόλης κινούνταν σε βίους παράλληλους με την εξέλιξη της ανθρώπινης ιστορίας (Σαρηγιάννης, 1987), αλλάζοντας πολλές μορφές, ύφος, νοοτροπία και σχέδιο. Η ανάγκη όμως που δημιούργησε την έννοια της πόλης παραμένει ζωντανή από το μακρινό παρελθόν μέχρι σήμερα. Η πόλη σε όποια μορφή και εάν εκφράζεται, είτε μιλάμε για οικισμό, είτε για μητρόπολη, είτε για χωριό, εκφράζει την ανάγκη του ανθρώπου για ομαδική συμβίωση σε έναν κοινό τόπο. Μία ανάγκη που όπως αναφέρθηκε προέκυψε από τα αρχαία χρόνια, με την πρώτη εμφάνιση του ανθρώπου στη γη και συνεχίζεται έως σήμερα αναλλοίωτη. Έχει ιδιαίτερη σημασία να γνωρίζουμε την πηγή έμπνευσης μίας τέτοιας πολύπλευρης έννοιας όπως είναι η πόλη για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε τις μεταβολές που λαμβάνουν χώρα στις κοινωνίες και στις ανθρώπινες σχέσεις. Η απαρχή της θα βοηθήσει να κατανοήσουμε καλύτερα όλες εκείνες τις πτυχές που πρέπει να εξεταστούν ώστε να καταλήξουμε σε ένα δημιουργικό συμπέρασμα για τους παράγοντες που την άλλαξαν και την αλλάζουν, στηριζόμενοι πάντοτε στη σύνδεσή της με τα θεσμικά χαρακτηριστικά. Γιατί αλλάζει μία πόλη; Πώς αλλάζει; Από πού πηγάζει μία τέτοια ποικιλομορφία μεταβολών; Και εν τέλει, μπορούμε άραγε να προβλέψουμε το μέλλον μίας πόλης; Πώς θα είναι το σήμερα μετά 20 χρόνια; Υπάρχει η δυνατότητα να δει κάποιος την εξέλιξη της πόλης σε τέτοιο βάθος χρόνου;

Ο άνθρωπος ξεχώριζε από τα υπόλοιπα έμβια όντα, έχοντας ως κύριο χαρακτηριστικό τη λογική. Η λογική είναι εκείνη η οποία του εξασφάλιζε την επιβίωσή του και με αυτήν προσπαθούσε να εξηγήσει τα περίεργα φαινόμενα που έβλεπε να λαμβάνουν χώρα δίπλα του. Ο άνθρωπος της παλαιολιθικής εποχής δεν είχε συνειδητοποιήσει ακόμα τις έννοιες της κοινωνικοποίησης, της ομάδας, της παρέας, της κοινής ταύτισης στόχων, της σύμπνοιας, της αλληλεγγύης. Οι έννοιες αυτές ήταν παντελώς

άγνωστες στο είδος εκείνο που έβλεπε ως σκοπό της ζωής του την εύρεση θηραμάτων, τα οποία σήμαιναν και την επιβίωσή του. Χρησιμοποιούσε μηχανικά το περιβάλλον του ενώ προσάρμοζε τις ανάγκες του σύμφωνα με αυτά που του παρείχε εκείνο. Η κατανόηση της έμφυτης ανάγκης του ανθρώπου να ενταχθεί σε πλαίσια κοινωνικού συνόλου αλλά και η αντίληψη του ίδιου του ανθρώπινου γένους ότι η συνύπαρξη με τους υπόλοιπους καθίσταται αναγκαία για την περαιτέρω εξέλιξη είναι πολύ βασικά στοιχεία στην προσπάθεια μελέτης του φαινομένου της πόλης.

Οι ρίζες της πόλης βρίσκονται στην αποκάλυψη της ψυχής και του μυαλού του ανθρώπου για συνύπαρξη με τους γύρω του. Όσο απλοϊκή ακούγεται αυτή η θεώρηση η πλήρης διαλεύκανσή της ίσως δώσει πολλές απαντήσεις για τα χιλιάδες προβλήματα που αντιμετωπίζουν σήμερα οι κάτοικοι των πόλεων, για τις παραλλαγές των τρόπων αντιμετώπισής τους, για τις διαφωνίες εντός των ίδιων των χωρών, για τις ανισότητες όσον αναφορά τα επίπεδα ανάπτυξης των πόλεων, για τις διαφορετικές αντιλήψεις που συνυπάρχουν και για πολλά άλλα ερωτήματα που απασχολούν το σύγχρονο κάτοικο της πόλης. Η γνώση της ιστορίας, η ανάγνωση των σημαδιών του μακρινού παρελθόντος, το ταξίδι στα αρχαία χρόνια δεν πρέπει να είναι μία απλή απεικόνιση, πραγμάτων και καταστάσεων.

Εάν προσπαθήσει κάποιος να εντοπίσει μία ακριβή ημερομηνία ή έναν ακριβή τόπο που σηματοδοτεί την έναρξη της εποχής της πόλης σαν επίσημο θεσμό, θα αντιμετωπίσει σωρεία δυσκολιών. Η παγκόσμια βιβλιογραφία, τα δημοσιευμένα κείμενα και η ίδια η μελέτη της ιστορίας δε δείχνουν να συμφωνούν σε μία κοινή άποψη. Τα χαρακτηριστικά που επιλέγει ο κάθε μελετητής και ορίζει την αφετηρία του φαινομένου της πόλης είναι διαφορετικά και εν πολλοίς θα λέγαμε υποκειμενικά. Η σύζευξη πολιτικών πεποιθήσεων, κοινωνικών παραγόντων, ιστορικών ελλειμμάτων, φιλοσοφικών αναζητήσεων, ιδεολογικών αντιλήψεων, ανθρώπινων σκέψεων, ψυχολογικών κινήτρων, επιστημονικών τεκμηριώσεων, προκαλεί εκ των πραγμάτων αδυναμία συμφωνίας σε ένα τόσο ευαίσθητο θέμα όπως είναι η διάκριση της δημιουργίας των πρώτων πόλεων.

Υπάρχει η οικογένεια, υπάρχουν οι πολλές οικογένειες, υπάρχουν οι ομάδες, οι φυλές, οι αγέλες, οι συγκεντρώσεις γύρω από ένα ιερό ή από κάποιο φυλάκιο. Όλα αυτά όμως αποτελούν τις πρώτες πόλεις; Ήταν πόλεις; Μήπως ήταν, μήπως όχι;

Μήπως θυμίζει σε τίποτα τη σύγχρονη πόλη η αρχαία συγκέντρωση γύρω από μία περιφρουρούμενη σπηλιά; Ποιοί κοινοί παράγοντες συνδέουν τις δύο εποχές; Πόσο κοντά και πόσο μακριά απέχουν τελικά οι αιώνες που χωρίζουν την παλαιολιθική εποχή από τη σύγχρονη εποχή των μεγαλουπόλεων; Συναντώνται άραγε πουθενά η κορυφή ενός ουρανοξύστη της Νέας Υόρκης, με τη φωτιά που αναδύεται από το ψήσιμο του θηράματος του παλαιολιθικού κυνηγού;

Η νεολιθική επανάσταση, η πρώτη οικονομική επανάσταση έφερε γνήσια την υπογραφή της στην αλλαγή της εικόνας της ανθρωπότητας. Οι επιπτώσεις της ήταν παντός τύπου και χαρακτήρα οι οποίες επηρέασαν την οικονομική και την κοινωνική ζωή του ανθρώπου. Ταυτόχρονα του έθεσαν νέα διλήμματα στην προσπάθειά του να εξελιχθεί και να δημιουργήσει τις ιδανικότερες συνθήκες οι οποίες θα του επέτρεπαν να ζει δημιουργικά, να συμβιώνει με τους γύρω του και να κατανοεί το περιβάλλον και τις εκφράσεις του. Οι επιπτώσεις της νεολιθικής επανάστασης, της εγκαθίδρυσης της γεωργίας ως τρόπου εξασφάλισης της τροφής, γίνονται ακόμη και σήμερα ορατές στη καθημερινότητα των ανθρώπων ακόμη και στην περίπτωση που κανείς δεν το αντιλαμβάνεται. Οι περισσότεροι κάτοικοι μίας πόλης προσχωρούν στους δρόμους της, χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες της, ζουν σε αυτήν, συνυπάρχουν με χιλιάδες άλλους πολίτες, πληρώνουν για να αγοράσουν αγαθά και εμπορεύματα, εργάζονται σε κάποιο σημείο της, αθλούνται στα γήπεδά της, παίζουν στα πάρκα της, και όλα αυτά θεωρούνται μέσα στο μυαλό τους δεδομένα. Η σημασία της πόλης σήμερα διαχέεται σε όλες τις πλευρές της ζωής ενός πολίτη και η σχέση που αναπτύσσει μαζί της είναι μία σχέση η οποία είναι πιθανό να κρίνει την ευτυχία του ή τη δυστυχία του. Ο παλαιολιθικός άνθρωπος κινούνταν μόνος του ενώ στη συνέχεια δημιουργήθηκαν οι οικογένειες και οι φυλές. Μικρές ομάδες άρχισαν να συμβιώνουν και ο αρχηγός της φυλής θεωρούνταν υπεύθυνος για την προστασία των υπολοίπων μελών (Mumford 1961). Η κοινωνική θέση του αρχηγού της φυλής μπορεί να μην ήταν συνταγματικά κατοχυρωμένη όμως έδωσε τα πρώτα δείγματα γραφής στον άνθρωπο για τη σημασία της ομάδας, της διοίκησης της ομάδας, το ρόλο μίας ηγετικής αρχής, την ανάγκη για οργάνωση και συνεννόηση. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, αν οι άνθρωποι ζευγάρωναν μόνο για να τεκνοποιήσουν, θα το έκαναν όπως ακριβώς τα ζώα. Η διαφορά όμως στον τρόπο δείχνει μία εκ βαθέων ανάγκη για συμβίωση και

συνύπαρξη, μία ανάγκη που υποθάλπεται εντός των συνόρων της πόλης και δίνει το αναφαίρετο δικαίωμα στον άνθρωπο να αναπτυχθεί και να μεγαλουργήσει. Μόνο μέσα στην ευρύτερη κοινωνία μπορεί ο άνθρωπος να αναπτυχθεί πλήρως ψυχικά και πνευματικά και να ολοκληρώσει την αποστολή του. Αυτό δεν μπορεί να επιτευχθεί μέσα στο στενό οικογενειακό περιβάλλον όπου περιορίζει την ανάπτυξη των ηθικών και πνευματικών δυνατοτήτων του καθώς μόνο μέσα στην κοινωνία της πόλης μπορεί να αναπτυχθούν οι δυνατότητές του αυτές. Δηλαδή, χωρίς την πολιτική συμβίωση ο άνθρωπος δεν ολοκληρώνεται (Μανουσάκης, 2003.).

Η διαδικασία κοινωνικοποίησης του αρχαίου ανθρώπου ήταν μία διαδικασία που ακολουθούσε αργά και σταθερά βήματα και συνέβαλε στην αρχική δημιουργία των πόλεων. Οι τρόποι με τους οποίους πραγματοποιήθηκε η κοινωνικοποίηση αυτή, αλλά κυρίως ο ρόλος που εξυπηρετούσε, τα αίτια που την προκάλεσαν και οι μορφές που προσέλαβε αποτελούν βασικά κομμάτια της αποκρυστάλλωσης του ολοκληρωμένου πάζλ που αποτυπώνεται μέσα από τις λειτουργίες, το ρόλο και τη μορφή των πόλεων όπως την ξέρουμε σήμερα. Αναμφισβήτητα, οι πρωτόγονες πόλεις δεν έχουν καμία σχέση με το σύγχρονο μοτίβο όμως η γέννησή τους προήλθε από μία αλληλουχία παραγόντων που προϋπήρχαν και πριν από αυτές. Αυτή ακριβώς η ύπαρξη των παραγόντων, κατέστησε δύσκολη τη συνεννόηση μεταξύ των διάφορων ερευνητών για την πραγματική εποχή δημιουργίας της πόλης. Σε πολλές περιπτώσεις, παρατηρήθηκε πως η εμφάνιση των πόλεων προκλήθηκε από την ανάγκη των ανθρώπων να προσεύχονται όλοι μαζί, ψάχνοντας τις απαντήσεις στις μεταφυσικές τους ανησυχίες. Οι πόλεις, σύμφωνα με αυτή την άποψη δημιουργήθηκαν ως κοινά μέρη προσευχής και κατάνυξης. (Southall, 1998)

Η μελέτη των ανθρώπινων σχέσεων είναι ίσως η μόνη διαδικασία που μπορεί να προσδώσει λίγο φως στο σκοτεινό τούνελ της αρχικής εμφάνισης των πόλεων. Το σύμπλεγμα των ρόλων, η επίδραση του περιβάλλοντος, η ανάγκη για βελτίωση του τρόπου ζωής, είναι μερικοί μόνο παράγοντες που εμφανίζονται από τα πρώτα χρόνια της παρουσίας του ανθρώπου πάνω στη γη. Η εξέλιξη και η διερεύνηση των παραπάνω φαινομένων αποτέλεσε την κινητήρια δύναμη που ώθησε τους αρχαίους στην κοινωνική αναζωπύρωση, η οποία με τη σειρά της έφερε μία αλυσίδα διαπροσωπικών σχέσεων που άγγιζαν θεσμούς όπως η οικογένεια, η θρησκεία, ο

νόμος και το πολίτευμα. Ένα μικρό κοινωνικό έμβρυο διαμόρφωσε τη δομή ενός ολόκληρου πολύπλευρου και πολύπλοκου μηχανισμού. Η καταγραφή της εικόνας από τη βάση της κρίνεται απαραίτητη για τη συνέχεια της μελέτης αυτής, καθώς είναι αναγκαία η διασύνδεση του ανθρώπινου παράγοντα με τη κοινωνική φύση του.

### **1.3 Η κοινωνική ζωή των ανθρώπων πριν τη δημιουργία των πόλεων**

Πριν φτάσουμε στη γέννηση των πόλεων και στην κοινωνική συνύπαρξη που αυτές έφεραν μαζί τους, ας εντοπίσουμε συνοπτικά την κατάσταση που επικρατούσε κατά τη διάρκεια της Παλαιολιθικής και Μεσολιθικής περιόδου. Φτάνοντας στα βάθη της εμφάνισης των ανθρώπων πάνω στη γη, είναι σημαντικό να κατανοήσουμε ποιες ήταν οι αιτίες που ώθησαν τον άνθρωπο να νιώσει την ανάγκη της κοινωνικής συμβίωσης με τους γύρω του. Αποτελεί ένα σημαντικό στοιχείο για τη μελέτη της πόλης καθώς θα μας βοηθήσει να εστιάσουμε στην πραγματική αλλαγή που προκλήθηκε τόσο στον οικονομικό όσο και στον κοινωνικό τομέα.

Όπως μαρτυρά και η ίδια η λέξη από μόνη της, η παλαιολιθική εποχή χαρακτηρίζεται από την ανακάλυψη και την επεξεργασία του λίθου ο οποίος αποτέλεσε το κύριο υλικό για τις περισσότερες εργασίες του ανθρώπου εκείνης της εποχής (Francis, 2001). Η περίοδος αυτή διαιρείται σε τρεις μικρότερες περιόδους:

- στην αρχαία παλαιολιθική εποχή (600.000-100.000 π.Χ.),
- στη μέση παλαιολιθική εποχή (100.000- 33.000 π.Χ.) και
- στη νεώτερη παλαιολιθική εποχή (33.000-10.000 π.Χ.).

Ο διαχωρισμός των εποχών σηματοδοτεί τη βιολογική εξέλιξη του ανθρώπινου είδους αλλά κυρίως έχει να κάνει με τις διαφορές που συναντώνται στον τρόπο ζωής του. Ειδικά κατά τη διάρκεια της πρώτης σημειώνονται οι πιο προοδευτικές αλλαγές του ανθρώπινου γένους. Πάντως, θα πρέπει να τονίσουμε ότι κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου συνέβησαν κάποια γεγονότα, τα οποία επέδρασαν στην κοινωνική εξέλιξη των ανθρώπων και τους ανάγκασαν να ανασκευάσουν τα πρότυπα συμπεριφοράς τα οποία εμφάνιζαν έως τότε. Η έκρηξη του ηφαιστείου της Τόμπα, ο έλεγχος της φωτιάς από τον άνθρωπο, η χρήση του ρουχισμού, και κυρίως η χρήση κάποιας μορφής γλώσσας συνετέλεσαν στην καλύτερη επικοινωνία μεταξύ των

ανθρώπων και στην προώθηση της νοοτροπίας της δημιουργίας κοινωνιών.(Toups, Kitchen, Light, Reed, 2011)

Τρία στοιχεία πολύ σημαντικά αφορούν την επιστημονική έρευνα: α) η εξέλιξη του ανθρώπου, β) το φυσικό περιβάλλον και γ) η εξέλιξη των πολιτιστικών μορφών. Με βάση λοιπόν τα πορίσματα της γεωλογίας και της παλαιοντολογίας, οι οποίες ασχολήθηκαν με τα πρώτα δύο, η εξέλιξη του ανθρώπινου είδους εκείνη την εποχή χαρακτηριζόταν από ιδιαίτερη βραδύτητα. Η πορεία της βιολογικής και πολιτισμικής εξέλιξης του ανθρώπου επηρεάστηκε συνταρακτικά από τους παγετώνες που λάβανε χώρα τη περίοδο αυτή. Οι απότομες αλλαγές της θερμοκρασίας μετέβαλλαν τη κατάσταση στην υπάρχουσα χλωρίδα και πανίδα με αποτέλεσμα να επηρεάζουν την εξελικτική πορεία του ανθρώπου. Μπορούμε να πούμε λοιπόν ότι το περιβάλλον της εποχής αυτής και οι κλιματολογικές συνθήκες αποτέλεσαν το ιστορικό πλαίσιο των αναπτυξιακών αγώνων των ανθρώπων εκείνων. Αυτό συμβαίνει γιατί οι πολιτισμοί της εποχής εκείνης επηρεάστηκαν δραστικά από τις τρομακτικές αυξομειώσεις της θερμοκρασίας και αναγκάζονταν να αλλάξουν τρόπο ζωής κάτι που πέραν του υλικού είχε και ψυχολογικό αντίκτυπο. Επομένως, αν θέλουμε να ερμηνεύσουμε τη συμπεριφορά των πολιτισμών αυτών πρέπει πρώτα να γίνει κατανοητή η ευρεία σημασία που είχαν οι κλιματολογικές συνθήκες.

### **1.3.1 Η μεσολιθική περίοδος και η συμβολή του Νατούφιου πολιτισμού**

Η περίοδος που ακολουθεί χρονικά τη παλαιολιθική περίοδο, αλλά και προηγείται της νεολιθικής, ονομάζεται μεσολιθική περίοδος. Χρονικά τοποθετείται μεταξύ των 10.000 και 5.000 ετών π.Χ. . Σε αυτήν την εποχή παγιώνεται το κλιματολογικό περιβάλλον στη μορφή που το συναντούμε ακόμη και σήμερα. Οι μεγάλοι παγετώνες αποτελούν ήδη παρελθόν και ο άνθρωπος προσάρμοσε τον τρόπο ζωής του υπό το πρίσμα των νέων συνθηκών. Χαρακτηριστικά γνωρίσματα της περιόδου είναι οι έντονα αλιευτικές -στη βάση τους- παραποτάμιες εγκαθιδρύσεις, εκεί όπου έβρισκαν δηλαδή οι άνθρωποι τα ψάρια ως πηγή τροφής.. Σε αυτή την εποχή χρονολογείται και η χρήση του τόξου και η χρήση της κεραμικής, αν και ενίοτε η παρουσία τέτοιων ευρημάτων σε μεσολιθικούς οικισμούς ερμηνεύεται ως αποτέλεσμα επαφής με νεολιθικές κοινότητες. Η κύρια ενασχόλησή του, βέβαια, εξακολουθούσε να

παραμένει το κυνήγι άγριων θηραμάτων και η συλλογή καρπών. Το σημαντικό στοιχείο της μεσολιθικής εποχής, που ενδεχομένως μαρτυρά κάποιο κοινωνικό και οικονομικό τύπου ενδιαφέρον αφορά στην κατανόηση εκ μέρους των ανθρώπων ότι ίσως θα ήταν καλύτερα για εκείνους να εγκατασταθούν κάπου μόνιμα, εγκαταλείποντας το νομαδικό στυλ της παλαιολιθικής (Clark J. G. D, 1953).

Σε αυτήν την περίοδο δημιουργούνται οι προϋποθέσεις ανάπτυξης της γεωργίας και της κτηνοτροφίας, οι οποίες θα λάβουν τις πραγματικές τους διαστάσεις και θα παίξουν δραστικό ρόλο στην προσπάθεια των ανθρώπων για εξέλιξη της κοινωνικής του πλευράς και παγίωση της ανάγκης για αρμονική συνύπαρξη με τους υπόλοιπους. Η γέννηση των πόλεων αλλά κυρίως η λειτουργία τους και η δομή τους εξυπηρετούν και εξηγούνται ενδεχομένως από την κάλυψη κάποιων ανθρώπινων αναγκών. Οι δύο προαναφερόμενες έχουν τη δική τους θέση στην ιστορία της ανθρώπινης εξέλιξης, στην εξέλιξη των κοινωνιών, στη θεσμοθέτηση και την ανάπτυξη των πόλεων και των παραγόντων που την αφορούν. Η μεσολιθική περίοδος λόγω αυτού του γεγονότος εκφράζει κάποια μεταβατικά στάδια και κυρίως κάποιες προσπάθειες προσαρμογής στο νέο περιβάλλον.

Οι μόνοι πολιτισμοί οι οποίοι είναι άξιοι αναφοράς είναι ο Αζιλαίος και ο Νατούφιος. Αξιοσημείωτο επίσης είναι το γεγονός ότι πολλές φυλές της μεσολιθικής περιόδου, συνυπήρξαν χρονικά με κάποιες νεολιθικές φυλές. Στη δυτική Ευρώπη, οι πολιτισμοί



**Χάρτης 1: περιοχές του Νατούφιου πολιτισμού (πηγή: Google maps))**

αυτοί διήρκησαν μέχρι το 3.000 π.Χ., ενώ στη Μέση Ανατολή οι νεολιθικές κοινότητες άρχισαν να αναπτύσσονται μεταξύ του 9.000-6000 π.Χ. Ο Νατούφιος πολιτισμός, υπήρξε ίσως ο σημαντικότερος πολιτισμός της μεσολιθικής περιόδου.

Οι πρώτες προσπάθειες κοινωνικοποίησης των ανθρώπων, αλλά κυρίως η πορεία που τους οδήγησε στις κοινές συνευρέσεις, στους κοινούς τόπους και στις κοινές επιδιώξεις, προσβλέπουμε να μας αποδώσει εκείνα τα στοιχεία

που θα φανούν χρήσιμα για τους σκοπούς της ανάλυσής μας. Ο Νατούφιος πολιτισμός, μελετάται ιδιαίτερα και γίνεται αντικείμενο αναφοράς καθώς σύμφωνα με τους μελετητές, τους αρχαιολόγους και τους ιστορικούς, αποτελεί τον προάγγελο της ενασχόλησης με τη γεωργία (O.Bar- Yosef, 1998). Επομένως, κρίνεται ως ιδιαίτερα σημαντική η κατανόηση της προσφοράς του πολιτισμού αυτού στη συνέχεια της ιστορίας και ειδικά στην αλλαγή του τρόπου ζωής του ανθρώπου, όπως αυτός είχε καθιερωθεί σε ολόκληρη την παλαιολιθική εποχή.

Ο πολιτισμός αυτός ήκμασε και αναπτύχθηκε στη Μέση Ανατολή, πριν από 13.000 χρόνια περίπου ενώ η κύρια ενασχόληση των πολιτών του ήταν το κυνήγι και η συλλογή καρπών. Υπάρχουν στοιχεία όμως που δείχνουν ότι ένα μικρό μέρος του πληθυσμού καλλιεργούσε σιτάρι και κριθάρι, πράγμα που σημαίνει ότι είχε αρχίσει να γεννιέται η ιδέα της εκμετάλλευσης της γης. Οι κατοικίες των ανθρώπων αυτών χαρακτηρίζονταν από μονιμότητα ή ημι-μονιμότητα ενώ αφορούσαν ημιυπόγειες κατοικίες που βρίσκονταν σκαμμένες στο χώμα και καλύπτονταν από πέτρες και ξύλα. Μία από τις μεγαλύτερες εγκαταστάσεις τους είναι η σημερινή πόλη της Ιεριχούς η οποία εξέφραζε μία μόνιμη αρχιτεκτονική κατασκευή συμπεριλαμβανομένων πολλών αποθηκευτικών χώρων για τρόφιμα, αλλά και εξοπλισμό για την επεξεργασία τους.

Ο Νατούφιος πολιτισμός, μέσα από τους μηχανισμούς που φαίνεται ότι ανέπτυξε για να αντιμετωπίσει τα προβλήματα επιβίωσης που προέκυπταν από τις έντονες κλιματικές αλλαγές, έπαιξε σημαντικό ρόλο στην κοινωνική εξέλιξη των ανθρώπων, καθώς αποτελεί την αφετηρία ενασχόλησης με την καλλιέργεια των φυτών. Ακόμη κι αν οι επιστήμονες διαφωνούν, αν και σε τι βαθμό, ο πολιτισμός αυτός μπορεί και πρέπει να χαρακτηριστεί ως η απαρχή της κοινωνικής αυτής διαδικασίας, εν τούτοις είναι εμφανές ότι κάποιο ρόλο, και μάλιστα κρίσιμο, διαδραμάτισε τελικά. Ο πολιτισμός αυτός, ο οποίος ανακαλύφθηκε και μελετήθηκε διεξοδικά από την Garrod(1957), γέννησε την ιδέα της πρώιμης καλλιέργειας. Το σημαντικότερο στοιχείο της υπόθεσης σύμφωνα με τον ίδιο είναι ότι η εξέλιξη αυτή διέπει τους κανόνες της λογικής συνέχειας κάτι πολύ σημαντικό για τη μελέτη της κοινωνικοποίησης των ανθρώπων. Μάλιστα πρέπει να τονιστεί ότι η πίστη της Garrod ότι οι πρακτικές των ανθρώπων του συγκεκριμένου πολιτισμού ήταν αυτές



που τελικά ωρίμασαν την ιδέα και εν τέλει έφεραν στη ζωή την έννοια της καλλιέργειας των φυτών, έχει συμπαράσχει και άλλους επιστήμονες που είτε ακολουθούν τον ίδιο δρόμο είτε ψάχνουν αφορμή να τον αμφισβητήσουν. Σε κάθε περίπτωση, η φύση του πολιτισμού αυτού και η σχέση του με τον νεολιθικό άνθρωπο είναι θέματα που μελετώνται διεξοδικά ακόμη και σήμερα, με πολλές από τις ιδέες της Garrod να λαμβάνονται πολύ σοβαρά υπόψη (Boyd 1999).

Οι έρευνες που έχουν διεξήχθη μέχρι τώρα έχοντας ως αντικειμενικό σκοπό την εξακρίβωση της πραγματικής μετάβασης από την κυνηγετική ζωή στην καλλιέργεια, κατέληξαν πως η κύρια περιοχή όπου και έλαβε χώρα η μετάβαση αυτή είναι η ευρεία περιοχή της Εγγύς Ανατολής. Πρόσφατα αρχαιολογικά δεδομένα επέδειξαν κι άλλες περιοχές όπου και φάνηκε ότι αποτέλεσαν κέντρα της συγκεκριμένης διαδικασίας όπως είναι το κεντρικό Μεξικό και ο ποταμός Γιάνκτσε στην Κίνα (Bar Yosef and Meadow 1995).

Εκείνη την εποχή, σπουδαίο ρόλο στις αποφάσεις των ανθρώπων όσον αναφορά τον τρόπο που θα εξασφαλίσουν την τροφή τους αλλά και γενικότερα το τρόπο που ρύθμιζαν τη καθημερινότητά τους, φαίνεται να διαδραματίζουν οι κλιματολογικές συνθήκες και το περιβάλλον. Εδώ ακριβώς όμως υπάρχει μία λεπτή καθοριστική γραμμή: Η συμπεριφορά του συλλέκτη-κυνηγού τείνει να αλλάξει, έχει όμως ιδιαίτερη σημασία να αποσαφηνιστεί η υποκρύπτουσα πτυχή της διαδικασίας αυτής, να ερμηνευθεί η κοινωνική απόχρωση των πρακτικών αυτών και εν τέλει να δοθεί μία οριστική απάντηση αν όλα οφείλονται σε μία απλή ιστορική συνέχεια ή στηρίζονται στη διαπίστωση για κάλυψη νέων αναγκών.

Το κλίμα στην περιοχή της μεσογειακής Εγγύς Ανατολής χαρακτηρίζεται σε γενικές γραμμές από μία καθαρή εποχικότητα. Κρύοι και βροχεροί χειμώνες, ζεστά και ξηρά καλοκαίρια. Αυτό το τμήμα αυτό της Μικράς Ασίας που εξετάζεται παρουσιάζει μία ποικιλία στις διακυμάνσεις των βροχοπτώσεων ανά περιοχή, γεγονός που φαίνεται να αποτελεί και την κύρια αιτία για την επέκταση ή τη σμίκρυνση των ζωνών βλάστησης (Baruch 1994). Η Μεσογειακή ζώνη της Εγγύς Ανατολής είναι η πλουσιότερη σε βλάστηση με πάνω από εκατό είδη φαγώσιμων φρούτων, καρπών, κονδύλων, φύλλων (Zohary 1973). Όμως, όπως αναφέρθηκε παραπάνω η διακύμανση των βροχοπτώσεων είχε σοβαρές επιπτώσεις σε διάφορες ζώνες της περιοχής. Έτσι, η

μεσογειακή ζώνη κρατούσε ένα σταθερό ρυθμό βλάστησης σε αντίθεση με τη ζώνη που περιλάμβανε τις στέπες και τις ερήμους, οι οποίες δέχονταν πιέσεις (Hillman 1996). Ο τρόπος αντιμετώπισης των διαφορών που επέβαλλαν οι κλιματολογικές συνθήκες θα περιείχε μία ή έναν συνδυασμό από τις παρακάτω στρατηγικές:

- συσσώρευση πληθυσμού στις μεσογειακές περιοχές
- κοινωνικές και τεχνοοικονομικές αναδιοργανώσεις εντός των πληγμένων περιοχών που θα είχε αντίτυπο στην κεντρική περιοχή (στη μεσογειακή ζώνη)
- μετανάστευση στις παράκτιες περιοχές είτε βόρεια είτε νότια.
- χρήση πολεμικών μεθόδων για κατάκτηση των ευνοϊκών περιοχών. (Bar-Yosef and Belfer-Cohen 1989).

Ο συνδυασμός των παραπάνω μεθόδων θα είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων δεδομένων αναφορικά με τη χωρική ανακατανομή του πληθυσμού κάτι που θα εκφραζόταν σε ιδεολογίες της προσαρμογής. (Bar-Yosef 1998).

### 1.3.2 Η νεολιθική περίοδος

Η Νεολιθική περίοδος είναι η περίοδος εκείνη της προϊστορίας, η οποία διαδέχεται χρονικά τη μεσολιθική περίοδο, με την αφετηρία της να εντοπίζεται χρονικά περί το 10.000 π.Χ.. Αξίζει να σημειωθεί ότι η χρονολογία αυτή αφορά το κομμάτι της Νοτιοδυτικής Ασίας καθώς στην Ευρώπη η χρονική αφετηρία έγκειται πολλά χρόνια αργότερα περί το 5.500 π.Χ.. Η περίοδος αυτή είναι ίσως η σημαντικότερη περίοδος όσον αφορά την κοινωνική εξέλιξη του ανθρώπου αλλά και το γενικότερο καταστάλαγμα του για τους τρόπους και τις μεθόδους που θα μπορούσε να εξασφαλίσει την ανάπτυξή του, τη κοινωνική του ευημερία, την συνέχειά του ως είδος. Αυτό συμβαίνει καθώς αυτήν την περίοδο δείχνει να κατασταλάζει σε κάποια βασικά κοινωνικά στοιχεία τα οποία αποτελούν βάση για τις κοινωνίες, τις σχέσεις και την πρόοδο ακόμη και στις μέρες. Τρία είναι να σημαντικά γεγονότα της εποχής αυτής που την καθιστούν άκρως σημαντική:

- Η μόνιμη εγκατάσταση των ανθρώπων.
- Η εξημέρωση των ζώων και των φυτών και η ενασχόληση με τη γεωργία.
- Η χρήση της κεραμικής.

Οι νέες αυτές τάσεις που εντοπίζονται κατά τη νεολιθική περίοδο, έχουν γίνει αντικείμενο εκτεταμένων διαφωνιών κατά πόσο πρέπει να αποδοθούν στη νεολιθική ή στην μεσολιθική περίοδο και δη στο Νατούφιο πολιτισμό. Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να αναφέρουμε ότι τα αρχαιολογικά στοιχεία δείχνουν πως το βασικότερο επίπεδο κοινωνικής οργάνωσης της περιόδου αυτής είναι η κοινότητα. Μάλιστα ο αριθμός των κατοίκων είναι τέτοιος που επιτρέπει την αυτονομία της κάθε κοινότητας. Σε κάθε περιοχή συναντούμε και διαφορετική φιλοσοφία όσα αναφορά τις σχέσεις των κατοίκων.

Στο Τσατάλχουγιούκ τα σπίτια είναι κολλητά το ένα με το άλλο, στην Ευρώπη συναντούμε μεγάλα κτίσματα(longhouses) με απόσταση το ένα από το άλλο(Hodder 2006), ενώ στην Ελλάδα υπάρχει η μορφή με ένα μεγάλο κτίσμα στο κέντρο και ομάδες κτισμάτων γύρω από αυτό. Η διατροφή όπως ήδη αναφέρθηκε βασίζεται κυρίως στα φυτά και στα ζώα, με πολλά είδη από τα οποία έχουν εξημερωθεί. Η εξημέρωση των ζώων και των φυτών συνδέεται με τη μόνιμη εγκατάσταση αν και πρέπει να σημειωθεί ότι συναντούμε και περιπτώσεις όπου ενώ υπάρχουν στοιχεία και ευρήματα μόνιμης εγκατάστασης οι άνθρωποι ασχολούνται με τη συλλογή τροφών ή και με το κυνήγι. Αυτό περιπλέκει ακόμη πιο πολύ την προσπάθεια εξεύρεσης οριστικής απάντησης για τα κίνητρα και τις αιτίες της μεγάλης κοινωνικής αλλαγής που έλαβε χώρα με τη μεταφορά από το κυνήγι στη γεωργία. Στο κομμάτι της τεχνολογίας, βελτιώνεται η επεξεργασία του λίθου που είχε ξεκινήσει από τα προηγούμενα χρόνια και η καινοτομία έγκειται στην πολύμορφη επεξεργασία του πηλού.

Η νεολιθική εποχή δεν ξεκίνησε ούτε την ίδια περίοδο αλλά ούτε είχε την ίδια διάρκεια σε όλες τις περιοχές της γης. Ο βαθμός ανταπόκρισης καθορίστηκε κυρίως από το κατά πόσο οι τοπικές πηγές ήταν εύκολα προσβάσιμες στον άνθρωπο. Η γεωργία και η κτηνοτροφία, δεν εμφανίζουν τα ίδια χαρακτηριστικά και το ίδιο επίπεδο σε όλες τις περιοχές. Η εξέλιξή τους είχε ταλαντεύσεις ανάλογα με τη μορφολογία της περιοχής και τις ειδικές συνθήκες του κάθε τόπου. Ακόμη, η απαρχή της Νεολιθικής περιόδου διεκδικείται από πολλούς τόπους. Τα πρώτα ίχνη βρέθηκαν στην Παλαιστίνη, στην Ιορδανία, στην Τουρκία, στο Λίβανο, στη Συρία, στο Ιράκ, στο Ιράν, και τελευταίες ανακαλύψεις και στα Βαλκάνια. Η σημερινή έρευνα θεωρεί

τη μετάβαση από το κυνήγι στη γεωργία ως μία κοσμοϊστορική αλλαγή καθώς κρύβει μέσα της δεδομένα και στοιχεία που αφορούν την εξέλιξη του ανθρώπου αλλά και των κοινωνιών στις οποίες ζει. Η πόλη με τη σημερινή της μορφή, οφείλει πολλά στην εποχή εκείνη. Ήταν η πρώτη ανθρώπινη επανάσταση.

Η διαφορά στον τρόπο εξασφάλισης της τροφής του νεολιθικού ανθρώπου σε σχέση με τον παλαιολιθικό, υπήρξε γεγονός κομβικής σημασίας για την εξέλιξη των κοινωνιών αλλά και γενικότερα των διαμορφωθέντων κοινωνικών σχέσεων. Η κατανόηση εκ μέρους των ανθρώπων των πλεονεκτημάτων που του προσφέρουν η καλλιέργεια της γης, η μόνιμη εγκατάσταση, η πρόοδος της τεχνολογίας, δείχνει ότι το μυαλό βρίσκεται σε μία φάση που συνεχώς αναζητεί τρόπους βελτίωσης και μεθόδους καλυτέρευσης της καθημερινότητας και της ζωής. Η διαδικασία αυτή, της μετάβασης από το κυνήγι και την συλλογή τροφών στην εξημέρωση της γης και των ζώων, στη γεωργία και στην αναπαραγωγή των σπόρων, ονομάζεται νεολιθική επανάσταση (Childe 1951).

Πρόκειται για την πρώτη μεγάλη επανάσταση του τρόπου παραγωγής, οι επιπτώσεις της οποίας συναντώνται πρακτικά και σε εξελιγμένη βέβαια μορφή ακόμη και σήμερα. Οι πόλεις με την εικόνα που παρουσιάζουν στην εποχή μας, έχουν δημιουργηθεί από τα κίνητρα των ανθρώπων για κοινή συμβίωση, από την κατανόηση της ανάγκης για ασφάλεια και αλληλοβοήθεια, στοιχεία που δε γεννήθηκαν τότε αλλά πολύ νωρίτερα. Η ανάπτυξη της καλλιέργειας έφερε ως αποτέλεσμα τον ανθρώπινο έλεγχο στους τομείς της παραγωγής και της προμήθειας της τροφής ενώ παράλληλα ώθησε το γεωργό στη μόνιμη εγκατάσταση σε έναν τόπο ώστε να μπορεί να βρίσκεται κοντά και να παρακολουθεί τη σοδειά του. Για μία ακόμη φορά, φαίνεται ότι την περίοδο εκείνη σημαντικό ρόλο στις όποιες αποφάσεις του ανθρώπου έπαιξε το κλίμα και οι περιβαλλοντολογικοί παράγοντες. Προς την τελευταία φάση των Παγετώνων το κλίμα είχε γίνει θερμότερο και ξηρότερο και αναγκαστικά οδήγησε τους ανθρώπους σε περιοχές που έβρισκαν νερό κοντά σε λίμνες ή οάσεις (Childe, 1951). Σημαντικό επίσης δεδομένο που πρέπει να τονιστεί, είναι ότι οι έρευνες επιστημών όπως η Παλαιοκλιματολογία και η Παλυνολογία αμφισβητούν τη θεωρία αυτή του Childe, καθώς ανακάλυψαν στοιχεία τα οποία

συνηγορούν στο ότι το κλίμα έγινε υγρότερο εκείνη την περίοδο και οι πραγματικές πτυχές της νεολιθικής επανάστασης πρέπει να αναζητηθούν σε άλλα κίνητρα.

Αν και υπάρχουν έντονες διαφωνίες όσο αναφορά το θέμα αυτό, σε γενικές γραμμές η νεολιθική επανάσταση φέρεται να έχει λάβει μέρος μεταξύ του 8000 π.Χ. και του 7000 π.Χ. στις περιοχές της εύφορης Ημισελήνου στην νοτιοδυτική Ασία. Η μόνιμη εγκατάσταση σε έναν τόπο και η παραγωγή της τροφής είχαν ως αποτέλεσμα την εμφάνιση των εννοιών της γαιοκτησίας και του εμπορίου (Balter, 2005). Το δεύτερο σημειώνονταν καθώς οι παραγωγοί που είχαν σε πλεόνασμα κάτι από αυτά που παρήγαγαν δέχονταν να τα ανταλλάξουν με κάτι που δεν μπορούσαν να παράγουν για κάποιο λόγο. Οι συνδιαλλαγές αυτές αποτέλεσαν τα πρώτα "βήματα" μίας μεγάλης κοινωνικής μηχανής, που καλείται εμπόριο και η σημασία του για την εξέλιξη των κοινωνιών υπήρξε σημαντική.

Η γέννηση του εμπορίου και η εξελισσόμενη διαδικασία της γεωργίας έφεραν και τις πρώτες κοινωνικές διαφοροποιήσεις. Η πρώτη συνέπεια ήταν μία δημογραφική αύξηση καθώς οι νέες συνθήκες διαβίωσης επέτρεπαν ένα ποιοτικότερο επίπεδο ζωής. Η δεύτερη έγκειται στο γεγονός ότι οι κάτοικοι είχαν χωριστεί σε δύο κύριες τάξεις: τους τροφοπαραγωγούς και τους τεχνίτες. Η διαστρωμάτωση αυτή απαιτεί κάποιου τύπου κοινωνικής οργάνωσης για να λειτουργεί σωστά ενώ κάποιοι λαοί βασιζόμενοι κυρίως στη θρησκεία, φαίνεται να ανταποκρίθηκαν καλύτερα στις νέες συνθήκες από κάποιους άλλους. Οι έννοιες της ιδιοκτησίας και της γαιοκτησίας εισέρχονται στην κοινωνική ζωή των ανθρώπων και παίζουν μάλιστα εξέχοντα ρόλο. Μέσα από την αλληλουχία και την αλληλεπίδραση των κοινωνικών σχέσεων που δημιουργεί αυτή η κοινωνική διαστρωμάτωση, μία δεύτερη επανάσταση ακολούθησε τη νεολιθική, η λεγόμενη αστική επανάσταση κατά την οποία δημιουργήθηκαν οι πρώτες πόλεις. Και αυτή η θεωρία όμως που έχει ως "πατέρα" τον αρχαιολόγο G.Childe, αμφισβητείται έντονα από στοιχεία που δείχνουν ότι η αστικοποίηση ήταν μία διαδικασία που είχε ξεκινήσει πριν ακόμη καθιερωθεί η ενασχόληση με τη γεωργία.

#### 1.4 Θεωρίες της γεωργίας

Για να κατανοήσουμε καλύτερα τους παράγοντες εκείνους που διαμορφώνουν τις πτυχές του κοινωνικού μετασχηματισμού που οδηγεί στην ανάπτυξη των πόλεων και στην διαχρονική μεταβολή τους, κρίνουμε σκόπιμο να εξεταστεί η αναπτυξιακή διαδικασία του φαινομένου της γεωργίας, ως απαρχή της προσπάθειας των ανθρώπων να εστιάσουν στα πλεονεκτήματα ενός τόπου και να αποκομίσουν οφέλη δια μέσου της κοινωνικής συμβίωσης. Η καθιέρωση της γεωργίας υπόκειται στα λεγόμενα θεσμικά χαρακτηριστικά. Η γεωργία, μελετάται υπό το πρίσμα της σημαντικής συμβολής στην κοινωνική εξέλιξη του ανθρώπου καθώς αποτέλεσε την κινητήριο δύναμη για την κατανόηση από πλευράς του ανθρώπου της ανάγκης για συμβίωση με τους άλλους, της αξίας της μόνιμης εγκατάστασης, της αξίας της προστασίας της γης από τους εχθρούς, της συμφεροντολογικής πλευράς της εξειδίκευσης της εργασίας. Όλες αυτές οι έννοιες, έστω και σε πρώιμο στάδιο έγιναν αντιληπτές από τον άνθρωπο εκείνης της εποχής ενώ αποτέλεσαν αντικείμενο ενασχόλησης και συνεχούς εξέλιξης μέσα από τις πρακτικές της καθημερινότητάς του. Η περιοχή που αποτελεί τη λεγόμενη Εύφορη Ημισέληνο περιλαμβάνει την Αίγυπτο και την Ινδία ενώ κατά πως φαίνεται είναι οι πρώτες περιοχές όπου και εμφανίστηκε το φαινόμενο της γεωργίας.

Παρά τη γενική αποδοχή της σημαντικότητας της εμφάνισης της γεωργίας και της καλλιέργειας της γης, υπάρχουν διαφορετικές θεωρίες που εστιάζουν σε διαφορετική γενεσιουργό αιτία του φαινομένου. Η διαφορετικότητα των θεωριών προωθείται και στηρίζεται από το γεγονός ότι μεταξύ της εποχής της εμφάνισης της γεωργίας και της ανακάλυψης της γραφής, μεσολάβησε μεγάλο χρονικό διάστημα και επομένως είναι δύσκολη η ταυτοποίηση των αρχαιολογικών ευρημάτων και των ιστορικών καταγραφών. Οι πιο κοινές θεωρίες είναι οι εξής:

- Η Θεωρία των Οάσεων. Σύμφωνα με αυτήν τη θεωρία καθώς το κλίμα έγινε ξηρό, οι άνθρωποι εγκαταστάθηκαν στις οάσεις όπου υπήρχε βλάστηση όπου αναγκαστικά ασχολήθηκαν με την καλλιέργεια της γης και την εξημέρωση των ζώων (Childe, 1951).

- Η Θεωρία των Πυρηνικών Ζωνών. Σύμφωνα με αυτήν τη θεωρία η γεωργία ξεκίνησε στα βουνά του Τάυρου και του Ζαγρού, και ήταν αποτέλεσμα της εντατικής ανάπτυξης των σιτηρών στη περιοχή (Braidwood 1963).
- Οι δημογραφικές θεωρίες. Οι θεωρίες αυτές εντοπίζουν την αιτία της στροφής προς τη γεωργία στη συνεχή αύξηση του μόνιμου πληθυσμού σε έναν τόπο. Ο πληθυσμός αυτός είχε ανάγκη από μεγαλύτερες ποσότητες τροφής καθώς μειώθηκε η φέρουσα ικανότητα των κατοίκων μίας κοινότητας. Η θεωρία αυτή ασχολείται με οικονομικούς και κοινωνικούς παράγοντες που αυξάνουν την ανάγκη για τροφή (Binford 1968).
- Θεωρία πρόκλησης- ανταπόκρισης. Η θεωρία αυτή εισάγει την έννοια της ανθρώπινης συμπεριφοράς και της αυθόρμητης αντίδρασης του ανθρώπου, στοιχείο δηλαδή που υπήρχε, υπάρχει και θα υπάρχει πάντοτε για όσο υπάρχει η ανθρώπινη ζωή. Σύμφωνα με αυτήν τη θεωρία η αντίδραση του ανθρώπου και η προσπάθεια προσαρμογής στις κλιματολογικές συνθήκες γέννησε αυθόρμητα την ενασχόληση με τη γεωργία (Toynbee 1972).
- Η θεωρία της φυσιολογικής εξέλιξης. Σύμφωνα με αυτήν τη θεωρία, η ενασχόληση με τη γεωργία είναι ένα φυσιολογικό επακόλουθο της αποδοχής εκ μέρους του ανθρώπου της έννοιας της φύσης και του περιβάλλοντος. Η θεωρία αυτή έχει τις ρίζες της στη θεωρία του Δαρβίνου και είναι αποδεκτή από ένα μεγάλο μέρος της επιστημονικής κοινότητας (Rindos 1987).
- Η Θεωρία της Επίδειξης. Σύμφωνα με αυτήν τη θεωρία ο άνθρωπος βρισκόταν σε μία διαρκή προσπάθεια επίδειξης της δύναμής του και για να το πετύχει αυτό χρειαζόταν συνεχώς ενέργεια την οποία εισέπραττε από την τροφή. Η ανάγκη για περισσότερη τροφή με τη βοήθεια της οποίας θα ασκούσε την κυριαρχία του οδήγησε στην ενασχόληση με τη γεωργία (Hayden 1992).
- Η θεωρία της εξημέρωσης. Η θεωρία αυτή υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι πρώτα εγκατέλειψαν τη νομαδική ζωή τους, έμειναν κάπου μόνιμα και μετέπειτα εξημέρωσαν τη φύση και τα ζώα στον τόπο όπου διέμεναν (Quinn 1992).

Οι παραπάνω θεωρίες παρουσιάζουν ξεχωριστά, κάποια ιδιαίτερα πλεονεκτήματα και κάποια χαρακτηριστικά μειονεκτήματα. Κανείς δεν μπορεί να αποκλείσει τίποτα και κανείς δεν μπορεί να παρουσιάσει με άκρα βεβαιότητα τι συνέβη στην πραγματικότητα και ποια ήταν τα κίνητρα των κυνηγών να εγκαταλείψουν αυτόν τον τρόπο διαβίωσης και να κατευθυνθούν στη γεωργία και στις μόνιμες εγκαταστάσεις. Η θεωρία της πρόκλησης και της ανταπόκρισης η οποία περιέχει και τα ψυχολογικά στοιχεία της ανθρώπινης συμπεριφοράς ίσως να είναι πιο κοντά στην αλήθεια. Όλες όμως οι θεωρίες εμπεριέχουν κρίσιμα δεδομένα τα οποία πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη, από τη στιγμή μάλιστα που καθίσταται αδύνατο να αποδειχθεί κάτι στο ακέραιό του.

### **1.5 Η επανάσταση των πόλεων**

Η νεολιθική επανάσταση υπήρξε η πρώτη μεγάλη κοινωνική επανάσταση της ανθρωπότητας, η οποία είχε έντονες επιπτώσεις στην κοινωνική ζωή και στην εξέλιξη των κοινωνιών, οι οποίες με την πάροδο του χρόνου και μέσα από τις διεργασίες που ανέδειξε η καθεμία εξέλαβε τη σημερινή μορφή. Η νεολιθική επανάσταση με την επακόλουθη μετάβαση από την ενασχόληση με τη συλλογή καρπών και το κυνήγι στην καλλιέργεια των φυτών και στην εξημέρωση των ζώων, υπήρξε αναμφισβήτητο κυριότερο σκαλοπάτι στη δημιουργία των κοινωνικών ομάδων, τη συμβίωση των ανθρώπων, τη γέννηση των οικισμών και των χωριών που με τον καιρό μεταλλάχθηκαν σε πόλεις και μεγάλα αστικά κέντρα.

Αμέσως μετά από αυτήν ακολούθησε μία άλλη επανάσταση, η οποία θεωρείται ως η συνέχεια της νεολιθικής επανάστασης, η επονομαζόμενη αστική επανάσταση (Childe 1951). Η διαδικασία μετεξέλιξης των μικρών αγροτικών οικισμών σε μεγάλα πολιτισμικά αστικά κέντρα είναι αποτέλεσμα της επανάστασης αυτής, που έρχεται ως επιστέγασμα της ενασχόλησης του νεολιθικού ανθρώπου με τη γεωργία, και συνεπώς της μόνιμης εγκατάστασής του. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι υπήρξαν και απόψεις που αμφισβήτησαν την ετυμηγορία της αστικής επανάστασης ως φυσική συνέχεια της νεολιθικής επανάστασης και του τρόπου διαβίωσης που αυτή επέβαλε.

Εξέχουσα θέση στην έρευνα που αφορά την κοινωνικοποίηση και την αστικοποίηση του νεολιθικού ανθρώπου κατέχει η θεωρία περί πρόκλησης και ανταπόκρισης



(Toynbee 1972). Σύμφωνα με αυτήν τη θεωρία ο άνθρωπος αντιμετωπίζει καθημερινά διάφορα γεγονότα τα οποία ασκούν επάνω του μία μορφή επίδρασης με αντίκτυπο στον τρόπο σκέψης και στη στρατηγική του. Όμως, η θεωρία αυτή προκρίνει την άποψη ότι ο άνθρωπος δε βλέπει συμβάντα και αποτελέσματα αλλά στη θέση τους εντοπίζει το δίπτυχο πρόκληση-ανταπόκριση. Συνδέοντας τη θεωρία αυτή στη νεολιθική επανάσταση, ο άνθρωπος αντιμετώπιζε την πρόκληση της μεταβολής των καιρικών συνθηκών με αποτέλεσμα να στραφεί στην αύξηση της καλλιέργειας της γης μέσω αποξηραντικών και αρδευτικών συστημάτων. Αυτή η διαδικασία φυσικά, απαιτούσε αύξηση του πληθυσμού, αύξηση του εργατικού δυναμικού και συντονισμό της εργασίας.

Η θεωρία αυτή ακούγεται ιδιαίτερα ελκυστική και έχει σαφώς βάση, επιχειρήματα και επιστημονική κατοχύρωση, δίνοντας μάλιστα τροφή για έντονη αμφισβήτηση στη θεωρία της συνεχούς εξέλιξης που περιγράφηκε παραπάνω. Έτσι, λοιπόν, η αστική επανάσταση λαμβάνει σάρκα και οστά ως μία μεγάλη πρόκληση που έχει να αντιμετωπίσει το ανθρώπινο είδος και οφείλει να ανταποκριθεί. Το μεγάλο μειονέκτημα όμως αυτής της θεωρίας του Toynbee, έγκειται στο γεγονός ότι δεν εξηγείται επαρκώς ο λόγος για τον οποίο σε μία τόσο μεγάλη πρόκληση ανταποκρίθηκαν μόνο οι Σουμέριοι και ακόμη και οι γειτονικοί λαοί που ζούσαν κάτω από τις ίδιες συνθήκες δεν το έπραξαν. Για αυτό ακριβώς το αναπάντητο ερώτημα θα λέγαμε ότι η θεωρία της φυσικής εξέλιξης των πραγμάτων κερδίζει πόντους.

Η μορφή των κοινωνικών διασυνδέσεων που συναντάται στις μόνιμες εγκαταστάσεις, δημιούργησε την ανάγκη για μία κοινή συνισταμένη σχεσιακής σύνδεσης μεταξύ των μελών. Το ρόλο αυτό πρωταρχικά τον επωμίστηκε η γενετική συγγένεια, άτομα δηλαδή που προέρχονταν από τους ίδιους προγόνους εγκαθίσταντο στον ίδιο τόπο. Όμως την περίοδο αυτή σημειώνονται επίσης πολλές πολεμικού τύπου επιθέσεις με σκοπό την κατάκτηση εύφορων εδαφών. Η κατάσταση αυτή είναι αποτέλεσμα της ανάγκης αύξησης της πληθυσμιακής δύναμης και της επέκτασης των σχέσεων σε ανθρώπους που δεν άνηκαν στο ίδιο γενετικό δέντρο. Η κοινωνική ομάδα που δημιουργήθηκε αποτελεί την πρώτη έννοια της φυλής και συμπεριλάμβανε την ένωση πολλών διαφορετικών οίκων. Η κοινωνική συνοχή εξασφαλιζόταν δια μέσου της

ενδογαμίας. Γρήγορα όμως ο σταθεροποιητικός αυτός παράγοντας αποδείχθηκε ιδιαίτερα ασθενής για να κρατήσει την ομοιογένεια μίας φυλής και οι κάτοικοι στράφηκαν σε άλλες λύσεις.

Εκείνη τη στιγμή κάνει την εμφάνισή της η θρησκεία σαν ενοποιητικός παράγοντας με την κοινή πίστη και την κοινή συγκέντρωση γύρω από τους τόπους λατρείας οι οποίες εξασφάλιζαν την απαραίτητη συνοχή για την εκάστοτε φυλή. Επιπλέον, ένας άλλος πολύ κρίσιμος ενωτικός παράγοντας υπήρξε το γεγονός της ανάπτυξης της εξειδίκευσης των τεχνών. Είχε γίνει πλέον κατανοητό από όλους στη φυλή ότι δεν μπορούσαν όλοι να πράττουν τα πάντα. Έτσι, οι νέοι από μικρή ηλικία άρχιζαν να εξειδικεύονται σε ιδιαίτερους κοινωνικούς ρόλους που θα διαδραμάτιζαν καίρια σημασία για τη συνέχεια και την εξέλιξη της φυλής. Η εξειδίκευση αυτή και ο καταμερισμός των δεξιοτήτων υπήρξε θεμελιώδης παράγοντας για την αστικοποίηση των οικισμών και συνεπώς κύρια αιτία της αστικής επανάστασης (Childe 1951). Τεχνίτες με παρεμφερή αντικείμενα, διέβλεπαν τα οφέλη της συνύπαρξής τους σε ένα κοινό τόπο καθώς θα μπορούσαν να λειτουργήσουν συμπληρωματικά όσο αναφορά τις εργασίες τους. Η κατασκευή των εργαλείων και η ανάπτυξη της αγγειοπλαστικής είχε ως αποτέλεσμα την εμφάνιση της τάξης των τεχνιτών. Αυτοί οι τεχνίτες ανέλαβαν εκτός των άλλων να εκπληρώνουν τις θρησκευτικές τελετές και να οργανώνουν τις θρησκευτικές τελετουργίες.

Στη συνέχεια, η εργασία τους επεκτάθηκε και σε άλλους τομείς της καθημερινότητας όπως είναι η πρόβλεψη του καιρού και η "ανάγνωση των σημαδιών της φύσης". Οι έννοιες της μαγείας, της θρησκείας και του ημερολογίου καθιερώθηκαν στη ζωή των οικισμών των φυλών. Οι δεξιότητες αυτές είχαν ως αποτέλεσμα την ανάδειξη ενός καθοδηγητικού ρόλου των τεχνιτών αυτών εντός της φυλής. Η ανάπτυξη όλων αυτών των δεξιοτήτων αλλά κυρίως ο τρόπος που διαχέονταν αυτές μέσα στο περιβάλλον και την κοινωνική ζωή στάθηκαν ως καίριες βάσεις στην ανάπτυξη και τη δημιουργία του πολύπλοκου αστικού περιβάλλοντος.

### 1.6 Η εμφάνιση του πολιτισμού ως απόρροια των πόλεων

Η μελέτη της έννοιας της πόλης ως ένα ακατάπαυστο φαινόμενο το οποίο επηρεάζει τη ζωή του ανθρώπου μέσα από τις λειτουργίες που επιτελούνται στο εσωτερικό της, θα ήταν πραγματικά ελλιπής και ενδεχομένως άστοχη, αν δεν εμπειρείχε σαν παρακλάδι της την έννοια του πολιτισμού. Ο πολιτισμός είναι μία λέξη με την οποία ο καθένας έρχεται συνεχώς αντιμέτωπος στην καθημερινότητά του είτε στην προσωπική του διάσταση είτε στον επαγγελματικό του βίο ακόμη και στον ελεύθερο του χρόνο. Η ευαισθησία όμως της συγκεκριμένης λέξης έγκειται στο γεγονός ότι ο καθένας από την πλευρά του την χρησιμοποιεί συνήθως και την ερμηνεύει σύμφωνα με τα δικά του ατομικά και υποκειμενικά συμφέροντα. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός πως οι εθνολόγοι Kroeber και Kluckhohn κατέγραψαν το 1952,164 διαφορετικούς ορισμούς της έννοιας του πολιτισμού.

Ο Toynebee (1972) δίνει τρεις διαφορετικούς ορισμούς για την έννοια του πολιτισμού:

- Η σχέση που αναπτύσσουν οι εκπρόσωποι μίας τάξης φαινομένων με τους υπόλοιπους εκπροσώπους της τάξης αυτής.
- Ο πολιτισμός εκλαμβάνεται ως το «κοινό έδαφος» των διαφορετικών ενεργειών κάποιων διαφορετικών ανθρώπων.
- Πολιτισμός είναι το αντιπροσωπευτικό δείγμα μίας συγκεκριμένης κοινωνικής φυλής.

Ο πολιτισμός αποτελεί ένα σύμπλεγμα υποκειμενικών και αντικειμενικών αποδοχών το οποίο ακουμπά τα όρια της αντίληψης του καθενός για το πώς θα τις εκλάβει (Toynebee 1972). Μία πιο σύγχρονη εκδοχή του πολιτισμού είναι αυτή κατά την οποία ο πολιτισμός ορίζεται ως ένα σύνολο εννοιών, αξιών, μορφωτικών ιδεών και πνευματικών αξιών. Επίσης, στην έννοια του πολιτισμού πρέπει να συμπεριληφθούν οι σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων που αναπτύσσονται υπό την ομπρέλα της κοινής συμβίωσης, οι καλοί τρόποι που απαιτούνται κυρίως για την ανάπτυξη των γραμμάτων και των τεχνών όχι όμως με την τεχνολογική έννοια, αλλά με την χωροταξικό-κοινωνική έννοια η οποία προάγει την κοινωνική ταυτότητα και διαμορφώνει συγκεκριμένα κοινωνικά κριτήρια διαφοροποίησης. Εξαιτίας της συμβίωσης με συνανθρώπους και της αναγκαστικής επαφής-γεινιάσης

ισχυροποιούνται και καθιερώνονται θεμελιακά οι καλοί τρόποι ώστε να προκύπτει ένα πρώτο δυναμικό ευστάθειας (Holdforth 2009). Η γλώσσα, η θρησκεία, η φυλή, η εθνικότητα αλλά και η μόδα τα τελευταία χρόνια εκφράζουν μία τέτοιου είδους διαφοροποίηση που χαρακτηρίζει τους πολιτισμούς ανά την υφήλιο (Kaku M. 2008). Παρά την ύπαρξη επιστημονικών διαφωνιών για την έννοια της σημαντικότητας αυτής παραμέτρου της κοινωνικής ζωής, οι περισσότεροι συμφωνούν ότι πρέπει οπωσδήποτε να συμπεριληφθούν μέσα του οι συνιστώσες των κοινών αξιών και των κοινών ιδεών. Ο πλουραλισμός της ταυτοποίησης του πολιτισμού φαίνεται και από το γεγονός των πολλών διαφορετικών κριτηρίων που μπορεί να χρησιμοποιήσει κάποιος για να τους διακρίνει (θρησκευτικά, γεωγραφικά, ιδεολογικά...). Ο Toynbee πιστεύει ότι μπορεί να επισημάνει 21 διαφορετικές κοινωνίες: δυτική, βυζαντινό-ορθόδοξη, ρώσο-ορθόδοξη, ιρανική, αραβική, ινδουιστική, κινέζικη, κορεατό-ιαπωνική, ελληνική, συριακή, ινδιάνικη, σινική, μινωική, σουμερική, χιτιτική, βαβυλωνιακή, αιγυπτιακή, ανδική, μεξικανική, του Γιουκατάν, του Μάγια. Αντίθετα, ο Spengler (1922), αναγνωρίζει 8 διαφορετικούς πολιτισμούς έξω από τους οποίους θεωρεί ότι δεν υφίσταται η έννοια της ιστορίας: βαβυλωνιακός, αιγυπτιακός, ινδικός, κινέζικος, ελληνορωμαϊκός, αραβικός, ο πολιτισμός των Μάγια. Το πρόβλημα της δημιουργίας συγκεκριμένων κριτηρίων που θα οδηγήσουν με ακρίβεια στη μελέτη συγκεκριμένων πολιτισμικών μεγεθών παραμένει άλυτο.

Εύκολα διαπιστώνεται ότι ακόμα και μέσα σε μία πολιτισμική ομάδα που έχει προκύψει με συγκεκριμένα κριτήρια, δύναται να βρεθεί μία άλλη πολιτισμική ομάδα αν χρησιμοποιηθεί κάποιο άλλο κριτήριο. Η αστικοποίηση του ανθρώπου συνέτεινε στην ανάπτυξη του πολιτισμού του συνόλου των τεχνικών και των πνευματικών επιτευγμάτων ανά την υφήλιο. Το έδαφος που καλλιέργησε ο ανθρώπινος πολιτισμός ήταν η συγκέντρωση ανθρώπων σε πόλεις και η προσαρμογή τους στον εξελιγμένο αυτό τρόπο ζωής.

Ήδη, από το 7000 π.Χ. η έντονη δραστηριότητα των ανθρώπων μαζί με την ανάπτυξη των εργαλείων και των κατάλληλων πρακτικών κατέστησαν δυνατή τη συντήρηση των πόλεων με πληθυσμό άνω των 1000 κατοίκων όπως ήταν η Ιεριχώ και η Ατάλουγιούκ, στις όχθες του Ιορδάνη ποταμού και στο εσωτερικό της Τουρκίας αντίστοιχα. Λίγα χρόνια αργότερα, περί το 3000 π.Χ. η αγροτική οικονομία μπορούσε

να συντηρήσει συγκεκριμένο αριθμό εξειδικευμένων ανθρώπων που δεν ασχολούνταν με τη γεωργία, κάτι που σαφώς αποτέλεσε καίριο βήμα για τη δημιουργία των πρώτων πολιτισμών (Guisepi 2009). Η τροπή αυτή εξαπλώθηκε σταδιακά σε όλον τον κόσμο και η ιστορία του ανθρώπινου είδους άρχισε να μεταλλάσσεται δραματικά.

Η περιοχή της λεγόμενης εύφορης Ημισελήνου, φέρεται ως η περιοχή που αποτέλεσε την απαρχή του πολιτισμού. Η περιοχή αυτή περικλείει τη Μεσοποταμία, το Ιράκ, το Ιράν, τη Συρία, την Ιορδανία, το Ισραήλ, το Λίβανο. Κάποιοι ερευνητές, περιλαμβάνουν εντός της και τις άκρες της Αιγύπτου και τις όχθες του Νείλου ποταμού. Η συμβίωση του ανθρώπου με τα ζώα είχε συνέπειες πολύ πιο σημαντικές από αυτές που φαίνονται επιφανειακά. Ο αγρότης, ο άνθρωπος που εγκατέλειψε το κυνήγι και τη νομαδική ζωή, συνειδητοποίησε ότι πλέον δεν ήταν αντιμέτωπος με τη φύση αλλά σύμμαχός της. Η εξημέρωση των ζώων, δημιούργησε φιλικά αισθήματα απέναντι στα ίδια, που πλέον φάνταζαν ως «συνεργάτες» του ανθρώπου στην αγωνιώδη προσπάθειά του για να αναπτυχθεί και να δημιουργήσει. Στην ουσία, τα ζώα δεν ήταν απλά εργαλεία αλλά τα μέσα που ωθούσαν σε νέες πρακτικές και νέες σκέψεις (Mumford 1932).

Στην περιοχή της Εύφορης Ημισελήνου βρέθηκαν πολλά ευρήματα που μαρτυρούν ότι υπήρξε η αφετηρία της γεωργίας. Η δυτική ζώνη της Ιορδανίας και τα βόρεια τμήματα του Ευφράτη ποταμού υπήρξαν οι έδρες των πρώτων νεολιθικών γεωργών γύρω στα 9000 π.Χ.. Οι πρώτες κοινωνίες της εποχής του Χαλκού εντοπίζονται στην ευρύτερη περιοχή της Μεσοποταμίας. Επίσης, εδώ εμφανίζονται οι πρώτες ομάδες που χρησιμοποιούσαν τη γραφή και εδώ συναντάται το φαινόμενο των διοικήσεων των φυλών. Όλα αυτά χρήζουν την περιοχή ως τη γενέτειρα του πολιτισμού. Ακόμη και σήμερα η περιοχή αυτή παραμένει αντικείμενο έντονων γεωστρατηγικών διαφωνιών μεταξύ των συμπεριλαμβανόμενων κρατών (Haytham 1990).

Σε κάθε περίπτωση τα επιστημονικά κείμενα τείνουν να συμφωνήσουν ότι τα πρώτα οργανωμένα χωριά, τα οποία μετατράπηκαν σε πόλεις, έχουν τη καταγωγή τους στο συγκεκριμένο γεωγραφικό τμήμα του πλανήτη. Η εξημέρωση των ζώων, η καλλιέργεια των φυτών αλλά και η πιθανή αύξηση του πληθυσμού, η προσπάθεια του Νατούφιου πολιτισμού να απαντήσει στις κλιματικές αλλαγές, η εξάπλωση της

εικόνας αυτής στις γειτονικές περιοχές, η ανάγκη διατήρησης των κεκτημένων ή ένα σύμπλεγμα των παραπάνω γεννήθηκε στην περιοχή της εύφορης Ημισελήνου. Οι πρώτες πόλεις δημιουργήθηκαν στις περιοχές της Αιγύπτου και της Μεσοποταμίας (Mumford 1932).

### **1.7 Θεωρίες για την πρώτη οικονομική επανάσταση**

Όπως είδαμε και προηγουμένως, από την πρώτη στιγμή που ο άνθρωπος εμφανίστηκε στη γη, ξεκίνησε το κυνήγι εύρεσης τρόπων που θα τον βοηθούσαν να επιβιώσει και να συνεχίσει να υπάρχει. Το ενστικτώδες κίνητρο για επιβίωση, αποτελούσε τη κινητήριο δύναμή του ή την αποκλειστική δραστηριότητα που ασκούσε, χωρίς δεύτερη ούτε καν πρώτη σκέψη. Η ανάγκη να βρει την τροφή που θα τον κρατήσει ζωντανό τον εξώθησε στη συλλογή καρπών και κυρίως στο κυνήγι των ζώων.

Το μόνο μέσο το οποίο θα μπορούσαμε να πούμε παραβολικά ότι επηρέασε τη ζωή του ήταν η ίδια η φύση, οι μεταβολές της και οι εκφάνσεις της. Κάθε αλλαγή στο περιβάλλον είχε επίδραση στη ζωή του παλαιολιθικού ανθρώπου. Όταν δεν μπορούσε να βρει την τροφή του αναγκαζόταν να μετακινηθεί αλλού για να εντοπίσει νέα θηράματα. Το ίδιο συνέβαινε και όταν αισθανόταν ότι οι κλιματικές αλλαγές δεν ευνοούσαν τη διαμονή του σε έναν τόπο. Η μόνιμη κατοικία δεν υπήρχε σαν έννοια καθώς ο άνθρωπος εκείνης της εποχής κατοικούσε στις σπηλιές. Η λογική η οποία χαρακτηρίζει το ανθρώπινο είδος, αποτέλεσε εξ αρχής ειδοποιό διαφορά μεταξύ του ανθρώπου και των ζώων. Αυτή η λογική ήταν και η κύρια πηγή έμπνευσης σε κάθε προσπάθεια του ανθρώπου να εξελιχθεί (North 2000).

Η νεολιθική επανάσταση όπως αποκαλέστηκε από τον Gordon Childe, ώθησε στην απόλυτη μετάβαση από το πρωτόγονο τρόπο ζωής σε κάτι άκρως δημιουργικό που έμελλε να αλλάξει το ρουν της ανθρώπινης ιστορίας. Οι συνέπειες ήταν θαυμαστές όπως και οι επιπτώσεις της, τις οποίες γευόμαστε ακόμη και στη σημερινή εποχή. Η ανακάλυψη της γεωργίας και η εξημέρωση των ζώων λειτούργησαν ως βασικές μηχανές στην ανθρώπινη κοινωνική εξέλιξη, στη συνέχιση του ανθρώπινου είδους και στη διαιώνισή του, στη γέννηση του εμπορίου, στην καθιέρωση της μόνιμης κατοικίας, στην ανάγκη για συμβίωση, στην ανακάλυψη του εμπορίου, στην εξέλιξη της τεχνολογίας και στην κατανόηση της εξειδίκευσης. Οι παραπάνω συνέπειες είναι

οι κυριότερες αλλά όχι οι μοναδικές από τις θετικές συνέπειες που είχε η πρώτη οικονομική επανάσταση για τον άνθρωπο.

Το βασικότερο στοιχείο το οποίο αναδύθηκε στην επιφάνεια από τη διαδικασία της καθιέρωσης της γεωργίας ήταν η ανθρώπινη πίστη ότι η φύση και το περιβάλλον δε λειτουργούν ως εχθροί του, αλλά απεναντίας παίζουν το ρόλο του συνεργάτη, του συνοδοιπόρου στη μάχη της επιβίωσης και της εξέλιξης. Ο άνθρωπος, περίπου 8000 π.Χ., συνειδητοποιεί ότι η φύση δαμάζεται, ότι υπάρχει τρόπος να τη χρησιμοποιήσει προς όφελός του, ενώ μέχρι τώρα απλά προσπαθούσε να την κατανοήσει και να την αντιμετωπίσει. Η γεωργία πέραν των υλικών οφελών και των κοινωνικών της συνεπειών έχει και μία ψυχολογική παράμετρο πολύ σημαντική για την ανθρωπότητα. Ο άνθρωπος νιώθει πιο δυνατός, οικειοποιείται το περιβάλλον που ζει, μα κυρίως κατανοεί ότι μπορεί να τα καταφέρει με τις δικές του δυνάμεις. Η ψυχολογική νίκη, ίσως αποτελεί τη μεγαλύτερη και σημαντικότερη παρακαταθήκη της πρώτης οικονομικής επανάστασης. Μία νίκη, που επηρεάζει τους επιστήμονες ακόμη και σήμερα, στην προσπάθειά τους να φτάσουν σε άλλους πλανήτες. Σήμερα εν γένει η αρχαιολογική επιστήμη τονίζει ότι η Νεολιθική επανάσταση έλαβε χώρα στην νοτιοδυτική Ασία μεταξύ του 8000 Π.Κ.Ε. και του 7000 Π.Κ.Ε. και αποτελεί ίσως την πιο σημαντική μεταβολή στην ιστορία της ανθρωπότητας. Οι ανθρώπινες ομάδες κατανόησαν τα οφέλη της γαιοκτησίας και την μόνιμη διαμονή σε συγκεκριμένες περιοχές της γης. Συνεπώς η προϊστορικοί λαοί ανέπτυξαν την δραστηριότητα αποθήκευσης τροφής και της ανταλλαγής του πλεονάσματός τους με άλλα χρήσιμα αποκτήματα, καθιερώνοντας έτσι τους πρώτους όρους των εμπορικών συνδιαλλαγών. Σαν επακόλουθο αυτής της εξέλιξης επήλθε θεαματική δημογραφική αύξηση και η κοινωνική ιεραρχία διαχωρίστηκε σε τροφοπαραγωγούς και τεχνίτες. Αυτή η κοινωνική διαφοροποίηση προϋποθέτει ένα είδος οργάνωσης για την ομαλή λειτουργία της, κάτι που συνεπάγεται πως λαοί για τους οποίους υπάρχουν ίχνη τέτοιας οργάνωσης -πιθανώς σαν και αυτή που παρέχεται από τη θρησκεία, ήταν καλύτερα προετοιμασμένοι και περισσότερο επιτυχείς(Balter 2005). Σε αυτή την περίοδο επίσης πιθανολογείται ότι έγινε σημαντική για τους ανθρώπους η έννοια της ιδιοκτησίας και της γαιοκτησίας(North 2000).

Τελικά, ο Childe(1951) προέβη στον ισχυρισμό ότι η αυξανόμενη κοινωνική συνθετότητα, ριζωμένη εξ ολοκλήρου στη διαδικασία της μόνιμης εγκατάστασης, οδήγησε σε μια δεύτερη Αστική επανάσταση, κατά την οποία κτίστηκαν οι πρώτες πόλεις. Το μοντέλο του North, πάνω στο οποίο θα στηριχθούμε σε μία προσπάθεια να δημιουργήσουμε ένα πιθανό πρότυπο μοντέλο ανάπτυξης μίας πόλης, συμφωνεί γενικώς με την εξαιρετική σημαντικότητα της πρώτης οικονομικής επανάστασης, Σύμφωνα με τον North, η απόκτηση εκ μέρους του ανθρώπου της ικανότητας να εκμεταλλεύεται τους πόρους του, αποτελεί καίριο σημείο και πολύτιμη παράμετρο στα πλαίσια της κοινωνικής και οικονομικής εξέλιξης. Παρά την έλλειψη αποδεικτικών στοιχείων, ο συνδυασμός της έρευνας διαφόρων επιστημονικών κλάδων όπως είναι η βιολογία, η βοτανολογία, η γεωλογία, η φυσική και η γεωγραφία, βοηθά ώστε να αναπτυχθεί μία θεωρία ερμηνείας των λόγων και των αιτιών που ώθησαν τους ανθρώπους στη νέα τους ενασχόληση, εγκαταλείποντας τις παλιές τους πρακτικές.

Ο North(2000) βασιζόμενος πάνω σε ένα απλό οικονομικό μοντέλο φθίνουσας και αύξουσας απόδοσης δίνει μία εξήγηση πρακτικού τύπου για τα επιφανειακά κίνητρα της μετάβασης από το κυνήγι στη γεωργία. Συνοπτικά, σύμφωνα με το συγκεκριμένο μοντέλο τρεις είναι οι παράγοντες που διαδραμάτισαν σπουδαίο ρόλο στην κοινωνική μεταλλαγή του ανθρώπου:

- η μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας στο κυνήγι
- η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας στη γεωργία
- η αύξηση του μεγέθους του εργατικού δυναμικού μεμονωμένα ή συνδυαστικά

Ο North (1990), στη θεωρία του εσωκλείει και αναδεικνύει ένα στοιχείο εξαιρετικά σημαντικό για τη συνέχεια της κοινωνικής εξέλιξης του ανθρώπινου είδους και δεν είναι άλλο από το πλεονέκτημα που έδωσε η γεωργία στον άνθρωπο μέσω της αναπαραγωγής των πόρων. Σε αντίθεση όμως με τις υπόλοιπες κύριες θεωρίες, η ανάλυση του North τοποθετεί την ανάδειξη αυτού του πλεονεκτήματος ως μία ανθρώπινη επιλογή μέσω της κατανόησης των κοινωνικών και οικονομικών μηχανισμών που υπήρχαν τότε και αφορούσαν την εργασία του ανθρώπου, την εξασφάλιση της τροφής του και τη συνέχιση του είδους του. Η κατανόηση αυτή σαφώς και διαφέρει από τις εξαναγκαστικές κινήσεις που απορρέουν από άλλες



θεωρίες. Το γεγονός της μη ύπαρξης αποδεικτικών στοιχείων που να αναδεικνύουν μία αναμφισβήτητη θεωρία για την εμφάνιση και την καθιέρωση της γεωργίας, οδήγησε σε διάφορες θεωρίες περί της γέννησής της, κάθε μία εκ των οποίων παρουσιάζει τα δικά της κριτήρια, αλλά και τα δικά της μειονεκτήματα. Ας δούμε λίγο πιο αναλυτικά την κάθε μία από αυτές αλλά και τον τρόπο που τις αντικρούει και δεν τις αποδέχεται ο North στο δικό του μοντέλο.

### 1.7.1 Η θεωρία των οάσεων

Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, η γεωργία έρχεται ως επιστέγασμα των συνεπειών μίας μεγάλης κλιματολογικής μεταβολής η οποία έλαβε χώρα γύρω στο 12.000 π.Χ., στο τέλος της Πλειστόκαινου περιόδου. Εκείνη ακριβώς την περίοδο μία έντονη εποχή ξηρασίας καταλύει κάθε δραστηριότητα πάνω στη γη και επηρεάζει τόσο τη συμπεριφορά των ζώων και των φυτών όσο και των ανθρώπων. Η ξηρασία αυτή οδηγεί τα ζώα κοντά στις οάσεις όπου και θα είχαν τη δυνατότητα να βρουν ευκολότερα την τροφή τους, καθώς τα φυτά μόνο εκεί μπορούσαν να βλαστήσουν.

Εξαιτίας αυτής της απότομης αλλαγής στη Μέση Ανατολή (από υγρό και ψυχρό κλίμα σε ζεστό και ξηρό), τόσο τα ζώα όσο και ο άνθρωπος αναζήτησαν τη μόνιμη εγκατάστασή τους σε μέρη όπου υπήρχε αφθονία νερού σε συνεχή βάση (Redman 1978). Ο άνθρωπος, ο οποίος όντας κυνηγός εισέπραττε την τροφή του από τα θηράματά του αναγκάστηκε να ακολουθήσει και να κινηθεί και εκείνος προς εκείνες τις περιοχές. Εκεί ο άνθρωπος ήρθε σε στενότερη επαφή με τα ζώα, παρατηρώντας τα καθημερινά, ενώ κάποια είδη αναγκάστηκε να τα προστατεύει όταν διαπίστωσε πως μπορούν να του προσφέρουν άμεση τροφή (τα φυτοφάγα ζώα κυρίως). Η περιοχή της εύφορης Ημισελήνου ήταν γεμάτη με οάσεις για αυτό φέρεται ως η γενέτειρα της γεωργίας και κατά συνέπεια ολόκληρου του πολιτισμού ως φαινόμενο. Βαθμιαία κάποια ζώα έγιναν οικόσιτα και επήλθε η εξημέρωσή τους με άμεσο αποτέλεσμα τη συνύπαρξη ανθρώπου-ζώων. Η κατανόηση εκ μέρους των ανθρώπων των λειτουργικών διαδικασιών της φύσης και των φυτών είχε σαν άμεση συνέπεια να αναπτυχθεί η γεωργία και να αυξηθεί σε αυτές τις περιοχές ο πληθυσμός (Childe 1936). Η συσσώρευση του πληθυσμού στο ίδιο χωροταξικά σημείο γέννησε την

ανάγκη ύπαρξης κανόνων τρόπων και συμπεριφοράς, καθώς και την ανάγκη δημιουργίας όρων συνδιαλλαγής μεταξύ των ανθρώπων.

Η θεωρία των οάσεων ενώ παρέχει μία λογική εξήγηση για την εμφάνιση της γεωργίας εν τούτοις δέχεται κριτική για ορισμένα σημεία της που παραμένουν αναπάντητα. Το πρώτο αφορά τη χρονική της υφή αφού με τις υποχωρήσεις των παγετώνων είχαμε κινητοποιηθήκαν οι άνθρωποι να ασχοληθούν με τη γεωργία εγκαταλείποντας το κυνήγι. Το δεύτερο στοιχείο, που είναι και το σημαντικότερο όλων, είναι πως οι αρχαιολόγοι και οι γεωλόγοι επομένως δεν μπόρεσαν να ταυτίσουν χρονικά την εμφάνιση της γεωργίας με την εποχή που αναφέρεται η θεωρία των οάσεων. Επίσης, ένα ακόμη στοιχείο κατά τον North(2000) που στερείται η παραπάνω θεωρία είναι μία αυτοτελής θεωρία που να στηρίζει την αύξηση του πληθυσμού στις περιοχές γύρω από τις οάσεις. Μελετώντας την θεωρία του North, θα μπορούσαμε να πούμε ότι δεν διαφωνεί με το κομμάτι της θεωρίας των οάσεων που αναφέρεται στις μεταβολές του περιβάλλοντος και στη σπανιότητα που αυτή προκάλεσε σε ορισμένα είδη φυτών και ζώων. Η μείωση αυτή είχε ως συνέπεια τη μείωση της παραγωγικότητας στο κυνήγι και ταυτόχρονα την αύξηση της παραγωγικότητας στην γεωργία ως αποτέλεσμα της προσπάθειας του ανθρώπου να εκμεταλλευτεί καλύτερα τους εναπομείναντες πόρους. Το αναπόδεικτο όμως χρονικό χάσμα που φαίνεται ότι υπάρχει μεταξύ της θεωρίας των οάσεων και των αρχαιολογικών στοιχείων την καθιστά χρήσιμη για συμπεράσματα αλλά σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία μπορεί να στηριχθεί η ανακάλυψη της γεωργίας. Ένα σημαντικό στοιχείο που πρέπει να μείνει από τη θεωρία των οάσεων είναι η επίδραση που μπορεί να έχει μία περιβαλλοντική αλλαγή πάνω στην ανθρώπινη συμπεριφορά.

### **1.7.2 Η θεωρία της πυρηνικής ζώνης (Braidwood, 1963)**

Η θεωρία αυτή αναπτύχθηκε από τον Braidwood, ο οποίος δέχτηκε κάποια σημεία της θεωρίας των οάσεων την οποία όμως θεωρούσε ελλιπή. Αυτό είχα σαν αποτέλεσμα να αντιμετωπίσει ως πρόκληση το γεγονός της παρουσίας των

πραγματικών αιτιών της εμφάνισης της γεωργίας. Έτσι, ξεκίνησε τις έρευνες και τις ανασκαφές στις πλαγιές των βουνών Ζάγρος και Ταύρος, στο βόρειο Ιράκ.

Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή στην περιοχή μελέτης, προϋπήρχαν μία σειρά ειδών άγριων φυτών και ζώων που ήταν εν δυνάμει έτοιμα για εξημέρωση και συνυπήρχαν μετά το τέλος του τελευταίου παγετώνα. Οι βουνοπλαγιές και οι κοιλάδες που σχηματίζουν τα βουνά αυτά θα ήταν οι τέλειες περιοχές εφαρμογής της γεωργίας καθώς όπως προκύπτει από τα στοιχεία οι βροχοπτώσεις ήταν έντονες και συχνές (250-500 millimeters ανά έτος). Διαμορφώθηκαν δηλαδή, κάποιοι πυρήνες που αποτέλεσαν το ιδανικό περιβάλλον μέσα στο οποίο η συνύπαρξη ανθρώπου- φύσης- ζώων θα μπορούσε να φέρει την ευδοκίμηση της καλλιέργειας και της γεωργίας.

Η θεωρία αυτή βασίστηκε στο γεγονός του μεγάλου μειονεκτήματος της θεωρίας των οάσεων για τη μη αποδειξιμότητα της χειροτέρευσης του κλίματος μετά την εποχή των παγετώνων. Ο Braidwood, διαπίστωσε μέσα από τα ευρήματά του, ότι όχι μόνο δεν υπήρξε επιδείνωση του κλίματος όπως υποστηρίζει ο Childe, αλλά το κλίμα υπήρξε ακόμα πιο ευνοϊκό καθώς εξακολουθούσε να παραμένει υγρό και δροσερό χωρίς το κίνδυνο των μεγάλων παγετώνων των παλαιότερων ετών. Σε αντίθεση με τη θεωρία των οάσεων που βασίζεται αποκλειστικά στην κλιματική αλλαγή και κατά συνέπεια στην άμεση προσαρμογή, η θεωρία της πυρηνικής ζώνης, προϋποθέτει και στοιχεία που δείχνουν να συνδράμουν στη διαδικασία της ανθρώπινης εξέλιξης και της καινοτομίας (Redman 1978).

Η ανάπτυξη βελτιωμένων μορφών λίθινων εργαλείων, όπως η ακονισμένη πέτρα, η ανανέωση των όπλων, αλλά κυρίως η ανάπτυξη πολιτισμικών κανόνων όπως απαιτούσε πλέον η μόνιμη διαμονή σε ένα τόπο είναι δεδομένα που καταμαρτυρούν την κατανόηση εκ μέρους του ανθρώπου της ανάγκης συνύπαρξης με τα ζώα και τα φυτά. Φαίνεται ότι οι περιοχές που έκαναν πρώτες πράξη αυτού του είδους την κατανόηση αποτέλεσαν ένα πολιτισμικό πυρήνα από τον οποίο διαδόθηκε η γεωργία στον υπόλοιπο κόσμο. Ο ίδιος ο Braidwood(1960), περιγράφει τη θεωρία μέσα από τα εξής λόγια: ... « *Η επανάσταση στη παραγωγή τροφίμων φαίνεται πως υπήρξε το αποκορύφωμα της ολοένα αυξανόμενης πολιτισμικής διαφοροποίησης και ειδίκευσης των ανθρώπινων κοινοτήτων. Γύρω στο 8.000 π.Χ. οι κάτοικοι των λόφων γύρω από το Εύφορο Μισοφέγγαρο είχαν πια εξοικειωθεί τόσο καλά με το περιβάλλον τους ώστε*

*είχαν αρχίσει να εξημερώνουν τα φυτά που συνέλεγαν και τα ζώα που κυνηγούσαν... Από αυτές τις πυρηνικές ζώνες, ο νέος τρόπος ζωής διαδόθηκε μέσω της πολιτισμικής διάδοσης, στον υπόλοιπο κόσμο.»*

Το γεγονός ότι κάποιες περιοχές εκ φύσεως ήταν πιο έτοιμες από κάποιες άλλες για εξημέρωση ίσως να είναι γεγονός. Επίσης, η όλη διαδικασία δεν έγινε ξαφνικά, από τη μία μέρα στην άλλη, αλλά σταδιακά και βαθμιαία όπως τονίζεται στη θεωρία του Braidwood. Όμως, η θεωρία αυτή στερείται σαφής αιτιατής εξήγησης για τα κίνητρα που προκάλεσαν την αλλαγή στη συμπεριφορά και την καθημερινότητα του ανθρώπου. Δεν παρέχει καμία ερμηνεία για τους λόγους που διαδόθηκε η γεωργία, αλλά εστιάζεται κυρίως στην εξημέρωση των φυτών και των ζώων που έγινε μέσα στις πυρηνικές ζώνες. Η περιγραφή δεν ερμηνεύει τα αίτια και το χρονισμό της ανεξάρτητης ανάπτυξης ή της βραδείας διάδοσης της γεωργίας. Επιπροσθέτως, δεν υπάρχει καμία υποθεωρία που να ερμηνεύει την αύξηση του πληθυσμού που φαίνεται ότι σημειώθηκε κατά τη περίοδο εκείνη.

### **1.7.3 Η θεωρία της οριακής ζώνης (Binford 1968, Flannery 1969)**

Η θεωρία αυτή μοιάζει με την προηγούμενη στο γεγονός ότι πάλι επιχειρεί να εξηγήσει την εμφάνιση της γεωργίας βάσει κάποιων περιοχών, όμως οι εμπνευστές της προσπάθησαν να δώσουν μία εξήγηση υπό το πρίσμα των πληθυσμιακών πιέσεων. Αυτή είναι και η σημαντική διαφορά μεταξύ αυτής και της θεωρίας της οριακής ζώνης.

Στις περιοχές που είχαν μία εκ φύσεως προδιάθεση για υψηλή βλάστηση, άρχισε να συγκεντρώνεται έντονα μεγάλος αριθμός ανθρώπων, οι οποίοι ούτως ή άλλως είχαν ήδη στραφεί σε αλλαγές των διατροφικών συνηθειών τους, με τα μικρότερα πλέον θηλαστικά να αποτελούν το στόχο τους. Στις περιοχές αυτές δημιουργήθηκε υπερφόρτωση πληθυσμού, με ορατό αποτέλεσμα να μην μπορούν πλέον όλοι να ικανοποιήσουν τις καθημερινές τους ανάγκες σε τροφή. Έτσι, μία ομάδα των συλλεκτών αυτών μετακινήθηκε προς γειτονικές περιοχές, οι οποίες όμως κατοικούνταν ήδη από άλλες ομάδες νομάδων-κυνηγών. Οι "μετανάστες" κατά

κάποιο τρόπο των πυρηνικών ζωνών, δημιούργησαν μια εκ νέου πληθυσμιακή πίεση σε αυτές τις οριακές ζώνες.

Επιπλέον, από την πρώτη στιγμή συνειδητοποίησαν ότι έπρεπε να εφεύρουν νέους τρόπους εξασφάλισης της τροφής, καθώς στις νέες περιοχές δεν υπήρχε η φυσική βλάστηση που υπήρχε στις προηγούμενες περιοχές κατοικίας τους. Η ανάγκη να προσαρμοστούν στις πρωτόγνωρες συνθήκες αλλά κυρίως οι πληθυσμιακές πιέσεις που έκαναν την εμφάνισή τους έφερε ως αποτέλεσμα τη στροφή προς τη γεωργία. Κάτι τέτοιο θα είχε αποφευχθεί εάν οι άνθρωποι δεν είχαν στραφεί προς τη γεωργία, δεν μειώνονταν η φέρουσα ικανότητά τους και δεν μειώνονταν η διαθεσιμότητα των πηγών τους. Όλες αυτές οι συνέπειες είχαν προκληθεί από την πληθυσμιακή πίεση στις οριακές ζώνες με τη συνύπαρξη κυνηγών αλλά και των νέων εισβολέων στη περιοχή. Έτσι, η ανακάλυψη και η εμφάνιση της γεωργίας έρχεται ως επιστέγασμα των προσπαθειών του ανθρώπου να καλύψει τις διατροφικές του ανάγκες κάτω από συνθήκες έντασης και πίεσης.

Σύμφωνα με τη θεωρία, στις οριακές ζώνες ξεκίνησε η γεωργία καθώς δεν θα υπήρχε κανένας λόγος να ξεκινήσει στις πυρηνικές ζώνες όπου υπήρχε αφθονία βλάστησης, εφόσον δεν προέκυπτε κάποιο κίνητρο για αλλαγή. Ο ίδιος ο Binford (1968) εξηγεί τις κοινωνικό-πολιτισμικές διαφορές που προκύπτουν στις περιοχές όπου συνυπάρχουν διαφορετικού τύπου ομάδες:

*" Από την πλευρά του πληθυσμού ο οποίος κατοικούσε ήδη στη ζώνη υποδοχής, η εισβολή ομάδων μεταναστών θα διατάρασσε την υπάρχουσα ισορροπία της πληθυσμιακής πυκνότητας και θα αύξανε αυτήν την πυκνότητα μέχρι ένα επίπεδο όπου θα αναμέναμε ίσως ελαττωμένες πηγές τροφής. Αυτή η κατάσταση έπρεπε να ασκήσει στις γηγενείς ομάδες σημαντική πίεση για αύξηση της παραγωγικότητας. Από την άλλη πλευρά, οι ομάδες των εισβολέων θα αναγκάζονταν να προσαρμοστούν στο νέο τους περιβάλλον. Θα υπήρχαν ισχυρές πιέσεις και στις δύο ομάδες για την ανάπτυξη αποτελεσματικότερων τεχνικών επιβίωσης."*

Η θεωρία της υπόθεσης των οριακών ζωνών είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα γιατί φέρνει στο προσκήνιο τρία νέα στοιχεία που αφορούν την ανάπτυξη και την ανθρώπινη συμπεριφορά μέσα στο χώρο:

- τις δημογραφικές συνθήκες

- τον τοπικό περιβαλλοντικό παράγοντα
- την τοπική ισορροπία διαβίωσης

Η θεωρία των οριακών ζωνών, πηγαίνει ένα βήμα μπροστά από τη θεωρία των πυρηνικών ζωνών, θέτοντας στην επιφάνεια της μελέτης τους παραπάνω τρεις παράγοντες. Εμφανίζει όμως σύμφωνα με τον North, δύο πολύ σημαντικά μειονεκτήματα. Το πρώτο έχει να κάνει με το γεγονός της μη ύπαρξης μιας σαφούς δημογραφικής θεωρίας που να στηρίζει τη θεωρία των πληθυσμιακών πιέσεων που ερμηνεύει το μοντέλο και δεύτερον δεν παρέχεται κάποια τεκμηριωμένη εξήγηση που να συνδέει την πληθυσμιακή αύξηση με την ανάπτυξη της καλλιέργειας της γης.

#### **1.7.4 Η θεωρία της επίδειξης (Hayden, 1992)**

Οι θεωρίες που προσπαθούν να ερμηνεύσουν την εμφάνιση και καθιέρωση της γεωργίας βασιζόμενες κυρίως στους κλιματολογικούς και δημογραφικούς παράγοντες, δέχονται στη σύγχρονη εποχή την πρόκληση της αμφισβήτησης από νεότερες θεωρίες που η βάση της μελέτης τους είναι οι κοινωνικοί παράγοντες. Σε αυτό συνηγορεί και το αποδεδειγμένο γεγονός της ετεροχρονισμένης εμφάνισης της γεωργίας σε όλα τα μέρη την ίδια χρονική περίοδο.

Οι θεωρίες που εξηγούν την πρώτη οικονομική επανάσταση σαν μία αντίδραση του ανθρώπου στα εξωτερικά ερεθίσματα (πληθυσμιακές πιέσεις, περιβαλλοντικές μεταβολές) δείχνουν να υποβαθμίζουν την κοινωνική πλευρά του ανθρώπου και το ρόλο που αυτή διαδραματίζει στην εξέλιξή του. Ο Hayden (1992) προσπάθησε να αποδώσει τις αιτίες της νεολιθικής επανάστασης σε τούτη ακριβώς την πλευρά του ανθρώπινου είδους. Πιο συγκεκριμένα, ισχυρίστηκε πως η αιτία της ανακάλυψης της γεωργίας και της διάδοσής της υπήρξε ο εκτεταμένος ανταγωνισμός μεταξύ των κατοίκων ενός τόπου ή μίας μικρής περιοχής. Ο εν λόγω ανταγωνισμός εστιαζόταν κυρίως σε μία προσπάθεια επίδειξης δύναμης και ευημερίας τα οποία αντικατοπτρίζονταν με τα πλούσια σε τροφή γεύματα, με τις επιβλητικές γιορτές και τα συμπόσια. Επίσης, ο ανταγωνισμός μεταξύ των ομάδων ή και των ατόμων φαίνονταν και από τη κατοχή πολύτιμων αντικειμένων. Επιπροσθέτως κάποια άτομα της ομάδας που είχαν έντονη φιλοδοξία να λάβουν ηγετικό ρόλο στη περιοχή, χρησιμοποιούσαν αυτού του είδους τις εκδηλώσεις όπως ήταν τα επιδεικτικά

συμπόσια και οι γιορτές είτε για να εκδηλώσουν τη δύναμή τους είτε για να δημιουργήσουν υποχρεώσεις στους υπόλοιπους κατοίκους.

Η θεωρία αυτή υποστηρίζει ότι τα πρώτα καλλιεργούμενα είδη που εντοπίστηκαν δεν είναι απλά φυτά αλλά έχουν ένα πολυτελές προφίλ και αυτό δείχνει ότι οι άνθρωποι ήταν εστιασμένοι στο στόχο της επίδειξης. Ο Hayden δεν αρνείται την πληθυσμιακή αύξηση και την εύρεση νέων πηγών τροφής ως αιτίες ανακάλυψης της γεωργίας. Προσθέτει όμως το κοινωνικό περιτύλιγμα, ένας άκρατος ανταγωνισμός ώθησε τον άνθρωπο στην εξεύρεση τρόπου να κατέχει ποσότητα τροφής μεγαλύτερη από το διπλό του. Στην ανάγκη του αυτή, απάντησε με την ανακάλυψη της γεωργίας που του παρείχε τη δυνατότητα να επιδεικνύει τη δύναμή του μέσω πλούσιων γευμάτων ή γιορτών. Κάτι αντίστοιχο θα μπορούσαμε να πούμε ότι συνέβη με την εξημέρωση των ζώων. Η κατοχή περισσότερων σε αριθμό συνέβαλε στην επίδειξη δύναμης απέναντι στις υπόλοιπες ομάδες, στους υπόλοιπους κατοίκους. Η κοινωνική πτυχή της επεξήγησης της πρώτης οικονομικής επανάστασης αποτελεί μία σύγχρονη θεωρία και βρίσκει ολοένα και περισσότερους υποστηρικτές τα τελευταία χρόνια.

### 1.7.5 Η θεωρία της συνεξέλιξης

Η θεωρία αυτή μελετά το φαινόμενο της ενασχόλησης του ανθρώπου με τη γεωργία μέσα από ένα διαφορετικό πρίσμα αιτιών και κινήτρων που οδήγησαν στη διαδικασία αυτή. Στην ουσία, αυτό που προκρίνει είναι το γεγονός πως η γεωργία και η εξημέρωση των φυτών και των ζώων δεν είναι τίποτα άλλο παρά μία φυσιολογική διαδικασία εξέλιξης ως επακόλουθο της συμβίωσης στον ίδιο χώρο των παραγόντων αυτών. Ο Rindos (1987), ο οποίος είναι και ο εμπνευστής της, προσπάθησε να δώσει μία κατατοπιστική απάντηση για το εάν ο άνθρωπος εξημέρωσε τη φύση ή μήπως τελικά η φύση εξημέρωσε τον άνθρωπο. Η απάντηση είναι πώς στην πραγματικότητα επήλθε μία αμοιβαία συμφιλίωση αυτών των δύο μέσα από την καθημερινή προσπάθεια του ανθρώπου να ικανοποιήσει την ανάγκη για εύρεση τροφής.

Η θεωρία αυτή περιέχει τόσο στοιχεία ανθρώπινης συμπεριφοράς όσο και διαδικαστικά στοιχεία εξελικτικού τύπου. Τα τρία βασικά στοιχεία των οποίων η μεταμόρφωση οδήγησε στην αλλαγή του τρόπου ζωής είναι τα εξής:

- ο εντοπισμός της τυχαίας ευκαιρίας

- η υποχρεωτική εξειδίκευση
- η επιλεκτική γεωργία-καλλιέργεια

Η διαφορά στη θεωρία που προτείνει ο Rindos και βασίζεται πάνω σε βιολογικά και οικολογικά πρότυπα εξέλιξης, με τις θεωρίες της εξέλιξης που βασίζονται πάνω σε ανθρωπολογικά πρότυπα είναι χαώδης και πολύ ουσιαστική. Η θεωρία αυτή αποφεύγει τις παγίδες του περιβαλλοντικού προσδιορισμού και της πολιτισμικής συλλογής. Βασίζεται στη γενική στρατηγική της εξέλιξης αλλά η φαιά ουσία της είναι η βιολογική οικολογία. Το μεγάλο μειονέκτημα που δείχνει να εμφανίζει η θεωρία αυτή είναι ότι στερείται της θεωρίας της συμπεριφοράς που να ερμηνεύει τις κινήσεις του ανθρώπου και της αποδοχής των αλλαγών στη ζωή του.

Από τη στιγμή που προωθείται μία συνεξέλιξη και μία αλληλοεξημέρωση της φύσης και τους ανθρώπου τότε η εμφάνιση της γεωργίας δεν μπορεί να ερμηνευθεί ως καινοτομία και πολύ περισσότερο ως ανακάλυψη. Το σύνολο της διαδικασίας σύμφωνα με αυτήν τη θεωρία βασίζεται σε αυτο-οικολογικούς και μορφολογικούς μηχανισμούς εξέλιξης εκ μέρους των φυτών και ταυτόχρονα σε μηχανισμούς προσαρμοστικής συμπεριφοράς εκ μέρους του ανθρώπου. Γενικότερα, θα λέγαμε ότι η θεωρία αυτή φέρει τις ρίζες της στη θεωρία της εξέλιξης για τα ανθρώπινα είδη που έφερε στο προσκήνιο ο Δαρβίνος.

Στο γενικό της περιτύλιγμα είναι φανερά επηρεασμένη από την ανθρώπινη θεωρία της εξέλιξης και προσαρμοσμένη σε πιο βιολογικούς και οικολογικούς παράγοντες που έχουν να κάνουν με την εύρεση τροφής και με την ανάγκη των ανθρώπων να ανταποκριθούν στις πληθυσμιακές πιέσεις. Ο Rindos θεωρεί ότι η αμοιβαία εξέλιξη των φυτών και του ανθρώπου είναι το φυσικό αποτέλεσμα μίας σειράς αλληλουχιών και διαδικασιών που ακολουθούν το χρονοδιάγραμμα και τη φυσική ροή της εξέλιξης της αλυσίδας που έχει ως κρίκους τους παραπάνω τρεις βασικούς παράγοντες: την τυχαία επιλογή, την εξειδίκευση και την οικειοθελή επιλογή.

Η θεωρία της ταυτόχρονης και αμοιβαίας εξέλιξης της φύσης και τους ανθρώπου, είναι μία σύγχρονη θεωρία που προσπαθεί να δώσει εξήγηση για την εμφάνιση της γεωργίας χρησιμοποιώντας εργαλεία και στοιχεία τα οποία ερμηνεύουν κάποια κομμάτια της ενδογενούς ανθρώπινης συμπεριφοράς. Όπως και οι προηγούμενες θεωρίες έτσι και αυτή έγινε αποδεκτή από ένα μεγάλο μέρος της ακαδημαϊκής και όχι



μόνο κοινότητας, αλλά επίσης δέχτηκε και έντονη κριτική από ένα άλλο μεγάλο μέρος της.

#### 1.7.6 Η θεωρία της εξημέρωσης (Quinn, 1992)

Η θεωρία αυτή προσπαθεί να εξηγήσει την εξέλιξη των πολιτισμών και την κοινωνική διαδρομή του ανθρώπου μέσα από ένα εντελώς διαφορετικό πρίσμα. Από την πρώτη εμφάνιση της ζωής πάνω στη γη, οι άνθρωποι ζούσαν αρμονικά μέσα στο περιβάλλον τους, σχηματίζοντας διάφορες φυλές και κοινωνικές ομάδες πλήρως εξοικειωμένες με τη φύση, τα φυτά και τα ζώα. Αυτό συνέβαινε και συμβαίνει ακόμα εδώ και 3000 χρόνια από τότε δηλαδή που ο άνθρωπος έλαβε τη μορφή του homo-sapiens. Κάποιοι επέλεξαν να είναι κυνηγοί, ενώ κάποιοι άλλοι επέλεξαν να καλλιεργούν τη γη.

Μέχρι το 10.000 π.Χ. η αριθμητική αρμονία των ανθρώπων που έκαναν τα δύο διαφορετικά επαγγέλματα ως τρόπο ζωής, δεν επιδεχόταν καμία αμφισβήτηση και η ισορροπία δημιουργούσε ομαλές συνθήκες για όλους. Δεν υπήρχε ούτε μείωση των πηγών τροφής, ούτε υπερπληθυσμός. Από εκείνη τη χρονική περίοδο και έπειτα, με περιοχή αφετηρίας την εύφορη Ημισέλινο, κάποιες ομάδες ανθρώπων άρχισαν να καλλιεργούν εντατικά τη γη και να αναπαράγουν σε μεγάλες ποσότητες τα φυτά. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθούν ανισορροπίες μεταξύ των κοινωνικών ομάδων καθώς η μεγαλύτερη σοδειά, συνεπάγεται και μεγαλύτερες εκτάσεις γης, αλλά και πολυάριθμο πληθυσμό.

Το μοντέλο αυτό θεωρεί ότι ακόμη και τα σύγχρονα προβλήματα των πολεμικών συγκρούσεων, της πείνας και της κατάθλιψης είναι αποτελέσματα της λανθασμένης κίνησης των ανθρώπων να ταραξουν την αρμονική ισορροπία με την οποία ζούσαν και να δημιουργήσουν υπερπαραγωγή καλλιέργειας φυτών και υπερπληθυσμό. Η λύση που προτείνει η θεωρία αυτή για την αντιμετώπιση των σύγχρονων προβλημάτων είναι η μείωση της παραγωγής με την ταυτόχρονη μείωση του πληθυσμού.

Συνοπτικά, θα λέγαμε ότι η θεωρία αυτή κατά κάποιο τρόπο αρνείται το γεγονός ότι ο άνθρωπος υπήρξε πρώτα κυνηγός και μετά μεταλλάχθηκε σε γεωργό. Στην ουσία προωθεί την άποψη ότι υπήρχαν εξ αρχής κάποιες ομάδες που ζούσαν μόνιμα σε

κάποια μέρη και ασχολούνταν με τη γεωργία αλλά το επίπεδο και η ποσότητα της παραγωγής ήταν τέτοιο που δεν αποτελούσαν ιδιαίτερο κοινωνικό φαινόμενο. Αποδέχεται δηλαδή την εξημέρωση της φύσης και των ζώων σαν κάτι το φυσιολογικό, σαν κάτι που άνθρωπος το κατανόησε ενστικτωδώς.

### **1.8 Η θεωρία του North**

Ο North δέχθηκε κάποια από τα επιμέρους στοιχεία των θεωριών που συζητήθηκαν παραπάνω, ενστερνίστηκε μικρά ή μεγάλα κομμάτια των δεδομένων πάνω στα οποία βασίστηκαν για να αναπτύξουν τα μοντέλα τους αλλά ταυτόχρονα κατέβαλε μία προσπάθεια ώστε να σβήσει τα μειονεκτήματα που αυτές φέρονται να έχουν. Επιχείρησε να δώσει μία πιο πειστική και τεκμηριωμένη εξήγηση του σημαντικότερου φαινομένου της μετάβασης από τη μία φάση στην άλλη (από το κυνήγι στη γεωργία).

Σύμφωνα με το North (2005), ένας πολύ ιδιαίτερος παράγοντας που έπαιξε σπουδαίο ρόλο και διαμόρφωσε την κοινωνική κατάσταση στη ύστερη νεολιθική εποχή, ήταν ο παράγοντας της τυχαίας φυσικής επιλογής. Τί σημαίνει όμως τυχαία φυσική επιλογή; Ο άνθρωπος όταν βρίσκονταν μπροστά σε διλήμματα που αφορούσαν τη ζωή του και την καθημερινότητά του, έτεινε να επιλέξει εκείνο το δρόμο που θα του παρείχε τις προϋποθέσεις για αύξηση της ευημερίας του. Βέβαια, η σωστή επιλογή δεν μπορούσε να είναι αποτέλεσμα κρίσης και σκέψης με βάση κάποια συγκεκριμένα κριτήρια, αλλά ούτε και μπορούσε ο άνθρωπος να προβλέψει αν η απόφασή του θα τον οδηγούσε στο σωστό μονοπάτι. Αυτοί που έπαιρναν μία απόφαση και εν τέλει κατέληγαν να βελτιώσουν τη ζωή τη δική τους και της οικογένειάς τους, είχαν λάβει τη σωστή απόφαση και παρουσιάζονταν ως οι ευνοημένοι των εξελίξεων. Κάτι που δε συνέβαινε με κάποιους άλλους που είχαν λάβει μία άλλη απόφαση και δεν δικαιώθηκαν ποτέ.

Η τυχαία φυσική επιλογή, είναι μία παράμετρος που πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη, ακόμη και στην περίπτωση που φαίνεται ως κάτι το δεδομένο και το λογικό το οποίο έπρεπε να το έχουμε εξ αρχής συμπεριλάβει στη σκέψη μας. Η αύξηση της παραγωγής και η μεγιστοποίηση της παραγωγικότητας ήταν στοιχεία που έκαναν τις φυλές και τις ομάδες να ξεχωρίζουν μεταξύ τους, τόσο σε δύναμη όσο και σε υλική

ευμάρεια. Οι ομάδες που συνειδητά ή τυχαία είχαν επιλέξει τρόπους και μεθόδους ώστε να εξασφαλίσουν κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα δύο αυτά στοιχεία, πλεονεκτούσαν σε σχέση με τις υπόλοιπες, που αναγκάζονταν να καλύψουν τις αδυναμίες τους, αντιγράφοντας τις τεχνικές των επιτυχημένων ομάδων, κάτι που αν δεν το έκαναν καταλήγοντας έτσι στην εξαφάνιση.

Ο North, υιοθετεί την παράμετρο της αύξησης της παραγωγικότητας, στηρίζοντάς την μάλιστα με ένα συγκριτικό μοντέλο. Όμως, η εξήγηση της συμπεριφοράς του προϊστορικού ανθρώπου και η ερμηνεία του φαινομένου της πρώτης οικονομικής επανάστασης θα ήταν ατελής αν εμμέναμε αποκλειστικά στην παράμετρο αυτή. Σε αυτό ακριβώς το σημείο, εισάγεται η έννοια των περιουσιακών δικαιωμάτων και η σπουδαιότητά τους στην μεταβολή του τρόπου εξασφάλισης της τροφής εκ μέρους του ανθρώπου. Από τα πρώτα χρόνια που ο άνθρωπος εμφανίστηκε στη γη είχε στο νου του ότι η φύση του παρέχει απλόχερα όλα όσα χρειάζεται. Δηλαδή, άφθονη ποσότητα ζώων για να τα χρησιμοποιεί ως θηράματα και ατελείωτους παρεχόμενους φυσικούς καρπούς, τους οποίους και συνέλεγε. Το επάγγελμα, ως μας επιτραπεί η έκφραση, του κυνηγού, προδιαθέτει την έννοια της κοινοκτημοσύνης, της κοινής δηλαδή ιδιοκτησίας των πόρων. Όλοι, είχαν δυνατότητα πρόσβασης σε όλους τους τόπους και σε όλα τα ζώα. Αυτό το γεγονός, προκαλεί αυτό που οι οικονομολόγοι ονομάζουν φαινόμενο της ανεπάρκειας των κινήτρων. Η απεριόριστη πρόσβαση σε έναν πόρο οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια στην αναποτελεσματική χρήση του, μία αναποτελεσματικότητα που εφόσον συνεχιστεί για μεγάλο χρονικό διάστημα, προϋποθέτοντας ότι οι συγκεκριμένος πόρος παρουσιάζει υψηλή ζήτηση, είναι ικανή να οδηγήσει ακόμη και στην εξαφάνιση του (Hardin 1968).

Κάθε άνθρωπος της εποχής εκείνης, με ελάχιστες εξαιρέσεις (ινδιάνοι της Αμερικής), δεν έβρισκε κανένα απολύτως κίνητρο να μην κυνηγήσει και να μην σκοτώσει μέχρι και το τελευταίο ζώο που έβλεπε μπροστά του. Γνώριζε ότι εάν δεν το κάνει εκείνος θα το κάνει ένας άλλος και ως εκ τούτου προσπαθούσε να γευτεί προς δικό του όφελος μέχρι και την τελευταία πιθανότητα αύξησης της υλικής του ευημερίας. Το αδιάκοπο και χωρίς περιορισμούς κυνήγι και ομοίως η συλλογή καρπών τέτοιου τύπου, δημιούργησε έλλειμμα στο βιολογικό τους απόθεμα, με αποτέλεσμα να μην επαρκούν πλέον για μία συγκομιδή σταθερής απόδοσης. Η παντελής έλλειψη κάποιου

ελεγκτικού μηχανισμού ή κάποιας περιοριστικής δικλείδας, φαίνεται να ώθησε τον προϊστορικό άνθρωπο έστω και ενστικτωδώς να σκεφτεί τρόπους που θα αντιμετώπισει το πρόβλημα της εξάντλησης των πόρων που δημιούργησε η ελεύθερη πρόσβαση σε αυτούς από όλους.

Έτσι, τα άτομα και οι ομάδες εξακολουθούν να ασχολούνται με το κυνήγι μέχρι το σημείο εκείνο που θεωρούν ότι τα οφέλη τους υπερβαίνουν τα οφέλη της επόμενης λύσης, που ήταν η ενασχόληση με τη γεωργία. Τα κοινά περιουσιακά δικαιώματα που εκ φύσεως προέβλεπε η διαδικασία του κυνηγιού την εποχή εκείνη, οδήγησαν στις αναποτελεσματικότητες που περιγράψαμε νωρίτερα. Οι τελευταίες οδήγησαν με τη σειρά τους στη μείωση και στην εξαφάνιση των πόρων, πράγμα που συνεπάγεται την αναζήτηση της επόμενης λύσης, της επόμενης οδού προς τον αγώνα για επιβίωση και αύξηση της υλικής ευημερίας.

Και αν για τον τομέα του κυνηγιού είναι δύσκολο να οριοθετηθούν τα ατομικά δικαιώματα, η ατομική ιδιοκτησία πάνω στην οποία βασίζεται ο τομέας της γεωργίας είναι εμφανώς πιο ξεκάθαρος. Αυτή ακριβώς είναι η μεγάλη διαφορά μεταξύ των δύο φάσεων, η οποία φαίνεται σύμφωνα με το υπόδειγμα του North ότι αποτέλεσε το θεμέλιο λίθο στην αλλαγή του τρόπου ζωής του ανθρώπου. Η δυνατότητα που παρέχει η γεωργία να ελέγχει ο κάτοχος της γης τόσο τον παραγόμενο καρπό όσο και την ποσότητα που χρειάζεται ώστε να μπορέσει να εξασφαλιστεί η ομαλή επιβίωση του ίδιου, της φυλής ή της ομάδας, αποτελεί το μεγάλο της πλεονέκτημα σε σύγκριση με την αδυναμία ελέγχου που εμφανίζεται σαν φαινόμενο στην ενασχόληση με το κυνήγι.

Κατά τον North οι πρώτοι άνθρωποι που ασχολήθηκαν με τη γεωργία φρόντισαν έτσι ώστε να εξασφαλιστεί η παραγωγή και να προστατευθεί η ποσότητά της τόσο από εξωτερικούς εχθρούς όσο και από την αλόγιστη χρήση εντός της ομάδας. Ειδικά, τηρούνταν κάποιοι άτυποι κανόνες, κάποια προωθούμενα ταμπού αλλά και πολλές απαγορεύσεις γενικότερα, ώστε να αποφευχθεί το φαινόμενο της υπερεκμετάλλευσης των πόρων. Φαίνεται μάλιστα, ότι αυτού του τύπου οι περιορισμοί ήταν αρκετά ισχυροί και θα λέγαμε ότι αντικαθιστούσαν σχεδόν ισάξια την πλήρη απουσία τυπικών και νομικά κατοχυρωμένων θεσμοθετημένων διαδικασιών.

Ένα παράδειγμα που μπορεί να ισχυροποιηθεί κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο τη μεγάλη διαφορά που έχουν τα δύο συστήματα ιδιοκτησίας που περιγράφηκαν παραπάνω, είναι το παράδειγμα με την εκμετάλλευση της τεχνολογικής προόδου. Δεν χωρά καμία αμφιβολία ότι ο άνθρωπος της εποχής εκείνης έβριθε εφευρετικότητας και ευρηματικότητας. Στην περίπτωση του κυνηγιού και της γεωργίας η τεχνολογική πρόοδος επιφέρει διαφορετικά αποτελέσματα. Βραχυχρόνια, μία εξέλιξη στην τεχνολογία θα φέρει παρόμοιες συνέπειες και στους δύο τομείς. Μία νέα ανακάλυψη στην τεχνική της γεωργίας, ένας καινοτόμος μηχανισμός δράσης ή σκέψης αυτομάτως θα σημάνει μία αύξηση στην παραγωγικότητα. Η μεγάλη διαφορά όμως έγκειται στην μακροχρόνια περίοδο. Στον κλάδο του κυνηγιού, η τεχνολογική πρόοδος από ένα σημείο και μετά δε θα έχει κανένα αποτέλεσμα καθώς η απεριόριστη χρήση των πόρων και η ανεξέλεγκτη χρήση του που υπονοεί το σύστημα της κοινοκτημοσύνης θα έχει όπως είδαμε σαν οδυνηρή συνέπεια την εξαφάνιση του συγκεκριμένου πόρου. Χωρίς την ύπαρξη τυπικών ή άτυπων συμφωνιών, ο κίνδυνος εξάλειψης των πόρων θα είναι βέβαιος και ορατός. Αντίθετα, το θετικό τεχνολογικό βήμα στο τομέα της γεωργίας θα έχει θετικές συνέπειες στην παραγωγή των καρπών καθώς η ατομική ιδιοκτησία θα επιτρέψει να βελτιώνονται οι σοδειές χωρίς να κινδυνεύει να εξαφανιστεί ο συγκεκριμένος πόρος.

Ο ανταγωνισμός μεταξύ των φυλών και των ομάδων για το ποια θα παράγει μεγαλύτερη ποσότητα δεν μπορεί να έχει ως συνέπεια την εξαφάνιση των καρπών και αυτό είναι κάτι που εξασφαλίζουν τόσο τα ατομικά όσο και τα συλλογικά περιουσιακά δικαιώματα που ταυτίζονται με τη γεωργία. Στη διαφορετικότητα της έκφρασης των τεχνολογικών μεταβολών λόγω των διαφορετικών ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων μεταξύ της γεωργίας και του κυνηγιού οφείλεται και το γεγονός της μετατόπισης από τον ένα χώρο στον άλλο με άμεση συνεπαγωγή την έξαρση της γεωργίας και την πρώτη οικονομική επανάσταση.

Ο North (1989) στο μοντέλο που περιγράφει τις αιτίες της νεολιθικής επανάστασης, προσπαθεί να ερμηνεύσει κάποιες πλευρές οι οποίες σχετίζονται με τη δημογραφική κατανομή αλλά και τη σημαντικότητα του πληθυσμιακού ρυθμού γενικότερα. Στα πλαίσια αυτά βεβαίως, δεν παρέχεται κάποια ολιστική θεωρία περί πληθυσμού, όμως δίνονται εξηγήσεις αναφορικά με το ρόλο που διαδραμάτισε ο συγκεκριμένος

παράγοντας, στην κοινωνική εξέλιξη του ανθρώπου. Ο πληθυσμός είναι σαφές σύμφωνα με τα στοιχεία πως όλα αυτά τα χρόνια παρουσιάζει μία ανοδική τάση. Η ανοδική τάση όμως αυτή, ποικίλει σε ρυθμό και ένταση αλλά κυρίως ποικίλει σε τόπο και χρόνο εκδήλωσης καθώς δεν έγινε παντού ταυτόχρονα, ούτε φυσικά στο ίδιο επίπεδο.

Ο North(1981) στο μοντέλο του αρνείται την θεωρία που αποδέχτηκαν ορισμένοι ανθρωπολόγοι και ιστορικοί σύμφωνα με την οποία οι φυλές της εποχής εκείνης είχαν την τάση να εμφανίζουν ομοιοστατικό πληθυσμό, διατηρώντας την ισορροπία μεταξύ των ατόμων και των αναγκαίων πόρων. Ας πάρουμε το παράδειγμα του κυνηγιού το οποίο όπως είδαμε βασίζεται στα κοινά περιουσιακά δικαιώματα. Κάποια ομάδα σε έναν τόπο ασχολούνταν με τη συγκεκριμένη δραστηριότητα και κάλυπτε τις ανάγκες της για τροφή μέσα από την εκμετάλλευση των πόρων της φύσης. Μία άλλη ομάδα, η οποία θα έρχονταν από κάποια άλλη τοποθεσία θα άρχιζε και αυτή να απαιτεί δικαιώματα εκμετάλλευσης από τους συγκεκριμένους πόρους με αποτέλεσμα να έρθει σε σύγκρουση με την ήδη εκεί κατοικούσα φυλή. Η ομάδα που θα ένιωθε την απειλή θα προσπαθούσε με κάθε τρόπο να διώξει τους εισβολείς και για να το πετύχει αυτό την συνέφερε σαφώς να υπερέχει αριθμητικά. Έτσι η αύξηση του πληθυσμού της ομάδας ήταν το καλύτερο μέτρο προστασίας ενάντια στους εισβολείς που αμφισβητούσαν τη κυριαρχία στο χώρο.

Η ομοιόσταση του πληθυσμού μπορεί να επιτευχθεί μόνο σε απομονωμένες ομάδες, οι οποίες δεν απειλούνται από κανέναν. Είναι λογικό, οι ομάδες που δεν προσπαθούν να περιορίσουν τον πληθυσμό τους να υπερτερούν έναντι των ομάδων που προσπαθούν να τον διατηρήσουν σταθερό. Οφείλουμε να αναφέρουμε ότι ενώ αριθμητικά ο πληθυσμός αυξάνονταν συνεχώς ο άνθρωπος άρχισε να έρχεται αντιμέτωπος με το πρόβλημα του περιορισμού των πόρων. Η ελεύθερη πρόσβαση στους φυσικούς πόρους και τα ζώα, εξασφάλιζε σε όλους την τροφή και την απαραίτητη ενέργεια. Με το πέρασμα όμως των ετών το πρόβλημα του περιορισμού των πόρων εμφανίστηκε και ο άνθρωπος δεν είχε βάλει τον εαυτό του στη σκέψη των ιδιωτικών και αποκλειστικών δικαιωμάτων, καθώς δεν είχε τα απαραίτητα κίνητρα. Η καθιέρωσή τους, με τον ερχομό στο προσκήνιο της γεωργίας, είναι η απάντηση του ανθρώπου στο πρόβλημα της κοινής ιδιοκτησίας που είχε αναζωπυρωθεί με το

κυνήγι. Σύμφωνα μάλιστα με τον North, η καθιέρωση των περιουσιακών δικαιωμάτων ήταν διπλής κατευθύνσεως. Πρώτα, οι γηγενείς επιθυμούσαν να αποτρέψουν την εισβολή των ξένων στα δικά τους εδάφη και εν συνεχεία ασχολήθηκαν με την εσωτερική εκμετάλλευση ώστε να μην δημιουργηθεί κανένα πρόβλημα σπανιότητας των πόρων.

Ο Νατούφιος πολιτισμός όπως είδαμε και σε προηγούμενη ενότητα, φέρεται ως ο επικρατέστερος γενάρχης της ενασχόλησης με τη γεωργία. Πολλοί αρχαιολόγοι και ιστορικοί θεωρούν ότι εκεί συναντάται για πρώτη φορά το φαινόμενο της καλλιέργειας της γης. Εκεί προϋπήρχε η ενασχόληση με τη γεωργία ενώ ο North συμφωνεί με την άποψη αυτή και το βασίζει στο γεγονός της βραδείας εξάπλωσης της γεωργίας αλλά και στην ανάπτυξή της σε διάφορα σημεία του κόσμου ταυτόχρονα. Οπότε, συμπερασματικά προτείνονται δύο πιθανά σενάρια: το πρώτο, λέει πως η γεωργία ήταν ήδη γνωστή σε λιγοστές φυλές και υπήρξε ταχεία μετατόπιση προς αυτήν για τους λόγους που εξηγήθηκαν, ενώ το δεύτερο τονίζει ότι αναπτύχθηκαν περιουσιακά δικαιώματα σε κάποιες εύφορες πεδιάδες και εν συνεχεία ακολούθησε η βελτίωση της τεχνολογίας και η εξέλιξη της απαραίτητης γνώσης για την προώθηση της καλλιέργειας και της εξημέρωσής της.

Η μετάβαση από το κυνήγι στη γεωργία χρειάστηκε μεγάλο χρονικό διάστημα για να ωριμάσει και να εναρμονιστεί με τις νέες εξελίξεις που παρουσιαζόταν. Οι πληθυσμιακές πιέσεις που δημιουργήθηκαν είχαν ως αποτέλεσμα τη σταδιακή εξασθένιση των πόρων και την απειλή της εξαφάνισής τους. Ο άνθρωπος έπρεπε να βρει τη λύση με την αρχική να αφορά το μόνιμο τόπο εγκατάστασης των ομάδων και την προσπάθεια εμποδισμού άλλων ομάδων από την εκμετάλλευση κοινόχρηστων πόρων. Αυτό έφερε ως συνέπεια την καθιέρωση αποκλειστικών δικαιωμάτων τα οποία έδωσαν τη δυνατότητα να αναπτυχθούν η απαραίτητη τεχνολογία και οι καλύτερες μέθοδοι για την καλλιέργεια της γης. Μέσω αυτής της διαδικασίας, κάποιες ομάδες κατάφεραν να προοδεύσουν, άλλες τυχαία και συμπτωματικά και άλλες επειδή προέβλεψαν κάποια πράγματα και κάποιες άλλες ενστικτωδώς. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι ομάδες που ακολούθησαν αυτόν το δρόμο έγιναν η απαρχή της εξέλιξης και της ανάπτυξης που βιώνουμε ακόμη και σήμερα. Δεν τα κατάφεραν

όμως όλες και είναι βέβαιο, όπως άλλωστε συμβαίνει πάντοτε, πως κάποιες ομάδες έμειναν πίσω από τις εξελίξεις.

Η πρώτη οικονομική επανάσταση υπήρξε σημαντικότερος σταθμός για την κοινωνική και οικονομική εικόνα που επικρατούσε στην ανθρωπότητα. Το στοιχείο που έφερε στην επιφάνεια είναι η σημασία των κινήτρων στην ανθρώπινη συμπεριφορά. Δε θεωρείται επανάσταση μόνο και μόνο επειδή είχαμε μία αλλαγή στον τρόπο ικανοποίησης των αναγκών καθώς αυτό αποτελεί μόνο μία επιφανειακή προσέγγιση. Η μεγάλη επανάσταση συνίσταται στο γεγονός πως ο άνθρωπος εντόπισε τη μεγάλη διαφορά που υπάρχει μεταξύ των ατομικών και των κοινών περιουσιακών δικαιωμάτων. Τα αποκλειστικά περιουσιακά δικαιώματα είναι αυτά που γεννούν τα απαραίτητα κίνητρα για εξέλιξη της τεχνολογίας και για περαιτέρω γνώση. Τα ατομικά δικαιώματα, διαφleuron από τα αποκλειστικά περιουσιακά δικαιώματα, προάγουν ενδεχομένως με αρνητική χροιά την ατομική συμπεριφορά, με αποτέλεσμα να μην επιφέρουν στην ομάδα τα ίδια θετικά αποτελέσματα. Είναι αυτή η μεγάλη και ειδοποιός διαφορά στα κίνητρα που οδήγησε σε μία ξέφρενη ανάπτυξη τα τελευταία 10.000 χρόνια σε αντίθεση με τα προηγούμενα χρόνια την εποχή του κυνηγιού οπότε και η ανάπτυξη γινόταν με πολύ αργούς ρυθμούς.

## 1.9 Συμπεράσματα

Η μελέτη της παλαιολιθικής περιόδου, η μεταβατική περίοδος της μεσολιθικής, αλλά κυρίως τα κρίσιμα συμπεράσματα και τα καθοριστικά για την εξέλιξη του ανθρώπου γεγονότα που λαμβάνουν μέρος κατά τη πρώιμη νεολιθική περίοδο. Αυτά τα γεγονότα αποτελούν τη βάση πάνω στην οποία αναδεικνύονται οι διάφορες πτυχές που συναντώνται στο επιστημονικό σύμπλεγμα της πόλης και των θεσμών που είναι το κύριο αντικείμενο αναφοράς της παρούσας έρευνας. Η κατανόηση εκ μέρους του σύγχρονου ανθρώπου, κάποιων κύριων κριτηρίων συμπεριφοράς του αρχαίου ανθρώπου, οδηγεί αυτόματα σε συμπεράσματα πολύ σημαντικά για την ανθρώπινη πορεία, από τον ατομισμό, στην κοινωνική συμβίωση, από την συγκέντρωση μίας φυλής στη δημιουργία χωριών, πόλεων και μεγαλουπόλεων.



Είναι πολύ λογικό και θεωρείται εκ των ων ουκ άνευ να αναφερθεί ότι βεβαίως τα κίνητρα και οι δυνάμεις που ωθούν κάθε φορά τον άνθρωπο στη πραγμάτωση ενός ακόμη βήματος στην εξελικτική του πορεία, διαφέρουν από εποχή σε εποχή. Το δεδομένο αυτό έχει αναφερθεί πολλές φορές αλλά η επανάληψή του γίνεται με σκοπό να τονιστεί η σημαντικότητά του. Θα ήταν τουλάχιστον αφελές να συγκρίνονται οι κινητήριες δυνάμεις και να βγαίνουν συγκριτικά συμπεράσματα με την παλαιολιθική περίοδο. Όμως, αυτό δε σημαίνει πως δεν μπορούν να διεξαχθούν κάποια συμπεράσματα ικανά να φωτίσουν την νοοτροπία της αλλαγής, τον τρόπο που σκέφτεται ένα εξελισσόμενο μυαλό, τη μεταβατική ψυχολογία και τη διαφορετικότητα του βάρους των διαφόρων παραγόντων.

Το μοντέλο του North το οποίο μελετά η συγκεκριμένη διατριβή παρέχει τη δική του εξήγηση για τη διαδικασία της λεγόμενης νεολιθικής επανάστασης. Πριν, όμως αναλυθεί διεξοδικά το συγκεκριμένο μοντέλο, κρίνεται σκόπιμο να τεθούν σε συνοπτική μορφή τα βασικότερα χαρακτηριστικά, που οδηγούν βεβαίως σε κρίσιμα συμπεράσματα, από τη μελέτη της αρχαίας περιόδου, της παλαιολιθικής, της μεσολιθικής και της νεολιθικής εποχής. Μετά λοιπόν την ολοκλήρωση της μελέτης που αφορά τις παραπάνω περιόδους συνοψίζουμε τα βασικότερα στοιχεία που αναδεικνύονται ως κομβικά για τα θέματα που σχετίζονται με την κοινωνικοποίηση, τη συμβίωση των ανθρώπων, τη συνεργασία τους, τη δημιουργία των πόλεων και το σχηματισμό των θεσμών. Πιο συγκεκριμένα:

- Ο παράγοντας που έπαιξε πολύ σπουδαίο ρόλο στη μεταβολή του τρόπου ζωής του ανθρώπου εκείνης της περιόδου, ειδικά στην παλαιολιθική και τη μεσολιθική περίοδο, ήταν το κλίμα και γενικότερα οι περιβαλλοντικές αλλαγές. Τόσο η επιλογή του τόπου εγκατάστασης, όσο και γενικά ο τρόπος εξασφάλισης της τροφής επηρεαζόταν κυρίως από το συγκεκριμένο παράγοντα. Όπως είδαμε άλλωστε, υπάρχουν ολόκληρες θεωρίες που στηρίζουν την έναρξη της νεολιθικής επανάστασης, στις συνθήκες που επέβαλε η εποχή της μεγάλης ξηρασίας
- Η μεταφορά από το κυνήγι των ζώων και τη συλλογή καρπών, στη γεωργία και την εξημέρωση της φύσης, υπήρξε θεμέλιος λίθος για την ανάδειξη της ανθρώπινης ανάγκης που καλείται ως συμβίωση με τους γύρω. Μέχρι τότε, τα

πράγματα ήταν πιο εξατομικευμένα, με τον κάθε άνθρωπο να ενδιαφέρεται μόνο να εξασφαλίσει τα προς το ζην. Η γεωργία και το κυνήγι απαιτούσαν, ομαδική διεργασία, ανταλλαγή σοδειάς και κυρίως έθετε την έννοια της εξειδίκευσης στο κοινωνικό πλαίσιο

- Από τα άπειρα κείμενα που υπάρχουν και αναφέρονται στις αιτίες, τις συνέπειες αλλά και τις εκφάνσεις της νεολιθικής επανάστασης, το συμπέρασμα το οποίο γίνεται αντιληπτό αφορά στο γεγονός ότι ακόμα και σήμερα δεν είναι εφικτή η πλήρης ταύτιση των απόψεων για τους παράγοντες που την προκάλεσαν. Τα αρχαιολογικά δεδομένα, η καθυστερημένη εμφάνιση του γραπτού λόγου, τα χρονικώς αμφιταλαντευόμενα ευρήματα των ανασκαφών, οι διαφορετικές επιστημονικές ματιές που εμπλέκονται στη μελέτη, οδηγούν στην αμφισβήτηση και σε μία κατά κάποιο τρόπο αποδεκτή υποκειμενικότητα. Από τη στιγμή που δεν υπάρχει κάτι σίγουρα αποδεδειγμένο, αλλά στηριζόμαστε στις εικασίες των ευρημάτων, ουδείς μπορεί να πει με βεβαιότητα το αληθινό σενάριο που φαίνεται να εφαρμόστηκε. Έτσι, η επιστημονική έκφραση χαίρει των προσωπικών τακτικών του κάθε ερευνητή ή μελετητή, ο οποίος αποδέχεται αυτά που σύμφωνα με τον ίδιο είναι πιθανότερο να συνέβησαν. Οι κρίσεις και οι απόψεις βασίζονται περισσότερο σε μία μεθερμηνεία των φαινομένων με βάση τη μεταγενέστερη εικόνα παρά σε πραγματικά στοιχεία που χρήζουν συμπερασμάτων. Αυτό είναι ένα στοιχείο που σε κάθε περίπτωση πρέπει πάντοτε να το έχουμε στο μυαλό μας και να το λαμβάνουμε σοβαρότατα υπόψη σε κάθε κομμάτι της μελέτης.
- Η νεολιθική επανάσταση δεν πρέπει να θεωρείται αποκλειστική τακτική μίας χώρας ή μίας περιοχής. Απεναντίας, τα στοιχεία έδειξαν ότι μάλλον ξεκίνησε ταυτόχρονα σε διαφορετικά σημεία της γης και μάλιστα σε διαφορετικές χρονικές περιόδους. Η περιοχή της Εύφορης Ημισελήνου, η Κεντρική Αμερική, το Περού και η Βόρεια Κίνα, είναι οι επικρατέστερες περιοχές στις οποίες φαίνεται να ξεκίνησε η πρώτη οικονομική επανάσταση (Struever 1971, Diamond 1997).

- Η εκμετάλλευση των ζώων ως πηγή τροφής είχε αρχίσει να πραγματοποιείται από τον άνθρωπο πριν την εμφάνιση της γεωργίας. Μάλιστα, υπήρχε και διαβάθμιση σε αυτήν την εκμετάλλευση με τα μικρά ζώα, τα πτηνά, τα θαλασσινά και τα σαλιγκάρια να παίζουν σημαντικό ρόλο σε αντίθεση με τα μεγαλύτερα ζώα που έπαιζαν μικρότερο ρόλο. Η εκμετάλλευση αυτή είναι γνωστή ως Επανάσταση Ευρέως Φάσματος (Flannery 1968). Αυτό που πρέπει να τονίσουμε είναι πως ο άνθρωπος είχε συνειδητοποιήσει από νωρίς πόσο σημαντικά ήταν τα ζώα για την εξέλιξη του και προσπαθούσε να τα εκμεταλλευτεί με κάθε τρόπο. Ως πηγή τροφής στην αρχή, ως «συνεργάτες» στη δουλειά του αργότερα μέσα από τη διαδικασία της εξημέρωσης που πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια της νεολιθικής επανάστασης.
- Η εμφάνιση της γεωργίας αποτέλεσε σπουδαίο βήμα στην κοινωνική εξέλιξη του ανθρώπου και σίγουρα συνετέλεσε ως ένα βαθμό και στην αρχική διαδικασία της γέννησης της πόλης. Το πολύπλοκο σημερινό φαινόμενο, οφείλεται κατά ένα πολύ μεγάλο βαθμό στην κατανόηση εκ μέρους των ανθρώπων της έννοιας της μόνιμης εγκατάστασης, της συνύπαρξης με τους γύρω, της ανταλλαγής αγαθών, του καταμερισμού της εργασίας, του εμπορίου και της εξειδίκευσης.

---

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

---

### Οικονομικές Θεωρίες για τη δημιουργία των πόλεων

#### 2.1 Εισαγωγή

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η πόλη είναι μια τέλεια μορφή κοινωνικής οντότητας, που υπάρχει εκ φύσεως και προήλθε από τη συνένωση άλλων κοινωνικών οντοτήτων, τις οποίες εμπεριέχει. Είναι ανώτερη από όλες τις άλλες, γιατί είναι το τέλος τους, η εξέλιξη, η ολοκλήρωσή τους. Αποβλέπει στο ανώτερο από όλα τα αγαθά, αφού συγκροτήθηκε για να διασφαλίζει τη ζωή των ανθρώπων, στην πραγματικότητα όμως υπάρχει για να εξασφαλίζει την καλή ζωή τους πετυχαίνοντας την ύψιστη αυτάρκεια, που είναι κάτι το άριστο.

Η πόλη είναι ένα πολύπλοκο κοινωνικό και οικονομικό φαινόμενο με την ανάπτυξη των αστικών κέντρων να αποτελεί ένα παλαιό ιστορικό φαινόμενο, το οποίο σηματοδοτείται από σημαντική συγκέντρωση πληθυσμού. Η συγκέντρωση αυτή λαμβάνει χώρα σε ορισμένα γεωγραφικά σημεία ενώ συνοδεύεται από την ύπαρξη μεγάλων κτισμάτων (δημόσιων και ιδιωτικών), την έντονη εξειδίκευση στο εμπόριο και τις υπηρεσίες. Η μελέτη της πόλης προκάλεσε ιστορικά και προκαλεί ακόμα το έντονο επιστημονικό ενδιαφέρον διαφορετικών κλάδων. Στην ουσία, η πόλη είναι ένα πολυμορφικό φαινόμενο ή ένας σύνθετος "ζωντανός" οργανισμός ο οποίος αγκαλιάζει στους κόλπους της στοιχεία από πολλούς επιστημονικούς χώρους.

Η μορφή και ο χαρακτήρας των αστικών αυτών οντοτήτων χαρακτηρίζεται από διάφορους παράγοντες οικονομικής, κοινωνικής, πολιτιστικής, πολιτικής και ψυχολογικής φύσεως. Υπάρχουν πολλές επιμέρους θεωρίες οι οποίες προσπάθησαν να ερμηνεύσουν την έννοια της πόλης. Δύο από τις σημαντικότερες, οι οποίες μάλιστα αποτέλεσαν άμεσο στοιχείο επιρροής για μεταγενέστερους ερευνητές, είναι η θεωρία του Karl Marx και των συνεχιστών αυτής καθώς και η θεωρία του Max Weber. Επιπροσθέτως, έχει κάνει την εμφάνισή της μία σύγχρονη θεωρία, η θεωρία του North, η οποία προτείνει νέα θεωρητικά δεδομένα όσον αναφορά την εξέλιξη των πόλεων.

Ο North κατάφερε με ένα δικό του τρόπο να συνδέσει διαφορετικούς φαινομενικά τομείς όπως είναι η οικονομική ιστορία, η οικονομική θεωρία, η θεωρία των θεσμών, η κοινωνική θεωρία και η περιφερειακή ανάπτυξη. Ο North δεν κατονόμασε ρητά κανένα κομμάτι του έργου του ως «θεωρία της πόλης» αλλά παρόλα αυτά μίλησε για αυτές και εξήγησε τις αιτίες της εμφάνισής τους. Ταυτόχρονα τις θεώρησε αναπόσπαστο κομμάτι της ανθρώπινης εξέλιξης, τμήμα των μεταβολών της οικονομικής ιστορίας και κύριο όργανο εκδήλωσης των μορφών των θεσμικών μεταβολών. Η σύγκριση της θεωρίας του North με τις θεωρίες των Karl Marx και Max Weber φωτίζει τη συμμετοχή των διαφόρων παραγόντων στο επίπεδο ανάπτυξης της πόλης, διαβαθμίζει τη σημαντικότητά τους μέσα στο χρόνο και δημιουργεί μία ισχυρή βάση σύγκρισης για την εξέλιξη της μελέτης του πολύπλοκου φαινομένου της πόλης.

Πριν προχωρήσει κανείς στη διαδικασία της ανάλυσης ενός κοινωνικού φαινομένου όπως είναι η ανάπτυξη μίας πόλης και τα αίτια που την προκαλούν, οφείλει αρχικά να ξεκαθαρίσει οριστικά την έννοια του συγκεκριμένου φαινομένου. Η κατανόηση της έννοιας αλλά και ο πληρέστερος ορισμός της πόλης θα βοηθήσει ώστε να παρατεθεί μία πιο τεκμηριωμένη εικόνα της επίδρασης που ασκούν πάνω της οι θεσμοί, πώς την επηρεάζουν και τι έκταση λαμβάνουν οι διάφορες μεταβολές στον ιστό της. Οι ορισμοί που δύνανται να εντοπιστούν στη βιβλιογραφία είναι πολλοί και ποικίλοι.

Πιο συγκεκριμένα, με μία προσέγγιση που εστιάζει στην οικονομική της πλευρά θα λέγαμε ότι η πόλη είναι ένας συννοικισμός ο οποίος αποτελείται από ένα σύμπλεγμα δημόσιων και ιδιωτικών κτιρίων, τα οποία χωρίζονται ή συνδέονται μεταξύ τους με δρόμους, πάρκα και πλατείες, ο οποίος που κατοικείται μόνιμα από σημαντικό αριθμό ανθρώπων οι οποίοι επιδίδονται σε διάφορες οικονομικές δραστηριότητες και η διατροφή τους δεν εξαρτάται από το έδαφος στο οποίο ζουν. Το κρίσιμο όμως στοιχείο που καθιστά την πόλη ένα πολύπλευρο φαινόμενο, θα λέγαμε πως ξεπερνά την επιφανειακή απεικόνιση των χωροταξικών και οικονομικών της συνθηκών. Αυτό το στοιχείο δίνει έμφαση στο διαμορφωμένο κοινωνικό πλέγμα, που σχετίζει τον άνθρωπο, τις ανθρώπινες σχέσεις, τις εργασιακές σχέσεις, τους θεσμούς και την ιστορία της πόλης.

Ένας πληρέστερος ορισμός κατά τη γνώμη μας, είναι εκείνος ο οποίος θεωρεί την πόλη ως ένα μέρος της υλικής ζωής των ανθρώπων και αφορά το χώρο μέσα στον οποίο εκτυλίσσεται ένα μεγάλο μέρος της παραγωγικής δραστηριότητας, της πνευματικής και της κοινωνικής ζωής οι οποίες σε ορισμένες φάσεις διαφόρων κοινωνικοοικονομικών σχηματισμών αποκτούν καθοριστικό ρόλο για την ιστορική εξέλιξη. Η συγκρότηση και η μορφή της πόλης και πιο συγκεκριμένα η διάρθρωσή της μέσα στο χώρο εξαρτώνται άμεσα από το κοινωνικό και οικονομικό υπόβαθρο, σε σχέση βάσης-εποικοδομήματος. Πρωτίστως αυτό συνεπάγεται το γεγονός ότι κάθε μεταβολή του κοινωνικοοικονομικού πλαισίου επιδρά και μεταβάλλει τη συγκρότηση της πόλης και δευτερευόντως ότι τα προβλήματά της έχουν τις ρίζες τους στα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα. Τέλος, ότι η κύρια επίδραση είναι από την κοινωνικοοικονομική βάση προς το οικοδόμημα και όχι αντίστροφα (Σαρρηγιάννης 1987, σελ.28). Αυτή ακριβώς η σχέση κοινωνικής αλληλεπίδρασης που χαρακτηρίζει την πόλη και την κοινωνία την καθιστά κοινωνικό ον και από αυτήν την οπτική έχει νόημα η όποια μελέτη της.

Εκτός από την ερμηνεία της πόλης ως ένα κοινωνικό φαινόμενο κρίνεται σκόπιμη η ανάλυση της οικονομικής της διάστασης. Η οικονομική έννοια του φαινομένου της δημιουργίας των πόλεων πηγάζει από τις διάφορες δραστηριότητες που πραγματοποιούνται εντός των ορίων τους. Οι εν λόγω δραστηριότητες είναι υπεύθυνες για την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών ενώ συνηθίζεται να χρησιμοποιείται ο όρος λειτουργίες για την περιγραφή αυτών. Σύμφωνα με τους Carter (1976) και Harris & Ullman (1945) οι αστικές λειτουργίες μπορούν να διακριθούν σε τρεις βασικές κατηγορίες ως ακολούθως:

- γενικές λειτουργίες όπου σε αυτήν την κατηγορία περιλαμβάνονται εκείνες οι λειτουργίες οι οποίες εκτελούνται από την πόλη με απώτερο σκοπό την εξυπηρέτηση της γειτονικής υπαίθρου που περιβάλλει την πόλη δηλαδή την ενδοχώρα.
- μεταφορικές λειτουργίες όπου εδώ συναντάμε λειτουργίες οι οποίες πραγματοποιούνται κατά κύριο λόγο στους κόμβους των μεταφορικών δικτύων.

- ειδικές λειτουργίες όπου περιλαμβάνονται εκείνες οι λειτουργίες που δεν πραγματοποιούνται στην ενδοχώρα αλλά σε πολύ μεγαλύτερες ή μικρότερες περιοχές. Οι εξορυκτικές και βιομηχανικές δραστηριότητες ανήκουν σε αυτές τις λειτουργίες.

Κάθε μία από τις παραπάνω αστικές λειτουργίες θεωρείται σημαντικός παράγοντας στην αστικοποίηση του χώρου με τη σημαντικότερη εξ αυτών να είναι η εξυπηρέτηση της ενδοχώρας. Σύμφωνα με τους Mayer & Kohn, (1969) οι γενικές λειτουργίες περιλαμβάνονται στις σπουδαιότερες αστικές λειτουργίες και συχνά αναφέρονται ως κεντρικές λειτουργίες καθώς η πόλη λειτουργεί ως ένας κεντρικός τόπος. Σε αυτές περιλαμβάνονται κυρίως δραστηριότητες του τριτογενή τομέα παραγωγής όπως το λιανικό και το χονδρικό εμπόριο, ο τραπεζικός τομέας, οι επιχειρηματικές και οι επαγγελματικές υπηρεσίες, οι διοικητικές υπηρεσίες, η εκπαίδευση και η ψυχαγωγία (Richardson, 1968).

Η οικονομική διάσταση των πόλεων προσεγγίστηκε με την ανάπτυξη του κλάδου της αστικής οικονομίας, ο οποίος είναι ένας κλάδος ο οποίος παρουσίασε σημαντική εξέλιξη κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1960. Η Αστική Οικονομία επικεντρώνεται στις οικονομικές σχέσεις και στις διαδικασίες που συμβάλλουν στην επίτευξη των σημαντικών χαρακτηριστικών των αστικών και των περιφερειακών οικονομιών. Η σπουδαιότητα του κλάδου εντοπίζεται στη σημαντική συνεισφορά του σε άλλες πρόσφατες εξελίξεις στη σύγχρονη οικονομία (Henderson & Thisse, 2004).

Η αστική οικονομική συνδυάζει τα οικονομικά με τη γεωγραφία και εξετάζει τις επιλογές ως προς το γεωγραφικό χώρο και τον τόπο εγκατάστασης τόσο των νοικοκυριών που θέλουν να μεγιστοποιήσουν την ωφέλειά τους όσο και των επιχειρήσεων που θέλουν να μεγιστοποιήσουν τα κέρδη τους. Θα πρέπει να τονιστεί πως η αστική οικονομία ως μία επιστήμη η οποία μπορεί να εξηγήσει τις συγκεντρώσεις πληθυσμών και τη δημιουργία των πόλεων, ξεκίνησε ως συνέχεια των θεωριών χωροθέτησης των Γιόχαν Χαϊνριχ φον Τιούνεν, Ουίλιαμ Αλόνσο, Βάλτερ Κριστάλλερ και Αυγούστου Λος (Capello & Nijkamp 2004). Είναι όμως αρκετά δύσκολη η διάκριση μεταξύ της σχέσης που εμφανίζει η οικονομική γεωγραφία και τα αστικά μοντέλα ανάπτυξης. Οι ερμηνείες δεν ήταν σαφείς και καθορισμένες. Η διασύνδεση της οικονομικής ανάπτυξης με την ύπαρξη των πόλεων συναντάται

πρώτη φορά στη δεκαετία του '60 (Jacobs 1961). Επίσης, η δημιουργία, η ανάπτυξη και η επέκταση των πόλεων οφείλεται και στους όρους διαμόρφωσης των οικονομικών χωρικής συγκέντρωσης (Strange, 2008).

Σήμερα αναγνωρίζονται τέσσερα βασικά υποδείγματα που έχουν επηρεάσει τις οικονομικές θεωρίες συγκέντρωσης και σχηματισμού πόλεων (Abdel-Rahman & Annas, 2003):

-- η συμβατική αστική οικονομική εμφανίζει στον ανταγωνισμό των οικονομικών λόγω της χωρικής συγκέντρωσης των δραστηριοτήτων και τις αντικοινομίες που προκύπτουν από αυτή τη συγκέντρωση

- η θεωρία της βιομηχανικής οργάνωσης τη συσχετίζει με τις ενδοβιομηχανικές διασυνδέσεις και τη διαφοροποίηση του προϊόντος

- η Νέα Οικονομική Γεωγραφία που αγνοεί τις αγορές γης αλλά δίνει έμφαση στο εμπόριο μεταξύ των πόλεων, σε μια αγροτική ενδοχώρα που παραμένει αμετακίνητη και την φυσική γεωγραφία, και

- η θεωρία της ενδογενούς οικονομικής μεγέθυνσης

Η οικονομική γεωγραφία είναι στενά συνδεδεμένη με τη θεωρία του εμπορίου και συνδέεται στενά με τη μοντέρνα βιομηχανική οργάνωση. Πιο συγκεκριμένα, μπορεί να αναφερθεί ότι η οικονομική γεωγραφία μίας επικράτειας θεωρείται ότι συνδέεται με τον τρόπο που μία εταιρία οργανώνει τις παραγωγικές της δραστηριότητες, τη διοίκησή της και τις εξωτερικές τις αναθέσεις εντός και διάμεσου εταιρείας (Henderson & Thisse, 2004).

Θα πρέπει επίσης να αναφερθεί και πως στη σύγχρονη εποχή, εμφανίζεται και έννοια της παγκόσμιας πόλης, η οποία χαρακτηρίζεται ως ένα προεξέχων κέντρο εμπορίου, τραπεζικών συναλλαγών, νεωτερισμών, καινοτομίας, και ανάπτυξης αγορών. Η παγκόσμια πόλη, δεν χαρακτηρίζεται απλά ως τέτοια λόγω του μεγέθους του πληθυσμού της, αλλά κυρίως λόγω της οικονομικής της δύναμης και της επιρροής που ασκεί στα παγκόσμια δρώμενα. Μάλιστα οι πόλεις αυτές, έχουν πολύ περισσότερες ομοιότητες μεταξύ τους, παρά με τις πόλεις εντός της ίδιας χώρας. Η δύναμη της πόλης έγκειται στο γεγονός ότι εκτός των άλλων καταφέρνει και συγκεντρώνει στις τάξεις της ένα μείγμα ικανοτήτων και υλικών πόρων. Σε όσο



μεγαλύτερο βαθμό το πραγματοποιεί τόσο μεγαλύτερη είναι και η δύναμή της.(Sassen 1991)

## 2.2 Θεωρίες δημιουργίας των πόλεων

### 2.2.1 Μαρξιστικές προσεγγίσεις

Η έννοια του χώρου αποτελεί ένα κοινωνικά ομοιογενές και ουδέτερο πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσονται οι ποσοτικές σχέσεις παραγωγής χωρίς να γίνεται αναφορά στον κοινωνικό χαρακτήρα.

Αναλυτικότερα, ο χώρος προσδιορίζεται με δυο μορφές με τη μεν πρώτη μορφή να εξετάζει το χώρο ως ένα πεπερασμένο σύνολο ξεχωριστών σημείων με διαφορετικές ιδιότητες. Η δε δεύτερη μορφή εξετάζει την έννοια αυτή με τη μορφή του δυσδιάστατου χώρου της ευκλείδειας γεωμετρίας. Και οι δυο αυτές μορφές αντανακλούν την ίδια εμπειρική αντίληψη η οποία θεωρεί το χώρο ως το κοινωνικά δοσμένο επίπεδο και ουδέτερο πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσεται η οικονομική δραστηριότητα (Lipietz, 1977). Αυτό ονομάζεται θετικιστικός χωρικός και αποτελεί σύμφωνα με τους Radical Marxists τη βάση των χωρικών αναλύσεων και των αστών μελετητών.

Η παραδοσιακή μαρξιστική σκέψη δεν ασχολήθηκε με τα ζητήματα του χώρου παρά μόνο περιθωριακά καθώς περιόρισε το ενδιαφέρον της στην μελέτη της χρονιστορικής διαστάσεως του κοινωνικού φαινομένου. Επιπλέον, αντιμετώπισε το χώρο ως έναν παθητικό δέκτη της κοινωνικοοικονομικής δραστηριότητας και της ανάπτυξης των κοινωνικών σχέσεων(Marx and Engels 1989). Η δεκαετία του 1970 αποτέλεσε την αφετηρία μίας αξιολογής προσπάθειας για την αναδιαμόρφωση και την αναβάθμιση της επιστημολογικής καταστάσεως του χώρου στο σύνολο των κοινωνικών επιστημών. Αρκετοί ήταν οι υποστηρικτές της μαρξιστικής θεωρίας οι οποίοι στηρίχθηκαν σε αυτήν και πρόσθεσαν νέα στοιχεία εξελίσσοντας τις ήδη υπάρχουσες θεωρίες.

### 2.2.1.1 Η προσέγγιση του Karl Marx

Η πόλη στη μαρξιστική θεωρία μελετάται υπό το πρίσμα του ρόλου που διαδραματίζει ως κομμάτι συμμετοχής σε μία άνιση κοινωνική διαδικασία η οποία λαμβάνει χώρα με τον κυκλώνα που σχηματίζουν οι παραγωγικές δυνάμεις, οι παραγωγικές σχέσεις, τα μέσα παραγωγής και κυρίως οι ανισότητες που σχηματίζονται και συντηρούνται λόγω του άνισου καταμερισμού του κεφαλαίου. Η πόλη γίνεται σημείο αναφοράς ως μία οδυνηρή αρένα κοινωνικής ανισότητας, ως χώρος έκφρασης των ανισόροπων ανθρώπινων συμπεριφορών και ως δοχείο που περικλείει μέσα του την υποδούλωση των εργατών και την εξύψωση των εργοδοτών.

Ο Marx(1989) εξηγεί ποιο ήταν το καθοδηγητικό νήμα στις μελέτες του θεωρώντας ως ακρογωνιαίο λίθο τις αναγκαστικές σχέσεις με τις οποίες έρχονται σε επαφή οι άνθρωποι ως κοινωνικά όντα. Η υλική τους εξάρτηση από αυτές τις αναγκαίες παραγωγικές σχέσεις αποτελεί την οικονομική δομή της κοινωνίας που συμπληρώνεται από ένα πολιτικό και νομικό πλαίσιο. Αυτή ακριβώς η οικονομική δομή διαμορφώνει τελικώς τις κοινωνικές συνειδήσεις και καθορίζει την πνευματική και πολιτική ζωή γενικότερα. Είναι χρήσιμο να αναφερθεί ότι ο Marx μέσα από το έργο του δεν μελετά τη πόλη σαν αυτούσιο και αυτοτελές φαινόμενο.

Η έννοια της πόλης στη θεωρία του αποτελεί κομμάτι ενός ευρύτερου κοινωνικού πλαισίου που επηρεάζει τις ανθρώπινες σχέσεις σε έντονο βαθμό και πιο συγκεκριμένα στο βαθμό που αποτελεί δυνητικό μηχανισμό μετασχηματισμού της οικονομικής ανάπτυξης και της υλικής ευημερίας. Το φαινόμενο πόλη για τη μαρξική θεωρία δεν αποτελεί κυρίαρχο ζήτημα εν τούτοις φαίνεται να προσεγγίζεται κάτω από τις κυρίαρχες θεματικές ενότητες του μαρξιστικού έργου. Για την ανάλυση του ρόλου της πόλης ο Marx εστιάζει κυρίως στην εξήγηση του αντίκτυπου που έχει στις παραγωγικές σχέσεις ο καταμερισμός της εργασίας, ο οποίος είναι η κύρια αιτία των κοινωνικών ανισοτήτων και των διαφορών στους δείκτες ανάπτυξης μεταξύ πόλης και υπαίθρου. Η πόλη αποτελεί το χώρο εκδήλωσης της διαλεκτικής αντίθεσης μεταξύ παραγωγικών δυνάμεων και παραγωγικών σχέσεων. Ο τρόπος χωρικής οργάνωσης των παραγωγικών δραστηριοτήτων καθορίζει την έκφανση αυτής της

διαλεκτικής αντίθεσης και αποτελεί τον κύριο παράγοντα μετασχηματισμού μίας ταξικής κοινωνίας

Η έννοια του καταμερισμού στα διαφορά στάδια της παραγωγικής διαδικασίας θεωρείται ως μία από τις βασικότερες προοπτικές για την ανάλυση της πόλης. Έχοντας ως δεδομένο ότι η βασική προοπτική της ανθρωπίνης κοινωνίας αντανακλάται στην ανάλυση των διαδοχικών οικονομικών και κοινωνικών μορφών οργάνωσης στη σταδιακή εξέλιξη της ανθρωπότητας, θεωρείται επαρκής η εξέταση του τρόπου παραγωγής της χωρικής οργάνωσης των παραγωγικών δραστηριοτήτων. Η τελευταία κατέχει σημαντική θέση στη διαλεκτική αντίθεση παραγωγικών σχέσεων και δυνάμεων. Η αντίθεση αυτή μπορεί να θεωρηθεί ως ένας από τους βασικότερους παράγοντες μετασχηματισμού των κοινωνιών σε ταξικές κοινωνίες.

Ο εργασιακός καταμερισμός και πιο συγκεκριμένα η εξέλιξη αυτού στο εσωτερικό ενός έθνους, συντελεί στη διάκριση της βιομηχανικής και της εμπορικής εργασίας από την αγροτική εργασία (Marx & Engels, 1989). Η διάκριση αυτή συμβάλει στο σαφή διαχωρισμό μεταξύ της πόλης και της υπαίθρου αλλά παράλληλα και στο διαχωρισμό των συμφερόντων τους. Αναλυτικότερα, η εξελιγμένη μορφή του καταμερισμού της εργασίας προκαλεί τη διάκριση μεταξύ εμπορικής και βιομηχανικής πόλης αλλά κυρίως προκαλεί την κύρια διάκριση μεταξύ της πόλης και της υπαίθρου ωθώντας την ανάπτυξη της πρώτης σε βάρος της δεύτερης. Είναι φανερό επομένως ότι ο καταμερισμός της εργασίας είναι υπεύθυνος για τη δημιουργία κάποιων μορφών χωρικής εξειδίκευσης και πόλωσης καθώς οι άνθρωποι στην προσπάθειά τους να καλύψουν τις ανάγκες τους, συγκεντρώνονται στον ίδιο χώρο. Οι σύγχρονες μορφές παραγωγής και χωρικής εξειδίκευσης που επιβάλλονται μέσα από το κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής αποτέλεσαν αντικείμενο μελέτης στην ανάλυση των Marx και Engels. Αξίζει σε αυτό το σημείο να αναφερθεί ότι ο καταμερισμός της εργασίας απαρτίζεται από ορισμένα στάδια που αντιστοιχούν σε μορφές παραγωγής και ιδιοκτησίας. Παράλληλα κάθε νέο στάδιο θεωρείται υπεύθυνο για την ανάπτυξη καινούριων παραγωγικών σχέσεων μεταξύ των ομάδων και των ανθρώπων. Είναι σημαντικό να προσδιοριστεί σε ποια μορφή ιδιοκτησίας εντάσσεται η πόλη σύμφωνα με τη μαρξιστική θεωρία. Υπάρχουν συνολικά τρεις μορφές ιδιοκτησίας οι οποίες φαίνονται παρακάτω (Marx & Engels, 1989):

- η φυλετική ή πρωτόγονη ιδιοκτησία όπου η κοινωνική δομή στηρίζεται κατά κύριο λόγο στη διεύρυνση των σχέσεων εξουσίας που επικρατεί στην φυλή
- η κοινοτική και η κρατική ιδιοκτησία όπου ο σχηματισμός της οφείλεται στη συνύπαρξη πολλών φυλών σε μία πόλη είτε αυτή η συνένωση αποτελεί προϊόν συμφωνίας είτε βίας. Χαρακτηριστικά της συνένωσης αυτής είναι η συλλογική άσκηση της εξουσίας, η ανάπτυξη της ατομικής ιδιοκτησίας, η εμφάνιση της χωρικής ετερότητας που είναι υπεύθυνη για τη δημιουργία της αντίθεση μεταξύ της πόλης και της υπαίθρου η οποία αντιστοιχεί στην αντίθεση των ελεύθερων πολιτών με την παραγωγική τάξη
- η φεουδαρχική ιδιοκτησία η οποία αναφέρεται κατά κανόνα στην ύπαιθρο, όπου υπάρχει εκτεταμένη γαιοκτησία ενώ ο ηγεμόνας ή ο ιδιοκτήτης της γης διακατέχει τη δύναμη να εξουσιάζει τους μικρούς παραγωγούς.

Επομένως, όσον αφορά την πόλη μπορεί να ειπωθεί ότι εκεί κυριαρχεί η συντεχνιακή ιδιοκτησία ενώ η οργάνωση της παραγωγής λαμβάνει τη μορφή της συντεχνίας και των οργανωμένων επαγγελματιών. Επιπλέον, ο καταμερισμός της εργασίας σε ένα αστικό κέντρο μπορεί να θεωρηθεί ότι λαμβάνει ιεραρχική μορφή .

Εξελικτικά, με την ενίσχυση του καταμερισμού της εργασίας που αποτελεί το πρίσμα κάτω από το οποίο οι (Marx & Engels, 1989) εξετάζουν το ζήτημα του χώρου, κάποιες πόλεις ειδικεύονται στην παραγωγή βιομηχανικών προϊόντων ενώ άλλες αποτελούν πόλεις εμπορίου. Επομένως, ως βιομηχανικές πόλεις ορίζουν τις πόλεις στις οποίες έκαναν την εμφάνιση τους οι μανιφατούρες οι οποίες αναφέρονται σε παραγωγικούς κλάδους που δεν περιοριστήκαν στα πλαίσια του συντεχνιακού συστήματος. Αντιθέτως, προέκυψαν ως συνέπεια του καταμερισμού της εργασίας ανάμεσα στα διαφορά αστικά κέντρα και εξαιτίας αυτού δημιουργήθηκε ένας νέος καταμερισμός εργασίας μεταξύ πόλεων μανιφατούρας και εμπορικών πόλεων.

Συμφωνά με τα παραπάνω μπορούμε εύκολα να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι η προσέγγιση του χώρου σύμφωνα με τους (Marx & Engels, 1989) αποτελεί κομμάτι της θεωρίας του καταμερισμού της εργασίας και της αντιστοίχισης σε τρόπους παραγωγής (δουλοκτητικός, φεουδαρχικός και κεφαλαιοκρατικός) και σε μορφές ιδιοκτησίας. Αυτές είναι υπεύθυνες για τη δημιουργία των χωρικών πραγματικοτήτων και των αντιθέσεων με πιο σημαντική αυτής της πόλης και της υπαίθρου. Η αντίθεση

αυτή αναφέρεται σε μία μορφή καταμερισμού της εργασίας η οποία εστιάζει στη διάκριση ανάμεσα στην πνευματική και τη χειρωνακτική εργασία.

Ο Marx(1968) θεωρεί την εμφάνιση της μεγάλης βιομηχανίας καταστροφική για την εξισορρόπηση που ο ίδιος προσπαθεί να αποτυπώσει μέσω του έργου του. Ο ίδιος θεωρεί ότι η μεγάλη βιομηχανία δημιούργησε παντού παρόμοιες σχέσεις ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις καταστρέφοντας τη διαφορετικότητα των εθνικοτήτων. Η ανάλυση των Marx και Engels επικεντρώνεται στις σύγχρονες μορφές παραγωγής και χωρικής εξειδίκευσης όπως αυτές εκδηλώνονται ως αποτέλεσμα του καταμερισμού της εργασίας. Αυτές οι σύγχρονες μορφές παραγωγής επιβάλλονται από τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής (Φραγκόπουλος, 2008).

Ο διαχωρισμός της πνευματικής και της χειρωνακτικής εργασίας συνεπάγεται όπως αναφέρθηκε το διαχωρισμό της πόλης και της υπαίθρου. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η πόλη μπορεί να θεωρηθεί ένας κατεξοχήν χώρος πνευματικής εργασίας αφού η ύπαρξή της δημιουργεί την αναγκαιότητα αυτοδιοίκησης και γενικότερα πολιτικής. Πιο συγκεκριμένα, η πόλη αποτελεί ένα φαινόμενο συγκέντρωσης του πληθυσμού του κεφαλαίου εργαλείων παράγωγης, των αναγκών και της ψυχαγωγίας. Επιπρόσθετα, η πόλη σχετίζεται άμεσα με την ανάπτυξη κεφαλαίου το οποίο δε συνδέεται με τη γη και τα προϊόντα της αλλά με την πώληση της εργασίας.

Όπως προαναφέρθηκε, η παραδοσιακή μαρξιστική σκέψη δεν ασχολείται ιδιαίτερα με τα ζητήματα του χώρου παρά μόνο περιθωριακά. Το ενδιαφέρον στρέφεται κυρίως στη μελέτη της χρονιστορικής διάστασης των κοινωνικών φαινομένων. Επιπλέον, αντιμετώπισε την έννοια του χώρου σαν ένα παθητικό δέκτη της κοινωνικοοικονομικής δραστηριότητας(Αρβανιτίδης 2014).

### **2.2.1.2 Η προσέγγιση του Louis Althusser**

Μία από τις κύριες θεωρητικές πηγές της μαρξιστικής θεωρίας, η οποία στηρίχθηκε στην προσπάθεια επαναπροσδιορισμού της έννοιας της χωρικής δομής, ήταν η θεωρία που εισήγαγε ο Althusser και αφορά τη θεωρία της μαρξιστικής δομικής ανάλυσης της κοινωνικής ολότητας (Althusser & Balibar, 1970). Σύμφωνα με τη θεωρία του, κάθε κοινωνικός σχηματισμός λαμβάνει τα χαρακτηριστικά του από μία

σύνθετη δομή κοινωνικών σχέσεων. Οι σχέσεις αυτές συνδέονται με διάφορους τρόπους σε οικονομικό, νομικοπολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο επιφυλάσσοντας έναν προσδιοριστικό ρόλο στην οικονομική βάση και συνθέτοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τον αποκαλούμενο τρόπο παραγωγής.

Ο τρόπος παραγωγής αφορά μία θεωρητική έννοια καθώς στην πραγματικότητα δεν υφίστανται «καθαροί» τρόποι παραγωγής αλλά κοινωνικοί σχηματισμοί οι οποίοι προκύπτουν από την συνάρθρωση διαφορετικών τρόπων παραγωγής. Η συνάρθρωση στα πλαίσια ενός συγκεκριμένου κοινωνικού σχηματισμού δεν πραγματοποιείται με γραμμικό τρόπο και δεν αποτελεί απλή συμπάραθεσή τους σε μεταβλητές αναλογίες.

Ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής κυριαρχεί σε έναν καπιταλιστικό κοινωνικό σχηματισμό και με βάση τη λογική της αναπαραγωγής καθορίζεται η μορφή ύπαρξης των υπόλοιπων κυριαρχούμενων τρόπων. Κατόπιν συνθέσεως της συγκεκριμένης συνάρθρωσης, η κυριαρχία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής συμβάλει στην εξασφάλιση της συνολικής ενότητας, της ταυτότητας, της συνοχής και του ενιαίου τρόπου λειτουργίας. Επομένως, η μελέτη ενός συγκεκριμένου σχηματισμού σε μία δεδομένη στιγμή είναι δυνατό να αποκαλύψει την λειτουργία ενός ενιαίου και συνεκτικού συστήματος που κατέχει τα δικά του ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Η συνάρθρωση των τρόπων παραγωγής μπορεί να γίνει αντιληπτή ως μία διαδικασία που περιλαμβάνει διαδοχικές φάσεις κυριαρχίας όπως της διαλύσεως και της ενσωματώσεως του κυριαρχούμενου από τον τρόπο παράγωγης. Η αλτουσεριανή ανάλυση κατόρθωσε να επηρεάσει αρκετές θεωρητικές προσεγγίσεις του χώρου είτε σε μεγάλο είτε σε μικρό βαθμό.

### **2.2.1.3 Η προσέγγιση του Manuel Castells**

Η μαρξιστική θεωρία των αστικών κέντρων αποτέλεσε αφετηρία για τον έργο του Manuel Castells. Αποτελεί ένα πρώιμο έργο του το οποίο ολοκληρώθηκε στη Γαλλία στα τέλη του 1960 και στις αρχές της δεκαετίας του 1970 εν ονόματι “Αστική Ερώτηση: Μία μαρξιστική προσέγγιση” (Castells, 1977). Θεωρείται μία επιδραστική αλλά ατελής απόπειρα να αναπτυχθεί μία συνεκτική μαρξιστική θεωρία του ρόλου του χώρου και της αστικοποίησης σε προηγμένες δυτικές καπιταλιστικές κοινωνίες (Katznelson, 1992) (Saunders, 1986).

Οφείλουμε να τονίσουμε ότι το έργο αυτό υπήρξε ένα νέο ξεκίνημα σε δύο σημαντικά σημεία. Πρόκειται για την πρώτη διαρκή προσπάθεια να δημιουργηθεί μία κριτική εναλλακτική λύση για τις κυρίαρχες οικολογικές προοπτικές στην αστική κοινωνιολογία και στην πολιτική σκέψη. Μέσω αυτού τονίστηκε ιδιαίτερα η κοινωνική δυναμική και οι διακριτές αντιφάσεις από τη βιομηχανική παραγωγή και τις ταξικές κινήσεις. Έδειξε επίσης πόσο το κράτος παρέχει μαζική κατανάλωση αγαθών όπως οι εργατικές κατοικίες και η οργάνωση του αστικού χώρου μέσω ενός αστικού σχεδιασμού ως έναν τρόπο για να διασφαλιστεί η αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης. Παράλληλα, επισήμανε μέσω του έργου του αυτού πως η πολιτικοποίηση αυτών των διαδικασιών μπορεί να οδηγήσει σε συγκρουόμενα ταξικά "αστικά κοινωνικά κινήματα".

Το έργο του είχε αξιολογηθεί σχεδόν εξ ολοκλήρου εντός των ορίων της νέας αστικής πολιτικής οικονομίας όπου το επίκεντρο ήταν η μεταβαλλόμενη διαμόρφωση της κρατικής εξουσίας, η οικονομία και σε μικρότερο βαθμό η αλλαγή του χαρακτήρα των μορφών συλλογικής δράσης στις πόλεις. Ο Castells προσπαθεί να φέρει το μαρξισμό και την πόλη μαζί και για το σκοπό αυτό επικεντρώθηκε κατά κύριο λόγο ως προς στο τι θα μπορούσε να συμβάλει ο μαρξισμός σε μία εμπειρική μελέτη της πόλης. Ο στόχος του έργου "Αστική Ερώτηση" είναι να αναπτύξει μία μη ουσιαστικά μαρξιστική αστική θεωρία στην οποία η αστική χωροταξική δυναμική και η ποικιλομορφία των κοινωνικών βάσεων των δράσεων γύρω από εθνικά ή εδαφικά ζητήματα, χώρους εργασίας, ή κοινότητες κατανάλωσης και γειτονίες δε μειωθήκαν στη σύγκρουση η οποία έλαβε χώρα μεταξύ των οικονομικών τάξεων. Δηλαδή, προσπάθησε να «απεγκλωβίσει», θα λέγαμε, τις κοινωνικές μεταβολές, από την συλλογιστική της διάκρισης του καταμερισμού του κεφαλαίου.

Σε μεταγενέστερα έργα του παρέχει μία μεγαλύτερη ευκαιρία εμπλοκής της μαρξιστικής αστυφιλίας με το άπιαστο πρόβλημα των ταυτοτήτων στις σύγχρονες αστικές κοινωνίες. Στα πιο πρόσφατα έργα του, τα οποία μπορούν να θεωρηθούν και πιο φιλόδοξα συγκαταλέγεται "Η άνοδος της κοινωνίας των δικτύων" και "Η Δύναμη της ταυτότητας" όπου περιλαμβάνεται ένα τολμηρό όραμα από τα κύρια περιγράμματα και τις αντιφάσεις της αναδυόμενης παγκόσμιας κοινωνίας του

εικοστού πρώτου αιώνα (Castells, 1996) (Castells, 1997). Συγκεκριμένα, θα μπορούσαμε να πούμε ότι αναφέρεται σε ένα δίκτυο κοινωνία.

Αυτό το νέο "δίκτυο" κοινωνία διαφέρει σε αρκετά σημεία από την προηγούμενη βιομηχανική μορφή η οποία χαρακτηρίζεται από τον καπιταλισμό. Στην κοινωνία των δικτύων οι οικονομικές λειτουργίες οργανώνονται κυρίως γύρω από την ανταλλαγή πληροφοριών οι οποίες λειτουργούν σε παγκόσμια κλίμακα και δε βασίζεται σε εθνικής εμβέλειας βιομηχανική παραγωγή. Οι οργανισμοί λαμβάνουν τη μορφή ενός δικτύου που εκτείνεται εντός οριακών συμμαχιών και δεσμών παρά καθετοποιημένων ιεραρχικών γραφειοκρατιών. Η εργασία είναι ασταθής, ευέλικτη και εξατομικευμένη, ο πολιτισμός είναι εξωπραγματικός ή εικονικός ενώ το έθνος-κράτος εξασθένησε και παρακμάζει. Τέλος, κοινωνικά και πολιτικά κινήματα τείνουν να οργανώνονται γύρω από την υπεράσπιση της ταυτότητας και της ειδικότητας όσον αφορά τον τόπο και την ιστορία.

Η κεντρική αντίφαση αυτής της νέας κοινωνίας των δικτύων έγκειται στη σύγκρουση μεταξύ των αντιπαρατιθέμενων δυναμικών του Castells αυτών δηλαδή του δικτύου και της ταυτότητας. Η κυριαρχία του δικτύου προκύπτει από την εμφάνιση των δομών αυτό-οργάνωσης όπως είναι οι αγορές, οι οικονομικοί φορείς και οι οργανισμοί οι οποίοι είναι καθοριστικοί και αφηρημένοι. Ο κύριος στόχος τους είναι η διαχείριση της ολόενα και πιο σύνθετης ροής πληροφοριών και κεφαλαίων σε παγκόσμιο επίπεδο (Castells, 1997).

#### **2.2.1.4. Η προσέγγιση του David Harvey**

Η συμβολή του David Harvey στην μαρξιστική προσέγγιση του χώρου ήταν ιδιαίτερα σημαντική και άξια αναφοράς. Η παραδοχή αυτή βεβαίως χρονολογείται κυρίως με το έργο του Harvey, *Social Justice and the City*, το 1973. Το έργο αυτό αποτελεί την πρώτη προσπάθειά του να αναθεωρήσει τις θέσεις του για την αστική γεωγραφία και για να το πραγματοποιήσει συνδυάζει και ενσωματώνει τις εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις της μεθοδολογίας και της φιλοσοφίας (Harvey, 1973). Στο συγκεκριμένο έργο κατέληξε στο συμπέρασμα πως η αστική γεωγραφία δεν μπορεί να μένει απαθής και αποστασιοποιημένη την ίδια ώρα που η φτώχεια και οι κοινωνικές ανισότητες μεγαλώνουν. Πριν την περίοδο αυτή, ο Harvey ήταν από τους πιο ένθερμους οπαδούς



και εκφραστές της ποσοτικής γεωγραφίας και της αποτύπωσης και ερμηνεύσης των σχέσεων μεταξύ χώρου και ανθρωπότητας μέσω ποσοτικής ανάλυσης. Ο Harvey ανήκει στη σχολή των ριζοσπαστών μαρξιστών μελετητών οι οποίοι επικεντρώνονται ιδιαίτερα στην ουμανιστική πλευρά του μαρξισμού (Quaini, 1982). Το έργο του εστιάζει κυρίως στον ιστορικό και γεωγραφικό υλισμό. Το κεντρικό κίνητρο πίσω από το έργο του Harvey είναι η πρόκληση να εξασφαλίσει το διαφωτισμό ότι ο ίδιος αποκαλεί “τα εξοργιστικά ερωτήματα που περιβάλλουν τη σχέση μεταξύ της κοινότητας των συγκρούσεων και την οργάνωση της κοινότητας αφενός, και των εργασιακών συγκρούσεων με βάση την εργασιακή οργάνωση αφετέρου”.

Στόχος του Harvey είναι να εξηγήσει την εμφάνιση των συγκρούσεων και της κοινωνικής διαμαρτυρίας στην πόλη όσον αφορά την καταπάτηση των αναγκαιοτήτων του οικονομικού συστήματος στην καθημερινή ζωή των κατοίκων και των κατοίκων ενός δεδομένου χωροκοινωνικού περιγύρου. Είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε ότι η γενική διαρθρωτική αρχή πίσω από αυτήν την ιδέα προέρχεται από τον τρόπο που ο Μαρξ συνδέεται με την οικονομική κρίση στην εμφάνιση της ταυτότητας της εργατικής τάξης και της συλλογικής δράσης. Για το Μαρξ οι οικονομικές σχέσεις και η δυναμική διαταράσσουν την κοινόχρηστη υποδομή στις μη οργανικές πτυχές της καθημερινής συνείδησης με αποτέλεσμα να οδεύουν προς την κρίση. Στο αστικό περιβάλλον, αυτό εκφράζεται μέσα από την αντίφαση ανάμεσα στις αξίες που ενσωματώνονται στο χώρο και σε τοπικά κοινωνικά δίκτυα αλλά και στην εμπορευματοποίηση του χώρου η οποία αντιμετωπίζει τη γη και το χώρο ως καθαρή τιμή συναλλάγματος.

Ο Harvey επομένως μέσα από αυτήν την προσέγγισή του πραγματοποιεί μία προσπάθεια να δείξει πως χρησιμοποιείται ο χώρος από τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής με σκοπό την αναπαραγωγή, την επέκταση της παραγωγής και την ιδιοποίηση του πλεονάσματος από την καπιταλιστική τάξη. Πιο συγκεκριμένα, προσπαθεί να αναλύσει τις επιπτώσεις που επιφέρει ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής στη χωρική δομή συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στην ανάλυση της ενοποίησης της χωρικής και κοινωνικής δομής πάνω στο έδαφος σαν υλική βάση (Bandyopadhyay, 1982).

### 2.2.2 Η προσέγγιση του Max Weber

Ο Weber θεωρείται ως ένας από τους βασικότερους θεμελιωτές της κοινωνιολογικής σκέψης. Μέσω του έργου του προωθείται μία εμπειριστατωμένη θεωρία για την ανάπτυξη των πόλεων και γενικότερα του αστικού φαινομένου στις σύγχρονες κοινωνίες. Η γενική εικόνα που παραθέτει η θεωρία του είναι πως η πόλη εσωκλείει στις τάξεις της ένα σύνολο θεσμών όπως είναι οι θρησκευτικοί θεσμοί, οι οικονομικοί, οι κοινωνικοί και οι πολιτικοί. Σε κάθε χρονική περίοδο και σύμφωνα με κάποιες άλλες παραμέτρους εντοπίζονται μέσω της ιστορικής ανάλυσης, κάποιος θεσμός παίζει καίριο και κύριο ρόλο στην εξέλιξη της πόλης ενώ κάποιοι άλλοι είναι μικρότερης εξελικτικής σημασίας.

Επίσης, εξετάζει μία δομική προοπτική για την πόλη και μελετά αυτήν από όλες τις πτυχές της κοινωνικής δομής καθώς και τους οικονομικούς, πολιτικούς, θρησκευτικούς και νομικούς θεσμούς. Έτσι οι πόλεις αντιμετωπίζονται σε όρους σχέσεων άλλων πόλεων και σε άλλα μέρη της κοινωνίας τους ως αναπόσπαστα μέρη της κοινωνικής και της πολιτικής τάξης. Έτσι η θεωρία του Weber για τη δημιουργία πόλεων παρουσιάζει μία συνάφεια με τη συστηματική αστική θεωρία του ουρμπανισμού. Η έννοια του ουρμπανισμού, αφορά την διαμόρφωση του χώρου και της ταυτότητας που έχει να κάνει με το πλαίσιο της πόλης, όμως δε θα πρέπει να συνδέεται αποκλειστικά με τα χωροταξικά κριτήρια. Ο Wirth(1938), έθεσε πρώτος το ζήτημα της αποσύνδεσης του ουρμπανισμού από τα γεωγραφικά σύνορα μίας πόλης, τονίζοντας πως υπάρχουν παράγοντες όπως οι τεχνολογικές μεταβολές, οι οποίες αλλάζοντας το τοπίο στις επικοινωνίες και στις μεταφορές, αλλάζουν τη γενικότερη αποτύπωση της εικόνας μίας πόλης, επιδρώντας σε αυτήν ανεξάρτητα των περιορισμών των συνόρων της. Η συζήτηση για τον ουρμπανισμό περιλαμβάνει μία μεγάλη γκάμα απόψεων διαφορετικών επιστημονικών ειδικοτήτων όπως είναι οι αρχιτέκτονες, οι χωροτάκτες, οι πολεοδόμοι, οι κοινωνιολόγοι( Barnett 2011). Ο Duruy(2008) κατέθεσε την ιδέα πως το φαινόμενο του ουρμπανισμού υπόκειται στην διαδικασία της εξάπλωσης μέσω δικτύου, εναντιώμενος στην διαδικασία του διαχωρισμού των αστικών ζωνών. Ο Castells(1996), διέκρινε πως σε μία κοινωνία δικτύου, οι υψηλού επιπέδου τεχνολογικές υποδομές βοηθούν την επικοινωνία και

την επίδραση μεταξύ των αναπτυγμένων περιοχών μίας πόλης, αφήνοντας σε δεύτερη μοίρα άλλες περιοχές. Επιπρόσθετα οι Graham και Marvin(2001), υπερθεμάτισαν πως σε μία κοινωνία δικτύου, υπάρχει ο κίνδυνος της κρίσης ή της απόλυτης κατάρρευσης εξαιτίας ακριβώς της αδυναμίας κατανόησης της σύνδεσης μεταξύ αστικής ζωής και αστικού δικτύου υποδομών. Τέλος, ο ουρμπανισμός σαν φαινόμενο διακρίνεται σε τρεις υποκατηγορίες: Τον νέο-ουρμπανισμό, τον καθημερινό ουρμπανισμό και τον μετά-ουρμπανισμό(Kelbaugh 2009).

Οι σημαντικότερες ιδέες Weber για την πόλη και τον πολιτισμό της πόλης εντοπίζονται στο δοκίμιό του με τίτλο “The city” το οποίο δημοσιεύτηκε το 1922. Σε αυτό του το έργο δίνει έναν ορισμό της πόλης ο οποίος στηρίζεται στο πρότυπο πόλης που έχει κατασκευάσει. Η ιδανική πόλη αναφέρεται στη μεσαιωνική συντεχνία της πόλης η οποία συνδυάζει την οικονομική των επιχειρήσεων και των θρησκευτικών δραστηριοτήτων όπως και την ιδιωτική και τη δημόσια ζωή. Ως εκ τούτου η κοινοτική ζωή επιδεινώνεται σταδιακά με την ανάπτυξη του καπιταλισμού.

Ο Weber (1922) στην αρχή του κεφαλαίου στο οποίο εξηγεί την έννοια της πόλης προσπαθεί να διαλευκάνει τι πρέπει να θεωρείται πόλη και τι όχι. Η αστική ή αστεακή κοινότητα επιτυγχάνεται σε μία πόλη όταν αυτή εμπεριέχει τα παρακάτω συγκεκριμένα χαρακτηριστικά:

- οχύρωση
- αγορά
- δικό της δικαστήριο και δικό της δίκαιο
- συνδεσμικό χαρακτήρα
- μία σχετική αυτονομία και αυτοδιοίκηση η οποία μεταφράζεται ως δυνατότητα συμμετοχής των πολιτών στην εκλογή των αξιωματούχων που ασκούν τη διοίκηση.

Τέτοια δικαιώματα εμφανίζονται με τη μορφή νομικοταξικών προνομίων φορέας των οποίων είναι μία ιδιαίτερη νομοκατεστημένη τάξη. Στη συνέχεια του έργου του ο Weber κατασκευάζει έναν ιδανικό τύπο πόλης ο οποίος παρουσιάζει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

- η εξουσία στηρίζεται σε μία ορθολογική και όχι σε μία χαρισματική ή παραδοσιακή βάση

- ο νόμος τίθεται σε οικουμενική βάση και όχι σε προσωπική βάση
- η ομαδοποίηση πραγματοποιείται με βάση την τάξη και όχι την οικογένεια και τη γενιά
- οι πολίτες διακρίνονται από τις ομάδες του εμπορίου και όχι από τις θρησκευτικές ομάδες
- η δύναμη της πόλης προέρχεται από μία οικονομική βάση και όχι από μια στρατιωτική βάση.

Επίσης, ανέπτυξε τρεις προοπτικές στην πόλη συμπεριλαμβανομένων των κοινωνιολογικών, των οικονομικών και των πολιτικών, διοικητικών και νομικών. Σύμφωνα με την κοινωνιολογική άποψη που ανέπτυξε ο Weber η "ανωνυμία" είναι το καθοριστικό κριτήριο της πόλης. "Κοινωνιολογικά αυτό θα σήμαινε ότι η πόλη είναι ένας οικισμός όπου οι κατοικίες απέχουν μεταξύ τους μικρή απόσταση και σχηματίζουν μια αποικία τόσο εκτεταμένη ώστε η αμοιβαία προσωπική γνωριμία των κατοίκων, χαρακτηριστικού της γειτονιάς, είναι ανύπαρκτη".

Στην οικονομική προοπτική το "κέντρο της αγοράς" είναι το επίκεντρο του οικονομικού ορισμού και στη βάση αυτού αναπτύχθηκε μία οικονομική τυπολογία της πόλης:

- πόλη καταναλωτής σε σχέση με την πόλη παραγωγό
- η βιομηχανική πόλη σε σχέση με την εμπορική πόλη και παραδέχεται ότι οι πραγματικές πόλεις αντιπροσωπεύουν μικτούς τύπους και ταξινομούνται από τα κυρίαρχα οικονομικά συστατικά τους.

Επομένως ένας καθαρά οικονομικός ορισμός είναι ότι η πόλη είναι ένας οικισμός του οποίου οι κάτοικοι ζουν κυρίως από το εμπόριο και τις συναλλαγές παρά από τη γεωργία. Ως εκ τούτου, αναφερόμαστε στο όρο «πόλη» υπό την οικονομική έννοια του όρου μόνο εάν ο τοπικός πληθυσμός ικανοποιεί ένα οικονομικά σημαντικό μέρος των καθημερινών του απαιτήσεων στην τοπική αγορά και εφόσον ένα σημαντικό μέρος των προϊόντων που αγοράζονται εκεί αποκτήθηκαν ή παράγονται ειδικά για την πώληση στην αγορά από τον τοπικό πληθυσμό ή από την άμεση ενδοχώρα. Επομένως μία πόλη είναι πάντοτε ένα κέντρο αγοράς. Από πολιτικής και διοικητικής άποψης η πόλη ορίζεται ως νομικό πρόσωπο με μία δεδομένη επικράτεια η οποία έχει στρατιωτικό έλεγχο.

Ο Weber μέσα στο έργο του αναζητεί επίσης και την αιτία που οδήγησε τις ευρωπαϊκές πόλεις να αναπτυχθούν πολύ πιο γρήγορα και με εκτεταμένους ρυθμούς σε σχέση με τις αντίστοιχες ασιατικές πόλεις. Η ανάλυση των παραπάνω κριτηρίων αλλά και η προσεκτική μελέτη της κάθε περίπτωσης μέσα στη διάρκεια της ιστορίας από την αρχαιότητα μέχρι και τον 18<sup>ο</sup> αιώνα, έδειξε ότι το κλειδί που κάνει τη μεγάλη διαφορά στους ρυθμούς ανάπτυξης των πόλεων είναι ο συνδεσμικός χαρακτήρας που μπορεί να αναπτύξουν οι διάφορες κοινωνικές ομάδες εντός μίας πόλης. Η όσο το δυνατόν πιο ελεύθερη έκφραση αυτού του στοιχείου μπορεί να αλλάξει την αστική εικόνα, να προσδώσει άλλη διάσταση στην αστική ολότητα ενός τόπου και να αναδείξει νέα στοιχεία ικανά να μετασχηματίσουν τις ήδη παγιωμένες δομές και αντιλήψεις.

Οι δεισιδαιμονίες οι οποίες κρατούσαν προσκολλημένους στις πατρίες και στις κάστες τους Ασιάτες δεν υφίστανται στη μεσογειακή λεκάνη όπου και αναπτύχθηκαν κυρίως οι πόλεις. Η οργάνωση των εμπορών, των τεχνιτών και των εργαζομένων σε όλους τους τομείς αποτέλεσε το κύριο όπλο στη δημιουργία της αστικής κοινότητας, της αστικής συνείδησης και της προάσπισης των συμφερόντων απέναντι στην εκάστοτε δημοτική αρχή. Η κοινωνική αλλαγή επέρχεται μέσα από την ανάλυση του συμπλέγματος των σχέσεων που δημιουργούν οι τρόποι εξουσίας και διοίκησης με τις επιδράσεις των αξιών (Καυκαλάς, Γιαουτζή 1977). Τονίζεται γενικότερα, ότι η σημερινή πόλη προσομοιάζει περισσότερο στη μορφή και στο χαρακτήρα εκείνων των μεσαιωνικών πόλεων και όχι τόσο των πόλεων της αρχαιότητας όπου οι κάτοικοι ήταν προσκολλημένοι στις φυλετικές τους ομάδες. Η ανάπτυξη της Μεσαιωνικής πόλης, η οποία ήταν ο προπομπός της ανάπτυξης της σύγχρονης πόλης, βασίστηκε σύμφωνα πάντα με το Weber στους εξής παράγοντες (Käsler 1988):

- πολιτική αυτονομία
- αυτονομία νομικού δικαίου
- ύπαρξη αυτοτελών δικαστικών θεσμών
- δυνατότητα ελέγχου της φορολογικής πολιτικής
- δικαίωμα στην αυτόνομη αγορά
- συγκεκριμένη στάση απέναντι στα εξωαστικά στρώματα.

Συμπερασματικά, η θεωρία του Max Weber αποδέχεται την έννοια της πόλης σαν έναν ενιαίο οργανισμό που εμφανίζει ολοκληρωμένη υπόσταση σε τρεις συγκεκριμένες πτυχές:

- κοινωνιολογικά, όπου επικρατεί ανωνυμία και απουσιάζουν τα χαρακτηριστικά της γειτονιάς της υπαίθρου
- οικονομικά, όπου εδώ δεσπόζει η ύπαρξη, ο έλεγχος και η ανάπτυξη της αγοράς
- πολιτικά και θεσμικά, όπου η πόλη θεωρείται σαν ένα αυτοτελές σώμα με συγκεκριμένη γεωγραφική έκταση και με δική της αστυνομική δύναμη.

### 2.2.3 Λοιπές θεωρίες

Η μελέτη των διαδικασιών που διαμορφώνουν την τελική έκφανση της αστικής εξέλιξης σε μία πόλη, επηρεάζεται και αποτυπώνεται μέσω των παρακάτω κύριων θεωριών, στοιχεία των οποίων και επεξηγούν την ήδη διαμορφωμένη εικόνα και ερμηνεύουν την πιθανή εικόνα που θα εμφανίζουν οι πόλεις τα επόμενα χρόνια, στο κοντινό ή μακρινό μέλλον. Βεβαίως, πάντοτε είναι πέραν των ανθρώπινων και δη των επιστημονικών ορίων να γίνονται ασφαλείς προβλέψεις για το μέλλον, καθώς ουδείς μπορεί να προβλέψει τι θα γίνει τα επόμενα χρόνια. Είναι μάταιες και ανεδαφικές οι προβλέψεις. Οι θεωρίες που θα παραθέσουμε παρακάτω χρησιμοποιήθηκαν ως θεωρίες ερμηνείας από πολλούς επιστήμονες ανά τους αιώνες ώστε να αποδειχθεί η κοινωνική μεταβολή και κατά συνέπεια η αστική εξέλιξη. Όπως είπαμε όμως εξ'αρχής, στην συγκεκριμένη διατριβή ασπαστήκαμε την θεωρία του North, τις συγκεκριμένες επιταγές της νεοθεσμικής θεωρίας, το μοντέλο του North ο οποίος προσπάθησε να προσδώσει μία νεωτεριστική έκδοση της κοινωνικής μετάβασης. Προσπαθήσαμε να εστιάσουμε στην αστική κοινότητα και στο αστικό περιβάλλον. Η μελέτη της ιστορίας των πόλεων υπήρξε καταλυτικό σημείο αποδειξιμότητας. Ας δούμε όμως ποιες θεωρίες συνυπάρχουν στην αστική ερμηνεία της εξέλιξης και τις οποίες πρέπει να γνωρίζουμε πώς επεμβαίνουν στην όλη διαδικασία. Παράλληλα εκφράζονται τα τελικά συμπεράσματα της κάθε μίας εντός του αστικού περιβάλλοντος. Ας εξετάσουμε λοιπόν συνοπτικά τις θεωρίες-απόψεις που συναντήσαμε και τις οποίες προσπαθήσαμε να συγκρίνουμε με το μοντέλο βάσης του North:

**Γεωγραφικός Υλισμός.** Η ονομασία μπορεί να ποικίλει και να τη συναντήσουμε και με διαφορετικές μορφές. Αυτό που έχει όμως σημασία είναι ότι πρόκειται για μία έκδηλη τάση στην κοινωνική επιστήμη η οποία εξυψώνει σημαντικά την έννοια του γεωγραφικού περιβάλλοντος ως εξέχοντα παράγοντα διαμόρφωσης της κοινωνικής εξέλιξης. Η θεωρία αυτή εξηγεί τις μεγάλες διαφορές ανάμεσα στους λαούς, στις κοινωνίες και στις πόλεις, ανάλογα με την διαφορά που εμφανίζουν στις ειδικές γεωγραφικές συνθήκες. Σύμφωνα λοιπόν με αυτήν την θεωρία η εξάρτηση της εξέλιξης ενός πολιτισμού είναι σημαντική με έννοιες όπως η ύπαρξη ενός ποταμιού , μίας θάλασσας, ή ενός βουνού ή μίας λίμνης. Επίσης, την εξέλιξη επηρεάζουν και παράγοντες όπως η σεισμογενής ιδιότητα μίας περιοχής ή έκθεσή της σε άσχημα καιρικά φαινόμενα, όπως ένα τσουνάμι ή πλημμύρα. Η βασική συμβολή αυτής της άποψης δεν είναι μόνο η εισαγωγή της πολιτικής οικονομίας στη γεωγραφική ταυτότητα, αλλά και η εισαγωγή του χώρου στην οικονομία και τις κοινωνικές επιστήμες, ως ένας παράγοντας που όχι μόνο αντανάκλα τις κοινωνικές και οικονομικές διαδικασίες αλλά επιδρά καίρια σε αυτές (Harvey 1996). Είδαμε από την μελέτη του Βόλου, πως η συγκεκριμένη θεωρία και τα εργαλεία που διαθέτει για την κοινωνική επιστήμη, έχει βάση. Στοιχεία της χρησιμοποιούνται και ερμηνεύουν την πορεία μίας πόλης, ή τουλάχιστον μπορούν να χρησιμοποιηθούν για μία τάση πολιτικών αποφάσεων ή εμπορικών εκμεταλλεύσεων. Η ύπαρξη ενός λιμανιού δίνει σαφώς τη δυνατότητα σε μία πόλη να αναπτύξει τον θαλάσσιο τουρισμό ή το θαλάσσιο εμπόριο , κάτι που σίγουρα δεν μπορεί να το κάνει μία πόλη με καθαρά πεδινούς όρους ή οποία θα στραφεί σε άλλους οικονομικούς τομείς. Τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά ενός τόπου επηρεάζουν τον γενικό της σχεδιασμό και είναι λογικό να προσπαθεί να τα εκμεταλλευτεί κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Επίσης είδαμε πως και η πόλη του Βόλου κατά τις δεκαετίες του '30 και του '40 θεωρούνταν ένα από τα πιο σημαντικά λιμάνια της μεσογείου με αθρόα εμπορική δραστηριότητα. Η απόφαση όμως του ελληνικού κράτους να αναβαθμίσει τις λειτουργίες του λιμανιού του Πειραιά, οδήγησε στην υποβάθμισή του. Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι ο ισχυρισμός πως ο γεωγραφικός υλισμός ερμηνεύει την εξέλιξη των πόλεων, είναι επιπόλαιος και βγαίνει μόνο μέσα από τη διαδικασία του λογικού άλματος. Τα

γεωγραφικά χαρακτηριστικά μίας πόλης, σαφώς και επιδρούν πάνω στην γενική στρατηγική της και στην γενική φιλοσοφία του σχεδιασμού της. Η πόλη θα εκμεταλλευτεί τα θεία δώρα, όπως και μία οικογένεια θα εκμεταλλευτεί τα χρήματα που θα κερδίσει από την κλήρωση ενός τυχερού παιχνιδιού. Αυτό δε σημαίνει ότι η συμπεριφορά των νοικοκυριών μπορεί να ερμηνευτεί βάσει αυτής της λογική. Ο γεωγραφικός υλισμός δε μπορεί να εξηγήσει επιστημονικά την πραγματική αιτία της κοινωνικής και αστικής ταυτότητας. Το γεωγραφικό περιβάλλον που μένει σχεδόν αμετάβλητο για αιώνες ολόκληρους, δεν μπορεί να είναι κύρια αιτία της κοινωνικής εξέλιξης, η οποία είναι φαινόμενο που αλλάζει ανά δεκαετίες. Η συμπεριφορά των αστών, η πίστη τους στα ιδανικά, η νοοτροπία που δημιουργούν την αστική ταυτότητα δεν μπορούν να εξηγηθούν από την ύπαρξη ενός ποταμιού. Η οικονομική εξάρτηση από το φυσικό περιβάλλον ερμηνεύει ως ένα βαθμό την οικονομική συμπεριφορά μίας πόλης. Δεν δημιουργεί την συνείδηση των αστών, δεν παγιώνει την σκέψη τους, δεν ανοίγει το μυαλό. Θα πρέπει όμως να μην απαξιώνεται, αλλά να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη, καθώς έχει αποδειχθεί ότι στους θεσμικούς και οικονομικούς παράγοντες, ασκεί μία επίδραση, και επηρεάζει την στρατηγική λειτουργία της πόλης. Δεν μπορεί όμως να αποτελέσει το εργαλείο ερμηνεία της αλλαγής.

**Η Νεοκλασική Θεωρία.** Οι υποστηρικτές της νεοκλασικής θεωρίας έχουν πιστέψει στην δύναμη της ατομικής απόφασης και στην ισχυρή επιθυμία των ατόμων να επιτύχουν ιδίων όφελος τόσο από τη χρήση αγαθών όσο και από την προσωπική κατανομή εργασίας – χρόνου. Πρόκειται για μία θεωρία η οποία ξεπερνά εν πολλοίς τα στενά αστικά όρια της κοινωνιολογίας, και έχει ασκήσει μεγάλη επίδραση στον σύγχρονο κόσμο, αλλά και παλιότερα από την πρώτη στιγμή εμφάνισής της. Η θεωρία αυτή εντοπίστηκε και στην μελέτη της δημιουργίας της κοινωνικής ταυτότητας μίας πόλης και τα χαρακτηριστικά της έρχονται σε σφοδρή αντιπαράθεση με τα χαρακτηριστικά της θεσμικής θεωρίας αλλά και της μαρξιστικής θεωρίας. Σύμφωνα με αυτή, η κοινωνική εικόνα που δημιουργείται και αποτελεί το πολιτικό και πολιτισμικό ορόσημο για την βιτρίνα μίας πόλης, εντοπίζεται στην δυνατότητα και την τάση των ατόμων να προωθούν το προσωπικό και ατομικό τους όφελος. Η



εξέλιξη είναι αποτέλεσμα της κυκλικής αυτής κίνησης που έχει ως επιστέγασμα την παραγωγή της αστικής διαμόρφωσης. Η ορθολογιστική λοιπόν συμπεριφορά υπερτερεί εντός του αστικού περιβάλλοντος, περικλείει την συνολική έκφραση της ατομικής συμπεριφοράς, και δημιουργεί το τελικό αποτέλεσμα της κοινωνικής αποτύπωσης. Η αστική κοινωνία της νεοκλασικής θεωρίας είναι λοιπόν ένα υποκείμενο, οι σκοποί, τα συμφέροντα, οι επιδιώξεις και οι πράξεις του οποίου προκύπτουν συνολικά από τους σκοπούς, τα συμφέροντα, τις επιδιώξεις και τις πράξεις των ατόμων που τη συνιστούν. Η νεοκλασική θεωρία δεν ερμηνεύει επί της ουσίας την πραγματικότητα, αλλά την ιδεατή πραγματικότητα, η οποία εξάγεται από μερικές αξιωματικές προϋποθέσεις της σχετικά με τις επιδιώξεις και τα συμφέροντα των μεμονωμένων ατόμων ως καταναλωτών, μισθωτών εργαζομένων και παραγωγών και την ορθολογιστική επιδίωξη τους, δηλ. σχετικά με τη φύση των μεμονωμένων ατόμων ως *hominum economicorum*, και την οποία ταυτίζει με την πραγματικότητα. Η νεοκλασική θεωρία ανάγει την επιδίωξη του ατομικού συμφέροντος ως την κύρια βάση και παράλληλα το κύριο εργαλείο επεξήγησης της μεταβολής που υπόκειται το κοινωνικό και αστικό περιβάλλον. Μέσα από την εξύψωση αυτής της ακμαίας ατομικότητας η αστική κοινωνία αλλάζει δρόμους, γεννά όνειρα, προωθεί την οικονομική ευεξία. Είναι αλήθεια πως η δομική της βάση έχει πολλά στοιχεία που εντοπίζονται στο σύγχρονο αστικό περιβάλλον, με κύριο καθρέφτη στην κοινωνία το καπιταλιστικό σύστημα, το οποίο εστιάζει στις νεοκλασικές αντιλήψεις. Όπως ειπώθηκε από την αρχή της εκπόνησης αυτής της διατριβής οι νεοκλασικές επιταγές δεν μπορούν να σβηστούν από την επιστημονική καταγραφή, καθώς σαφώς και εκφράζουν τόσο ένα μεγάλο κομμάτι της κοινωνικής συμπεριφοράς όσο και ένα ισχυρό κομμάτι της κοινωνικής μετάλλαξης. Η επιδίωξη του συμφέροντος οδήγησε είναι η αλήθεια πολλές φορές σε μία καινούρια βάση δεδομένων που είχε ως αποτέλεσμα την αλλαγή. Αυτή ακριβώς αποτελεί και την κύρια αιτία που η συγκεκριμένη θεωρία δεν μπορεί να ερμηνεύσει καθολικά την κοινωνική χροιά της ιστορικής αλλαγής. Η κριτική που δέχεται η νεοκλασική θεωρία αποτυπώνεται στα παρακάτω λόγια:

*«...Για την νεοκλασική θεωρία οι ατομικές προτιμήσεις είναι ένα είδος πρωταρχικών εξωκοινωνικών και εξωοικονομικών δεδομένων, τα οποία προσδιορίζουν οικονομικά*

*φαινόμενα και οικονομικές σχέσεις αλλά τα ίδια δεν προσδιορίζονται, δεν εξαρτώνται καν από αυτά τα φαινόμενα και αυτές τις σχέσεις. Γι αυτό και η νεοκλασική θεωρία τις κατονομάζει μεν στην εκάστοτε δεδομένη περίπτωση με την αντίστοιχη ατομική συνάρτηση οφέλους, δεν τις ερμηνεύει όμως και κατά μείζονα λόγο δεν τις ερμηνεύει ως κοινωνικά και οικονομικά προσδιορισμένες προτιμήσεις. Αυτό συνεπάγεται μεταξύ άλλων, ότι η έννοια της μεγιστοποίησης του οφέλους είναι τελικά χωρίς περιεχόμενο...»(Σταμάτης 1987).*

Το μείζον ερώτημα στο οποίο κλήθηκε να απαντήσει η μελέτη μας δεν ήταν κατά πόσο η νεοκλασική θεωρία ισχύει ή δεν ισχύει ως επιστημονικό υπόβαθρο για την εξήγηση των κοινωνικών και οικονομικών φαινομένων, αλλά το φλέγον ερώτημα υπήρξε από την αρχή κατά πόσο οι διαπιστεύσεις της συγκεκριμένης θεωρίας καθώς και τα επιστημονικά της προστάγματα, είναι τα στοιχεία που οδηγούν σε μία τελική έκφραση και στην μετάβαση από την μία κοινωνική κατάσταση στην άλλη, πάντα εντός μίας πόλης η οποία θεωρήθηκε ο βασικός χώρος εκπόνησης της έρευνας. Αυτό που κυρίως έθρεψε τις κατευθύνσεις μας ήταν η δυναμική που μπορεί να εμφανίσει η νεοκλασική θεωρία με δεδομένα τα μεγάλα της πλεονεκτήματα και τα αντίστοιχα μειονεκτήματα, ώστε να μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως επιστημονικό όργανο επεξήγησης της κοινωνικής μεταβολής. Σε αυτό το σημείο κρίνεται σκόπιμο να υπενθυμίσουμε για μία ακόμη φορά πως η υποστήριξη της μίας ή της άλλης θεωρίας δεν μπορεί να είναι ούτε επιστημονικό θέσφατο, ούτε αυταπόδεικτο επιστημονικό μανιφέστο. Πρόκειται για τις περιπτώσεις εκείνες εντός της επιστημονικής κοινότητας, στις οποίες η υποκειμενικότητα βασιλεύει και η αντιπαράθεση των επιχειρημάτων είναι η μόνη δίοδος εξεύρεσης της συμφωνίας ή της διαφωνίας με την εκάστοτε θεωρία. Είδαμε από τα πρώτα κεφάλαια της μελέτης μας πως το μοντέλο του North, παρουσιάζει ισχυρή διαφοροποίηση σε αυτόν τον τομέα σε σχέση με την γενική θεσμική θεωρία και ιδίως τους λεγόμενους εκπροσώπους της παλαιοθεσμικής σχολής. Ο North, αποδέχεται τα ορθά σημεία των νεοκλασικών, δεν υποβαθμίζει τα ευρήματά τους, δεν διαγράφει τα συμπεράσματά τους. Αντίθετα, προτρέπει ώστε να χρησιμοποιηθούν με τον σωστό τρόπο και προσαρμοσμένα σε ένα ευρύτερο θεσμικό πλαίσιο, ώστε να μπορέσουν να αποτελέσουν ένα σημαντικό γρανάζι στη κοινωνική μηχανή διαμόρφωσης της κοινωνικής εικόνας. Ο North θεωρεί την νεοκλασική

αντίληψη ελλειπτική όσο αναφορά την αποτελεσματικότητά της στην ερμηνεία της κοινωνικής μεταβολής, αλλά σε καμία των περιπτώσεων δεν την αποβάλλει από την σκέψη του. Την πιστεύει, την χρησιμοποιεί και την προσαρμόζει στην θεσμική απόχρωση της κοινωνικής εξέλιξης.

Κινούμενοι τώρα πιο διεξοδικά στο περιβάλλον της αστικής εικόνας, κάνοντας μία προσπάθεια να εντοπίσουμε τον ρόλο και το βάρος αυτού του ρόλου στην εξέλιξη των πόλεων μπορούμε να καταλήξουμε στα παρακάτω συμπεράσματα για την νεοκλασική θεωρία:

- Στη σύγχρονη εποχή, όπου η ελευθερία των αγορών έχει αναδυθεί σε κύρια εμπορική και οικονομική δραστηριότητα των πόλεων, η νεοκλασική αντίληψη φιγουράρει στην κορυφή της πυραμίδας των εργαλείων πρακτικής και θεωρητικής ισχύος. Εξηγεί ικανοποιητικά την οικονομική ανάπτυξη που μπορεί να εκλάβει μία υποβαθμισμένη περιοχή εντός της πόλης, επειδή κάποιοι έξυπνοι επιχειρηματίες, ή κάποιοι απλοί πολίτες με ταλέντο στην οικονομική εκμετάλλευση διείδαν το κέρδος εκεί που κανείς δεν μπορούσε να εντοπίσει. Η νεοκλασική αντίληψη του ατομικού κέρδους, είναι το κατάλληλο εργαλείο ερμηνείας της απότομης άνθησης μίας φτωχής γειτονιάς σε κέντρο εμπορίου ή στην διαμόρφωση μίας πλατείας από μη δημιουργική σε άκρως τουριστική, ή στην μεταβολή μίας αστικής περιοχής από μία ήσυχη και γραφική γειτονιά σε κέντρο διασκέδασης της νεολαίας της πόλης. Μία έξυπνη επιχειρηματική κίνηση, μία πρωτοπόρα ιδέα, μία καινοτόμα κερδοσκοπική σκέψη, αν έχει επιτυχία, σίγουρα θα έχει και ακόλουθους οι οποίοι θα θελήσουν να αντιγράψουν το επιτυχημένο μοντέλο. Αυτές οι επιχειρηματικές, οικονομικές και κερδοθηρικές παλινωδίες, με το πέρασμα των ετών, θα αλλάζουν την αστική διαμόρφωση, θα μεταβάλλουν προσωρινά την εικόνα των αστικών περιοχών, θα δημιουργούν διάφορα χρώματα εντός του αστικού ιστού. Η κρίσιμη λεπτομέρεια όμως που ξεσκεπάζει τις αδυναμίες των νεοκλασικών αντιλήψεων στην καθιέρωσή τους ως μηχανισμό ισχύος, είναι το γεγονός πως αν δεχτούμε την ταύτιση της κοινωνικής μεταβολής με την επιδίωξη των ατομικών συμφερόντων τότε θα καταλήγαμε στο συμπέρασμα πως όλες οι πόλεις, περίπου θα έπρεπε να εμφανίζουν την ίδια εικόνα, καθώς βάσει των πιθανοτήτων σε κάθε πόλη θα βρεθούν άνθρωποι με πρωτοπόρες και κερδοσκοπικές

ιδέες. Τότε πολύ απλά, ο πληθυσμός θα ανάγονταν σε κρίσιμο μέγεθος, καθώς όσο περισσότεροι κατοικούσαν σε μία πόλη τόσο πιο πιθανό θα ήταν και το σενάριο να βρεθούν περισσότεροι κυνηγοί του κέρδους. Επί της ουσίας, η θεωρία αυτή έχει και βάση και λογική, αλλά χωλαίνει στην προσπάθεια επεξήγησης της διαφορετικής κοινωνικής εικόνας δύο πόλεων που εμφανίζουν ακριβώς τα ίδια χαρακτηριστικά. Δύο πόλεις μπορεί να εμφανίζουν παρόμοιες αναπτυξιακές συνθήκες, αλλά να διαφέρουν σε τομείς όπως την ατμοσφαιρική ρύπανση. Ή αντίστοιχα, δύο πόλεις μπορεί να εμφανίζουν πανομοιότυπα χαρακτηριστικά άλλα να διαφέρουν στην προσέλκυση των ξένων τουριστών. Ή να διαφέρουν στην μορφή του ρατσισμού έναντι των μεταναστών, ή να διαφέρουν στην εκδήλωση τοπικιστικών αισθημάτων. Αυτές λοιπόν οι μικρές λεπτομέρειες, που αν ενωθούν σε σύνολο είναι ικανότατες στην διαμόρφωση της κοινωνικής αποτύπωσης, είναι λεπτομέρειες που δεν μπορούν να ερμηνευθούν βάσει της λογικής της ορθολογιστικής συμπεριφοράς. Καμία ορθολογιστική συμπεριφορά δεν ασχολείται με την εκδήλωση αισθημάτων φιλοξενίας ή με την εκδήλωση ρατσιστικών επιθέσεων έναντι των εθνικών μειονοτήτων εντός μίας πόλης. Μιλάμε για φαινόμενα που οι κάτοικοι των πόλεων συναντούν καθημερινά στη ζωή τους, και η αντίστοιχη στάση τους, διαμορφώνει συνολικά συνειδήσεις, πεποιθήσεις, που μεταφέρονται από γενιά σε γενιά, και είτε αλλάζουν είτε όχι, εν τέλει είναι αυτές που καθρεφτίζουν την κοινωνική νοημοσύνη των αστών. Είναι ακριβώς αυτό το πεδίο που κάνει την νεοκλασική θεωρία να αδυνατεί να ερμηνεύσει πλήρως την αστική διαμόρφωση. Η νεοκλασική θεωρία δεν πιστεύει στη δύναμη των πεποιθήσεων, υπονομεύει την ισχύ της νοοτροπίας και την ανάγκη των ανθρώπων για πίστη σε αξίες και ιδέες.

- Η ανάλυση των αποτελεσμάτων της νεοκλασικής θεωρίας εντός του αστικού περιβάλλοντος θα ήταν αποπροσανατολιστική, αν δεν προσπαθήσει κάποιος να τοποθετήσει εντός της, την πολλή βασική έννοια του χρόνου. Ο χρόνος είναι επίσης ένα σημείο κλειδί, στην περίπτωση της μελέτης της ατομικής και ορθολογιστικής συμπεριφοράς των πολιτών. Είναι το κρίσιμο σημείο, που δίνει το προβάδισμα της μίας ή της άλλης θεωρίας στην μάχη της επιστημονικής κυριαρχίας τους στον τομέα της κοινωνικής εξέλιξης. Όπως είδαμε στην περίπτωση της πόλης του Βόλου, που αποτέλεσε το κύριο παράδειγμα της διατριβής, οι ενέργειες των εν καιρώ

επιχειρηματιών από την πρώτη στιγμή της επίσημης ύπαρξης της πόλης διαδραμάτισαν σημαντικότατο ρόλο στην αναπτυξιακή της πορεία και στην κοινωνική διαμόρφωση. Από τους πρώτους έμπορους πηλιορείτες οι οποίοι εγκατέλειψαν την αγροτική παραγωγή των χωριών τους και δημιούργησαν μικρά μαγαζάκια στην νεοσύστατη εμπορικά παραλία, μέχρι την σύγχρονη εποχή όπου επιχειρηματίες-έμποροι-καπιταλιστές δημιουργούν επιχειρήσεις κοντά στο πανεπιστήμιο για να προσκομίσουν κέρδη από την φοιτητική κοινωνική ομάδα, η επιχειρηματικότητα πρωτοστατούσε στην νέα οικονομική πραγματικότητα, είχε τον δικό της καίριο ρόλο στην κοινωνική αποτύπωση. Το στοιχείο αυτό είναι δεδομένο και θα ήταν εμπάθεια αν το διέγραφε κάποιος. Είναι δύο εντελώς διαφορετικές πρακτικές η παραδοχή των αδυναμιών της νεοκλασικής θεωρίας με την πλήρη απαξίωσή της. Επιπροσθέτως όμως απλώνει και έναν μανδύα αμφιβολίας για την ικανότητα της νεοκλασικής θεωρίας να ερμηνεύσει την ανθρώπινη συμπεριφορά μέσα στο διηνεκές του χρόνου. Η ιστορία στην προκειμένη περίπτωση καταθέτει τα δικά της διαπιστευτήρια. Και γινόμαστε πιο συγκεκριμένοι.

Ακόμα και να αποδεχτούμε το γεγονός πως η ορθολογιστική αντίληψη των πραγμάτων είναι αυτή που όταν εκφράζεται ως συνολικό άθροισμα διαμορφώνει την κατάλληλη ατμόσφαιρα της κοινωνικής αλλαγής, ακόμα κι αν αποδεχτούμε ότι το συνεχές και αδιάκοπο κερδοσκοπικό μυαλό ορισμένων δαιμόνιων και καινοτόμων ανθρώπων είναι αυτό που οδήγησε την βιομηχανία του Βόλου να ανθίσει, υπάρχουν ερωτήματα που αυτές οι επιφανειακές αποδοχές, αφήνουν εντελώς ξεκρέμαστα στο βυθό της αμφιβολίας. Το κυριότερο ερώτημα στο οποίο δεν μπορεί να απαντήσει και δεν απάντησε η νεοκλασική θεωρία, είναι στο ίδιο το ερώτημα της γέννησης της πόλης του Βόλου. Η νεοκλασική θεωρία αδυνατεί να δώσει απάντηση στο ερώτημα των αληθινών κινήτρων των υπόδουλων κατοίκων, οι οποίοι αρνούμενοι να αποδεχτούν την μοίρα του σκλαβωμένου, ξεσπούσαν συνεχώς σε εξεγέρσεις μέχρι να επέλθει τελικώς η οριστική απελευθέρωση και η ένωση με την υπόλοιπη χώρα. Η νεοκλασική θεωρία είτε αδυνατεί, είτε σκοπίμως υποβαθμίζει την έννοια της ψυχικής δύναμης που σε πάρα πολλές περιπτώσεις μέσα στην ιστορία έχει παίξει εξεζητημένο ρόλο τόσο στην προσωρινή όσο και στην οριστική μετάβαση των πραγμάτων. Οι κάτοικοι του, υπόδουλου στο τουρκικό ζυγό, Βόλου δεν επαναπαυτήκαν ούτε

δευτερόλεπτο, δεν έμειναν στα περιουσιακά δικαιώματα που τους παρείχε ο σουλτάνος. Η αγάπη τους για την πατρίδας έφερε και την λύτρωση και την ελευθερία, ώστε να μπορούν στη συνέχεια να αναπτυχθούν έννοιες όπως το επιχειρηματικό δαιμόνιο, η εμπορική εκμετάλλευση, η ορθολογιστική λογική. Η νεοκλασική θεωρία αγγίζει και ερμηνεύει σε μεγάλο βαθμό το μυαλό του κοινωνικού όντος, δεν ασχολείται όμως καθόλου με την ψυχή, την ανθρώπινη ύπαρξη, την κοινωνική συνύπαρξη, την πίστη, την εμμονή σε ιδέες. Αντίθετα η θεσμική θεωρία, ανάγει την δημιουργία της κοινωνικής ταυτότητας σε όρους όμοιους με τους προαναφερθέντες και είτε κάποιος είναι υποστηρικτής της μίας ή της άλλης θεωρίας, οφείλει να παραδεχτεί ότι το πέπλο της θεσμικής θεωρίας εμφανίζεται αρχικά και στη συνέχεια παρέχεται η δυνατότητα να εφαρμοσθεί το νεοκλασικό πέπλο. Η έννοια του χρόνου, είναι το κλειδί της ερμηνευτικής διαμάχης. Πίσω από κάθε νεοκλασική πρακτική, έχει προηγηθεί σχεδόν πάντοτε μία θεσμική ενέργεια, που είτε εκφράζεται σε θεωρητικό είτε σε απτό χειροπιαστό επίπεδο. Η έλευση των προσφύγων της μικρασιατικής καταστροφής, η εγκατάστασή τους σε συγκεκριμένες περιοχές της πόλης, η δημιουργία βιομηχανικών περιοχών, η τουριστική προώθηση του λιμανιού, η ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, η συγχώνευση των δήμων, η φοιτητική ζωή, όλα αυτά τα δεδομένα δημιούργησαν πρόσφορο έδαφος για την εμφάνιση και επέκταση των ατομικών συμπεριφορών, αλλά δεν παύουν να είναι γέννημα θρέμμα θεσμικών αποφάσεων, θεσμικής λειτουργίας, θεσμικής λογικής. Η αστική διαμόρφωση των πόλεων, ο κοινωνικός φλοιός της πόλης, η κοινωνική ταυτότητα, η κοινωνική και αστική εικόνα, επηρεάζονται και από τις ανθρώπινες συμπεριφορές και από τις ανθρώπινες συμφεροντολογικές πρακτικές. Τα δύο αυτά στοιχεία συνυπάρχουν στο αστικό περιβάλλον και επιδρούν σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό στην καθημερινή ζωή και την κοινωνική συμβίωση. Η χρονική τους εμφάνιση και η χρονική τους διάρκεια δίνουν το κύριο στίγμα της διαφοροποίησης τους. Η θεσμική θεωρία βρίσκεται στα αρχικά στάδια της διαδικασίας της κοινωνικής διαμόρφωσης και της κοινωνικής αλλαγής. Οι τυπικοί και άτυποι θεσμοί πάντοτε προλαβαίνουν την εκδήλωση των νεοκλασικών τάσεων. Η έρευνά μας έδειξε πως το 54% των κατοίκων της πόλης του Βόλου πιστεύουν ότι η νοοτροπία των πολιτών αλλάζει μέσω της παιδείας που παρέχεται στον πληθυσμό. Χωρίς τους θεσμούς η νεοκλασική

συμπεριφορά θα περιτυλίγονταν από μόνιμη ανομία, μόνιμη παραβατικότητα, αδυναμία συνεννόησης και εν τέλει χάος και κοινωνική ανυπαρξία. Ακόμη και η κοινή αποδοχή των ανθρώπων στη δύναμη του νόμου, η οποία αποδοχή είναι αυτή που κρατά στέρεα την κοινωνική συνοχή και απομονώνει τους παραβάτες και τους εγκληματίες, είναι θεσμικού χαρακτήρα, έγκειται στην εσωτερική πίστη των ατόμων στη δύναμη των θεσμών και του νόμου. Οι πολίτες του Βόλου, σύμφωνα με την έρευνα, θεωρούν άλλωστε τον νόμο, τον πιο σημαντικό θεσμό που υπάρχει αυτή τη στιγμή στην κοινωνία(σε ποσοστό 33%). Πίσω από μία έξυπνη επιχειρηματική ιδέα στο κέντρο της πόλης, που θα αλλάξει την οικονομική συγκυρία, κρύβεται η νομιμοποίηση αυτής της ιδέας από την θεσμική κατοχύρωση αυτής της ιδέας, που την καθιστά βιώσιμη, νόμιμη και κοινωνικώς αποδεκτή. Χωρίς την προϋπαρξη των θεσμών η ατομική δραστηριότητα θα αιωρούνταν μεταξύ του νόμιμου και του παρανόμου, τίποτα δεν θα θεωρούνταν παράνομο και τίποτα δεν θα μπορούσε να αποδειχθεί κατακριτέο και μη αποδεκτό. Η ορθολογιστική συμπεριφορά για να έχει κοινωνικό νόημα πρέπει πρώτα να τυλιχθεί με τον ασφαλή, ηθικοπλαστικό και κοινώς αποδεκτό μανδύα των θεσμών. Μόνο τότε έχει δύναμη, μόνο τότε έχει αξία, μόνο τότε διαδραματίζει τον δικό του ρόλο στην κοινωνική μετάβαση.

Οι πόλεις αλλάζουν μακροχρόνια μέσω των μικρών ή μεγάλων θεσμικών αλλαγών. Μπορεί να απαιτούνται χρόνια για να αλλάξει η νοοτροπία των πολιτών, όπως π.χ. η νοοτροπία των προσφύγων της Νέας Ιωνίας, αλλά όλα μπορεί να αλλάξουν με μία απλή απόφαση του Δήμου ή της Περιφέρειας ή της κυβέρνησης. Ο χρόνος αποδείχθηκε μέσα από την καταγραφή των ιστορικών δεδομένων πως διαδραματίζει τον ρόλο του κριτή στα πλαίσια της ισχυροποίησης των δύο θεωριών. Οι υποστηρικτές τους πρέπει να του δίνουν την ανάλογη σημασία, καθώς ίσως μέσα του κρύβεται ένας παράγοντας βαρύνουσας κατάληξης προς την μία ή την άλλη κατεύθυνση.

### **Θεσμική θεωρία**

Η θεσμική θεωρία είναι μία θεωρία που ολοένα και κερδίζει περισσότερο έδαφος εντός της επιστημονικής κοινότητας, καθώς τα τελευταία χρόνια αυξάνεται ο αριθμός εκείνων που ασπάζονται ολόκληρα ή έστω μικρά κομμάτια των πτυχών της.

Πρόκειται όπως είδαμε για μία θεωρία, σαφώς όχι ολοκληρωμένη, πλην όμως έντονα εξελισσόμενη και με άφθονο πρόσκαιρο έδαφος για περαιτέρω ανάπτυξη, περαιτέρω διαλεύκανση. Εντός του πεδίου της συνδυάζονται αρμονικά και πρωτόγνωρα οι μέχρι πρότινος αταίριαστες οικονομικές λειτουργίες και οι κοινωνικές εκφάνσεις των ατόμων, εντός του ίδιου ενιαίου κοινωνικό-οικονομικού πλαισίου. Η οικονομία και η κοινωνία παύουν να είναι έννοιες ξένες μεταξύ τους, παύουν να εμφανίζουν χαώδεις επιστημονικό και ερευνητικό κενό. Οι εκφραστές της θεσμικής θεωρίας αλλά και όσοι πίστεψαν και ακολούθησαν τον τρόπο σκέψης τους, ήρθαν σε επαφή με μία νέα κοινωνική πραγματικότητα, μία πραγματικότητα που δεν εστιάζει στην κυνικότητα του ευημερούντος και του ορθά σκεπτόμενου ατόμου, αλλά δίπλα σε αυτόν τοποθετεί και μία σειρά από ψυχοσυναισθηματικές παραμέτρους, που οι οικονομολόγοι και οι παρεμφερείς επιστήμονες για χρόνια αγνοούσαν επιδεικτικά. Η άγνοιά τους αυτή, αποτέλεσε τον κύριο λόγο για τον οποίο είτε αδυνατούσαν να εξηγήσουν ορισμένα παράξενα φαινόμενα που συνέβαιναν στην κοινωνία, είτε σκοπίμως τα μετέθεταν σε διαφορετικό πεδίο ερμηνείας καλύπτοντας έτσι την αδυναμία πειστικής εξήγησης. Αυτά ακριβώς τα κενά δημιούργησαν το κατάλληλο έδαφος και τον πολύτιμο επιστημονικό χώρο, ώστε να γεννηθεί και να απλωθεί η θεωρία των θεσμών, μία θεωρία που εξηγεί την εξέλιξη των κοινωνιών, τη συμπεριφορά των ατόμων, την διαφορετικότητα των λαών, την πορεία της ανθρωπότητας, με όρους τυπικής και άτυπης θεσμικής απόχρωσης, γεγονός που σβήνει μία και καλή την μοιραία υποβάθμιση που δέχονταν όλα αυτά τα χρόνια οι έννοιες της συνήθειας, του ήθους, της παιδείας, της φιλοδοξίας, της ιδεολογίας, της συνείδησης, της νοοτροπίας.

Στο αστικό περιβάλλον, όλες οι προαναφερόμενες έννοιες και άλλες όμοιες με αυτές, έχουν την δική τους θέση μέσα στην εξελικτική πορεία των πόλεων, της αστικής διαμόρφωσης, της κοινωνικής εικόνας. Οι κάτοικοι του Βόλου, στην έρευνα που πραγματοποιήθηκε, θεωρούν, ένας στους δύο σχεδόν(46%), πως για να μεταλλαχθεί η εικόνα της πόλης προς το καλύτερο, θα πρέπει κυρίως να αλλάξει η νοοτροπία των ίδιων των πολιτών. Η ιστορική καταγραφή μάλιστα, απέδειξε πως όχι μόνο η θεωρία των θεσμών έρχεται να καλύψει τα όποια κενά εμφάνιζε η νεοκλασική θεωρία ή άλλες επιμέρους θεωρίες, αλλά επί της ουσίας μπορεί να αποτελέσει ένα σύγχρονο, ισχυρό και εμφατικό επιστημονικό εργαλείο, στην προσπάθεια ερμηνείας των



κοινωνικών και οικονομικών φαινομένων που σχετίζονται με την εξέλιξη των πόλεων, την διάπλάσή τους στο χρόνο, και τελικά την μεταβολή τους. Τόσο η ιστορική ομολογία, όσο και η ζώσα καθημερινότητα κινούνται ακριβώς προς αυτήν την κατεύθυνση, ενισχύοντας την άποψη πως πρόκειται για μία θεωρία που δύναται να ερμηνεύσει ικανοποιητικά και τις πιο απόκρυφες ανθρωπίνες συμπεριφοριστικές αποχρώσεις. Ίσως μάλιστα, αυτή η δυνατότητα που έχει, για μία προσαρμοστική εμφάνιση στην ατομική συμπεριφορά, να αποτελεί και το μεγαλύτερο της πλεονέκτημα έναντι των άλλων θεωριών. Ας θυμηθούμε όμως πιο διεξοδικά σε ποιους τομείς της αστικής λειτουργίας συναντήσαμε την ανάγκη διαφυγής προς την θεσμική θεωρία:

- Δανειζόμενοι έναν μαθηματικό όρο και προσαρμόζοντάς τον στην κοινωνική λογική, η εμφάνιση της θεσμικής θεωρίας, ήρθε ως επιστέγασμα μίας άτυπης εις άτοπον απαγωγής. Από τη στιγμή που καμία θεωρία και κυρίως η νεοκλασική, δεν μπορούσαν να ερμηνεύσουν την περάτωση συγκεκριμένων κοινωνικών και ιστορικών φαινομένων, ήταν λογικό κάποιιο να πιστέψουν πως υπάρχει σαφώς η ανάγκη εξεύρεσης μία άλλης λύσης, ενός άλλου δρόμου που επίσημα θα μπορεί να δίνει ικανοποιητικές εξηγήσεις για τα συγκεκριμένα κοινωνικά φαινόμενα. Κορυφαίο παράδειγμα μίας τέτοιας ανάγκης που προήλθε από το επιστημονικό κενό που ήδη περιγράφηκε, ήταν η εμφάνιση του φαινομένου του "λαθρεπιβάτη", ενός τύπου ατόμου που εμφανίζεται γενικά στις κοινωνίες και ειδικότερα όμως συναντάται σχεδόν καθημερινά στα πλαίσια της αστικής ζωής. Πρόκειται για ένα άτομο το οποίο ακόμα και αν σε γενικές γραμμές ακολουθεί την ορθολογιστική λογική των νεοκλασικών, εν τούτοις μπορεί κατά διαστήματα έστω, να εμφανίζει συμπεριφορές που αντιβαίνουν ακόμη και στην σκληρή νεοκλασική γραμμή. Είναι το άτομο που ακόμη και αν γνωρίζει με αποδείξεις και με στοιχεία ότι μία του ενέργεια, μπορεί να μην συνάδει με το ατομικό του συμφέρον, εν τούτοις θα προβεί σε αυτήν για άλλους λόγους που ξεπερνούν την έκφραση της ορθολογιστικής ατομικότητας. Δωρεάν επιβάτες, υπάρχουν, ζουν και αναπνέουν δίπλα μας, σε όλες τις κοινωνίες, σε όλες τις πόλεις του κόσμου, και από τον βαθμό περιορισμού του φαινομένου κρίνεται εν πολλοίς και η γενικότερη κοινωνική ισορροπία της αστικής ζωής. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα λαθρεπιβάτη στην καθημερινή ζωή μίας πόλης, είναι ο

πολίτης ο οποίος κάνοντας έναν περίπατο στο πάρκο θα πετάξει με χαρακτηριστική ευκολία ένα μικρό σκουπίδι ή μία γόπα, στο δρόμο ή πάνω στο πράσινο. Ακόμα και αν πειστεί με μαθηματική ακρίβεια, ακόμα και αν παρουσιαστεί μπροστά του ολόκληρη στατιστική μελέτη που να αποδεικνύει τη μεγάλη βλάβη που υπόκειται και ο ίδιος προσωπικά από την συγκεκριμένη δράση, το πιθανότερο είναι την επόμενη μέρα να προβεί στην ίδια ακριβώς ενεργεία, αδιαφορώντας για το ατομικό του τελικά συμφέρον. Και αυτό είναι μόνο ένα μικρό παράδειγμα, που οι επιπτώσεις του μπορεί να φαίνονται ασήμαντες αρχικά, αλλά αν αναλογιστούμε ότι ο αριθμός των ατόμων αυτών είναι ο μισός πληθυσμός της πόλης, τότε η κατάσταση μπορεί και να εκτραχυνθεί επικίνδυνα. Και αν για το σκουπίδι στο πάρκο, οι συνέπειες ίσως δεν γίνονται αντιληπτές, τότε σίγουρα όλοι αντιλαμβάνονται καλύτερα τί συμβαίνει με τις προεκτάσεις του λαθρεπιβάτη, που μπορεί να είναι ο φοροφυγάς, ο ομορτονομιστής, ο αυθαίρετος. Υπάρχουν πολλοί λόγοι που οι άνθρωποι αυτοί καταφεύγουν σε μία τέτοιου είδους συμπεριφορά, λόγοι που δεν μπορούν να εξηγηθούν με βάση ενός απλού μοντέλου προσφοράς και ζήτησης, ή ατομικής συμπεριφοράς. Είναι λόγοι ανοχής του κράτους στην παραβατικότητα, αγάπης για το περιβάλλον, σεβασμός στην κοινωνική συμβίωση, σεβασμός στο περιβάλλον, εκτίμηση στις ανάγκες του γείτονα, σύμπνοιας προς τον συμπολίτη. Ζητήματα κοινωνικού χαρακτήρα που επηρεάζουν την ζωή των πόλεων και συσσωρευμένες σε ένα συνολικό ατομικό και κοινωνικό άθροισμα δημιουργούν την καθολική κοινωνική συνείδηση και ταυτότητα, στοιχεία δηλαδή που κάνουν τις πόλεις να ξεχωρίζουν ή μία από την άλλη, αλλά και την ίδια πόλη να διαφέρει από εποχή σε εποχή. Η θεσμική θεωρία και πιο συγκεκριμένα το μοντέλο του North, που χρησιμοποιήθηκε στη συγκεκριμένη μελέτη, ανάγει τα παραπάνω ζητήματα σε κρίσιμους παράγοντες κοινωνικής διαμόρφωσης, στα κλειδιά της εξέλιξης, της μεταβολής, της μετάβασης. Η αναγωγή αυτή σημειώνεται φανερά και διεξοδικά με την κατάθεση στα πλαίσια της κοινωνικής αποτύπωσης των θεωριών περί ιδεολογίας, κράτους, ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων και κόστους συναλλαγής. Το ζήτημα γίνεται πιο ξεκάθαρο αν αναλογιστούμε την συμπεριφορά του ατόμου στο παράδειγμά μας στις παρακάτω περιπτώσεις:

α) Αν γνώριζε πως στην περίπτωση που τον εντοπίσει κάποιος αστυνομικός η ποινή θα είναι σύλληψη και επιβολή φυλάκισης.

β) Αν γνώριζε πως η πράξη του αυτή θεωρείται άκρως εξευτελιστική και ντροπιαστική και κατακριτέα σε έντονο βαθμό από τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας.

γ) Αν γνώριζε ότι κομμάτι από το πάρκο ανήκει και στον ίδιο.

δ) Αν γνώριζε ότι το καθαρό περιβάλλον μπορεί να του αποφέρει δύο με τρία χρόνια ζωής περισσότερα.

Ο North θεωρεί και πιστεύει ότι το μείζον πρόβλημα του λαθρεπιβάτη ή δωρεάν χρήστη όπως λέγεται διαφορετικά, αντιμετωπίζεται μόνο μέσω των κατευθύνσεων που καταθέτει η θεσμική θεωρία και πιο συγκεκριμένα μέσω της εφαρμογής της θεωρίας της ιδεολογίας η οποία εξηγεί γιατί ένας ορθά σκεπτόμενος κατά τα άλλα πολίτης, αρνείται να αντιληφθεί την βλάβη που πραγματοποιεί στον εαυτό του πετώντας το σκουπίδι στο πάρκο. Η ζωή των πόλεων κατακλύζεται από τέτοιες συμπεριφορές και τα αποτελέσματά τους είναι ορατά από μία απλή επίσκεψη σε δύο διαφορετικές πόλεις. Είναι αυτή ακριβώς η ιδεολογία και η θεσμική παρέμβαση που κάνει έναν γερμανό πολίτη να μην μπορεί να αντιληφθεί την ευκολία με την οποία διπλοπαρκάρει ένας έλληνας οδηγός σε δρόμο ταχείας κυκλοφορίας εντός της πόλης. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η ιδεολογία μετατρέπεται σταδιακά στην αστική κουλτούρα, η οποία χτίζει την διαχρονική νοοτροπία. Όσο και αν τα άτομα επιδιώκουν το ατομικό τους συμφέρον, όσο και αν οι κερδοσκοπικές συμπεριφορές κατακλείσουν την αστική ζωή, η νοοτροπία των πολιτών που περιγράφει και τη αστική εικόνα δεν αλλάζει από τη μια στιγμή στην άλλη. Οι πολίτες του Βόλου θεωρούν σε ποσοστό 60% περίπου ότι απαιτούνται 1-10 χρόνια για να αλλάξει η νοοτροπία των πολιτών. Και είναι αυτή ακριβώς η νοοτροπία που εσωκλείει ένα νόμιμο και ηθικό πλαίσιο για την πρακτική εφαρμογή της νεοκλασικής θεωρίας, είναι επίσης αυτή η νοοτροπία που εξηγεί την ύπαρξη των δωρεάν επιβατών. Η θεσμική θεωρία όχι μόνο καλύπτει επιστημονικά κενά, αλλά χτίζει 'ένα σύγχρονο ολιστικό πλαίσιο κοινωνικής μετάβασης και κοινωνικής διαφοροποίησης. Στις πόλεις, η αποτύπωσή της γίνεται εντονότερη λόγω των πολλών και διαφορετικών κοινωνικών ομάδων που φιλοξενούνται στους κόλπους της.

Αξίζει δε, ειδικής μνείας στα χαρακτηριστικά αποσπάσματα της θεωρίας του North μέσα από τα οποία διέπεται η ερμηνεία της ιστορικής μεταβολής. Ο North σαφώς επηρεασμένος από τις κοινωνικές και πολιτικές επιστήμες και στην αγωνία του να

παντρέψει τις προαναφερθείσες με την οικονομική συγκυρία, αναδεικνύει τον κρίσιμο συνδετικό κρίκο, τον παράγοντα εκείνο που γαλουχεί την γενική και αόριστη χροιά με την ουσιαστική μεθοδολογική δυναμική. Τα εργαλεία που προτείνει το μοντέλο του North είναι λοιπόν βασισμένα σε αυτή τη λογική και προσαρμοσμένα στην επίτευξη του συγκεκριμένου σκοπού. Όπως είδαμε και στην αρχή της εργασίας, αυτά είναι:

- 1) *Θεωρία περί κράτους.*
- 2) *Θεωρία της ιδεολογίας*
- 3) *Θεωρία των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων- κόστους συναλλαγής.*

Η θεωρία του North χρησιμοποιήθηκε ως κύριο μεθοδολογικό εργαλείο στην διαδικασία της αστικής διαμόρφωσης των κοινωνικών χαρακτηριστικών, αλλά και στη γενικότερη πορεία των πόλεων, στην αστική μεταβολή, στην αστική και κοινωνική διάπλαση. Απεδείχθη ότι η ιστορία και διδάσκει και κυρίως αποδεικνύει. Η ιστορία λειτουργεί ως ο κύριος αποδεικτικός μηχανισμός που είτε αντικρούει είτε ενθαρρύνει τις απολήξεις οποιασδήποτε θεωρίας. Η ορθή και αντικειμενική καταγραφή των ιστορικών γεγονότων αλλά και η βαθιά ανάλυση των κινήτρων που είχαν ως αποτέλεσμα συγκεκριμένα αποτελέσματα είναι κάτι παραπάνω από ουσιώδης, γίνεται θα μπορούσαμε να πούμε κομβική. Έτσι προσαρμόζοντας τις πτυχές της θεωρίας του North στο αστικό περιβάλλον, καταλήγουμε στα παρακάτω πολύ σημαντικά συμπεράσματα όσο αναφορά την κοινωνική και οικονομική εικόνα των πόλεων στο πέρασ της ιστορίας:

- Όπως υπάρχουν οι άνθρωποι που ενεργούν με αποκλειστικό γνώμονα την προσωπική τους ευημερία, και δίνουν την δυνατότητα σε μία ομάδα επιστημόνων να εξηγεί την δραστηριότητά τους βάσει παραμέτρων όπως οι τιμές, το εισόδημα, η παραγωγή, ο μισθός, έτσι ακριβώς αντίστοιχα, υπάρχουν άνθρωποι σε κάποιο άλλο σημείο της γης που αρνούνται να υποταχθούν σε μία χώρα, αρνούνται να απαρνηθούν την θρησκεία τους, γεννούν επαναστάσεις και εμπλέκονται σε πολέμους στο όνομα μίας βαθιάς ριζωμένης πεποίθησης, ο συνολικός καμβάς της οποίας καλείται ιδεολογία. Και είναι πραγματικό ατόπημα να αρνηθεί κάποιος τον συγκεκριμένο μηχανισμό κινητοποίησης της ανθρώπινης ύπαρξης, καθώς όχι μόνο αποδεικνύεται ιστορικά αλλά και στην τρέχουσα καθημερινότητα της ζωής των πόλεων. Το ζήτημα

είναι να κατανοηθούν τα κίνητρα που ωθούν τους ανθρώπους να πράξουν συγκεκριμένες ενέργειες ή να επιφέρουν συγκεκριμένες συμπεριφορές. Δεν είναι πάντα το ατομικό συμφέρον το κίνητρο. Μπορεί να είναι και η πίστη σε ένα ευρύ πλέγμα κανόνων συμπεριφοράς με τους ακόλουθους μηχανισμούς επιβολής. Φαινόμενα όπως ο κοινωνικός και φυλετικός ρατσισμός, ο ακραίος τοπικισμός, η προσκόλληση στα τοπικά έθιμα της πόλης, η επιθυμία κάποιου να εργαστεί στη πόλη που μεγάλωσε, ή αντίθετα η επιθυμία να αλλάξει γειτονιά, να αλλάξει πόλη, η πίστη στις τοπικές παραδόσεις, η μεταφορά από γενιά σε γενιά ενός διαχρονικού μίσους ή μίας παθολογικής αγάπης, όλα συντελούν στην διαμόρφωση της κοινωνικής χροιάς της πόλης, χτίζουν τις κοινωνικές της δομές, την ωθούν μέσω της οδού της νοοτροπίας προς μία κατεύθυνση ή την παρεκκλίνουν προς μία άλλη. Η ιδεολογία ως καθρέφτης των κοινωνικών πεποιθήσεων όλων των ομάδων που συνυπάρχουν σε μία πόλη, χωρίς να αποτελεί τον μοναδικό, πάντως σίγουρα αποτελεί παράγοντα και αιτία ιστορικής, κοινωνικής και οικονομικής μεταβολής.

- Είναι άκρως σημαντικό να υπενθυμίσουμε και να τονίσουμε πως ο North δεν προσπάθησε να εκμηδενίσει τα αποτελέσματα και τα κύρια διδάγματα της νεοκλασικής θεωρίας. Από την πρώτη στιγμή του έργου του, κατέθεσε την σημαντικότερη αυτή διευκρίνηση. Η κύρια τομή του αφορούσε απεναντίας την αμφισβήτηση της μοναδικότητας της κάθε θεωρίας. Η δική του πρόταση υπερθεματίζει έναν ομοιογενή συνδυασμό όπου η θεσμική θεωρία, συνυπάρχει με την νεοκλασική. Η μία με την άλλη δεν αλληλοεξουδετερώνονται, αλλά αντίθετα αλληλεπιδρούν, χωρίς να αλληλοαναιρούνται. Το κρίσιμο ερώτημα είναι κατά πόσο η συνύπαρξη αυτή μπορεί να επιτευχθεί προς όφελος των κοινωνιών, του οικονομικού περιβάλλοντος αλλά και των ανθρώπινων σχέσεων γενικότερα. Η μελέτη των πόλεων και του κοινωνικού αστικού περιβάλλοντος, μάλλον προς αυτήν την κατεύθυνση τείνει να καταλήξει. Η εμπορική ζωή των πόλεων, η κερδοσκοπική συμπεριφορά, η ανθρώπινη προσπάθεια αύξησης των εσόδων, η στρατηγική που αφορά τις τιμές, την προσφορά και την ζήτηση, είναι σαφώς στοιχεία ζωτικά για την οικονομική ζωή, αποτέλεσαν στην ιστορία, καίριο σημείο αναφορά στην αστική ζωή. Ειδικότερα η μελέτη της εξέλιξης των πόλεων του Μεσαίωνα, ανέδειξε την εμπορική τάξη ως την κυρίαρχη τάξη παραγωγικότητας και δημιουργικότητας στην οικονομική και

κοινωνική ζωή, γεγονός που συνετέλεσε στην τότε διαμόρφωση της εικόνας τους (Πιρέν 2003). Η εμπορική δραστηριότητα των εμπόρων, όμως, συνυπήρχε με την διαμόρφωση της κοινής συνείδησής τους, συνδυάστηκε περίτεχνα με την κατανόηση εκ μέρους τους ότι αποτελούν μία ισχυρή τάξη, που μπορεί και οφείλει να διεκδικεί, να καθορίζει, να απαιτεί. Και αυτή η κοινωνική ανάπλαση αναδεικνύεται σε κύριο παράγοντα διαμόρφωσης των ιστορικών συνθηκών, είναι αυτή η ανάπλαση η οποία δίνει πρακτικό νόημα και συνέχεια στην οικονομική διαστρωμάτωση.

Η μελέτη της πόλης αποτελεί εκ των πραγμάτων μία διαδικασία πολύπλοκη που απαιτεί την συνεργασία και την συμπίεση πολλών και διαφορετικών κλάδων των επιστημών. Το συμπέρασμα αυτό έγινε εμφανές από την αρχή σχεδόν της ενασχόλησης με την έννοια της πόλης και την αναζήτηση των παραγόντων εκείνων που διαμορφώνουν, επηρεάζουν και εν τέλει μεταβάλλουν την φυσιογνωμία της. Τόσο η εξεύρεση αυτών των παραγόντων άλλα όσο και η απομόνωση των ιδιαίτερων πτυχών τους που αποτελούν την κινητήριου δύναμη της μεταβολής, απεδείχθη ότι ξεπερνά εν πολλοίς τα επιστημονικά όρια μίας απλής θεωρητικής ερμηνείας μέσω ενός θεωρητικού μοντέλου. Στην ουσία πρόκειται για κάτι πολύ πιο περίπλοκο και εξειδικευμένο, πρόκειται για έναν ατέρμονο συνδυασμό θεωρητικών προσεγγίσεων, πρακτικών εφαρμογών, ιστορικών καταγραφών. Αλλά ακόμη και αυτό το επιστημονικό μίγμα πάλι, φαντάζει αδύναμο, αν δεν συνυπολογιστεί μαζί του μία άκρως δυναμική παράμετρος η οποία έχει τον δικό της σπουδαίο ρόλο στην ερμηνευτική προσέγγιση της πόλης: *Η ιδεολογία*.

Η έννοια της ιδεολογίας αναλύθηκε πολύ διεξοδικά και δεν υπάρχει κανένας λόγος να επανέλθουμε λεπτομερώς. Το μοντέλο του North, θεωρεί την ιδεολογία ως ένα κρισιμότερο παράγοντα της ιστορικής και ανθρώπινης πορείας, της εξέλιξης των ατόμων, των κοινωνιών, της διαφορετικότητας που εμφανίζουν δύο φαινομενικά ίδια μέλη μίας ομάδας. Η ιδεολογία η οποία είχε τουλάχιστον μέχρι πρότινος υποτιμηθεί αρκετά από τους επιστήμονες που ασχολούνταν με το ευρύτερο θέμα της εξέλιξης και της κοινωνικής μεταβολής, αναδεικνύεται ως χρησιμότερο εργαλείο τόσο στην ερμηνεία των αστικών φαινομένων όσο και στην ευρεία κοινωνική απεικόνιση των ατόμων. Εντός της πόλης, άτομα με ίδια συμφέροντα, με ίδιους στόχους, με ίδια κοινωνικά χαρακτηριστικά δρουν και σκέφτονται εντελώς διαφορετικά, κάτι που αν

επεκταθεί στο ευρύ κοινωνικό σύνολο εξηγεί την ποικιλομορφία που εμφανίζουν οι αστικές συγκεντρώσεις εντός μίας πόλης άλλα και την ποικιλομορφία που εμφανίζουν οι διάφορες ανά τον κόσμο πόλεις μεταξύ τους. Η ιδεολογία που τόσο υποτιμήθηκε, πλέον φαντάζει ως το αποκούμπι των πολιτικών και θεσμικών παραγόντων στην προσπάθειά τους να ασκήσουν τις πολιτικές τους ή να αλλάξουν την διαμορφωμένη κατάσταση. Ειδικότερα στη σύγχρονη εποχή, όπου η σφοδρή οικονομική κρίση δεν αφήνει και πολλά περιθώρια ικανοποίησης του λαϊκού αισθήματος μέσω των δημοσιονομικών στρατηγικών, η χρήση της ιδεολογίας αποδεικνύεται πλέον ορθά και ξεκάθαρα, ότι είναι η μόνη λύση για την αλλαγή, για το γύρισμα της σελίδας. Ένας πολίτης πριν εξεγερθεί και πριν αντιδράσει, ή πριν αποδεχθεί κάτι που πρόκειται να εφαρμοστεί, θα το τοποθετήσει πρώτα στον ιδεολογικό του δοκιμαστικό σωλήνα, προσπαθώντας να κάνει τις δικές του αναλύσεις, για την κάλυψη του περί δικαίου αίσθημα, της ισότητας των πολιτών, του γενικού καλού της πόλης, της γειτονιάς, της χώρας. Οι πόλεις σήμερα φιλτράρονται μέσα από τον ατομικό σωλήνα της ιδεολογίας των ατόμων. Τα άτομα σκέπτονται, κρίνουν και βάσει των αποτελεσμάτων αυτής της διεργασίας πράττουν αναλόγως. Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν πράττουν ή δεν σκέφτονται για το ατομικό τους και ορθολογικό συμφέρον, χωρίς να ακυρώνεται δηλαδή, η νεοκλασική θεωρία, η ιδεολογία δείχνει σήμερα περισσότερο από ποτέ να μπορεί να εξηγήσει καταστάσεις στις πόλεις που δεν εξηγούνται βάσει της απλής νομισματικής θεωρίας. Τα παραδείγματα είναι πολλά, αξίζει να θυμηθούμε τις μεγάλες συγκεντρώσεις σε διάφορες πόλεις ανά τον κόσμο που κύριο σκοπό είχαν την υπεράσπιση μίας ιδέας και όχι μίας οικονομικής στρατηγικής. Τα γεγονότα της Τουρκίας το καλοκαίρι του 2013, όπου και χιλιάδες εξεγερμένοι πολίτες απαίτησαν επί της ουσίας μία εντονότερη εφαρμογή των δημοκρατικών συνθηκών στη χώρα, είναι ίσως το πιο πρόσφατο και πιο έντονο παράδειγμα. Χιλιάδες διαδηλωτές μάχονταν καθημερινά, αψηφώντας τις σκληρές συνθήκες που είχαν να αντιμετωπίσουν, για ένα καλύτερο αύριο, για μία χώρα πιο εξευρωπαϊσμένη, για δημοκρατικότερο περιβάλλον, για πλήρη απαγκίστρωση από κάθε ψεγάδι απολυταρχίας. Τα κίνητρα των πολιτών βρίσκονται μόνο μέσα στην πίστη τους, στις ιδέες τους, στην αγάπη τους για την πατρίδα, στις αξίες που οριοθετούν για την ζωή, την πόλη, την κοινωνία. Η

οπισθοχώρηση έστω και σε μικρά σημεία της πολιτικής ηγεσίας, αλλά κυρίως η κατανόηση εκ μέρους της ότι η κοινωνία δεν αποδέχεται αγόγγυστα οποιαδήποτε εφαρμοσμένη πολιτική, αποτέλεσαν τις μεγάλες νίκες της μάζας των ανθρώπων, που αγωνίστηκαν στα πλαίσια μίας ιδέας. Και αυτή ακριβώς η εγκαταστημένη στον ψυχισμό των ατόμων έννοια της ιδέας, είναι που έχει δώσει στην σημερινή εποχή μία φυσιογνωμία μεταβολικής διεργασίας στον κοινωνικό χώρο της πόλης. Η πόλη σήμερα έχει πάψει να αποτελεί απλά ένα μέρος εκδήλωσης των παραγωγικών δραστηριοτήτων. Η πόλη σήμερα δίνει την ευκαιρία της έκφρασης, της αντίδρασης, της συνδιαλλαγής, της κατάθεσης απόψεων. Δεν γνωρίζω κατά πόσο οι εξεγερμένες πόλεις που οραματίζεται ο Harvey(2012), μπορεί να αποτελέσουν μία μόνιμη κοινωνική κατάσταση η οποία δεν θα συνταράσσει την κοινωνική ισορροπία, αν και αμφιβάλλω πολύ, αλλά σίγουρα το δικαίωμα των πολιτών σε μία πόλη που θα θωρακίζει την ισότητα, την δικαιοσύνη και θα μετριάξει τις κοινωνικές αδικίες, το έχουν όλοι, και εδώ θα συμφωνήσω μαζί του, οι πολίτες πρέπει να ανακτήσουν το δικαίωμα να έχουν δικαίωμα σε μία τέτοια πόλη. Όσο για το σημείο, ή μάλλον για το τελικό του συμπέρασμα έχω την αίσθηση ότι εμφανίζει ένα λογικό κενό.. « Έτσι, εμείς, ο λαός, δεν έχουμε άλλη επιλογή από το να αγωνιστούμε για το συλλογικό δικαίωμα να αποφασίζουμε πώς θα οικοδομηθεί το σύστημα και σύμφωνα με ποιο πρότυπο. Το Κόμμα της Γουόλ Στριτ είχε την ευκαιρία του, και απέτυχε οικτρά. Η οικοδόμηση μιας εναλλακτικής πάνω στα συντρίμια του αποτελεί ταυτόχρονα ευκαιρία και αναπόδραστη ανάγκη που κανένας από εμάς δε θα ήθελε να αποφύγει...»(Harvey 2012, σελ. 285). Φυσικά και ο λαός μέσω των θεσμικών διαδικασιών μπορεί να αποφασίζει πώς θα οικοδομηθεί το σύστημα, ή τουλάχιστον ποιοι θα αναλάβουν να το οικοδομήσουν. Το ζήτημα δεν είναι όμως, όπως υπαινίσσεται ο Harvey, να επαναστατεί ο λαός σε κάθε απόφαση που δεν συμφωνεί, το ζήτημα είναι πρώτα και πάνω από όλα, να αλλάξει η νοοτροπία του, να κρίνει πιο αξιοκρατικά, πιο αντικειμενικά τόσο για τα άτομα που θα αναλάβουν θεσμικές θέσεις, όσο και για την εφαρμογή των πολιτικών στα πλαίσια του αστικού περιβάλλοντος. Όταν θα φτάσει ένας πολίτης στο σημείο να αναγνωρίζει ότι δεν μπορεί να καταλάβει μία συγκεκριμένη θέση εργασίας γιατί πρέπει να την καταλάβει ο διπλανός του που έχει τα προσόντα, τότε και μόνο τότε θα έχει επέλθει η πραγματική εξέγερση των πόλεων,



μία ιδεολογική εξέγερση, που θα ελαχιστοποιήσει πάρα πολύ τις πιθανότητες ο κοινωνικός ιστός να δέχεται συνεχώς καίρια κρούσματα. Η νοοτροπία πρέπει να αλλάξει, και αυτό μπορεί να συμβεί όπως φάνηκε από τα αποτελέσματα της έρευνας μέσω κυρίως της παιδείας που παρέχεται στους πολίτες από τα σχολικά χρόνια.

Σε αυτό ακριβώς το σημείο, η θεσμική θεωρία έρχεται με την παρουσία της και παρέχει τα ιδεολογικά και πνευματικά εφόδια, ώστε η ιστορική μεταβολή να επέρχεται πάντοτε προς όφελος του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου. Ο στόχος μοιάζει αρχικά βγαλμένος από τα άδυτα ενός ονειροπόλου, μακρινός, ανέφικτος. Ίσως και να είναι, αν αναλογιστούμε την καθημερινότητά μας, που είναι γεμάτη αδικίες, ανισότητες, παιχνίδια παρασκηνίου, ιστορίες διαπλοκής και αδιαφάνειας, ρουσφετολογίες, πισώπλατα μαχαιρώματα. Η θεσμική θεωρία, με την αλλαγή της ιδεολογίας ως κύριο όπλο, παρέχει τα εφόδια ώστε η ανθρωπότητα να αλλάξει μήπως και κάποια στιγμή, η παγκόσμια κοινότητα κινηθεί σε μία αρμονική, που να πλησιάζει στην ιδανική, ισορροπία. Όσο υπάρχει άνθρωπος, πάντα θα υπάρχουν και αποκλίνουσες συμπεριφορές. Οι εγκληματίες, οι παράνομοι, οι φοροφυγάδες, οι ομορτοουνιστές, οι δωρεάν επιβάτες, αλλά και οι διεφθαρμένοι, οι ανήθικοι, οι ατομιστές, υπήρχαν, υπάρχουν και θα υπάρχουν. Το ζήτημα, όπως είδαμε δεν είναι να βρεις τρόπο να μην γεννιούνται τέτοιες κοινωνικές συμπεριφορές, το ζήτημα είναι να τις εντοπίσεις, να τις απομονώσεις, και με την πάροδο του χρόνου να παρέχεις τα κατάλληλα ιδεολογικά εφόδια ως κοινωνία, ώστε να μειωθούν, να ελαχιστοποιηθούν. Η θεσμική θεωρία, αρχικά ίσως να φαντάζει μία εξιδανικευμένη θεωρία, η οποία για να υποστηριχθεί χρήζει ψυχικής και συναισθηματικής ισορροπίας, και χρειάζεται άτομα ονειροπόλα, ίσως και λίγο κοινωνικά ρομαντικά, αλλά σίγουρα δεν μπορεί να στηριχθεί από τους στυγνούς κυνηγούς του κέρδους. Η θεωρία αυτή βέβαια για να έχει οποιοδήποτε αντίκρισμα στις κοινωνίες οφείλει να στηριχτεί από ένα πλέγμα κανόνων και μηχανισμών επιβολής των κανόνων αυτών. Η θεσμική θεωρία είναι μία επιστημονική προσέγγιση με πολύ ανθρώπινα χαρακτηριστικά, είναι μία θεωρία τόσο για την κοινωνία αλλά και υπεράνω της κοινωνίας. Ίσως ο Tourrainne(2010) στην περιγραφή του για μία ονειρώδη μετακοινωνική κατάσταση όπου κύριος πόλος κοινωνικής συσπείρωσης θα είναι η έννοια της εξύψωσης του «υποκειμένου», με την έννοια της θεσμικής κατοχύρωσης που θα αξιοποιεί τα ατομικά ταλέντα σε ένα

αξιοκρατικό περιβάλλον, να περιγραφεί ένα σημαντικό κομμάτι του οράματος της θεσμικής θεωρίας για το μέλλον. Το βέβαιο είναι ότι όλο και περισσότεροι άνθρωποι τείνουν να προσδεθούν με το θεσμικό άρμα, ως το κύριο όχημα που μπορεί να οδηγήσει την μελλοντική κοινωνία σε μία πιο εξισορροπημένη και δίκαιη κατάσταση. Χωρίς να αρνείται τη συνεισφορά άλλων θεωριών, τις αποδέχεται ως δικές της συνιστώσες σε μία μεγάλη παγκόσμια κοινωνικο-οικονομική θεωρία. Το μέλλον θα δείξει, πόσο θα πετύχει, προς το παρόν ακόμη δημιουργείται, βελτιώνεται, ισχυροποιείται.

#### 2.2.4 Η προσέγγιση του Douglass North

Ο North ήταν ένας από τους ερευνητές ο οποίος ασχολήθηκε με τη θεωρία της περιφερικής ανάπτυξης. Ο North (1955) υποστηρίζει ότι η περιφερειακή ανάπτυξη στην τοπική, πολιτική, οικονομική και κοινωνική οργάνωση καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από την ανταπόκριση της περιοχής στην εξωγενή ζήτηση παγκοσμίως. Αυτή η στάση παράγει ανάπτυξη τόσο οικονομικής βάσης ακόμα και σε επίπεδο εξαγωγικού τομέα όσο και αστικής βάσης. Επιπλέον, ο North επισημαίνει ότι οι περιφέρειες δεν πρέπει αναγκαστικά να βιομηχανοποιηθούν για να αυξηθούν, δεδομένου ότι οι εξαγωγές μίας περιοχής μπορεί να αποτελούνται είτε από βιομηχανικά αγαθά είτε από αγαθά που βασίζονται στις υπηρεσίες ή σε γεωργικά προϊόντα.

Με την ανάπτυξη των περιφερειών η οικονομία γίνεται όλο και πιο διαφοροποιημένη, λόγω της αύξησης της τοπικής παραγωγής προκειμένου να εξυπηρετεί το συνεχώς αυξανόμενο τοπικό κατά κεφαλήν εισόδημα. Με την πάροδο του χρόνου, οι περιφέρειες τείνουν να «χάνουν την ταυτότητά τους ως περιοχές» (North, 1955). Η αυξανόμενη ποικιλομορφία της περιφερειακής εξαγωγικής βάσης και η κινητικότητα των συντελεστών παραγωγής θα οδηγήσουν στην εξάπλωση της παραγωγής σε όλες τις περιφέρειες με την πάροδο του χρόνου και το κατά κεφαλήν εισόδημα θα τείνει προς διαπεριφερειακή σύγκλιση.

Ο North (1990) επηρεασμένος από τις θεωρίες της νεοθεσμικής οικονομικής σχολής προτείνει μία θεωρία της οικονομικής ανάπτυξης η οποία βασίζεται στη θεσμική προσαρμογή και αλλαγή. Η ουσία του επιχειρήματός του είναι ότι οι πολιτικοί και οι οικονομικοί θεσμοί προκύπτουν κατά κύριο λόγο για την επίλυση του διλήμματός του κόστους συναλλαγής. Τα θεσμικά όργανα που προκύπτουν καθορίζουν τους “κανόνες του παιχνιδιού” για την οικονομική ανταλλαγή και διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στον καθορισμό των αναμενόμενων ιδιωτικών αποδόσεων από επενδύσεις στην τοπική οικονομία.

Παράλληλα ο North ανέλυσε το ρόλο των θεσμών στην Οικονομική Ανάπτυξη (North, 1991), χρησιμοποιώντας μία ανάλογη θεωρία της Θεωρίας των Παιγνίων και υποστήριξε ότι οι θεσμοί αυξάνουν τις κοινωνικές παροχές έχοντας ως στόχο μία μακροπρόθεσμη συνεργασία. Οι θεσμοί γίνονται όλο και πιο περίπλοκοι λόγω της συνεχόμενης πολυπλοκότητας των οικονομικών ανταλλαγών. Η θεσμική προσαρμογή

μπορεί είτε να προωθήσει είτε να αποθαρρύνει την Οικονομική Ανάπτυξη. Συν τοις άλλοις, υποστήριξε ότι εάν οι εξελισσόμενοι θεσμοί είναι ασυμβίβαστοι με τις απαιτήσεις για το κόστος συναλλαγών των ιδιωτών επενδυτών, τότε η περιοχή δεν μπορεί να αυξηθεί. Για παράδειγμα, εάν η δομή του δικαιώματος ιδιοκτησίας μίας κοινωνίας δεν αναγνωρίζει τις ιδιωτικές συμβάσεις μεταξύ των οικονομικών παραγόντων τότε άτυπες μορφές διακυβέρνησης μπορεί να προκύψουν σε διευκόλυνση της σύλληψης των βραχυπρόθεσμων κερδών μεταξύ των καθιερωμένων ελίτ. Ταυτόχρονα λειτουργούν με τέτοιο τρόπο ώστε να αποκλείουν τους ξένους επενδυτές. Ομοίως, οι μεγάλες, καθετοποιημένες επιχειρήσεις προκύπτουν με σκοπό την παρακολούθηση της μισθωτής εργασίας εφόσον οι συμβάσεις με τους εξωτερικούς προμηθευτές δεν αναγνωρίζονται.

Ο North δεν κατονόμασε εντός του έργου του κανένα ιδιαίτερο κομμάτι ως θεωρία της πόλης παρόλο που μίλησε για αυτές, εξήγησε τις αιτίες της εμφάνισής τους και τις θεώρησε αναπόσπαστο κομμάτι της ανθρώπινης εξέλιξης ως ένα τμήμα των μεταβολών της οικονομικής ιστορίας και κύριο όργανο εκδήλωσης των μορφών των θεσμικών μεταβολών. Η ιδεολογία παίζει πρωτεύοντα ρόλο στην εξέλιξη των κοινωνιών και της οικονομίας καθώς μόνο μέσω αυτής αντιμετωπίζεται το πρόβλημα του “λαθρεπιβάτη”.

Το πρόβλημα της ύπαρξης του λαθρεπιβάτη γίνεται αντιληπτό και εμφανές στην καθημερινή ζωή εντός των πόλεων. Με απλά λόγια, πρόκειται για μέλη της κοινωνίας τα οποία εκμεταλλεύονται το κοινωνικό σύνολο ώστε να αποσπούν μεγαλύτερα οφέλη, αγαθά και παροχές σε σχέση με την αντίστοιχη προσφορά τους. Η ουσία της συγκεκριμένης υπόθεσης έγκειται στο γεγονός ότι η συμπεριφορά των ατόμων που αποσκοπούν στην εκμετάλλευση των κοινωνικών ωφελειών δημιουργεί μακροχρόνια προβλήματα. Αυτά τα προβλήματα ενδέχεται να μη γίνονται άμεσα αντιληπτά αλλά με το πέρασμα των ετών δημιουργούν βαθιά ριζωμένες συνήθειες και ιδεολογίες τα οποία πολύ δύσκολα αλλάζουν και είναι οι αιτίες της υπανάπτυξης μίας περιοχής.

Στις πόλεις οι δωρεάν επιβάτες εντοπίζονται σε χιλιάδες καθημερινά με μία γρήγορη ματιά στους μεγάλους κεντρικούς δρόμους, όπου παρατηρούνται πολλά αυτοκίνητα διπλοπαρκαρισμένα. Χωρίς να το γνωρίζουν οι οδηγοί αυτών των αυτοκινήτων γίνονται δωρεάν επιβάτες καθώς εκμεταλλεύονται το δημόσιο αγαθό των μεγάλων

δρόμων παρεμποδίζοντας την πιο άνετη κυκλοφορία κάποιων άλλων οδηγών. Πρόκειται γενικότερα για τα μέλη εκείνα της κοινωνίας, τα οποία αρνούνται να κινητοποιηθούν εν προκειμένω να επέλθει μία σημαντική αλλαγή, επί της ουσίας αφήνουν τα πράγματα να έρθουν όπως έρθουν, χωρίς οι ίδιοι να επιθυμούν να συνεισφέρουν στο ελάχιστο. Αυτή η παγιωμένη συμπεριφορά αποτελεί εμπόδιο στην προσπάθεια αλλαγής της κοινωνίας, μεταβολής των αστικών μετασχηματισμών και κατά συνέπεια, καθυστερεί την αστική ανάπτυξη. Στο έργο του North δίνεται μεγάλη έμφαση στη βαρύτητα που έχει η ιδεολογία στη μεταβολή της δομής της ιστορίας και της αλλαγής της εικόνας ενός τόπου. Στην ουσία, αυτό που υπερθεματίζεται είναι πως μόνο μέσα από το φίλτρο της ιδεολογικής βάσης είναι αντιμετωπίσιμο το μείζον πρόβλημα του λαθρεπιβάτη, ένα πρόβλημα που δεν μπορεί να επεξηγήσει επαρκώς η νεοκλασική θεωρία.

Επιπροσθέτως, ο North θεωρεί ότι οι κοινωνίες αλλάζουν όταν αλλάζει και η συμπεριφορά αυτών που έχουν στην κατοχή τους την τύχη της κοινωνικής οργάνωσης. Μεταβάλλοντας την οργάνωση, μία κοινωνία είτε οδηγείται στην πρόοδο και στην ακμή της είτε στην παρακμή. Σε αυτήν την περίπτωση, η θεσμική θεωρία είναι ο κρίσιμος συνδετικός κρίκος μεταξύ ανάπτυξης-εξέλιξης και προόδου. Η θεωρία του North εστιάζει σε ένα πολύ κρίσιμο στοιχείο φαίνεται να έπαιξε ζωτικό ρόλο στην εξέλιξη της ιστορίας της ανθρωπότητας, στην εξέλιξη των κοινωνιών που αναπόφευκτα οδήγησε στην εμφάνιση των πόλεων και στη συνεχή μετεξέλιξή τους. Το στοιχείο αυτό δεν είναι άλλο από τη θεσμική γέννηση της έννοιας του κράτους.

Η πρόοδος ή η οπισθοδρόμηση των κοινωνιών είναι άμεσα συνδεδεμένη με την επιτυχία ή την αποτυχία της ανθρώπινης οργάνωσης. Τα περιουσιακά δικαιώματα, οι θεσμοί, το κόστος συναλλαγών, η τεχνολογία και το μέγεθος του πληθυσμού είναι οι κυριότερες αιτίες μεταβολής της εικόνας μίας περιοχής κατά το μοντέλο του North (North 1981). Η ελεύθερη αγορά και το απόλυτο αναπτυξιακό όχημα του οικονομικού φιλελευθερισμού αμφισβητείται εντόνως στο έργο του North, ο οποίος τονίζει όπως είδαμε την ύψιστη σημασία των θεσμών, της κοινωνίας και της ιδεολογίας ως μοχλούς αναπτυξιακής τροχιάς (Zouboulakis 2005).

Σε καθαρά οικονομικούς όρους η πρόταση του North για την ανάπτυξη μίας περιοχής περιέχει ως κορυφαίο παράγοντα επιτυχίας τις εξαγωγές και το εξαγωγικό εμπόριο

(North 1955). Επομένως σύμφωνα με την άποψη αυτή, πρέπει να μελετηθούν και να προσεχθούν οι παράγοντες που επηρεάζουν είτε αρνητικά είτε θετικά την εξαγωγική βάση μίας πόλης. Οι κυριότεροι λόγοι που μπορεί να προκαλέσουν μία μείωση στις εξαγωγές είναι οι εξής:

- η αλλαγή της ζήτησης των περιοχών εκτός του τόπου αναφοράς
- η εξάντληση των φυσικών πόρων
- τα αυξανόμενα κόστη μεταφοράς και εργασίας σε σχέση με άλλες περιοχές
- οι τεχνολογικές μεταβολές που προκαλούν μία μεταβολή σε σχέση με τη ποιότητα και τη σύνθεση των εισαγόμενων προϊόντων.

Αντίθετα οι αιτίες που δύναται να προκαλέσουν μία θετική φορά στον τομέα των εξαγωγών είναι οι εξής:

- η ανάπτυξη και η βελτίωση των μέσων μεταφοράς
- η μείωση του κόστους μεταφοράς ως συνέπεια από της βελτίωσης των μέσων
- η αύξηση των εισοδημάτων στις υπόλοιπες περιοχές που θα συνοδευτεί με μία αύξηση στη ζήτηση
- η τεχνολογική ανάπτυξη.

### 2.3 Συνοπτική σύγκριση των θεωριών

Σε αυτήν την ενότητα γίνεται μία προσπάθεια να παρουσιαστούν, με όσο το δυνατόν πιο σύντομο και περιεκτικό τρόπο, τρεις από τις βασικότερες θεωρίες των αιτιών ανάπτυξης μίας πόλης. Φυσικά, λόγω της πολυπλοκότητας της έννοιας, η παρουσίαση των θεωριών αλλά κυρίως τα συμπεράσματα που δύναται να βγάλει κάποιος είναι αμφισβητήσιμα και είναι βέβαιο ότι θα ανακύψουν πολλές αντιρρήσεις μετά την παρουσίαση των θεωριών. Έχουμε την αίσθηση πως η ιδανικότερη θεωρία των πόλεων αφορά μία σύγχρονη θεωρία η οποία θα προσπαθούσε να ερμηνεύσει την κατάσταση των σημερινών πόλεων αλλά και την πιθανή μετεξέλιξή τους στο εγγύς και απώτερο μέλλον και πιθανότατα θα χρησιμοποιούσε στοιχεία και από τις τρεις

θεωρίες. Συνοψίζοντας, ο συγκερασμός αυτών των στοιχείων περιλαμβάνει τη σχέση μεταξύ ατόμου και κοινωνίας του Weber, την ανάγκη για κοινωνική συσπείρωση του Marx, την πίστη στους θεσμούς και στην ιδεολογία των πολιτών του North.

Στη συνέχεια παρατίθενται οι βασικές διαφορές και ομοιότητες των τριών θεωριών:

- Η επιστημονική πλευρά των τριών θεωριών βασίζεται σε εντελώς διαφορετικό βάθος. Ο North ανήκει στην ομάδα των νεοθεσμικών, ο Weber δίνει μείζονα σημασία στο άτομο και το ρόλο του και αφορά μία ατομικιστική μεθοδολογία ενώ ο Marx είναι ο εμπνευστής και ο στυλοβάτης του λεγόμενου ιστορικού υλισμού, ο οποίος βασίζεται κυρίως στην διεκπεραίωση της μάχης μεταξύ των κοινωνικών στρωμάτων. Τα κύρια αυτά επιστημονικά πεδία έχουν άμεσο αντίκτυπο στον τρόπο που εξετάζεται η πόλη, η ιστορία της και η λειτουργία της.
- Ο North τονίζει έντονα τη σημασία που έχει η ιδεολογία στις κοινωνικές δομές των ανθρώπινων δραστηριοτήτων και θα μπορούσαμε να πούμε ότι κάτι αντίστοιχο συναντούμε και στο βεμπεριανό έργο αλλά όχι στον ίδιο βαθμό. Για τον πρώτο, η ιδεολογική χροιά της κοινωνίας αποτελεί δομικό στοιχείο της εξέλιξης ενώ για το Weber είναι τμήμα της ανθρώπινης συμπεριφοράς ή διαφορετικά μοχλός έκφρασης της ατομικής δραστηριότητας η οποία εν τέλει επηρεάζει τις αποφάσεις εντός της αστικής κοινότητας. Η ιδεολογική υπόσταση, διαφέρει στο βαθμό αμεσότητάς της όσον αναφορά την ανάπτυξη των κοινοτήτων στις δύο θεωρίες. Η έννοια και η σημασία της ιδεολογίας σαφώς και υποβαθμίζεται πολύ στο έργο του Marx δεδομένου ότι αποτελεί αντανάκλαση των παραγωγικών σχέσεων.
- Η πόλη σαν κοινωνική δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στο ανθρώπινο και κοινωνικό γίγνεσθαι αναγνωρίζεται και στις τρεις θεωρίες. Ο Weber όμως, ήταν αυτός που παρέθεσε ένα ολόκληρο έργο στο οποίο προσπάθησε να ερμηνεύσει το αστικό φαινόμενο μέσα από την ανάγνωση των ιστορικών γεγονότων. Ο North, κατέθεσε τη δική του πρόταση για την κοινωνική και οικονομική αλλαγή ορίζοντας την πόλη σαν ένα βαρύνουσας σημασίας όργανο της αλλαγής αυτής. Δε συναντούμε μία ευδιάκριτη θεωρία των πόλεων, όμως η κοινωνική του ανάλυση και η επεξηγηματική προσπάθεια της

ανθρώπινης συμπεριφοράς εντός των κοινωνιών, αναφέρεται και στο αστικό περιβάλλον. Το πρόβλημα του “λαθρεπιβάτη” που είναι η έννοια -σταθμός στο έργο του, είναι βασικά αστικού περιεχομένου, καθώς να μεν εκδηλώνεται σε όλα τα χωροταξικά επίπεδα, αλλά λόγω της συσσώρευσης του πληθυσμού στις πόλεις στο αστικό επίπεδο συναντάται πιο συχνά και μπορεί να αποτυπωθεί πιο διεξοδικά. Σε αυτήν την κατεύθυνση κινήθηκε και ο Marx ο οποίος επίσης δεν παρουσίασε κάποια συγκεκριμένη θεωρία της πόλης. Στο μαρξιστικό έργο η πόλη είναι ο τόπος εκδήλωσης των οικονομικών κρίσεων, της διαρκούς μάχης μεταξύ των παραγωγικών τάξεων και της ανατροπής των παραγωγικών σχέσεων. Υπό αυτό το πρίσμα, δίνεται στην πόλη η μεγάλη σημασία που της αναλογεί ενώ μελετάται σαν ένα ζωτικής τάξεως κλειδί στην υπόθεση της κοινωνικής αλλαγής.

- Οι θεσμοί και ο ρόλος τους είναι επίσης ένας κοινός τόπος αν και διαφέρει σημαντικά τόσο το ειδικό βάρος όσο και ο ρόλος που πρέπει να έχουν στην κοινωνία των αστών. Στο μοντέλο του North, οι θεσμοί έχουν εξέχοντα ρόλο και υπάρχουν ώστε να εξορθολογήσουν μία οικονομικά αναποτελεσματική κατάσταση. Ο Weber πιστεύει ακράδαντα πως ένα καθαρό και διάφανο κράτος στηρίζει μία κοινωνία και της παρέχει τα εφόδια ώστε να αναπτυχθεί. Ο Marx, προωθεί την ιδέα ότι οι θεσμοί εντείνουν τη ταξική διαμάχη, και προσπαθούν να πετύχουν την πλήρη ισορροπία μεταξύ των αντιτιθέμενων συμφερόντων των πολιτών.
- Ο North καθιστά σαφές και διαχωρίζει τη θέση του από την ήδη παγιωμένη θεωρία του Marx, η οποία βασίζεται πρωτίστως στην ύπαρξη των κοινωνικών τάξεων ως ερμηνεία της αλλαγής των κοινωνιών. Είναι χαρακτηριστικό το παρακάτω απόσπασμα: "...ο μαρξιστής χειρίζεται λεπτά το όλο ζήτημα ισχυριζόμενος ότι οι τάξεις είναι εκείνες που προκαλούν τις δομικές μεταβολές. Αυτό όμως αγνοεί το πρόβλημα του “λαθρεπιβάτη” και κάνει τη γενναία παραδοχή ότι άνθρωποι θα βάλουν κατά μέρος το ατομικό τους συμφέρον και θα ενεργήσουν σύμφωνα με το συμφέρον μίας τάξης, ακόμα και με σημαντικές προσωπικές θυσίες. Η καλύτερη απόδειξη ότι κάτι τέτοιο δεν αποτελεί τυπική συμπεριφορά έρχεται από τους ίδιους τους μαρξιστές-



ακτιβιστές, οι οποίοι αφιερώνουν όλη τους την ενέργεια για να πείσουν το προλεταριάτο να συμπεριφέρεται ως τάξη..." (North 1981, σελ 40).

Το φαινόμενο του λαθρεπιβάτη αποτελεί έκφραση μίας αστικής συμπεριφοράς, στα διευρυμένα πλαίσια της κοινωνικής εννοείται, που συναντά κανείς παντού, γύρω του, ανά πάσα ώρα και στιγμή σε οποιαδήποτε γειτονιά μίας μικρής ή μεγάλης πόλης. Στη σύγχρονη δε εποχή, ο τύπος αυτός συμπεριφοράς δείχνει να είναι ολοένα και πιο αναγνωρίσιμος μεταξύ των κατοίκων μίας πόλης. Η θεωρία του North περιλαμβάνει την ευρεία γκάμα των παραγόντων που προκαλούν το κοινωνικό αυτό φαινόμενο, αλλά κυρίως προκρίνει λύσεις, μέσω της παρουσίασης της θεωρίας των θεσμών, για την επίλυσή του. Η θεωρία του North, αντιμετωπίζει άμεσα και αποτελεσματικά κατά την προσωπική μου άποψη, ένα κοινωνικό πρόβλημα, που όχι μόνο υφίσταται τη σύγχρονη εποχή, αλλά εντείνεται και δημιουργεί ολοένα και μεγαλύτερα προβλήματα στις σημερινές κοινωνικές σχέσεις. Οι κοινωνικές σχέσεις, η σχέση του πολίτη απέναντι στα δημοτικά όργανα και στην κυβέρνηση, αλλά κυρίως η οπτική γωνία με την οποία βλέπει ο καθένας τη σχέση του με το αστικό περιβάλλον και τους συμπολίτες του, αποκρυσταλλώνονται δια μέσου του φαινομένου του λαθρεπιβάτη, και φιλτράρονται μέσα από τη θεωρία των θεσμών του North. Η άμεση εφαρμογή στη διαδικασία της επεξήγησης της αστικής συμπεριφοράς της συγκεκριμένης θεωρίας, της δημιουργεί ένα εγγενές πλεονέκτημα σε σύγκριση με οποιαδήποτε άλλη θεωρία, καθώς δείχνει τον βιωματικό τρόπο με τον οποίο μπορούμε να ερμηνεύσουμε τόσο την διαφορετική εικόνα που εμφανίζουν σήμερα οι εκάστοτε πόλεις, όσο και μέσα στον ιστορικό πυρήνα, τον διαφορετικό βαθμό μεταβολής που λαμβάνουν. Η θεωρία του North, έχει σύγχρονη αποτύπωση, βαθιά προσέγγιση και ρεαλιστικά χαρακτηριστικά, τα οποία απαντούν στην σημερινή κατάσταση του αστικού περιβάλλοντος σε όλες τις κλίμακες (οικονομία, κοινωνία, πολιτική, περιβάλλον).

Για αυτούς κυρίως τους λόγους έχει επιλεγεί η χρήση της θεωρίας ως ερμηνευτικό εργαλείο της αστικής μεταβολής, μέσα από την προσπάθεια

αλλαγής της νοοτροπίας που πρέπει να επιτευχθεί στην συμπεριφορά των πολιτών.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

---

### Οι θεσμικές μεταβολές και η επίδρασή τους στις πόλεις

#### 3.1.Εισαγωγή

Η εξέλιξη και η αναπτυξιακή πορεία ενός αστικού συστήματος είναι έννοιες συνδεδεμένες με τις παραμέτρους που θέτει η θεσμική θεωρία. Πολλά από τα καθημερινά προβλήματα που αντιμετωπίζει ο πολίτης σήμερα έχουν θεσμική προέλευση αλλά και η πιθανή λύση τους είναι θεσμική. Ακόμη και ίδια η εγκατάσταση των διαφόρων κοινωνικών ομάδων εντός του αστικού περιβάλλοντος μπορεί να είναι κατά κύριο λόγο ζήτημα προσωπικής επιλογής (εισόδημα, επάγγελμα) αλλά πρέπει να εντοπίσουμε κατά πόσον τελικά αυτή η προσωπική επιλογή προκύπτει από τις ανάγκες των κοινωνικών ομάδων ή είναι το προϊόν μίας ολοκληρωμένης και σχεδιασμένης θεσμικής συγκέντρωσης.

Ο North, στο μοντέλο του μίλησε για το πρόβλημα του “λαθρεπιβάτη”, ένα μείζον πρόβλημα που ταλανίζει την καθημερινότητα ενός αστού στο σύνολο των πόλεων του κόσμου. Η θεσμική θεωρία, προσπάθησε να δώσει λύσεις και να καταθέσει προτάσεις οι οποίες θα μπορούσαν να βελτιώσουν τη ζωή των ανθρώπων στις αστικές κοινωνίες. Η λήψη μέτρων και η εφαρμογή πολιτικών ή συγκεκριμένων στρατηγικών έχει ως αποτέλεσμα οι πολίτες και οι κάτοικοι των αστικών συγκροτημάτων να υπόκεινται σε μία διαδικασία που πολλές φορές οδηγεί στο φαινόμενο των αναγκαστικών επιλογών. Αυτές οι αναγκαστικές επιλογές, που συνοδεύονται με αναγκαστικές σχέσεις διαμορφώνουν τελικώς την εικόνα της πόλης ενώ ταυτόχρονα δίνουν το κοινωνικό τους στίγμα. Παράλληλα είναι χρήσιμο να αναφέρουμε ότι παρουσιάζουν την ταυτότητα των αστικών συγκεντρώσεων. Η μελέτη των θεσμών (επίσημων και ανεπίσημων), η σχέση τους με την αστική συμπεριφορά, ο βαθμός επιρροής τους στις κοινωνικές επιλογές των ανθρώπων και η γεωγραφική διαφοροποίηση σύμφωνα με την κρατική πολιτική είναι θέματα που βιώνει ο

σύγχρονος κάτοικος της πόλης. Η παραπάνω θεματολογία, φιλτραρισμένη μέσα από τη νεοθεσμική θεωρία του North, δύναται να ερμηνεύσει μέρος των ανθρώπινων συμπεριφορών ή τις κοινώς ονομαζόμενες αναγκαστικές συμπεριφορές, το είδος δηλαδή εκείνων των ενεργειών που δύναται να πραγματοποιήσει ένας άνθρωπος υπό το βάρος κάποιους είδους νομικής, ψυχολογικής ή κοινωνικής επιβολής. Αυτό ακριβώς, θα προσπαθήσουμε να κάνουμε σε αυτήν την ενότητα συνδυάζοντας τη θεσμική επίδραση και την ατομική επιλογή.

Στρέφοντας τη σκέψη μας στο επίπεδο της κοινωνίας και πιο συγκεκριμένα στο επίπεδο του αστικού περιβάλλοντος, διακρίνουμε ότι οι θεσμοί και η λειτουργία τους διαδραματίζουν το σημαντικό ρόλο των κοινωνικών θεμελίων. Μελετώντας τον τρόπο με τον οποίο οι θεσμοί επηρεάζουν και επιδρούν στην κοινωνία γίνεται αντιληπτή η μεγάλη σημασία που έχουν ως τομέας μεταβολής και παράγοντας αλλαγής της φυσιογνωμίας ενός τόπου. Αντίστοιχα με το υλιστικό παράδειγμα του οικοδομήματος, η θεμελιώδης λογική των θεσμών βρίσκει πλήρη εφαρμογή στη στερεότητα του κοινωνικού σκελετού.

Η απαξίωση των θεσμών οδηγούν με μαθηματική ακρίβεια σε προβληματικές κοινωνίες ενώ αντίθετα ευέλικτοι και ισχυροί θεσμοί είναι ικανοί να οδηγήσουν σε πειθαρχημένη κοινωνία, σε αναπτυξιακή τροχιά και σε οικονομική άνθηση. Η διαφορετική οργάνωση και λειτουργία των θεσμών συμβάλει στην κοινωνιολογική διαφοροποίηση για διαφορετικές πόλεις, για διαφορετικά έθνη και για διαφορετικούς λαούς. Είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορίας ενός τόπου, μέρος της καθημερινότητας του πολίτη, εργαλείο δημιουργικότητας στα χέρια των κυβερνώντων. Ειδικά, η τελευταία ιδιότητα καθιστά τη λειτουργία τους και τη χρήση τους άκρως κρίσιμη και ταυτόχρονα επικίνδυνη. Η διατάραξη της ισορροπίας πάνω στους παράγοντες που επιφέρουν την ταυτότητα σε θέματα όπως η κοινωνική ανισότητα και η κοινωνική ευμάρεια ενδέχεται να έχει αρνητικές συνέπειες. Η σημαντικότητα των θεσμών για την ολική εικόνα μίας κοινωνίας αντικατοπτρίζεται από το χαρακτηρισμό της κοινωνιολογίας ως της επιστήμης των θεσμών που μελετά τη γέννηση των θεσμών και τη λειτουργία τους μέσα στη κοινωνία (Durkheim, 1964). Αλλά και άλλες κοινωνικές επιστήμες όπως είναι η ανθρωπολογία, οι πολιτικές

επιστήμες και η οικονομία έχουν ως βασικό τους θέμα μελέτης τους θεσμούς και τη λειτουργία τους.

Η άμεση ενασχόληση των οικονομολόγων με τους θεσμούς ξεκίνησε αρκετά νωρίς με σημαντικότερη συμβολή επί του θέματος τον Veblen στα τέλη του 19ου αιώνα. Ο Veblen είναι ένας από τους πρώτους γνωστούς οικονομολόγους που ασχολήθηκε με τις θεωρίες περί θεσμών παράλληλα με τους John Commons, John Dewey και Wesley Mitchell. Οφείλουμε να αναφέρουμε ότι όλοι οι παραπάνω αποτελούν τους ιδρυτές της Αμερικανικής Σχολής της Θεσμικής Θεωρίας και των Θεσμικών Οικονομικών. Το έργο του Veblen αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για πολλούς ακόμα γνωστούς ακαδημαϊκούς των θεσμολογικών θεωριών, όπως τους Ayres, Galbraith.

Η θεωρία εξέλιξης που ανέπτυξε ο Veblen απαρτίζεται έντονα από κοινωνιολογικές και οικονομολογικές συνιστώσες έχοντας ως βάση νέες ιδέες για εκείνη την εποχή είχε ως θεμέλιά της τα πεδία την ανθρωπολογία, την κοινωνιολογία και την ψυχολογία. Ο Veblen προσπάθησε να περιγράψει την οικονομική συμπεριφορά περισσότερο ως κοινωνική απόρροια και λιγότερο ως ατομική ενώ ακόμα εξέλαβε την οικονομική οργάνωση ως μία συνεχή εξελικτική διαδικασία. Ο Veblen υποστηρίζει ότι η εξέλιξη είναι αποτέλεσμα της ανθρώπινης δραστηριότητας και των χαρακτηριστικών αυτής όπως είναι η άμιλλα, η εργασία η περιέργεια και η διεκδίκηση. Επιθυμία του ίδιου ήταν να πεισθούν οι οικονομολόγοι της εποχής του και να στρέψουν την προσοχή τους στις επιπτώσεις των κοινωνικών και των πολιτιστικών αλλαγών πάνω στις οικονομικές αλλαγές που πραγματοποιούνται.

Στο πιο δημοφιλές έργο του “The Theory of the Leisure Class” (1899), τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά σε συνδυασμό με τα ένστικτα του ανθρώπου διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο (Veblen 1899). Οι άνθρωποι διαφόρων κοινωνικοοικονομικών τάξεων προσπαθούν να ασκήσουν επιρροή σε άλλους και αποζητούν την απόκτηση του πλεονεκτήματος ως προς την κοινωνική τους θέση. Ο Veblen υποστήριξε ότι κάτι τέτοιο ο άνθρωπος προσπαθεί να το αποκτήσει μέσω της “επιδεικτικής κατανάλωσης” έτσι ώστε να εισέλθει στην “επιδεικτική εύπορη τάξη”. Η κατανάλωση επομένως ερμηνεύεται ως το μέσο που χρησιμοποιείται για την απόκτηση κοινωνικού κύρους ή θέσης. Η ερμηνεία αυτή δίνει μία διαφορετική

διάσταση στην έννοια από ότι η κλασσική οικονομική επιστήμη που την θεωρεί ως μέσο μεγιστοποίησης της ωφέλειας του καταναλωτή.

Ο Veblen ανέπτυξε τη θεωρία των επιχειρήσεων στο έργο του “The Theory of Business Enterprise” κατά το έτος 1904. Η θεωρία αυτή στηρίζεται στην ανάλυση της εξέλιξης έτσι ώστε να εξηγηθούν οι νέες μορφές επιχειρηματικής δραστηριότητας και οικονομικών επιπτώσεων. Πιο συγκεκριμένα, ο Veblen θεώρησε ότι τα φαινόμενα αυτά ήταν απόρροια της ιλιγγιώδους ανάπτυξης της βαριάς βιομηχανίας που συνέβαλε στην αλλαγή των παραγωγικών διαδικασιών και κατά συνέπεια και των οικονομικών σχέσεων μεταξύ των συντελεστών τους (Veblen, 1904).

Αναφερόμενοι σε κάποια σημεία των έργων του Veblen θα μπορούσαμε να αναφερθούμε στην προσέγγισή του επί των θεσμών. Σύμφωνα με τον Hodgson (2004) η προσέγγιση του Veblen ως προς τους θεσμούς έχει έντονη επιρροή από τη θεωρία εξέλιξης των ειδών του Δαρβίνου με τέσσερα καίρια σημεία αναφοράς τα οποία συνοψίζονται παρακάτω ως εξής:

- η αλληλεξάρτηση των κοινωνικών δομών από τα άτομα. Τα άτομα είναι εκείνα τα οποία δημιουργούν τις κοινωνικές δομές καθώς είναι ικανά να επιβιώσουν, να αναπαράγουν, να δημιουργήσουν, να μετασχηματίσουν ή ακόμα και να καταστρέψουν κοινωνικές δομές με τη δράση τους είτε ακουσία είτε εκούσια
- η απόρριψη του μεθοδολογικού ατομικισμού. Παρόλο που οι κοινωνικές δομές δημιουργούνται από τα άτομα δεν μπορούν να ερμηνευθούν σε όρους ατόμων και των σχέσεων αυτών
- η εξάρτηση των ατόμων από τις κοινωνικές δομές
- η απόρριψη του μεθοδολογικού κολεκτιβισμού. Δηλαδή, δεν είναι εφικτό να δημιουργηθεί μια μαζική και συνολική φόρμουλα με την οποία θα ερμηνεύονται οι εξαρτήσεις των ατόμων με τρεις κοινωνικές δομές.

Αναλυτικότερα, μπορούμε να αναφέρουμε ότι ο Veblen υποστήριξε ότι οι θεσμοί αποτελούν κυρίαρχη μορφή συνήθειας του τρόπου σκέψης, αναφορικά με συγκεκριμένες σχέσεις και λειτουργίες του κοινωνικού συνόλου. Η καθιέρωση των θεσμών ως αντικείμενο ευρείας σημασίας για την υποστύλωση της κοινωνικής συνέχειας καθιερώθηκε στην επιστημονική κοινότητα μέσω της θεωρίας των

Commons και Ayres, αλλά η θεωρία του North διεύρυνε ακόμη περισσότερο την θεσμική θεωρία, συνέβαλε στην εντατική της απήχηση και εξήγησε κάποιες παραμέτρους που δεν είχαν την ανάλογη βαρύτητα, όπως π.χ. το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη. Η τελευταία βασίστηκε πάνω στους θεσμούς ή μάλλον και στους θεσμούς προκειμένου να εξηγήσει τις αιτίες της μεταβολής των κοινωνικών δομών καθ' όλη τη διάρκεια της ανθρώπινης ύπαρξης (North 1990).

Η μορφή που είχε καθιερωθεί μέσω της κλειομετρίας στην επεξήγηση των κοινωνικών και των ιστορικών μεταβολών περιοριστική σε σημαντικό βαθμό. Η αμφισβήτηση που ώθησε την επιστημονική κοινότητα να στρέψει την προσοχή της προς μία διαφορετική κατεύθυνση, μία κατεύθυνση αρκετά μακρινή από αυτή που ορίζει ο ορθολογιστικός κανόνας των νεοκλασικών, έφερε την έννοια των θεσμών ως βασική έννοια της μελέτης και της ανάπτυξης των κοινωνιών. Ταυτόχρονα δημιούργησε πρόσφορο έδαφος στην αποδοχή του ρόλου τους ως το βαρόμετρο στη διαχρονική και συνεχή προσπάθεια των ανθρώπων να αλλάξουν προς το καλύτερο, βελτιώνοντας τη ζωή τους. Στην προσπάθειά τους αυτή φαίνεται να έχουν σύμμαχο τη λειτουργικότητα των θεσμών.

### **3.2 Η ιστορικότητα των θεσμών**

Η πόλη αποτέλεσε και αποτελεί ακόμα και σήμερα ένα ευρύ και πολυμορφικό πεδίο μελέτης που συγκεντρώνει το ενδιαφέρον και την επιστημονική κρίση εντελώς διαφορετικών μεταξύ τους επιστημών. Η προσπάθεια ένταξής της σε μία μονοθεματική ανάλυση, πιθανώς στερεί κάποια πολύ βασικά και δομικά στοιχεία που εν δυνάμει μπορούν να προσδώσουν στην ίδια την έννοια της πόλης όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά τα οποία απαιτούνται ώστε να κατανοηθεί η ιστορική της πορεία και η εξέλιξή της μέσα στο χώρο. Για τη συμβολή της ιστορικής καταγραφής και της αποδειξιμότητας που προσφέρει στην πρακτική εφαρμογή των θεωριών έχει ήδη αποκρυσταλλωθεί η έννοια της πόλης και η θέση της στο ιστορικό πλαίσιο ενώ έχει ήδη εντοπισθεί και μελετηθεί διεξοδικά (Mumford 1968, Weber 1922).

Μέσω της ιστορίας σκιαγραφείται το εξελικτικό πλαίσιο των ανθρώπινων κοινωνιών και ενδεχομένως απομαρμαρώνεται η κυνική φωτογράφιση συγκεκριμένων γεγονότων. Δημιουργούνται οι κατάλληλες προϋποθέσεις ώστε να επεξηγηθούν

ορισμένες συμπεριφορές ακόμη και επιλογές που φαίνονται να είναι καθαρά οικονομικού τύπου. Η ιστορία υπάρχει, είναι παρούσα και είτε άμεσα με τη μορφή επίσημων εκδηλώσεων είτε έμμεσα με την καθιέρωση αντιλήψεων και συνειδήσεων υπάρχει, επιδρά και συμβάλει τόσο στην καθημερινότητα της αστικής ζωής όσο και στη μακροχρόνια αναπτυξιακή πορεία μίας πόλης. Η ιστορία σημαίνει τελικώς πολλά κατά το North (North1990).

Η αξιοποίηση των ιστορικών δεδομένων δημιουργεί μία ιδιαίτερα ισχυρή βάση δεδομένων η οποία ερμηνεύει ικανοποιητικά αρκετές, αν όχι όλες, από τις αποτελεσματικές ή αναποτελεσματικές ανθρώπινες συμπεριφορές που λαμβάνουν χώρα από τη μικρότερη κοινωνική ομάδα (οικογένεια) μέχρι τις μεγάλες μητροπόλεις ή και ολόκληρες τις χώρες. Η οικονομική θεωρία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την αντίληψη της ιστορικής σχετικότητας. Η Οικονομική Θεωρία και η Οικονομική Ιστορία συνθέτουν ένα επιστημονικό δίπολο που με ενωμένες τις δυνάμεις τους δημιουργούν το ερευνητικό σύμπλεγμα ερμηνείας της εξέλιξης και της ανάπτυξης. Η πρώτη προσφέρει τη δυνατότητα ερμηνείας της ιστορικής καταγραφής ενώ η δεύτερη προσφέρει το μέσο ελέγχου στις θεωρητικές επισημάνσεις (Ζουμπουλάκης 2002).

Οι θεωρίες που εξηγούν τη γέννηση, τη μορφή, την εξέλιξη και τη μεταβολή της αστικής εικόνας βασίστηκαν σχεδόν όλες στο παραπάνω δίπτυχο. Είναι άκρως σημαντική η αναφορά στην ιστορική διαλεύκανση πριν ορίσουμε την έννοια των θεσμών. Σε όλες τις αστικές θεωρίες γίνεται εκτενής αναφορά στους θεσμούς καθώς και στον κρίσιμο ρόλο που διαδραματίζουν στην ερμηνεία της έννοιας της πόλης. Μπορούμε να ισχυριστούμε όμως ότι καμία αποδεικτική χρήση των ευρημάτων που έχουν να κάνουν με τους θεσμούς και τις πόλεις δε θα είχε πραγματική αξία εάν δεν υπήρχε η σύνδεση των θεσμών με την ιστορική τους προέλευση. Αυτή ακριβώς η λειτουργική πλευρά των θεσμών είναι που αναβαθμίζει την έννοια της Ιστορίας εντός της Οικονομικής θεωρίας.

Ο Ζουμπουλάκης (2005) ανέδειξε τρεις πολύ σοβαρούς λόγους για τους οποίους έχει πρακτικό νόημα η παραπάνω διαπίστωση:

- η νεοκλασική οικονομική χρησιμοποιεί στη φρασεολογία για τα οικονομικά φαινόμενα λέξεις όπως "καταναλωτής", "παραγωγός", "τιμές", "εισόδημα" και "προτιμήσεις". Το συγκεκριμένο λεκτικό και εκφραστικό σύμπλεγμα όντως



δείχνει απαλλαγμένο από ιστορικές συσχετίσεις. Όμως στη σύγχρονη εποχή εμφανίστηκαν νέες έννοιες με λέξεις και έννοιες όπως οι "ηθικοί κανόνες", τα "έθιμα", η "κουλτούρα", η "ιδεολογία", οι "αξίες" και οι "συνήθειες" οι οποίες φέρουν οπωσδήποτε κάποιου τύπου επαφή με την ιστορική καταγραφή

- οι τεχνολογικές επιπτώσεις που ακολουθούν τις τεχνολογικές επιλογές παραγωγής σχετίζονται με την έννοια της εξάρτησης από το παρελθόν. Με απλά λόγια αυτό πρακτικά σημαίνει πως αν μία χώρα αποφασίσει να χρησιμοποιήσει τη γεωθερμική ενέργεια ως στρατηγική επιλογή για την ενεργειακή της πολιτική, δημιουργεί μία κατάσταση που δεν είναι καθόλου εύκολο να μεταβληθεί από τη μία στιγμή στην άλλη. Απεναντίας, θα λέγαμε ότι το τίμημα μίας τέτοιας στρατηγικής επιλογής θα βαραίνει για πολλά χρόνια την εκάστοτε περιοχή αναφοράς
- η ίδια η αποδοχή της εξέλιξης και της μεταβολής των θεσμών είναι μία διαδικασία εκ των πραγμάτων εξαρτημένη ιστορικά. Όταν αλλάζει κάτι οφείλει να έχει προϋπάρξει σε κάποια άλλη μορφή οπότε συνδέεται άμεσα με το παρελθόν και την ιστορία.

Η ιστορικότητα των θεσμών αλλά και της θεσμικής λειτουργίας γενικότερα, είναι το κρίσιμο εργαλείο που απαντά σε πολλά από τα ερωτήματα που αφορούν στη διαφορετικότητα των εθνών, στην πολυπλοκότητα της αστικής έκφρασης του ίδιου γεγονότος, στην ποικιλία της τροπής που συναντά κανείς στην εξέλιξη των διαφόρων πόλεων και γενικότερα των αστικών κοινοτήτων. Οι θεσμοί σαφώς και επηρεάζονται από την ιστορία, τις ανθρώπινες μνήμες και τα ήθη ενός λαού. Πολλές φορές μάλιστα η ίδια η λειτουργικότητά τους βασίζεται σε αυτό το ηθικό-συναισθηματικό μοτίβο διατηρώντας την τοπική ταυτότητα γνήσια και ζωντανή, κόντρα στο κύμα της πολιτισμικής ομοιογένειας που φέρεται να προωθεί η παγκοσμιοποίηση.

Οι θεσμοί εκφράζονται μέσα από τις ιστορικές τους αναζητήσεις και αποτελούν έκφραση χρόνιων και παγιωμένων πεποιθήσεων, αντιλήψεων βαθιά ριζωμένων στα απώτερα της καρδιάς ενός ατόμου που ζει σε μία συγκεκριμένη περιοχή. Οι αντιλήψεις αυτές με τα καθιερωμένα ήθη και έθιμα που φιλτράρονται μέσα από τη θεσμική λειτουργία έχουν τις ρίζες τους στο μακρινό παρελθόν και η συνέχειά τους εξασφαλίστηκε τόσο από την απρόσκοπτη λειτουργία των θεσμών όσο και από την

ενδογενή επιθυμία των ατόμων να διατηρήσουν και να μεταλαμπαδεύσουν αυτές τις αντιλήψεις νιώθοντας κάτι σαν ηθικό χρέος.

Η αίσθηση της ταύτισης ατόμων με ορισμένες πάγιες συμπεριφορές εντός των αστικών ορίων όπως εκφράζεται μέσω των θεσμών απορρέει από την ιστορική απεικόνιση ενώ στην ουσία άγεται και φέρεται βάσει της προσπάθειας επανάληψής της. Η Οικονομική Θεωρία αλλά και η Θεωρία των Θεσμών είναι ιστορικά συσχετισμένες και η ιστορία δεν πρέπει να υποτιμάται ακόμα κι όταν μιλούμε με καθαρά οικονομικούς όρους. Αυτή ακριβώς η ιστορικότητα των θεσμών είναι που καθιερώνει τα ζωτικά στοιχεία μεταβολής μίας περιοχής όταν αλλάζουν οι ίδιοι .

### **3.3 Η έννοια των θεσμών**

#### **3.3.1 Ο ορισμός των θεσμών**

Για την ορθή λειτουργία και ανάπτυξη κάθε κοινωνίας απαραίτητο είναι να επιτευχθεί η ικανοποίηση ορισμένων βασικών αναγκών που την απαρτίζουν. Κατά καιρούς έχουν δοθεί διάφοροι ορισμοί για τους θεσμούς που κατά κύριο λόγο επικεντρώνονται στην περιγραφή ενός συνόλου οργανωμένων και σταθερών σχέσεων και δραστηριοτήτων οι οποίες στοχεύουν στην εκπλήρωση των προαναφερθέντων αναγκών. Η έννοια των θεσμών κατά βάση αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης των κοινωνικών και των πολιτικών επιστημών. Αν και το ζήτημα των θεσμών αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης της οικονομικής επιστήμης όπως προαναφέρθηκε, από τα τέλη του 19 αιώνα στα νεοκλασικά μοντέλα οικονομικής ανάπτυξης δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στους συντελεστές παραγωγής.

Συγκεκριμένα, κατά τη νεοκλασική θεωρία οι θεσμοί έχουν παραγκωνιστεί και έχει δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στις οικονομικές πολιτικές οι οποίες είναι υπεύθυνες για φαινόμενα όπως η συσσώρευση κεφαλαίου, η κινητοποίηση του εργατικού δυναμικού και η προώθηση της τεχνολογικής εξέλιξης. Οι Domar (1946) & Harrod (1939) ήταν από τους πρώτους που επισήμαναν τη σπουδαιότητα των επενδύσεων στην οικονομική μεγέθυνση και ανάπτυξη. Στο κλασικό κεϋνσιανό μοντέλο

μεγέθυνσης οι διάφορες κυβερνητικές πολιτικές είναι ικανές να ασκήσουν επιρροή στους μακροχρόνιους ρυθμούς αύξησης του πραγματικού προϊόντος της οικονομίας. Ενώ στο νεοκλασικό μοντέλο μεγέθυνσης (Ramsey, 1928; Solow, 1956) το κατά κεφαλήν εισόδημα επηρεάζεται από τις δημόσιες δαπάνες αλλά δε συμβαίνει το ίδιο με το ρυθμό διεύρυνση της οικονομίας σε μακροχρόνιο επίπεδο. Κάτι τέτοιο συμβαίνει καθώς το υπόδειγμα έχει ως βασική του υπόθεση ότι ο ρυθμός της σταθερής οικονομικής μεγέθυνσης είναι μηδέν.

Επιπλέον, στα ενδογενή υποδείγματα μεγέθυνσης δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο ρόλο που διαδραματίζει η δημοσιονομική πολιτική στην οικονομική μεγέθυνση. Ακόμα σε αυτά το ανθρώπινο κεφάλαιο θεωρείται ότι δε συνδέεται με τις φθίνουσες αποδόσεις κλίμακας και έτσι συμβάλει στην περαιτέρω οικονομική μεγέθυνση. Συμφωνά με τα παραπάνω διαπιστώνεται ότι η νεοκλασική θεωρία και τα υποδείγματα αυτής στηρίζονται σε περιοριστικές υποθέσεις και αυτός ήταν ο λόγος που η παλαιά θεσμική σχολή οικονομικής θεωρίας στάθηκε επικριτής της. Η θεσμική σχολή επικεντρώθηκε στους θεσμούς που απαρτίζουν την οικονομία αλλά δεν μπόρεσε να διαμορφώσει ένα ολοκληρωμένο και πλήρως ορισμένο σύστημα ερμηνείας, της μεθοδολογίας και έρευνας (Rutherford, 2004).

Το μεγαλύτερο ίσως λάθος της παλαιάς θεσμικής σχολής ήταν το γεγονός της καθολικής απόρριψης του νεοκλασικού μοντέλου, καθώς η προσπάθεια που κατεβλήθη είχε ως σκοπό να δείξει ότι το νεοκλασικό μοντέλο αδυνατεί να ερμηνεύσει την αναπτυξιακή ρότα ενός τόπου. Σε αυτό το λάθος δεν υπέπεσαν οι νεότεροι εκφραστές της θεσμικής σχολής, οι οποίοι χρησιμοποίησαν αρκετά από τα στοιχεία των νεοκλασικών οι οποίοι δεν εκμηδένισαν τη θεωρία τους αλλά ο βασικός τους στόχος ήταν να αναδείξουν κάποιες σκοτεινές πτυχές της οικονομικής συγκυρίας τις οποίες αδυνατούσε να εξηγήσει ή εξηγούσε ανεπαρκώς η νεοκλασική θεωρία.

Αυτός ο σεβασμός στο νεοκλασικό μοντέλο ήταν και το κλειδί που καθιέρωσε τη θεσμική θεωρία ως μία πολύ σοβαρή εναλλακτική πρόταση δίπλα σε αυτήν τη δεδομένη επιστημονικά πρόταση του νεοκλασικού μοντέλου με ηγετικό άρμα την ορθολογιστική συμπεριφορά του ατόμου. Η νεοθεσμική σχολή έρχεται να προσθέσει νέες έννοιες όπως το κόστος συναλλαγής και τα περιουσιακά δικαιώματα και στην

ουσία προσπαθεί να ερμηνεύσει και να διαμορφώσει μία αποτελεσματική δομή που να εφαρμόζεται στις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες οι θεσμοί δε λειτουργούν υπό το πρίσμα που περιβάλλει τη νεοκλασική θεωρία.

Η ιστορικότητα των θεσμών που διατυπώθηκε προηγουμένως αλλά και η διαδικασία σύγκρισης της θεσμικής θεωρίας με την αντίστοιχη νεοκλασική, είναι και αυτοί δύο από τους δομικούς λόγους που ο ορισμός των θεσμών καθίσταται περίπλοκος. Οι περισσότεροι πολίτες έχουν την έννοια του θεσμού κάπως συγκεχυμένη στο μυαλό τους καθώς η κύρια αιτία που δημιουργεί τις νεφελώδεις εικόνες είναι η αποδοχή της επιστημότητας ή μη των θεσμών. Η ακαδημαϊκή κοινότητα στην πλειοψηφία της έχει αποδεχτεί τον ορισμό που έδωσε ο North (1990) για την έννοια των θεσμών, θεωρώντας τον ως τον πληρέστερο δυνατό και τον πιο θεωρητικά και πρακτικά αντιληπτό από την κοινωνία.

Σύμφωνα λοιπόν με αυτόν τον ορισμό οι θεσμοί είναι οι κανόνες του παιχνιδιού σε μία κοινωνία ή πιο σωστά είναι οι προερχόμενοι από τον άνθρωπο περιορισμοί οι οποίοι ρυθμίζουν τις ανθρώπινες αλληλεπιδράσεις. Συνεπώς, δομούν τα ανθρώπινα κίνητρα για συναλλαγές είτε αυτές είναι πολιτικές είτε οικονομικές. Η θεσμική μεταβολή δρομολογεί και τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνίες εξελίσσονται μέσα στο χρόνο και κυρίως είναι το κλειδί της κατανόησης της αιτίας της ιστορικής αλλαγής (North 1990, σελ.3). Ένας άλλος ορισμός ο οποίος δε διαφέρει αισθητά από τον ορισμό που μόλις παρετάθη αναφέρει ότι οι θεσμοί είναι το άθροισμα των κυβερνητικών νόμων, των ανεπίσημων κανόνων, των ιδρυθέντων οργανισμών, των συμβολαίων και των ανθρώπινων ιδεών. Το σύμπλεγμα και η σύνδεση όλων των παραπάνω δημιουργεί την έννοια των θεσμών (Aoki 2001).

Οι δύο παραπάνω ορισμοί κινούνται στην ίδια λογική με τη διαφορά ότι ο πρώτος δίνει το εννοιολογικό περιτύλιγμα των θεσμών και της έννοιάς τους ενώ ο δεύτερος συγκεκριμενοποιεί κατά πολύ τον ορισμό συνδέοντας κατευθείαν τα κομμάτια του παζλ και θεωρείται πιο αναλυτικός. Μία άλλη πρόταση ορισμού των θεσμών αναφέρει πως οι ίδιοι εμφανίζονται ως τα κοινωνικά κυρώσιμα πλέγματα κανόνων τα οποία συντονίζουν τις ανθρώπινες δραστηριότητες με τη δημιουργία σταθερών προσδοκιών (Γέμτος 2001). Από το βαθμό ικανοποίησης του κριτηρίου των

προσδοκιών εκ μέρους των πολιτών εξαρτάται η διάρκεια και η βιωσιμότητα ενός θεσμού.

Μία προσπάθεια απόδοσης του ορισμού είναι αυτή που έχει θα λέγαμε μία πιο κοινωνική χροιά και αποτυπώνεται από τον Turner (1997), προσδίδοντας την εικόνα της ανάγκης διατήρησης της κοινωνικής ισορροπίας εν μέσω των θεσμών. Σύμφωνα με αυτόν τον ορισμό οι θεσμοί είναι ένα σύμπλεγμα θέσεων, ρόλων, κανονισμών και αξιών οι οποίοι εκφράζονται με συγκεκριμένους τύπους κοινωνικών δομών και οργανώνουν σχετικώς σταθερά πρότυπα ανθρώπινης συμπεριφοράς με σεβασμό όμως πάντα στην ανάγκη αναπαραγωγής του ανθρώπινου στοιχείου. Επιπροσθέτως, εντοπίζεται μία λίγο πιο φιλοσοφική ερμηνεία των θεσμών η οποία φωτίζει το ρόλο των θεσμών στη διατήρηση και στη διαμόρφωση της κοινωνικής δομής. Έτσι, οι θεσμοί είναι ένα διπλά δομημένο σύμπλεγμα έκφρασης συμπεριφοράς και η διπλή αυτή έκφραση εντοπίζεται τόσο στο άτομο όσο και στις κοινωνικές πρακτικές. Στο μεν άτομο με το διπλό του ρόλο ως κάτοχο μίας θέσης στην κοινωνία αλλά και ως θεματοφύλακα των θεσμών στις δε κοινωνικές πρακτικές τόσο ως έκφραση των στόχων και των αποτελεσμάτων όσο και ως πρακτική εφαρμογή στο κοινωνικό πεδίο (Harre 1979).

Ο ορισμός των θεσμών ο οποίος κατετέθη από το North, όπως ειπώθηκε τυγχάνει της γενικής αποδοχής της ακαδημαϊκής και όχι μόνο κοινότητας χωρίς όμως αυτό να σημαίνει πως δε συζητήθηκαν οι θέσεις του και από άλλους εκφραστές τις θεσμικής θεωρίας. Ο Hodgson (2006), μελέτησε διεξοδικά τις δυσκολίες αλλά και τις συνθετικές σκέψεις τόσο τις δικές του όσο και των άλλων οικονομολόγων στο θέμα του ορισμού “Θεσμός”. Προσπάθησε να εμβαθύνει την ανάλυση των ορισμών στα διάφορα επιχειρήματα του γνωστού νομπελίστα οικονομολόγου Douglas North ο οποίος έδωσε τη δική του ερμηνεία στην θεσμική έννοια.

Ο Hodgson ερμηνεύει τους θεσμούς ως τους επικρατούντες και καθιερωμένους κοινωνικούς κανόνες οι οποίοι διέπουν την κοινωνική ζωή και δομούν τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις. Οι θεσμοί θεωρούνται ως το βασικό στοιχείο της κοινωνίας και είναι τα είδη των δομών που επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό την κοινωνία και την κοινωνική ζωή. Ρυθμίζουν τόσο περιορισμούς στη συμπεριφορά του ατόμου όσο ανοίγουν νέους ορίζοντες στη συμπεριφορά του. Ακόμα αυτοί οι αναγκαστικοί

περιορισμοί που υπάρχουν για να εξασφαλίσουν την ασφάλεια και τη νομιμότητα, είναι ικανοί να αναδειχθούν σε πολύ σημαντικές δυνατότητες και ευκαιρίες. Ο Hodgson χρησιμοποιεί κάποια παραδείγματα για να ενισχύσει την άποψή του τονίζοντας πως οι νόμοι είναι αυτοί που δίνουν ασφάλεια στους πολίτες, οι κανονισμοί της γλώσσας είναι αυτοί που μας επιτρέπουν αν επικοινωνούμε, οι κανόνες οδικής κυκλοφορίας είναι αυτοί που μας επιτρέπουν αν οδηγούμε σε κοινούς δρόμους.

"...Οι κανονισμοί δεν είναι πάντα η αντίθεση της ελευθερίας. Απεναντίας, μπορεί να αποβούν ένας σύμμαχος.." (Hodgson 2006, σελ.2). Η πίστη στη δημιουργία σταθερών προσδοκιών αλλά κυρίως η άμεση επιρροή που έχουν στην ανθρώπινη σκέψη και συμπεριφορά είναι στοιχεία άρρηκτα συνδεδεμένα με τους θεσμούς και την κοινωνία ενώ ταυτόχρονα αποτελούν δύο στοιχεία που τα αποδέχεται και τα ενστερνίζεται ο Hodgson. Πολλοί επιστήμονες που ασχολήθηκαν με το θέμα του ορισμού και της λειτουργίας των θεσμών στήριξαν την έννοιά τους σε στοιχεία προβλεπόμενων προτύπων συσχετιζόμενης συμπεριφοράς (Foster 1981). Απεδείχθη (Hodgson 2006), ότι η ταύτιση των θεσμών με την έννοια της συμπεριφοράς είναι λανθασμένη, καθώς μία τέτοια αποδοχή υπονοεί ότι όταν η συμπεριφορά παύει να είναι ενεργή τότε αυτόματα καταργείται και ο θεσμός, κάτι που δεν ισχύει στη πράξη. Όταν οι εκπρόσωποι της βασιλικής μοναρχίας κοιμούνται και καμία βασιλική τελετή δε λαμβάνει χώρα, αυτό δε σημαίνει ότι ο θεσμός της μοναρχίας δε λειτουργεί.

Η παρουσία του θεσμού και η συνέχειά του εξασφαλίζεται από τις δυνάμεις που εκπέμπει και όχι από τη συμπεριφορά των μελών του (Hodgson 2006). Η αλήθεια είναι πως κάθε άτομο που ζει εντός των συνόρων μίας συγκεκριμένης ανθρωπογεωγραφικής μονάδας μπορεί να είναι μία μικρή γειτονιά μέχρι ένα ολόκληρο κράτος αντιλαμβάνεται εντελώς διαφορετικά το επίπεδο επιρροής ενός θεσμού στη καθημερινή του πράξη. Αυτό που πιθανώς συμβαίνει στις περισσότερες των περιπτώσεων είναι το κάθε άτομο ως μονάδα μίας οργανωμένης κοινωνίας να ασχολείται και να ενδιαφέρεται μόνο με τους θεσμούς εκείνους που έχουν άμεσο αντίκτυπο στη δική του καθημερινότητα και στη δική του ζωή. Με αυτούς τους θεσμούς πορεύεται αυτοί ο θεσμοί τον αφορούν και αυτούς εν τέλει προσπαθεί και να ερμηνεύσει.

Ένας πιο ολοκληρωμένος τρόπος αποτύπωσης της έννοιας των θεσμών είναι εκείνος ο οποίος θεωρεί ότι ως θεσμός καλείται κάθε μηχανισμός ή δομή κοινωνικής εντολής ή κοινωνικής συνεργασίας που διέπει τις συμπεριφορές των ατόμων εντός μίας ανθρώπινης κοινότητας (Hodgson 2006). Οι θεσμοί χαρακτηρίζονται από κοινωνική σκοπιμότητα καθώς και μόνιμο χαρακτήρα και υπερβαίνουν τις ανθρώπινες προθέσεις επιβάλλοντας κανόνες που προωθούν την έννοια της συνεργασίας στην ανθρώπινη συμπεριφορά. Ένα πολύ ιδιότυπο και ιδιόμορφο στοιχείο που χαρακτηρίζει τους θεσμούς είναι το γεγονός πως ενώ προέρχονται και παγιώνονται ως αντίληψη από τον ίδιο τον άνθρωπο και από το ίδιο το άτομο εν συνεχεία η λειτουργία τους, η βιωσιμότητά τους και η αποδοτικότητά τους στηρίζεται στην ιδιότητα που φέρουν, να μπορούν να ξεπερνούν την ατομικότητα και να δημιουργούν συμπεριφορικά πλαίσια συμβίωσης και συνεργασίας υπερπηδώντας την ατομικότητα του κάθε ανθρώπου.

Οι θεσμοί έχουν δημιουργηθεί και συντίθενται από ένα σύμπλεγμα κοινωνικών ρόλων και συγκεκριμένων προσδοκιών. Η ανταπόκριση και η επίτευξη των στόχων που απαιτεί ο κάθε ρόλος δίνει νόημα και στη λειτουργία των θεσμών. Οι κοινωνικές και βιολογικές απαιτήσεις για αναπαραγωγή του ανθρώπινου είδους και φροντίδα των νεογέννητων λαμβάνει χώρα υπό τη στέγη του θεσμού του γάμου και της οικογένειας. Καθώς οι θεσμοί έχουν παγιώσει μία συγκεκριμένη αντίληψη του ρόλου του πατέρα και της μητέρας αλλά κυρίως οι ρόλοι αυτοί έχουν ταυτιστεί με μία σειρά συγκεκριμένων προσδοκιών οι οποίες αποτελούν εχέγγυο της βιολογικής αναπαραγωγής με τις εξαιρέσεις φυσικά να υπάρχουν πάντοτε και απλά να επιβεβαιώνουν τον κανόνα. Η περιπλοκότητα της έννοιας των θεσμών διαφαίνεται από την προσπάθεια εξεύρεσης ενός κοινά αποδεκτού ορισμού στην υπάρχουσα βιβλιογραφία. Σε κάθε περίπτωση, οι ορισμοί που παρατέθηκαν παραπάνω καλύπτουν κατά το εφικτό τις περισσότερες επιστημονικές πτυχές τις οποίες αγγίζει η έννοια των θεσμών.

### 3.4 Η θεώρηση του προβλήματος του “λαθρεπιβάτη” στις σύγχρονες πόλεις από τη Νέα Θεσμική Οικονομική

#### 3.4.1 Εισαγωγή

Αν ολόκληρη η θεωρία του North, μπορούσε να συνοψιστεί σε μία φράση, αυτή θα ήταν η εξής: «*Η αλληλεπίδραση και η διαδραστική σχέση οικονομίας και θεσμών είναι ο κύριος παράγοντας οικονομικής ανάπτυξης*» (North 2000). Στα πλαίσια αυτά, η ερμηνεία της προόδου αποκλειστικά με οικονομικούς όρους είναι επιφανειακή και δεν μπορεί να εξηγήσει σημαντικά κομμάτια της ατομικής και κοινωνικής συμπεριφοράς. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της ανεπάρκειας αυτής, που προσπαθεί να καλύψει η θεσμική θεωρία, είναι το πρόβλημα της ύπαρξης του φαινομένου "λαθρεπιβάτη". Το πρόβλημα αυτό γίνεται αντιληπτό και εμφανές στην καθημερινή πράξη, στη καθημερινή ζωή εντός των πόλεων. Είναι αλήθεια ότι οι πόλεις που θα καταφέρουν να μειώσουν κατά το δυνατόν τις αρνητικές επιρροές που έχει η κοινωνική αυτή συνέπεια της συμπεριφοράς των πολιτών, αυτές οι πόλεις ίσως θα έχουν και ποιοτικότερη ιστορική πορεία και καλύτερες προοπτικές εξέλιξης. Σε κάθε οργανωμένη κοινωνία ανακύπτει το πρόβλημα των «δωρεάν επιβατών». Ο North αποδεικνύει μέσω ιστορικών παραδειγμάτων πως η νεοκλασική θεωρία που στηρίζεται στην παραδοχή της ατομικής ορθολογιστικής συμπεριφοράς αδυνατεί να ενσωματώσει και να εξηγήσει μεγάλες κοινωνικό- ιστορικές μεταβολές που συνέβησαν και στηρίχτηκαν στη πίστη και στη δύναμη μεγάλων ομάδων που δεν λειτούργησαν με όρους ατομικής ορθολογικής σκέψης. Η νεοθεσμική θεωρία προκρίνει την άποψη πως η σύγχρονη οικονομική επιστήμη είναι ικανή να ανοίξει το εύρος της αποτελεσματικότητάς της, αν ενσωματώσει στους κόλπους της και στοιχεία προερχόμενα από την ψυχολογία, την κοινωνιολογία και την ιστορία. Η αναφορά στους "δωρεάν επιβάτες" προς αυτήν την κατεύθυνση κινείται και στη μελέτη αυτή αναδεικνύεται η έκταση του θέματος εντός των ορίων του αστικού περιβάλλοντος, όπου και συναντάται εκτενώς.

Ένα από τα πιο σημαντικά προβλήματα που έχει να αντιμετωπίσει ο σύγχρονος μηχανισμός των πόλεων, είναι το φαινόμενο του λαθρεπιβάτη. Πρόκειται για ένα μείζον κοινωνικό , οικονομικό και πολιτικό πρόβλημα το οποίο συνδέεται με μία



αρνητικού τύπου συμπεριφορά των ατόμων, κόντρα στην ισονομία, την ευημερία, την ευστάθεια του κοινωνικού συνόλου. Επί της ουσίας το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη προκύπτει όταν μία ομάδα ανθρώπων επωφελούνται από τη χρήση αγαθών, υπηρεσιών, ή άλλων πηγών αλλά αρνούνται να πληρώσουν το ανάλογο αντίτιμο. Δεν πληρώνουν τίποτα για αυτά (Baumol 1952). Το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη πηγάζει από την αδυναμία των θεσμών ή όσων χειρίζονται των θεσμικών οργάνων, να οριοθετήσουν επακριβώς τα περιουσιακά δικαιώματα (Pasour 1981). Η θεσμική θεωρία δίνει ειδικό βάρος στην ερμηνεία, επεξήγηση και καταπολέμηση του φαινομένου του λαθρεπιβάτη. Το φαινόμενο αυτό, παρά το γεγονός ότι αρχικά εμφανίστηκε στην διαχείριση των δημοσίων και κοινών αγαθών, στη συνέχεια επεκτάθηκε σε τομείς όπως η πολιτική, η κοινωνιολογία και η ψυχολογία (Hendriks 2006). Θα πρέπει όμως να γίνει κατανοητό σε αυτό το σημείο γιατί εξετάζεται στην παρούσα διατριβή. Το συγκεκριμένο φαινόμενο όπως προείπαμε, είναι κοινωνικό φαινόμενο, αποτελεί κομμάτι ανθρώπινης συμπεριφοράς και δεν μπορεί να χαρακτηριστεί καθαρά αστικό. Στις πόλεις όπου συναντούμε μικρές ή μεγάλες ομάδες ανθρώπων οι οποίες συνυπάρχουν, το φαινόμενο του λαθρεπιβάτη εμφανίζεται έντονα ειδικότερα όταν υπάρχουν άτομα τα οποία μειώνουν την συνεισφορά τους, επειδή ακριβώς γνωρίζουν ότι κάποιος θα γίνουν δωρεάν επιβάτες. (Ruël, Gwenny Ch.; Bastiaans, Nienke and Nauta, Aukje 2003). Όμως, η πλειονότητα των κατοίκων ζουν, εργάζονται και συνυπάρχουν στα αστικά κέντρα όπου και ασκούν το κυριότερο μέρος των δραστηριοτήτων τους. Αν επιθυμούμε να κατανοήσουμε πρωτίστως και δευτερευόντως να συνδέσουμε την ιστορική μεταβολή του αστικού περιβάλλοντος με την μετάλλαξη της ανθρώπινης συμπεριφοράς μέσω της θεσμικής θωράκισης, τότε είναι εμφανές ότι το φαινόμενο του λαθρεπιβάτη είναι το κλειδί της συγκεκριμένης θεώρησης. Το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη προκύπτει από τις οικονομικές αναποτελεσματικότητες που εμφανίζονται ως συνέπεια είτε της υπερκατανάλωσης ενός προϊόντος είτε της περιορισμένης παραγωγής του. Για αυτό το λόγο, τα άτομα τείνουν να υποεκτιμούν την αξία ενός προϊόντος ή μίας υπηρεσίας για την ζωή τους, όταν καλούνται να την προσμετρήσουν σε χρηματική αξία (Goodstein 2005). Η θεώρηση αποτελεί απλή απεικόνιση μίας αλληλουχίας γεγονότων. Αν όλο και περισσότεροι κάτοικοι μίας πόλης τείνουν να γίνουν δωρεάν

επιβάτες τότε, με μαθηματική ακρίβεια θα υπάρξει έλλειψη του προϊόντος ή της υπηρεσίας. Οι θεσμοί δύνανται σταδιακά να επιφέρουν αλλαγές στον τρόπο σκέψης των αστών, αυτές οι αλλαγές διαχρονικά θα παγιώσουν μία νέα νοοτροπία στην αστική συμπεριφορά. Η αστική συμπεριφορά μέσα στο πέρασμα των ετών θα δημιουργήσει την λεγόμενη αστική μεταβολή, καθώς η κοινωνική, η ανθρώπινη και η θεσμική επιρροή θα δημιουργήσουν τους ανάλογους αστικούς μετασχηματισμούς. Όσο υπάρχει η ομάδα των ανθρώπων που δεν ακολουθούν τους κανόνες, που αγνοούν τους νόμους και τους κανονισμούς, και κυρίως προσπαθούν να εκμεταλλευτούν τη νόμιμη συμπεριφορά των υπολοίπων και τα οφέλη που επιφέρει το σύνολο, όσο υπάρχει λοιπόν αυτή η ομάδα, η αστική μεταβολή θα παρακωλύεται, θα καθυστερεί. Η έννοια του λαθρεπιβάτη πρωτοεμφανίστηκε στα τέλη της δεκαετίας του '60 (Hardin 1968), και παρά τις ποικίλες και διαφορετικές στρατηγικές αντιμετώπισής του, οι κοινωνίες δεν έχουν καταφέρει να εξαλείψουν από το εσωτερικό τους τις άκρως αρνητικές του παρενέργειες. Σαν λαθρεπιβάτης, νοείται το μέλος εκείνο της κοινωνίας ή μίας ομάδας, ή ενός οργανισμού, το οποίο αποδέχεται ως μέλος να εισπράττει όλα τα οφέλη και τη χρησιμότητα που του αναλογεί από την παροχή των δημόσιων και κοινών αγαθών, αλλά δεν συμμετέχει στα αντίστοιχα κόστη ως οφείλει. Επίσης εισπράττει τα οφέλη από την κοινή προσπάθεια, αλλά δεν ρισκάρει τίποτα από την ατομική του συνεισφορά.

Η έρευνα που αφορά στο φαινόμενο του λαθρεπιβάτη, πέραν των άλλων ενισχύει την άποψη πως τα θεσμικά οικονομικά φέρονται να μπορούν να εξηγήσουν καλύτερα γεγονότα και πράξεις που η κρατούσα ορθολογιστική επιλογή αδυνατεί να τα εξηγήσει με τους δικούς της όρους. Όπως είδαμε, η βασική ιδέα που οριοθέτησε το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη, είναι η ιδέα των ωφελειών και των πλεονεκτημάτων που προκύπτουν από την συλλογική δράση των ατόμων (Olson, 1965). Η οργάνωση μικρών ή μεγαλύτερων κοινωνικών ομάδων, έχει ως αποτέλεσμα την επιτυχή καρποφόρηση δικαιωμάτων και απαιτήσεων, που διαχέονται εντός της ομάδας δυσανάλογα με την προσπάθεια που έχει καταβάλει το κάθε ξεχωριστό μέλος. Το ιδιαίτερο άλλωστε σημείο της υπόθεσης εργασίας, έγκειται στο γεγονός ότι η διάχυση γίνεται ακόμη και σε άτομα τα οποία δεν αγωνίστηκαν στην ουσία καθόλου, αρνήθηκαν να προσφέρουν κάτι από τον κόπο, τον χρόνο ή γενικότερα από την

προσωπική τους περιουσία, και απλά γεύονται τους καρπούς των προσπαθειών των υπολοίπων μελών της ομάδας. Εδώ, εμφανίζεται το σημείο κλειδί που δίνει κομβικό ρόλο στη μελέτη της ζωής των πόλεων και στους παράγοντες που οδηγούν στην μεταβολή. Η συλλογιστική είναι απλή: Αν τα άτομα συμπεριφέρονταν βάσει της ατομικής ορθολογιστικής δράσης, τότε κάθε ένα από αυτά θα προτιμούσε απλά και εύκολα να αναμένει την επιτυχημένη έκβαση των προσπαθειών των υπολοίπων, και ανέξοδα να εισπράττει τα οφέλη από τη συλλογική επιτυχία. Αυτό συμβαίνει γιατί τα οφέλη που προκύπτουν από τη συλλογική δράση έχουν χαρακτηριστικά δημόσιου αγαθού. Εφόσον ο στόχος επιτευχθεί τα οφέλη είναι κοινά προς όλους χωρίς να υπάρχει δυνατότητα αποκλεισμού όσων δεν είχαν συνεισφορά στη κοινή προσπάθεια. Αν λοιπόν όλα τα μέλη σκέφτονταν ιδιοτελώς ακολουθώντας τον κανόνα του ατομικού τους οφέλους, τότε στην ανθρώπινη ιστορία δεν θα συναντούσαμε ποτέ μεγάλες κοινωνικές ομάδες συμφερόντων, πρόθυμες να αναλάβουν κοινή δράση για την επίτευξη συλλογικών στόχων. Η ιστορία όμως αποδεικνύει ακριβώς το αντίθετο. Κοινωνικές ομάδες διαφόρων τύπων δημιουργούνται και δημιουργούνται ακόμη, συνεχώς και αδιάκοπα, και μάλιστα η παρουσία τους παραμένει ισχυρή μέσα στο χρόνο, ανανεώνοντας όσο αυτός κυλά τον τρόπο, την υφή και τον στόχο των διεκδικήσεων. Το σημείο κλειδί που ισχυροποιεί την ύπαρξη αυτών των ομάδων, είναι η ηθική δέσμευση των ατόμων-μελών, με τα λεγόμενα αποκλειστικά κίνητρα. Τα αποκλειστικά κίνητρα με την σειρά τους χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: Τα αρνητικά αποκλειστικά κίνητρα και τα θετικά αποκλειστικά κίνητρα. Τα πρώτα, είναι οι διάφορες μορφές ποινών που υιοθετούν οι ομάδες προκειμένου να περιορίσουν το πρόβλημα του free-rider στο εσωτερικό τους, όπως π.χ. η ντροπή που μπορεί να νιώσει ένα μέλος μίας επιχείρησης που δεν επιθυμεί να συμμετάσχει στην καθολική απεργία των εργαζομένων. Αυτό το αίσθημα συναντάται στο αστικό περιβάλλον ειδικότερα στις συνδικαλιστικές οργανώσεις. Αντίθετα, τα θετικά κίνητρα μπορεί να είναι η φήμη, η δόξα, η δημόσια αναγνώριση, τα οικονομικά οφέλη που μπορούν να λάβουν τα μέλη εκείνα τα οποία αναλαμβάνουν να οργανώσουν την λειτουργία της ομάδας. Στην περίπτωση δε, που ο αριθμός των μελών είναι ολιγάριθμος, η κοινωνική ομάδα μπορεί να οργανωθεί και με ασθενή αποκλειστικά κίνητρα, καθώς την θέση τους έχουν λάβει οι προσωπικές σχέσεις, οι κοινές ηθικές δεσμεύσεις

μεταξύ των ατόμων, οι οποίες δεν μπορούν να αλλοιωθούν καθώς θα γίνουν άμεσα ορατές οι υπόνοιες για συμπεριφορά τύπου λαθρεπιβάτη. Το κοινωνικό υπόβαθρο των πόλεων, έρχεται συνεχώς αντιμέτωπο με το μείζον αυτό ηθικό κυρίως πρόβλημα. Η αντιμετώπισή του προβλήματος, άπτεται πασιφανώς θεσμικών χαρακτηριστικών, τόσο των τυπικών όσο και των άτυπων. Ο ίδιος ο λαθρεπιβάτης, εφαρμόζει την τακτική του γιατί γνωρίζει ότι υπάρχει ένας παγιωμένος θεσμός, ένα σύνολο κανονισμών που αποτελεί την ομπρέλα και την πυξίδα συμπεριφοράς για τους υπολοίπους συμπολίτες. Κανένας δεν θα έμπαινε στη διαδικασία να φοροδιαφύγει, αν γνώριζε ότι δεν υπάρχει μηχανισμός που ελέγχει την φοροδιαφυγή. Η ύπαρξη των θεσμών μέσω των διαδικασιών επιβολής, εγγυάται την ομαλή και ηθική συμπεριφορά της πλειοψηφίας. Λόγω της πολυπλοκότητας που εμφανίζει όσον αφορά τα κίνητρα του, η αντιμετώπιση του φαινομένου μόνο εύκολη δεν είναι. Ειδικότερα όταν μιλάμε για τα μεγάλα σύγχρονα αστικά κέντρα, η ανωνυμία προάγει τέτοιους είδους αήθεις συμπεριφορές.

Η ζωή στις πόλεις επηρεάζεται άμεσα από τις ανθρώπινες συμπεριφορές των κατοίκων της, των μελών δηλαδή της κοινωνικής ομάδας που απαρτίζουν τον κοινωνικό της ιστό. Σε πολλές μάλιστα περιπτώσεις, η επίδραση μπορεί να είναι τόσο ισχυρή ώστε το φαινόμενο του «λαθρεπιβάτη» να αποτελεί δομικό στοιχείο αποτύπωσης της κοινωνικής μεταβολής. Το πιο τρανταχτό παράδειγμα εντός του αστικού περιβάλλοντος είναι η περίπτωση όπου σε μία συγκεκριμένη γειτονιά της πόλης, κάποιος πολίτης χτίζει ένα πολυτελές οικοδόμημα ή ανοίγει μία επιχείρηση η οποία σημειώνει επαγγελματική επιτυχία. Αυτές οι ενέργειες θα έχουν θετική διάχυση οφέλους και στους υπόλοιπους γείτονες, καθώς αυτομάτως η εικόνα της γειτονιάς θα αλλάξει, με πιθανό αποτέλεσμα να αυξηθούν οι τιμές των οικοπέδων και των ενοικίων. Έτσι, οι υπόλοιποι γείτονες θα γευτούν οφέλη από μία δραστηριότητα για την οποία επί της ουσίας δεν πλήρωσαν το παραμικρό κόστος. Οι γείτονες λοιπόν γίνονται δωρεάν επιβάτες σε σχέση τον συγκεκριμένο άνθρωπο. Ακριβώς η αντίστροφη επίδραση, θα εμφανιστεί σε περίπτωση που κάποιος κάτοικος μίας γειτονιάς, δεν προσέχει καθόλου το σπίτι του, το αφήνει να παρακμάζει δημιουργώντας μία αντιαισθητική εικόνα. Οι αρνητικές επιπτώσεις να διαχέονται

ραγδαία για όλους τους υπόλοιπους καθώς η γειτονιά θα υποβαθμιστεί και δεν θα προσελκύει κεφάλαια.

Το δωρεάν δημόσιο σχολείο είναι ένα ακόμη παράδειγμα συμπεριφοράς τύπου «λαθρεπιβάτη». Οι γονείς με υψηλά εισοδήματα, των οποίων τα παιδιά αποτελούν πολύ μικρό ποσοστό σε σχέση με τα παιδιά των γονέων με μικρότερα εισοδήματα, πληρώνουν υψηλότερους φόρους προς την δημόσια παιδεία, στηρίζοντας επί της ουσίας την δημόσια εκπαίδευση (Mathur 2011). Χαρακτηριστικό παράδειγμα εμφάνισης φαινομένου λαθρεπιβάτη, αποτελεί και η πολιτική των φαρμακευτικών εταιρειών. Οι ίδιες οι εταιρείες, εισπράττουν όλα τα οφέλη από την διαδικασία της έρευνας και της ανάπτυξης που λαμβάνει χώρα στα εργαστήρια των μεγάλων πανεπιστημίων και των ερευνητικών κέντρων. Τα φάρμακα που δημιουργούν και αποτελούν πολλές φορές έκφραση αποτελεσμάτων ακαδημαϊκών ερευνών, συμβάλουν στην βελτίωση της δημόσιας υγείας και την προστασία των πολιτών από τις ασθένειες. Όσο κι αν οι ίδιες οι εταιρείες στηρίζουν ενίοτε την έρευνα με δικές τους χορηγίες, δεν παύουν να είναι δωρεάν επιβάτες σε σχέση με την ερευνητική δραστηριότητα, αλλά είναι σίγουρα από τις περιπτώσεις που το δημόσιο όφελος ξεπερνά την ιδιωτικό κόστος.

Συνοπτικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι με τις ανάλογες διακυμάνσεις του και την άνιση κατανομή των επιπτώσεων του, το κοινωνικό πρόβλημα του λαθρεπιβάτη είναι συχνότατο στις κοινωνίες και κατά συνέπεια στις πόλεις, συναντάται παντού και σε καθημερινή βάση. Μάλιστα, η δύναμη της επιρροής του είναι τέτοια ώστε δεν θα πρέπει να αμελείται από τους αντίστοιχους θεσμικούς παράγοντες, οι οποίοι αν επιθυμούν να αλλάξουν την εικόνα μίας πόλης προς το καλύτερο θα πρέπει να βρουν τρόπο να περιορίσουν την έκταση του συγκεκριμένου, κοινωνικά ύποπτου φαινομένου. Η βελτίωση της λειτουργίας μίας πόλης απαιτεί τον δραστικό περιορισμό των δωρεάν επιβατών.

Τα κράτη και οι πόλεις που φιλοξενούν λίγους δωρεάν επιβάτες, αυξάνουν εν πολλοίς τις πιθανότητες για τη δημιουργία μίας ισορροπημένης κοινωνικής δομής, ενός κραταιού αισθήματος δικαίου, μίας ομαλής κοινωνικής συμβίωσης. Οι αρχές για να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη συνήθως καταφεύγουν στην φορολόγηση εν προκειμένω όλα τα μέλη που χρησιμοποιούν ένα αγαθό να

πληρώνουν το ανάλογο αντίτιμο, ειδικά όταν η εθελοντική προσφορά δεν έχει αποδώσει καρπούς. Σε δεύτερο επίπεδο, υπάρχει και η λύση της ιδιωτικοποίησης στην οποία καταφεύγουν οι θεσμοί, ειδικά στα μεγάλα αστικά κέντρα (Hardin 2003). Η κυριότερη αιτία που προβάλλει το φαινόμενο λαθρεπιβάτη ως ισχυρά ανθεκτικό στα πολιτικά αντίδοτα καταπολέμησής του, είναι η ιδιότητα που φέρει να αποτελεί επί της ουσίας ένα αιχμηρό αμάλγαμα κοινωνικών, ψυχολογικών, πολιτικών και οικονομικών χαρακτηριστικών. Η πολυπλοκότητα που δημιουργεί η ποικιλομορφία των ιδιοτήτων του καθιστά την μελέτη του ιδιαίτερα ευαίσθητη στη διεξαγωγή πρακτικών και τεκμηριωμένων συμπερασμάτων. Η προσπάθεια εμπειρικής δοκιμασίας και η εξαγωγή αποδεδειγμένων πορισμάτων, οδηγεί σε ημιτελή συμπεράσματα και σε αμφίβολα αποτελέσματα. Μια τέτοια προσπάθεια εμποδίζεται κυρίως από την δεδομένη εικόνα του ψυχολογικού παράγοντα που φαίνεται να επιδρά στους ανθρώπους που εμφανίζουν την επιθυμία να γίνουν δωρεάν επιβάτες (Marwell et al., 1981). Η μελέτη αυτή η οποία αποτελεί την πρώτη απόπειρα πρακτικής ερμηνείας της συμπεριφοράς των δωρεάν επιβατών κατέληξε σε κάποια πολύ κρίσιμα συμπεράσματα για την περαιτέρω διεύρυνση του φαινομένου:

A) Όταν οι άνθρωποι που ζουν σε μία οργανωμένη κοινωνία καλούνται να διαχειριστούν την συνεισφορά τους στους δημόσιους πόρους και τα κοινά αγαθά, υπάρχει μία ευάλωτη παράμετρος που διαφοροποιεί τις λεπτομέρειες στην ατομική συμπεριφορά. Η παράμετρος αυτή είναι το «περί δικαίου αίσθημα» του κάθε μέλους της κοινωνίας. Τα μέτρα και τα επίπεδα αυτού του αισθήματος, εμφανίζουν μία εντυπωσιακή ποικιλομορφία. Μάλιστα, η ποικιλομορφία αυτή είναι τόσο εντυπωσιακή που ακόμη και η έννοια του λαθρεπιβάτη φαίνεται να έχει κλιμακώσεις και βαθμίδες.

B) Τα επίπεδα που δημιουργούνται από το αίσθημα περί δικαίου, διακρίνουν τον λαθρεπιβάτη σε δύο κύριες όψεις και εκφράσεις: Την ισχυρή μορφή, στην οποία το μέλος δεν συνεισφέρει καθόλου στην χρήση των δημοσίων αγαθών, εφόσον είναι στην οικειοθελή του ευχέρεια, και στην αδύναμη μορφή, όπου το μέλος συνεισφέρει μεν, αλλά πολύ λιγότερα από όσο πραγματικά θα μπορούσε ή θα έπρεπε. Τα αποτελέσματα της μελέτης δείχνουν πως η πρώτη μορφή δεν απαντάται στις

κοινωνίες ή είναι εντελώς σπάνια, ενώ αντίθετα η δεύτερη μορφή είναι συχνότατη και καθιερωμένη από πολλά μέλη.

Γ) Αξιοσημείωτο είναι επίσης και το συμπέρασμα που προέκυψε σύμφωνα με το οποίο η ομάδα των οικονομολόγων τείνει να κινείται πολύ περισσότερο στα όρια της συμπεριφοράς του λαθρεπιβάτη. Αυτό συνέβη γιατί η ομάδα των οικονομολόγων κινήθηκε προφανώς επηρεαζόμενη από τα επιταγές της νεοκλασικής θεωρίας, σύμφωνα με την οποία το κάθε μέλος περιμένει από τον διπλανό του να σκεφτεί και να δράσει βάσει του ατομικού του, καθαρά ορθολογιστικού του πλάνου (Marwell et al., 1981).

### **3.4.2 Η Νέα Θεσμική Σχολή και η Θεωρία του North**

Τα τελευταία χρόνια ολοένα και αυξάνεται η δυναμική συνεργασίας και αλληλοσυμπλήρωσης που προωθείται μεταξύ της κοινωνικής και της οικονομικής επιστήμης. Η άποψη αυτή διαχέεται τόσο μέσα από τα επιστημονικά κείμενα όσο και από τις κατά τόπους και μορφές διάφορες επιστημονικές συναντήσεις (συνέδρια, παρουσιάσεις, διαλέξεις κτλ..). Αυτή η αθρόα διείσδυση της Κοινωνιολογίας στο πεδίο των οικονομικών, έφερε ως αποτέλεσμα τη χρήση όρων και εργαλείων για να ερμηνευτούν οικονομικά φαινόμενα και έννοιες. Οι δύο επιστήμες αλληλοβοηθούμενες και στηριζόμενες από άλλες κοινωνικές επιστήμες, όπως η Ψυχολογία, η Πολιτική, η Ιστορία, έχουν δημιουργήσει ένα νέο διεπιστημονικό κλάδο, ο οποίος ερμηνεύει την ανθρώπινη συμπεριφορά, τον ρόλο του ατόμου ως κοινωνικό και οικονομικό μέλος, την διαμόρφωση των κοινωνιών και την εξήγηση της κοινωνικής μεταβολής. Η σύμπλευση αυτή των διαφορετικών επιστημονικών κλάδων εκφράζεται με τον όρο νεοθεσμική οικονομική θεωρία και έχει αποτυπωθεί από μία δυναμικά αυξανόμενη ομάδα ακαδημαϊκών. Στο παρελθόν, η Κλασική Πολιτική Οικονομία (κυρίως ο Smith και ο J.S.Mill) είχαν μια ανάλογη προσέγγιση για την εξήγηση των οικονομικών φαινομένων (Zouboulakis 2005α). Στη σύγχρονη εποχή, οι κύριοι θεμελιωτές της νέας θεωρητικής πλατφόρμας, υπήρξαν κυρίως τρεις: ο Coase (1937, 1998), ο οποίος εισήγαγε την έννοια της επιχείρησης ως συλλογικής ιεραρχικής οργάνωσης, ο North (1980, 1997) ο οποίος σύνδεσε την οικονομική

θεωρία με την ιστορία, και την πολιτική επιστήμη και ο Williamson (1985, 2000) ο οποίος σύνδεσε τη θεωρία με την λειτουργία των επιχειρήσεων, αναβαθμίζοντας την έννοια του κόστους συναλλαγής. Μετά τη δημιουργία των βάσεων, έννοιες και εργαλεία αναπτύχθηκαν και εξαπλώθηκαν με συνέπεια τη δημιουργία μίας αναγνωρισμένης θεωρητικής σχολής, της νεοθεσμικής (Furubotn and Richter 1998). Η σχολή αυτή σκέψης, η οποία εμφανίζει ακόμη ισχυρά θεωρητικά κενά στη βάση της και δεν είναι ενιαία, αποτελεί ήδη ένα εναλλακτικό, καλά θεμελιωμένο επιστημονικό ρεύμα στην επικρατούσα νεοκλασική θεωρία, και ταυτόχρονα δείχνει ένα νέο δρόμο, στην προσπάθεια να ερμηνευθούν οι αντικοινωνικές ανθρώπινες συμπεριφορές, όπως αυτή του λαθρεπιβάτη.

Η νεοθεσμική θεωρία συνδυάζει αρμονικά τις μέχρι πρότινος αταίριαστες οικονομικές και κοινωνικές λειτουργίες όπως αυτές εκφράζονται εντός του ίδιου ενιαίου κοινωνικό-οικονομικού πλαισίου. Η οικονομία και η κοινωνία παύουν να είναι έννοιες ξένες μεταξύ τους, παύουν να εμφανίζουν χαώδες επιστημονικό και ερευνητικό κενό. Οι εκφραστές της νεοθεσμικής θεωρίας ήρθαν σε επαφή με μία νέα κοινωνική πραγματικότητα, μία πραγματικότητα που δεν ξεπερνά την κυνικότητα του ευημερούντος και του ορθολογικά σκεπτόμενου ατόμου, αλλά δίπλα σε αυτόν τοποθετεί και μία σειρά από κοινωνικές παραμέτρους, που οι οικονομολόγοι για χρόνια αγνοούσαν επιδεικτικά. Η άγνοιά τους αυτή, αποτέλεσε τον κύριο λόγο για τον οποίο είτε αδυνατούσαν να εξηγήσουν ορισμένα φαινόμενα που συνέβαιναν στην κοινωνία, είτε σκοπίμως τα μετέθεταν σε διαφορετικό πεδίο ερμηνείας καλύπτοντας έτσι την αδυναμία πειστικής εξήγησης. Στο αστικό περιβάλλον, όλες οι προαναφερόμενες έννοιες και άλλες όμοιες με αυτές, έχουν την δική τους θέση μέσα στην εξελικτική πορεία των πόλεων, της αστικής διαμόρφωσης, της κοινωνικής εικόνας. Τόσο η ιστορική εμπειρία, όσο και η ζώσα καθημερινότητα κινούνται ακριβώς προς αυτήν την κατεύθυνση, ενισχύοντας την άποψη πως πρόκειται για μία θεωρία που δύναται να ερμηνεύσει ικανοποιητικά πολλές ανθρώπινες συμπεριφορικές αποχρώσεις. Ίσως μάλιστα, αυτή η δυνατότητα που έχει, για μία προσαρμοστική εμβάθυνση στην ατομική συμπεριφορά, να αποτελεί και το μεγαλύτερο της πλεονέκτημα έναντι των άλλων θεωριών. Υπάρχουν πολλοί λόγοι που οι άνθρωποι καταφεύγουν στη συμπεριφορά τύπου λαθρεπιβάτη, λόγοι που δεν



μπορούν να εξηγηθούν στη βάση ενός απλού μοντέλου προσφοράς και ζήτησης. Είναι λόγοι ανοχής του κράτους στην παραβατικότητα λόγω έλλειψης θεσμών επιβολής, έλλειψης αγάπης για το περιβάλλον, σεβασμού στην κοινωνική συμβίωση, εκτίμησης στις ανάγκες του συμπολίτη. Ζητήματα κοινωνικού χαρακτήρα που επηρεάζουν την ζωή των πόλεων και συσσωρευμένα σε ένα συνολικό ατομικό και κοινωνικό άθροισμα δημιουργούν την καθολική κοινωνική συνείδηση και συμπεριφορά, στοιχεία δηλαδή που κάνουν τις πόλεις να ξεχωρίζουν ή μία από την άλλη, αλλά και την ίδια πόλη να διαφέρει από εποχή σε εποχή.

Το μοντέλο του North, δεν απορρίπτει τη νεοκλασική θεωρία, αλλά συμπληρώνει τα αρνητικά της σημεία και προσπαθεί να τα αποβάλει μέσω μίας νέας θεωρίας των θεσμών. Ταυτόχρονα διαφοροποιείται από την υπόλοιπη θεσμική σχολή, εισάγοντας ισχυρά στοιχεία εξελικτικής θεωρίας (Zouboulakis 2005β). Τα κύρια και βασικότερα στοιχεία αυτής της θεωρίας είναι τα εξής:

- α) Μία θεωρία των περιουσιακών δικαιωμάτων στην οποία περιγράφονται τα ατομικά και ομαδικά κίνητρα μέσα στη κοινωνία.
- β) Μια θεωρία για το κράτος καθώς αυτό είναι που επιβάλλει τα περιουσιακά δικαιώματα .
- γ) Μία θεωρία της ιδεολογίας που ερμηνεύει πως οι διαφορετικές αντιλήψεις για την πραγματικότητα επηρεάζουν την αντίδραση των ατόμων στη μεταβαλλόμενη «αντικειμενική» κατάσταση πραγμάτων( North 1980).

Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα, που επιθυμεί να λύσει ο North μέσω της θεωρίας του είναι το ζήτημα του «λαθρεπιβάτη». Ο North αποδεικνύει μέσω ιστορικών παραδειγμάτων πως η νεοκλασική θεωρία και η γενική παραδοχή της περί ατομικής ορθολογιστικής συμπεριφοράς αδυνατεί να ενσωματώσει και να εξηγήσει μεγάλες κοινωνικό- ιστορικές μεταβολές που συνέβησαν και στηρίχτηκαν στη πίστη και στη δύναμη μεγάλων ομάδων που είχαν ξεπεράσει το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη. Υποστηρίζει δε, πως οι οικονομικοί ιστορικοί που έχουν αποδεχθεί πλήρως το νεοκλασικό μοντέλο ανάπτυξης και οικονομικής μεταβολής έχουν εμμέσως αποδεχθεί την εσωτερική αντίφαση στην οποία εμπίπτουν μέσω της θεωρίας τους, καθώς δεν μπορούν εξηγήσουν ένα μεγάλο μέρος των ιστορικών μεταβολών καθόλη

τη διάρκεια της ανθρωπότητας. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και με τη μαρξιστική θεωρία, η οποία εξηγεί το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη με καθαρά ψυχοσυναισθηματικούς όρους, καθώς πιστεύει πως οι άνθρωποι που μετέχουν στις τάξεις, οι οποίες είναι υπεύθυνες για τις κοινωνικές μεταβολές, δέχονται να πραγματοποιήσουν προσωπικές θυσίες και ενεργούν με γνώμονα μονάχα το συμφέρον της τάξης. Το πρόβλημα της ύπαρξης του λαθρεπιβάτη γίνεται αντιληπτό και εμφανές στη καθημερινή ζωή εντός των πόλεων.

Σε κάθε οργανωμένη κοινωνία ανακύπτει το πρόβλημα των «δωρεάν επιβατών». Κάθε μέρα ερχόμαστε σε επαφή με άτομα της πόλης οι οποίοι ανήκουν στη κατηγορία των δωρεάν επιβατών, είτε εσκεμμένα είτε άθελά τους, χωρίς να το συνειδητοποιούν. Δεν έχει όμως καμία σημασία η πρόθεση, παρά μονάχα η ουσία. Και η ουσία είναι στο γεγονός πως η συμπεριφορά τέτοιων ατόμων που αποσκοπούν μονάχα στην εκμετάλλευση των κοινωνικών ωφελειών δημιουργεί μακροχρόνια προβλήματα, που ενδεχομένως δεν είναι άμεσα αντιληπτά στην αρχή, αλλά με το πέρασμα των ετών δημιουργούν βαθιά ριζωμένες συνήθειες, ιδεολογίες που πολύ δύσκολα αλλάζουν και είναι οι αιτίες εσωτερικών κοινωνικών και πολιτικών διαμαχών εντός μίας περιοχής. Για αυτό ακριβώς το λόγο, ο North δίνει έμφαση στην αντιμετώπιση του λαθρεπιβάτη μέσω του σπουδαίου ρόλου που δίνει στην ιδεολογία. Υπάρχουν άνθρωποι που απολαμβάνουν τη βόλτα τους σε ένα πάρκο της πόλης, εισπράττουν το όμορφο θέαμα, ενδεχομένως αφήνουν και τα παιδιά τους να παίζουν στις κούνιες ή να τρέξουν και να παίξουν μπάλα. Την ίδια ώρα όμως γίνονται δωρεάν επιβάτες πετώντας στο έδαφος το χαρτάκι από τη τσίχλα που μασούν ή σβήνοντας στο έδαφος του πάρκου το τσιγάρο που μόλις κάπνισαν. Οι άνθρωποι αυτοί εκμεταλλεύονται τη δυνατότητα που τους δίνει η ύπαρξη του πάρκου άλλα αρνούνται να πληρώσουν το μικρό κόστος συναλλαγής που τους αναλογεί διατηρώντας το καθαρό, με την σκέψη ότι δεν είναι στη δική τους αρμοδιότητα και κάποιος άλλος θα έρθει να το καθαρίσει. Φανταστείτε τί θα συμβεί αν όλοι οι επισκέπτες σκέπτονται και ενεργούν κατά τον ίδιο τρόπο. Η φοροδιαφυγή είναι επίσης μία σοβαρή εκδήλωση φαινομένου λαθρεπιβάτη, καθώς οι πολίτες εκμεταλλεύονται την φορολογική νομοθεσία για να πραγματοποιούν τις νόμιμες συναλλαγές τους αρνούμενοι να πληρώσουν το αντίτιμο της παρεχόμενης ασφάλειας..

Στις πόλεις δωρεάν επιβάτες εντοπίζονται χιλιάδες καθημερινά με μία γρήγορη ματιά στους μεγάλους κεντρικούς δρόμους, όπου παρατηρούνται πολλά αυτοκίνητα διπλοπαρκαρισμένα. Χωρίς να το γνωρίζουν οι οδηγοί αυτών των αυτοκινήτων γίνονται δωρεάν επιβάτες καθώς εκμεταλλεύονται το δημόσιο αγαθό των μεγάλων δρόμων παρεμποδίζοντας μία πιο άνετη κυκλοφορία των άλλων οδηγών. Θα ήταν ουτοπικό να παραδέχονταν κάποια πόλη ή χώρα ότι έχει λύση εξ ολοκλήρου το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη. Αυτό αποκλείεται να συμβεί γιατί πάντα θα υπάρχουν οι άνθρωποι με παρεκκλίνουσα συμπεριφορά άλλοτε σε πιο σοβαρό άλλοτε σε λιγότερο σοβαρό επίπεδο.

Η αντίστοιχη ιστορική μεταβολή ή η συνέχεια σε μία αμετακίνητη σταθερότητα είναι φανερό ότι ξεπερνά την απλή ορθολογιστική συμπεριφορά με τον απλό υπολογισμό κόστους- οφέλους που προωθεί η νεοκλασική θεωρία. Τα άτομα εν, δυνάμει, μπορεί να αγνοήσουν τον νόμο του κόστους –οφέλους στη προσπάθειά τους να αλλάξουν μία δομή επειδή κινούμενοι από ιδεολογικά κίνητρα επιθυμούν να διορθώσουν μία αδικία ή κάποιες άδικες πλευρές ενός συστήματος. Αντίστοιχα, η χρόνια διατήρηση των εθίμων, των κανόνων, των ηθών, είναι αποτέλεσμα μίας βαθιά ριζωμένης πεποίθησης ότι αυτά είναι ορθά και λειτουργούν με γνώμονα το κοινωνικό συμφέρον. Η αλλαγή και η σταθερότητα στην ιστορία απαιτούν μία θεωρία της ιδεολογίας που είναι σε θέση να εξηγήσει αυτές τις αποκλίσεις από τον ατομικιστικό ορθολογικό υπολογισμό της νεοκλασικής θεωρίας( North, 1980).

### **3.4.3 Η λύση του προβλήματος σύμφωνα με το North**

Ο North θεωρεί ότι το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη ή δωρεάν χρήστη όπως λέγεται διαφορετικά, αντιμετωπίζεται μόνο μέσω των κατευθύνσεων που θέτει η θεσμική θεωρία και πιο συγκεκριμένα μέσω της εφαρμογής της έννοιας της ιδεολογίας η οποία εξηγεί γιατί ένας ορθά σκεπτόμενος κατά τα άλλα πολίτης, αρνείται να αντιληφθεί την βλάβη που πραγματοποιεί στον εαυτό του πετώντας το σκουπίδι στο πάρκο. Με τον όρο ιδεολογία απεικονίζεται το κοινό πλαίσιο των πνευματικών προτύπων μεταξύ των πολιτών, το οποίο παρέχει τόσο την κατάλληλη ερμηνεία του κοινωνικού περιβάλλοντος, όσο και το κατάλληλο εργαλείο για μία πιθανή συνταγή

μεταβολής της δομής του (Denzau et al.,1994). Οι θεσμοί αποτελούν τους κανόνες του παιχνιδιού σε μία κοινωνία και η ιδεολογία αποτελεί την «υποκειμενική πρόσληψη [των κανόνων] από τα άτομα στην προσπάθειά τους να ερμηνεύσουν το περιβάλλον μέσα στο οποίο αλληλεπιδρούν» (North 1990, σ. 23). Η ιδεολογία ως, εσωτερικός μηχανισμός δράσης των ατόμων, ενσωματώνει στο άτομο την έννοια της πεποίθησης, της συνείδησης, της νοοτροπίας. Η ιδεολογία είναι η επεξηγηματική δικλείδα της διαφορετικότητας της συμπεριφοράς των ατόμων, καθώς έχει την δυναμική να ερμηνεύσει την αντίδραση, τη σκέψη όσο και την πράξη ενός ατόμου, για ένα συγκεκριμένο κοινωνικό, εν προκειμένου το αστικό φαινόμενο. Το φαινόμενο του λαθρεπιβάτη περικλείει έντονα το στοιχείο της διαφορετικής αντίδρασης των πολιτών πάνω στο ίδιο γεγονός. Ως εκ τούτου, φύσει και θέσει, αποτελεί φαινόμενο ιδεολογικού περιεχομένου και ως τέτοιο πρέπει να αντιμετωπιστεί. Η ζωή των πόλεων κατακλύζεται από τέτοιες συμπεριφορές και τα αποτελέσματα της αντιμετώπισής τους είναι ορατά από μία απλή επίσκεψη σε δύο διαφορετικές πόλεις. Το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη, όπως ήδη αναλύθηκε, οφείλεται κυρίως στην ατομική συμπεριφορά οποία εκμεταλλεύεται με αρνητικό τρόπο τόσο την ύπαρξη ή την μη ύπαρξη των θεσμών, όσο και την αναγκαιότητα της χρήση των λεγόμενων κοινών αγαθών. Το φαινόμενο του λαθρεπιβάτη αποπνέει από το φαινόμενο της οικολογικής επιστήμης, που είναι γνωστό ως η «τραγωδία των κοινών» (Hardin 1968). Η τραγωδία των κοινών επέδειξε πως οι ανισότητες που προκύπτουν από την αλόγιστη ή μη χρήση των κοινών αγαθών μπορούν να εξομαλυνθούν τόσο με διάφορες τεχνικές, όσο και με αλλαγές στην ανθρώπινη συνείδηση. Ο Hardin ισχυρίστηκε πως το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη, αυξάνει πολύ τον κίνδυνο επιδείνωσης της τραγωδίας. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα είναι το παράδειγμα της αύξησης του πληθυσμού και των γεννήσεων, καθώς όταν το κράτος στηρίζει οικονομικά της αναπαραγωγή, θα υπάρχουν άτομα που θα θελήσουν να το εκμεταλλευτούν εις βάρος των κοινών πόρων και του γενικού συμφέροντος. Η διαφορά έγκειται στο πόσο αλτρουιστής ή ατομιστής είναι ένας άνθρωπος. Το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη είναι κατά βάση ψυχολογικό και πολιτισμικό. Απεδείχθη μάλιστα πειραματικά ότι η ψυχολογία και πολιτισμός των ατόμων αποτελούν κρισιμότερους παράγοντες στην αντιμετώπιση κοινωνικών θεμάτων όπως είναι η αλόγιστη χρήση και εκμετάλλευση των κοινών

αγαθών (Korelman et al., 2002). Η συνεργασία μεταξύ των μελών μίας κοινωνίας στην αντιμετώπιση των παραπάνω φαινομένων πέραν των οικονομικών κινήτρων που δείχνουν να είναι δευτερεύοντα, άπτονται κυρίως πολιτισμικών και ψυχολογικών χαρακτηριστικών, οι οποίοι αποτελούν κρίσιμο δείκτη στην απόφαση για την επικοινωνία και τη συνεργασία (Weber et al., 2004). Μία επίσης σημαντική πρόταση στην αντιμετώπιση του λαθρεπιβάτη, είναι και ο διαχωρισμός σε όσο το δυνατόν γίνεται μικρότερα κομμάτια του κοινού αγαθού αλλά και στην όσο το δυνατόν γίνεται μεγαλύτερη διαχείριση της κοινωνίας. Έχει αποδειχθεί ότι στις ομάδες με λιγότερα μέλη το πρόβλημα εξασθενεί και η συνεργασία είναι σαφώς καλύτερη (Fox, 1985). Πρακτικά, αυτό σημαίνει πως σε μία πόλη ο κάτοικος θα κατέβαλε μεγαλύτερη προσπάθεια να διατηρήσει την πόλη καθαρή, αν αισθανόταν υπεύθυνος για την καθαριότητα του οικοδομικού τετραγώνου που διαμένει, παρά για ολόκληρη την πόλη. Αξίζει να αναφερθεί σε αυτό το σημείο, ότι αυτήν την αντίληψη την έχει ενστερνιστεί η τοπική αρχή της Γιούτα των ΗΠΑ, καθώς στην πρωτεύουσα Σολτ Λέικ Σίτυ, έχει επιβληθεί στους κατοίκους να καθαρίζουν το πεζοδρόμιο έξω από το σπίτι τους σε περίπτωση χιονιού, ειδάλλως θα υπάρχει πρόστιμο. Τέτοιοι κανονισμοί, πέραν του νομικού τους χαρακτήρα, τονώνουν και το αίσθημα που περιγράφηκε προγενέστερα. Ο πολίτης αισθάνεται το πεζοδρόμιο έξω από το σπίτι του πιο οικείο από την γενική ιδιωτικοποίηση ευθύνης. Γενικότερα, η λύση της ανύψωσης του αισθήματος υπευθυνότητας παράλληλα με μηχανισμούς ελέγχου, είναι ίσως η πιο δημιουργική για την αντιμετώπιση του λαθρεπιβάτη. Ιδίως στο χώρο της εργασίας η τακτική αυτή είναι η καλύτερη που μπορεί να εφαρμοστεί από τον διευθυντή για να αποφύγει τους δωρεάν επιβάτες υπαλλήλους. Η συζήτηση, η επικοινωνία και η ενεργή συμμετοχή στην λειτουργία της επιχείρησης μπορεί να συμβάλουν ώστε αυτό το αίσθημα να ανεβάσει το βαθμό ευθύνης τους και να μην υστερούν στην εργασία τους (Olson et al., 2006). Οι πόλεις και οι τοπικοί θεσμοί, οφείλουν να κάνουν κάτι παρόμοιο. Μόνο με την πραγματική και ουσιαστική δημιουργία αισθήματος συμμετοχής και ευθύνης ο πολίτης θα αισθανθεί σημαντικό μέλος της αστικής ζωής και θα νιώσει ότι η παραμικρή αποκλίνουσα συμπεριφορά θα έχει αρνητικές συνέπειες για την ομαλή λειτουργία. Όπως ο ψυχρός και απόμακρος διευθυντής θα

δημιουργήσει δωρεάν επιβάτες στην επιχείρηση, έτσι και οι απόμακροι θεσμοί θα δημιουργήσουν δωρεάν επιβάτες στην πόλη.

Όπως γίνεται αντιληπτό από την ανάλυση των αιτιών της εμφάνισης του προβλήματος, η λύση και η προσπάθεια αντιμετώπισής του, είναι εκ των πραγμάτων μία πολύπλοκη και εν πολλοίς δυσκολότατη διαδικασία. Παρά ταύτα, σε μία εποχή όπου η οικονομική κρίση έχει σκεπάσει κάθε πτυχή τόσο του οικονομικού όσο και του κοινωνικού περιβάλλοντος, η απάντηση στην παρεκκλίνουσα αυτή μορφή κοινωνικής συμπεριφοράς μπορεί να αποτελέσει μία πρώτης τάξεως ευκαιρία για μία νέα αρχή όσο αναφορά την θεώρηση των ανθρώπινων σχέσεων, την κοινωνική συμβίωση, την πίστη στους θεσμούς, την εξομάλυνση των σχέσεων πολίτη-πραγματικής και χρηματικής οικονομίας. Οι σχέσεις των μελών της κοινωνίας με το πολιτικό σύστημα έχουν διαταραχθεί έντονα το τελευταίο χρονικό διάστημα, και οι διάφορες κοινωνικές ομάδες βρίσκονται πλέον στα όρια αντοχής τους. Με δεδομένη την αδυναμία των κρατικών θεσμών να στηρίζουν τις αδύναμες κοινωνικές ομάδες, αυτές που αναζητούν περισσότερο την θεσμική προστασία, μια αληθινή ευκαιρία διεξόδου από την δεινότερη οικονομική κρίση μπορεί να έρθει μόνο μέσα από την αναγέννηση των τυπικών και κυρίως των άτυπων θεσμών. Σήμερα που η νεοκλασική αντίληψη που επικράτησε τις τελευταίες δεκαετίες στο σύνολο του δυτικού κόσμου, κατέρρευσε, η θεσμική αναγέννηση παρουσιάζεται πλέον ως μια βάσιμη ελπίδα. Η νέα κοινωνία του μέλλοντος βρίσκεται υπό διαμόρφωση, όπως ισχυρίζεται και ένας γνωστός Γάλλος κοινωνιολόγος: *«Η νέα κοινωνία δεν έχει μορφοποιηθεί ακόμη. Προαναγγέλλεται όμως κι αυτό είναι η τέταρτη υπόθεση. Είναι δύσκολο να διατυπωθεί, εφόσον δηλώνει την οικοδόμηση ενός συστήματος παραγόντων, που ακόμη είναι αδύνατον να περιγραφεί. Εννοείται ότι η μετάβαση σε μία νέα κοινωνία προϋποθέτει τον μετασχηματισμό των σημερινών θεσμών, πράγμα που στην καθημερινή γλώσσα, ονομάζουμε κρίση της πόλης, της δημοκρατίας, της δικαιοσύνης, του σχολείου και της οικογένειας..»* (Touraine 2011, σελ.21).

### 3.4.4 Συμπεράσματα

Το φαινόμενο του λαθρεπιβάτη απαντά σε πολλές ερωτήσεις που προκύπτουν όσο αναφορά την προσπάθεια χαρτογράφησης των κοινωνικών συμπεριφορών εντός της αστικής ζωής. Συμπεριφορές τέτοιου είδους δημιουργούν συνολικά παγιωμένες νοοτροπίες, οι οποίες με το πέρασμα των ετών δημιουργούν «κύματα» συνειδήσεων, με συνέπεια η εξελικτική πορεία της πόλης να επηρεάζεται δραστικά. Θα πρέπει να τονιστεί ότι το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη είναι κοινωνικό πρόβλημα ευρύτερου φάσματος και δεν εντοπίζεται αποκλειστικά σε πόλεις. Όμως εντός του αστικού ιστού, λόγω του γεγονότος ότι συνυπάρχει μεγάλο μέρος του πληθυσμού και πολλές φορές πολλών και διαφορετικών κοινωνικών ομάδων, με ποικιλία χαρακτηριστικών, θα μπορούσαμε να πούμε ότι εμφανίζεται διογκωμένο, και αποκτά ιδιαίτερη σημασία στην εξήγηση της κοινωνικής μορφολογίας και στην εξέλιξη μίας πόλης. Οι πόλεις είναι ευάλωτες στις συμπεριφορές των δωρεάν επιβατών. Για αυτό το λόγο μελετήσαμε σε αυτό το κεφάλαιο αναλυτικά, όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που δημιουργούν την ταυτότητα των δωρεάν επιβατών και επίσης τρόπους αντιμετώπισής του, που κυρίως αφορούν την αλλαγή νοοτροπίας των ατόμων μέσω ισχυρότερων μέσων επιβολής. Το φαινόμενο του λαθρεπιβάτη αποτελεί έναν από τους ισχυρούς παράγοντες διαμόρφωσης της εικόνας μίας πόλης. Σε επόμενο κεφάλαιο θα εξετάσουμε πως αντιμετωπίζουν το θέμα οι κάτοικοι μίας συγκεκριμένης πόλης.

Η νεοκλασική θεωρία αδυνατεί να απαντήσει στο πρόβλημα του λαθρεπιβάτη. Προφανώς η βάση του ορθολογικού ανθρώπου με πλήρη πληροφόρηση την καθιστά αδύναμη να το αντιμετωπίσει ή δεν πιστεύει στην ισχύ του και στο ειδικό του βάρος στον τομέα της ιστορικής μεταβολής. Ότι και από τα δύο να ισχύει, η ουσία είναι ότι για ένα κοινωνικό θέμα που από τις χαμηλότερες μέχρι τις υψηλότερες κλίμακές του, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην κοινωνική αποτύπωση των πόλεων, ο μόνος δρόμος που οδηγεί σε απαντήσεις είναι ο δρόμος της αποτελεσματικής θεσμικής λειτουργίας. Ο δρόμος των ανθρωπίνων σχέσεων, της κοινωνικής ευθύνης, της συνεργασίας, της επικοινωνίας, της σύμπνοιας, της επιβολής του νόμου, της ηθικής καταξίωσης, ενισχύει την αίσθηση ευθύνης της ατομικής σημαντικότητας. Μία σημαντικότητα που ξεπερνά και υπερνικά το απλό και ορθολογικό κυνήγι του ατομικού συμφέροντος. Μία σημαντικότητα που ανάγει σε πρωταρχικό ζήτημα την

κοινωνική θέση του ατόμου εντός της πόλης, μία θέση που θα υπερασπιστεί με αίσθημα δικαίου και ισότητας, τόσο την οικονομική ανάπτυξη, όσο εν τέλει και την κοινωνική μεταβολή.

Το φαινόμενο του λαθρεπιβάτη, βρίσκει ανταπόκριση στην επιθυμία ορισμένων ατόμων εντός της αστικής κοινωνίας ώστε να προσπαθήσουν να λάβουν οφέλη, πληρώνοντας το λιγότερο δυνατό κόστος. Στο επόμενο κεφάλαιο γίνεται προσπάθεια να εντοπιστεί η συμπεριφορά αυτή εντός της πόλης του Βόλου, και να ερμηνευτεί με βάση το μεθοδολογικό σχήμα που προσφέρει η θεωρία του Νορθ. Μελετώντας την ιστορία της πόλης τους δύο τελευταίους αιώνες, εστιάζουμε στα σημεία εκείνα όπου μπορεί να διακρίνει κανείς την θεσμική παρέμβαση και τις επιπτώσεις της στην πορεία της πόλης και στη ζωή των αστών. Η νεοθεσμική θεωρία χρησιμοποιώντας την ιστορική καταγραφή αποδεικνύεται ως το κατάλληλο εργαλείο μεθοδολογικής επεξήγησης της μεταβολής της κοινωνικής εικόνας της πόλης. Στο παράρτημα στη συνέχεια εντοπίζουμε στοιχεία που αφορούν την εικόνα των κατοίκων για το φαινόμενο του λαθρεπιβάτη και μέσα από τις απαντήσεις θα καταλήξουμε σε κάποια συμπεράσματα για την απεικόνιση της θεσμικής θεωρίας στην καθημερινότητα των πολιτών.



---

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

---

### Μελέτη περίπτωσης: Η πόλη του Βόλου

#### 4.1 Εισαγωγή

Στα προηγούμενα κεφάλαια της παρούσης διατριβής μελετήσαμε διάφορες θεωρίες που αφορούν τον σχηματισμό των πόλεων, τις γενικές βάσεις πάνω στις οποίες εντάσσεται η θεσμική θεωρία, αναλύσαμε διεξοδικά το μοντέλο του North, εντοπίσαμε τις λεπτομέρειες που σχετίζονται με το φαινόμενο του λαθρεπιβάτη, ένα είδος ανθρώπινης συμπεριφοράς που έχει άμεσο αντίκτυπο στις κοινωνίες και κατά συνέπεια στις πόλεις, που αποτελούν ύψιστο μέσο έκφρασης των κοινωνιών καθώς σε αυτές ζει και εργάζεται το μεγαλύτερο κομμάτι του πληθυσμού. Συνεπώς, θεωρώντας τους παραπάνω παράγοντες άρτια συνδεδεμένους μεταξύ τους, θα προχωρήσουμε σε περαιτέρω ανάλυση των κοινωνικών δομών και των ιστορικών χαρακτηριστικών μίας συγκεκριμένης πόλης, της πόλης του Βόλου, έτσι ώστε να προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε τον ρόλο που διαδραματίζει η ιστορία, τα ιστορικά χαρακτηριστικά, η ατομική συμπεριφορά, ο λαθρεπιβάτης, φιλτραρισμένα μέσα από τις πτυχές και τις επιταγές που προτάσσει η θεσμική θεωρία και ειδικότερα η θεωρία που έχει καταθέσει ο North. Λαμβάνοντας την γενική εικόνα της πόλης όπως είναι σήμερα, θα καταλήξουμε σε βασικά συμπεράσματα που έχουν να κάνουν με το ρόλο όλων των προαναφερθέντων παραγόντων στην ιστορική μεταβολή και κυρίως στο κατά πόσο η θεωρία του North μπορεί να αποδώσει βελτιωτικές προσεγγίσεις στην κοινωνική της διαμόρφωση. Το μοντέλο του North με τα χαρακτηριστικά που διαθέτει, θέτοντας κυρίως την έννοια της ιδεολογίας ως μέσο ικανό να αλλάζουν οι ατομικές συμπεριφορές, συνδράμει στην κατανόηση της αστικής μεταβολής μέσα από την άμεση επιρροή που ασκεί στην εξατομικευμένη συμπεριφορά.

Στα πλαίσια συγγραφής αυτού του κεφαλαίου θα προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε κατά τον πλησιέστερο δυνατό τρόπο τον ενδογενή μηχανισμό και τους παράγοντες που συνέβαλαν στην διαμόρφωση της κοινωνικής ταυτότητας της πόλης του Βόλου. Κυρίως θα εντοπίσουμε τα στοιχεία εκείνα τα οποία αποτέλεσαν το συνδετικό κρίκο

μεταξύ της ιστορίας, των γεγονότων και της κοινωνίας ούτως ώστε να διαμορφωθεί η φυσιογνωμία της πόλης όπως την διακρίνουμε σήμερα. Για το σκοπό αυτό πρέπει να εστιάσουμε αλλά κυρίως να εντοπίσουμε τις αιτίες που συνέβαλαν στην εξέλιξη της πόλης.

Η οικονομική, κοινωνική, πολιτισμική, χωροταξική και θεσμική δομή του Βόλου μελετάται υπό το κύριο πρίσμα της υποτυπώδους ύπαρξης της πόλης με κάποια βασικά στοιχεία και δεδομένα, που κάνουν τη μελέτη χρήσιμη για τα σύγχρονα δεδομένα. Με αυτήν την έννοια, η εξελικτική πορεία του Βόλου μελετάται από το 19<sup>ο</sup> αιώνα κι έπειτα καθώς τα προηγούμενα χρόνια χαρακτηρίζονται από τις επιταγές της τουρκοκρατίας. Πρέπει να επισημανθεί και να τονισθεί ότι η ευρύτερη περιοχή του Βόλου κατοικούνταν ήδη από την 7η χιλιετία π.Χ όπως αποδείχθηκε από τις ανασκαφές στους οικισμούς του Σέσκλου και του Διμηνίου.

Επίσης, εντοπίστηκαν νεολιθικές εγκαταστάσεις που κύριο χαρακτηριστικό τους ήταν η απουσία κεραμικής με εύκολη πρόσβαση σε πεδιάδες κατάλληλες για καλλιέργεια και εκτάσεις πρόσφορες για κτηνοτροφία. Τα ευρήματα των αρχαιολόγων πέραν των χαρακτηριστικών των κατοικιών δείχνουν έντονη εμπορική δραστηριότητα κατά τη διάρκεια της εποχής του Χαλκού κυρίως μέσω της θαλασσιάς οδού. Οι οικισμοί του Σέσκλου και του Διμηνίου αποτελούν αρχαιολογικές περιοχές υψίστης σημασίας, όχι μόνο για την περιοχή αλλά και για ολόκληρο τον ελληνικό χώρο. Ο πολιτισμός του Διμηνίου θεωρείται ο τελειότερος πολιτισμός της Θεσσαλικής Λίθινης Εποχής. Την εποχή που άκμαζε το Διμήνι, τα μέταλλα ήταν άγνωστα. Το υλικό που χρησιμοποιούσαν για την κατασκευή των εργαλείων και των όπλων ήταν κυρίως η πέτρα ή τα κόκκαλα ζώων.

Η ιστορία παίζει σπουδαίο ρόλο στην προσπάθεια ερμηνείας των φαινομένων της κοινωνικής μετάβασης και της ανθρώπινης ανέλιξης. Οι ιστορικοί καταγράφουν, εξιστορούν, επεξηγούν, ερμηνεύουν και ομολογούν. Όμως ακόμη και η δυναμική της ιστορικής καταγραφής ελαφραίνει επικίνδυνα όταν γίνεται αλόγιστη εφαρμογή της χωρίς καθαρό ερμηνευτικό περιεχόμενο. Αν εντάξουμε την προσπάθειά μας αυτή, στον ερμηνευτικό κυκλώνα ολόκληρης της ιστορικής διαδρομής της γεωγραφικής περιοχής της Μαγνησίας θα καταλήξουμε να πραγματοποιήσουμε μία αφηγηματική εργασία χωρίς να είναι αυτό το επιθυμητό σχέδιο.

Ο Βόλος ως αυτόνομη πόλη εμφανίζεται λίγο μετά το 1821, οπότε πρέπει να μελετήσουμε την κατάσταση που επικρατούσε λίγο πριν αλλά κυρίως τί ακριβώς έγινε μετά από αυτήν την ημερομηνία σταθμό. Εν τέλει πρέπει να ερμηνευθούν οι διαδικασίες και τα αίτια της εξέλιξης και της μεταβολής αυτής. Ξεκινούμε την καταγραφή των σημαντικότερων γεγονότων της επιλεγμένης αυτής περιόδου με το βλέμμα στραμμένο στην εύρεση των αληθινών παραγόντων της εξέλιξης. Θα επεξεργαστούμε κυρίως το μέγα δίλλημα της θεωρίας του North που βασίζεται στη δύναμη των θεσμών και των εργαλείων τους. Η πόλη του Βόλου είναι η 6η μεγαλύτερη πόλη της Ελλάδας και έχει ιδιαίτερη σημασία να εντοπίσουμε τους λόγους που συνέβη αυτό.

#### 4.2 Η ιστορία του Βόλου<sup>2</sup>

Στη περιοχή της Βόλου( Πήλιο και Αλμυρός) το επαναστατικό αίσθημα την περίοδο λίγο πριν το 1821, είχε έντονο χαρακτήρα καθώς ένας από τους στυλοβάτες της συγκεκριμένης οργάνωσης υπήρξε ο Πηλιορείτης Αρχιμανδρίτης Ανθιμος Γαζής. Ο τελευταίος κατέφθασε στο Πήλιο για να προετοιμάσει το έδαφος της επανάστασης. Στις 7 Μαΐου του 1821, δόθηκε το έναυσμα της εξέγερσης από το χωριό Μηλιές του Πηλίου. Οι μάχες υπήρξαν συγκλονιστικές, όμως το αποτέλεσμα δεν ήταν θετικό, καθώς οι Τούρκοι παρουσίασαν εξαιρετική αμυντική οργάνωση και κατάφεραν να καταπνίξουν την επανάσταση.

Η επιθυμία για ελευθερία όμως παρέμενε ζωντανή στις καρδιές των Ελλήνων με αποτέλεσμα το Νοέμβριο του 1827 να σημειωθεί εκ νέου μία επαναστατική κίνηση με επίκεντρο τη περιοχή Τρίκερι. Αυτή η επανάσταση είχε ως στόχο την εξύψωση της πίστης και την αποτίναξη του τούρκικου ζυγού αλλά δυστυχώς και πάλι παρά τη

---

<sup>2</sup> Βλ. Χαρίτος Χ.(2004), Θωμάς Γ. (2004), Ελένη Γ. Τριάντου(1994), *Βόλος 1881-1955*, Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου(2004), *Εν Βόλω*, Τριμηνιαίο Περιοδικό Δήμου Βόλου Τεύχος 1ο, Εκδόσεις Βόλος, Άνοιξη 2001.

μεγάλη προσφορά των κατοίκων, η περιφέρεια του Βόλου δεν προσαρτήθηκε στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος. Ο πόθος των Ελλήνων της περιοχής για ελευθερία και συνένωση με την ελεύθερη Ελλάδα είχε φτάσει στο αποκορύφωμά του.

Μια σειρά λόγων με κυριότερους τη φιλαρχία ορισμένων οπλαρχηγών και την έλλειψη βοήθειας από τις μεγάλες δυνάμεις, οδήγησαν σε διαδοχικές αποτυχίες. Το 1878, μία νέα οργανωμένη επαναστατική προσπάθεια έλαβε μέρος στην περιοχή της Μαγνησίας της οποίας ηγετική φυσιογνωμία υπήρξε ο οπλαρχηγός Λεωνίδας Βούλγαρης, ο οποίος ορίστηκε από την "Αδελφότητα" ως επικεφαλής του αγώνα στη Θεσσαλία και τη Μακεδονία. Τους μήνες Δεκέμβριο και Ιανουάριο οι μάχες υπήρξαν σφοδρές ιδίως στην περιοχή του Νότιου Πηλίου στο οποίο είχαν εισβάλει οι επαναστάτες από τον Κατηγιώργη και στη συνέχεια ξεσήκωσαν όλα τα χωριά του Βουνού των Κενταύρων. Η ελληνική κυβέρνηση αυτή τη φορά στάθηκε δίπλα στον αγώνα με την αποστολή ομάδας εθελοντών με επικεφαλής τον Πηλιορείτη Ζήσιμο Μπασδέκη.

Η επανάσταση όρισε γενικό χαρακτήρα και σχηματίστηκε η "Προσωρινή Κυβέρνηση του Πηλίου" με πρόεδρο τον μεγαλέμπορο Ιερώνυμο Κασσαβέτη και αντιπρόεδρο τον Ζήσιμο Μπασδέκη. Οι Τούρκοι βλέποντας ότι η επαναστατική ενέργεια είναι καλά οργανωμένη και το πάθος για νίκη είναι μεγαλύτερο από ποτέ αποφάσισαν να ενισχύσουν τις δυνάμεις τους και να καταπνίξουν το κίνημα όσο το δυνατόν γρηγορότερα. Η αντίδραση του ελληνικού στρατού υπήρξε άμεση με αποτέλεσμα μία νέα ιδιαίτερα αιμοσταγής μάχη για αμφοτέρες τις δυνάμεις. Τελικώς, η διπλωματία έδωσε τη λύση καθώς ένας κύκλος συμφερόντων των μεγάλων δυνάμεων, κυρίως των Άγγλων, είχε ως αποτέλεσμα στο Βερολίνιο Συνέδριο τον Ιούνιο του 1878. Τότε αποφασίστηκε οριστικά η αποχώρηση των τούρκικων στρατευμάτων από την πόλη του Βόλου κάτι το οποίο συνέβη το 1881 (Θωμάς 2004).

#### **4.2.1 Η κοινωνικοοικονομική διαμόρφωση της πόλης**

Έως και το 1840, η κατάσταση στην περιοχή ήταν λίγο έως πολύ, στάσιμη και μη ανατρέψιμη. Οι Τούρκοι είχαν δημιουργήσει στην περιοχή το Κάστρο τους στο οποίο διέμεναν 800 άνδρες και 150 περίπου οικογένειες. Το τουρκικό Κάστρο εκτείνονταν από τον λόφο των Αγίων Θεοδώρων έως τους πρόποδες του Πηλίου μέχρι και τον

Παγασητικό Κόλπο. Στα βόρεια του Κάστρου, το Πήλιο απολάμβανε πολλών ελευθεριών επειδή σύμφωνα με τους Τούρκους άνηκε στη μάνα του Σουλτάνου.

Το Πήλιο ανέπτυξε σε μεγάλο βαθμό την οικοτεχνία και το εμπόριο, δραστηριότητες οι οποίες ευνοούνταν από τον εχθρό καθώς εξυπηρετούσε ίδια οφέλη. Παρά τις συνεχείς εχθροπραξίες μεταξύ των κατακτητών και του υποδούλων, η ύπαρξη του Παγασητικού Κόλπου είχε δημιουργήσει όλα εκείνα τα απαραίτητα εχέγγυα ώστε να αναπτυχθεί το εμπόριο στην περιοχή. Ως αποτέλεσμα, οι Τούρκοι άρχισαν να δημιουργούν στο βαλτώδη χώρο ανάμεσα στο Κάστρο και τη θάλασσα μία μικρή αγορά κάτι σα μόνιμο παζάρι το οποίο περιελάμβανε μαγαζιά, καφενεία, εργαστήρια και αποθήκες. Στη μικρή αυτή αγορά, άρχισαν να δουλεύουν έμποροι και κάτοικοι προερχόμενοι από το Πήλιο στους οποίους οι Τούρκοι νοίκιαζαν τα κτήρια τους.

Όμως από το 1840 κι έπειτα, η αλματώδης άνοδος του διεθνούς εμπορίου χάριν του Παγασητικού Κόλπου, καθώς και η αλλαγή στο μεταρρυθμιστικό πλαίσιο για την οικιστική υποδομή έφεραν νέα δεδομένα στην περιοχή. Αυτό είχε σαν άμεση συνέπεια πολλοί Έλληνες κάτοικοι διαφόρων περιοχών να κατοικούν στην περιοχή και να δημιουργούν τις επιχειρήσεις τους ανατολικά του Κάστρου. Ο νέος αυτός συνοικισμός ήταν γεγονός, αφού το 1858 αριθμούσε 80 περίπου οικίες, πολλές αποθήκες και πολλά οργανωμένα καταστήματα τα οποία ήταν χτισμένα σύμφωνα με τον ευρωπαϊκό ρυθμό και με ομοιόμορφη σειρά. (Χαρίτος Χ.2004)

Οι αντιδράσεις των Τούρκων όμως συνεχίζονταν με αποτέλεσμα να ανασταλεί προσωρινά η ανοικοδόμηση της περιοχής. Ήταν το 1862 η χρονολογία κατά την οποία οι Τούρκοι επέτρεψαν την ελεύθερη ανοικοδόμηση αφού πρώτα εξασφάλισαν το δικαίωμα κατοχής ιδιοκτησιών στη "Νέα Πόλη". Κάπως έτσι στην ίδια περιοχή συνυπήρχαν για περίπου 40 χρόνια δύο μικρές πόλεις, εντός της ίδιας πόλης, το Κάστρο με τους γύρω οικισμούς και τα "Νέα Μαγαζεία". Η νέα πόλη του Βόλου, υπήρξε στην ουσία ένα είδος εμπορικής καινοτομίας των εμπόρων της περιοχής η οποία όμως διατηρούσε τη συνοχή της εξαιτίας των κοινών εθνοθρησκευτικών πεποιθήσεων.

Η ανάπτυξη έτρεχε πλέον με γοργούς ρυθμούς και η "Νέα Πόλη" από το 1856 διοικούνταν από την "Εφορεία της Πόλεως" η οποία κατείχε το ρόλο της κοινότητας, η οποία είχε φροντίσει να παραχωρήσει τα κατάλληλα δικαιώματα στους Οθωμανούς

κατοίκους και γενικότερα στους μη μουσουλμανικούς πληθυσμούς. Από τα πρώτα της έργα ήταν η καθιέρωση φόρων επί των οικοδομών και των εμπορικών πράξεων, οι οποίοι γέμισαν τα ταμεία με χρήματα, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν για την περάτωση σημαντικών έργων. Τη δεκαετία 1870-1880 ο Βόλος ήταν στην ουσία μία πόλη με δύο όψεις, με τη μία όψη να εκφράζεται από το νέο οικιστικό πυρήνα και με την άλλη να εκφράζεται από τα "Παλαιά Μαγαζεία". Η διπλή αυτή όψη που ήταν ένα πάντρεμα ανατολίτικου και δυτικού πολιτισμού της προσέδιδε μία γραφική γοητεία.

Η βιομηχανία της πόλης γνώρισε πρωτοφανή άνθηση με την εγκατάσταση μεγάλων βιομηχανικών μονάδων (υφαντουργία, μεταλλικές κατασκευές, καπνοβιομηχανίες), το λιμάνι του Βόλου έγινε κέντρο διαμετακομιστικού εμπορίου ενώ και οι συγκοινωνίες (σιδηροδρομικό δίκτυο) αναπτύχθηκαν εξίσου. Η πόλη μετατρέπεται σταδιακά σε ένα αστικό κέντρο με όλα τα στοιχεία του κέντρου που μας είναι γνωστά σήμερα. Οι κοινωνικές διαφοροποιήσεις εκφράζονταν από τη συνύπαρξη παραδοσιακών μεγάλων οικογενειών που ασκούσαν την οικονομική και πολιτική εξουσία καθώς και πολλών απλών εργαζομένων που συνέρεαν στην πόλη προς αναζήτηση εργασίας λόγω της άνθησης της βιομηχανίας και του εμπορίου. Οι εργαζόμενοι ήταν εκπατρισμένοι Βολιώτες και Πηλιορείτες οι οποίοι είχαν εγκαταλείψει την πόλη για να βρουν εργασία στην Αίγυπτο ή σε χώρες της Ευρώπης. Η άνθηση που γνώρισε η πόλη του Βόλου με την επακόλουθη δυνατότητα επαγγελματικής αποκατάστασης τους έφερε πίσω.

Ο αναπτυξιακός οργασμός της πόλης του Βόλου στις αρχές του 20ου αιώνα συνεχίστηκε με αποτέλεσμα να φτάσει στο σημείο να θεωρείται το τρίτο μεγαλύτερο βιομηχανικό κέντρο μετά από την Πάτρα. Ο Βόλος αμέσως μετά την προσάρτησή του στο ελληνικό κράτος είχε το δικό του σχέδιο διαμόρφωσης αστικού χώρου, τους δικούς του κοινωνικούς φορείς. Το αστικό σχέδιο προέβλεπε στη διαμόρφωση ομοιόμορφων οικοδομικών τετραγώνων και στους δύο οικιστικούς πυρήνες και την ενοποίηση των δύο περιοχών, της Παλαιάς και Νέας Πόλης. Επιπλέον, το σχέδιο όριζε δέσμευση χώρων για χτίσιμο εκκλησιών και σχολείων, εγκατάσταση σε συγκεκριμένο οικόπεδο του σιδηροδρομικού σταθμού και την κατεδάφιση του Φρουρίου κάτι το οποίο συνέβη τελικώς το 1889 (Χαρίτος 2004).

Η άνθηση του εμπορίου και της βιομηχανίας είχε ως αποτέλεσμα ο πληθυσμός της περιοχής να στραφεί προς αυτούς τους τομείς παραμελώντας σκοπίμως την οικοτεχνία του Πηλίου. Πολλοί άνεργοι κάτοικοι, τόσο του Πηλίου όσο και των γύρω χωριών, έφτασαν στην πόλη του Βόλου προκειμένου να αναζητήσουν εργασία στις καινούριες εμπορικές και βιομηχανικές μονάδες. Έτσι διαμορφώθηκαν δύο κύρια κοινωνικά στρώματα:

- η τάξη των πρώτων κατοίκων συνήθως και κατόχων της γης και
- η τάξη των μετοίκων οι οποίοι ήταν συνήθως υπάλληλοι και εργάτες.

Παράλληλα, την εποχή αυτή πολλοί πλούσιοι ντόπιοι οι οποίοι είχαν μεταναστεύσει τα προηγούμενα χρόνια, επανήλθαν στην πατρίδα και στον τόπο καταγωγής τους και λόγω της εξαιρετικής οικονομικής τους επιφάνειας διαδραμάτισαν κεντρικό ρόλο στις οικονομικές και πολιτικές ζυμώσεις. Γενικότερα θα λέγαμε ότι την περίοδο αυτή, δηλαδή από τα τέλη του 19ου αιώνα και τις πρώτες δεκαετίες του 20ου, η πολιτική ζωή του Βόλου κυριαρχείται από τα λεγόμενα "τζάκια" που εκφράζουν τις οικογενειοκρατίες. Παρόλα αυτά, είναι ιδιαίτερα σημαντική η παρατήρηση πως το πρόσωπο που αναλάμβανε τις τύχες της πόλης προσπαθούσε να εφαρμόσει στην πράξη τις ιδέες και τις αντιλήψεις που είχε για την ανάπτυξη του τόπου, κάτι που δεν συνέβαινε επί τουρκοκρατίας ή λίγο μετά.

Οι εκλογές του 1910, που είχαν Αναθεωρητικό χαρακτήρα για την ελληνική Βουλή, έφεραν αλλαγές στο ευρύτερο πολιτικό σκηνικό καθώς ήρθαν στο φως νεότερες ιδέες οι οποίες ήταν αντίθετες με τον παλαιοκομματισμό του παρελθόντος. Ο Βενιζέλος επικρατούσε στη χώρα και οι εκπρόσωποί του είχαν και την τύχη της πόλης του Βόλου. Παράλληλα, ισχυρή παρουσία είχε και το νεοσυσταθέν Εργατικό Κέντρο Βόλου το οποίο ήταν ένα συνδικαλιστικό όργανο για την προστασία και τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των εργαζομένων. Η ανάπτυξη του συνδικαλιστικού κινήματος υπήρξε ανάλογα εντυπωσιακή της οικονομικής ανάπτυξης της πόλης κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών του 19ου αιώνα. Ο πληθυσμός της πόλης αυξάνεται, καθώς συρρέουν σε αυτήν εργάτες είτε ανειδίκευτοι είτε ειδικευόμενοι από όλα τα γύρω χωριά και από τις γειτονικές πόλεις. Οι συγκοινωνίες επιτυγχάνουν τις μετακινήσεις του ανθρώπινου δυναμικού και των προϊόντων ενώ την ίδια στιγμή τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα διευκολύνουν τις συναλλαγές. Η βιομηχανία και το

εμπόριο τρέχουν με φρενήρεις ρυθμούς με το λιμάνι της πόλης να σφύζει από εμπορική δραστηριότητα.

Χωρίς απώλεια της γενικότητας θα μπορούσαμε να πούμε πως οι πολιτικές μοχλεύσεις έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της πόλης και στην καθιέρωση της κοινωνικής της ταυτότητας. Ειδικότερα, οι περίοδοι του Πρώτου Πολέμου, της Μικρασιατικής καταστροφής και της προπολεμικής δεκαετίας διαμόρφωσαν μία σειρά γεγονότων τα οποία επηρέασαν τους κατοίκους και τη συνολική λειτουργία της πόλης. Έως και το 1917 και ο Βόλος ζούσε υπό το καθεστώς του εθνικού διχασμού το οποίο έπληττε ολόκληρη τη χώρα. Η στήριξη του γαλλικού στρατού και η επικράτηση τελικώς του φιλοβενιζελικού ρεύματος δημιούργησαν κύμα ενθουσιασμού στις τάξεις των κατοίκων.

Μέχρι και το 1930 ο Βόλος εξελίσσονταν με κύριο άξονα τη βιομηχανία του ενώ είχε μετατραπεί σε μία πόλη η οποία ανέδυε την οικονομική ευρωστία, απέπνεε αναπτυξιακή αύρα και είχε εγκαθιδρυθεί ως ένα σημαντικό ελληνικό αστικό κέντρο. Το 1930 όμως υπήρξε, όπως και στη σύγχρονη εποχή, το αντίστοιχο μελανό έτος του 2009. Ήταν η χρονιά η οποία έφερε στο προσκήνιο της πόλης τα σημάδια της μεγάλης οικονομικής κρίσης η οποία έμελλε να επηρεάσει τόσο τη βολιώτικη οικονομία όσο και την ελληνική στο σύνολό της. Οι κρίσεις είναι ούτως ή άλλως καταστάσεις προβληματικές με κύριο χαρακτηριστικό τους τη δημιουργία υφέσεων, την εκτίναξη της ανεργίας και την κοινωνική αναταραχή. Συνεπώς, οι αναπτυξιακοί τόνοι της πόλης έπεσαν αισθητά και ο ρόλος του λιμανιού της πόλης είχε γίνει φανερά πιο ολιγοβαρής, ειδικά αν συνυπολογιστεί η απότομη άνοδος του λιμανιού του Πειραιά.

Τα χαρακτηριστικά της κρίσης του 1930 για την πόλη του Βόλου συνοψίζονται στα εξής (Χαρίτος 2004) :

- ο κρατικός παρεμβατισμός είχε θεσμοθετηθεί και εμφανιζόταν τα φαινόμενα της άμεσης εξάρτησης από τα κρατικά κέντρα αποφάσεων
- η Αθήνα και ο Πειραιάς άρχισαν να διαδραματίζουν ολοένα και σημαντικότερο ρόλο στην ελληνική οικονομία κατά την περίοδο της κρίσης κάτι που σαφώς επηρέαζε αρνητικά την ελληνική περιφέρεια



- ένας μεγάλος αριθμός τοπικών επιχειρήσεων αλλά και αρκετές τράπεζες έκλεισαν ή μετέφεραν τις έδρες τους στην Αθήνα και στον Πειραιά. Αυτή η κίνηση λειτούργησε ανασταλτικά για την τοπική οικονομία της πόλης
- λίγο πριν τον πόλεμο, η οικονομία του Βόλου βυθίστηκε σε ακραία ύφεση η οποία επιδεινώθηκε κατά τη διάρκειά του και συνεχίστηκε και μετά τη λήξη του με πολλές σημαντικές επιχειρήσεις να αδυνατούν να ορθοποδήσουν
- οι πολιτισμικές προοδευτικές δυνάμεις που είχαν κάνει αισθητή την παρουσία τους τις δεκαετίες του 1910 και του 1920 δεν μπορούσαν να συνεχίσουν ακατάπαυστες το σημαντικό τους έργο. Ο πόλεμος επηρέασε κακεντρεχώς την κοινωνική ζωή της πόλης.

Μετά τη θλιβερή μαρτυρία της Μικρασιατικής Καταστροφής πάνω από 1.500.000 πρόσφυγες, επέστρεψαν στην Ελλάδα ζητώντας βοήθεια και προστασία έχοντας καταφέρει να ξεφύγουν από τις λεηλασίες των Τούρκων στα παράλια της Σμύρνης, με φόνους, καταστροφές, βιασμούς και ληστείες. Κάπως έτσι γεννήθηκε το 1923 η Νέα Ιωνία Βόλου. Πριν την έλευση των προσφύγων της Μικράς Ασίας, η περιοχή αυτή της πόλης δεν ήταν τίποτε περισσότερο από μία ακαλλιέργητη έκταση με άγρια δέντρα, θάμνους και διάφορα φυτά.

Η άφιξη των προσφύγων στην Ελλάδα από τη μία πλευρά παρουσιάστηκε ως μία πράξη πατριωτικού χαρακτήρα και ως ένδειξη συμπόνιας και αγάπης προς τους Έλληνες της διασποράς αλλά από την άλλη όμως εμφανίστηκε να είναι και ένα γεγονός που επιδείκνυε με τον πιο εκκωφαντικό τρόπο τη θεσμική αδυναμία του ελληνικού κράτους να αντιμετωπίσει άμεσα τέτοιου είδους κοινωνικά θέματα. Η χώρα είχε αγκαλιάσει τους προσφυγικούς πληθυσμούς, τους είχε προσδώσει την απαραίτητη φροντίδα, τα απαραίτητα μέσα ώστε να εξασφαλιστεί στο ελάχιστο δυνατό η επιβίωσή τους, αλλά η αλήθεια είναι ότι δεν εφήρμοσε από την αρχή ένα οργανωμένο σχέδιο αποκατάστασής τους και άμεσης αξιοποίησης κάποιων χώρων. (Χαρίτος Χ.2004).

Για αρκετά χρόνια, οι κοινωνικές ομάδες των προσφύγων στις ελληνικές πόλεις διέμεναν υπό άθλιες συνθήκες σε παλιές καπναποθήκες ή άλλα παρόμοιου τύπου

παλαιά κτίρια. Σε άλλες περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκαν σχολεία, στρατώνες και βιομηχανικές εγκαταστάσεις. Το ελληνικό κράτος παρά την αρχική καθυστέρηση φρόντισε ώστε ο προσφυγικός πληθυσμός να βρει τη δική του στέγη. Έτσι με κρατική φροντίδα μέσω της επιτροπής στεγάσεως προσφύγων αλλά και του τοπικού δημοτικού συμβουλίου αποφασίζεται η αγροτική περιοχή Ξηρόκαμπος ως το μέρος της πόλης όπου θα ανεγερθούν σπίτια για να κατοικήσουν οι πρόσφυγες. Στις 15 Αυγούστου του 1923, η περιοχή βαφτίζονταν Νέα Ιωνία Βόλου ή Νέα Ιωνία Μαγνησίας εν μέσω ξέφρενων πανηγυρισμών των κατοίκων που έβλεπαν επιτέλους τα όνειρά τους να γίνονται πραγματικότητα. Παρά τον αρχικό ενθουσιασμό, η αποπεράτωση των κατοικιών άργησε να ξεκινήσει κάτι που είχε αρχίσει να προκαλεί την ανησυχία του πληθυσμού. Η καθυστέρηση οφειλόταν σε γραφειοκρατικές διαδικασίες του ελληνικού κράτους, το οποίο αναγκάστηκε να στραφεί στην Κοινωνία των Εθνών για να ζητήσει τη σύμπραξη της στην απαίτηση για νέο δάνειο από την Τράπεζα του Λονδίνου, κάτι που επετεύχθη. Τα κρούσματα εξανθηματικού τύφου που εντοπίστηκαν στις προσωρινές εγκαταστάσεις των προσφύγων έπαιξαν ρόλο στην επιτάχυνση των διαδικασιών εκ μέρους της πολιτείας. Έτσι, από το 1925 μέχρι και το 1939 χτίζονταν συνεχώς διάφορες ομάδες κατοικιών που στέγαζαν τις ανάγκες των προσφύγων.

Η Νέα Ιωνία του Βόλου μέχρι και το 2011, θεσμικά λειτουργούσε σαν αυτόνομος δήμος ενώ στη συνέχεια συγχωνεύτηκε με το Δήμο Βόλου. Παρά ταύτα, τα σημάδια των προσφυγικών αναμνήσεων, η διαφορετική νοοτροπία των ανθρώπων, ο πακτωλός των παραδόσεων και της κουλτούρας της γειτονιάς διατηρούν ένα διαφορετικό πολιτισμικό χρώμα στην περιοχή αυτή της πόλης του Βόλου. Η Νέα Ιωνία και ο Βόλος είναι μία ενιαία πόλη η οποία έχει τη δυνατότητα να φιλοξενεί στις τάξεις της τον ηρωισμό της προσφυγικής ιστορίας, με τον ηρωισμό της αποτίναξης του τούρκικου ζυγού.

#### 4.2.2 Η επίδραση των σεισμών στη διαμόρφωση της εικόνας της πόλης

Η γενική εικόνα που επικρατούσε τη δεκαετία του 1950 στην πόλη του Βόλου αφορά την απομύζηση της υπαίθρου από το αστικό κέντρο, τη διαρκή προσπάθεια ανασύνταξης των οικονομικών και κοινωνικών δυνάμεων μετά την πολεμική περίοδο και τη αντιμετώπιση κάποιων ακραίων φυσικών φαινομένων. Σε αυτήν την τελευταία κατηγορία εντάσσονται οι σεισμοί του 1954, 1955 και του 1957 οι οποίοι ήταν καίριας σημασίας στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας της πόλης.

Οι σεισμοί του 1955 έστω και αν πρόκειται για ένα τυχαίο και απρόβλεπτο γεγονός υπεράνω των ανθρωπίνων δυνάμεων, αποτέλεσαν ένα σημαντικό κομμάτι στην ιστορική διαδρομή της πόλης του Βόλου. Με εξαίρεση 1000 περίπου οικημάτων που μόλις είχαν οικοδομηθεί από τσιμέντο, τα υπόλοιπα σπίτια και κτίρια παντός χρήσης υπέστησαν ολοκληρωτικές ζημιές σε βαθμό μάλιστα που για το 30% αυτών να θεωρείται αδύνατο για κατοίκηση. Ο πρώτος σεισμός έγινε την Τρίτη 19 Απριλίου του 1955 και είχε ολέθριες συνέπειες όχι μόνο για την κεντρική αστική περιοχή αλλά και για τα γύρω χωριά, το Πήλιο και τα νησιά των Βορείων Σποράδων. Πέραν όμως των τρομακτικών υλικών ζημιών οι σεισμοί είχαν ως τραγικό απολογισμό και απώλειες ανθρώπινων ζωών όπως και πολλούς τραυματίες.

Δύο μέρες μετά, την Πέμπτη 21 Απριλίου του 1955 ένας δεύτερος σεισμός ήρθε να καταστρέψει ότι απέμεινε από τον πρώτο. Η κατάσταση στην πόλη ήταν τραγική και δε θύμιζε σε τίποτα την όμορφη βιομηχανική και εμπορική πόλη προηγούμενων δεκαετιών ειδικά πριν τον πόλεμο του 1940. Την τραγικότητα της κατάστασης ανέλαβε να επουλώσει ο κρατικός μηχανισμός καθώς οι τοπικές αρχές και η κεντρική κυβέρνηση βρέθηκαν από την πρώτη στιγμή κοντά στους πληγέντες παρέχοντας τα απαραίτητα εφόδια για τη ζωή τους. Παράλληλα, τέθηκε άμεσα σε δράση το σχέδιο αναδόμησης της πόλης. Άξια αναφοράς εκείνη την περίοδο είναι και η συγκινητικότερη ενέργεια του εθνάρχη της Κύπρου Μακάριου, ο οποίος ως ένδειξη συμπαράστασης στον πληθυσμό του Βόλου συνέλεξε χρήματα μέσω εράνου και ανέλαβε την ανέγερση ενός σχολείου το οποίο είχε καταστραφεί. Σε ένδειξη τιμής προς τον κυπριακό λαό το σχολείο αυτό μετονομάστηκε σε "Παγκύπριο".

Η θεσμική αντιμετώπιση των καταστροφών των σεισμών έγινε με δύο δράσεις:

- τη χορήγηση δανείων στους σεισμόπληκτους και
- την ανάθεση σχεδίου ανοικοδόμησης της πόλης στο στρατό.

Τόσο η χορήγηση δανείων όσο και το σχέδιο ανοικοδόμησης υπήρξαν φλέγοντα ζητήματα αντιπαράθεσης μεταξύ του στρατού και της δημοτικής αρχής. Η διαμάχη μεταξύ του στρατού και του Δήμου ήταν ουσιώδης και έγινε αντικείμενο πολλών δημόσιων συζητήσεων και εκτενών δημοσιευμάτων. Η κύρια διαφορά υπήρξε αναφορικά με την εκμετάλλευση του αδόμητου χώρου της βορειοανατολικής περιοχής της πόλης αλλά και με ύψος των δανείων τα οποία προήλθαν από έκτακτη φορολόγηση των Ελλήνων πολιτών. Ο στρατός σχεδίαζε χαμηλότερα δάνεια και άμεση ανέγερση νέων σπιτιών στην εν λόγω περιοχή, ενώ ο Δήμος επιθυμούσε υψηλότερα δάνεια και τη δημιουργία πολυώροφων κτιρίων εντός του υπάρχοντος οικιστικού πλαισίου(Θωμάς 2004).

Τελικώς, επικράτησε το σχέδιο του στρατού, με την ανέγερση πολυκατοικιών να αναβάλλεται για τα επόμενα χρόνια. Εκτός όμως από τις συμφορές των σεισμών το μένος του περιβάλλοντος εκφράστηκε εκείνη τη χρονιά με "φονικές" πλημμύρες οι οποίες δυσχέραιναν ακόμη περισσότερο την προσπάθεια ανασυγκρότησης. Γενικότερα, τα φυσικά φαινόμενα είχαν επιπτώσεις στη βασική κοινωνική δομή της πόλης. Η ανεργία αυξήθηκε και γενικώς η οικονομική κατάσταση της περιοχής βρισκόταν σε ύφεση. Αντίθετα, πρέπει να τονισθεί πως η πνευματική και η εκπαιδευτική ζωή κυλούσε με εξαιρετικούς ρυθμούς ενώ εμφάνιζε εντονότατη δραστηριότητα, κάτι που αποτυπώνεται στην ανέγερση νέων σχολείων και γενικότερα εκπαιδευτικών ιδρυμάτων.

Οι καταστροφικοί σεισμοί του 1955 και του 1957 σε συνδυασμό με τις αναπάντεχες πλημμύρες, είχαν ολέθριες συνέπειες για την εξέλιξη της πόλης του Βόλου. Η πόλη είχε αρχίσει να χάνει την ιστορική της φυσιογνωμία γεγονός που οφείλεται και στην τακτική του στρατού κατά το σχέδιο ανοικοδόμησης. Μετά από μία σειρά έντονων αντιπαραθέσεων το 1956 εγκρίθηκε το νέο σχέδιο ανοικοδόμησης της πόλης το οποίο αποτελούσε έναν ομαλό συμψηφισμό των δύο αντιπαρατιθέμενων απόψεων, καθώς προέβλεπε στην ανοικοδόμηση πολυώροφων κτιρίων και στην επέκταση της οικιστικής δόμησης της πόλης. Πιο συγκεκριμένα, οι περιοχές των Αγίων

Αναργύρων, της Χιλιαδούς, του Καραγατς, της Νέας Δημητριάδας αλλά και της Νέας Ιωνίας περιλαμβάνονταν στα σχέδια επέκτασης.

Την εποχή αυτή, καινούρια κτίρια που στέγασαν δημόσιες υπηρεσίες αλλά και νεόδμητοι ναοί (Άγιος Βασίλειος, Άγιος Δημήτριος, Ανάληψη) κάνουν την εμφάνισή τους. Επίσης, πραγματοποιήθηκαν πολεοδομικές παρεμβάσεις στην πόλη, οι οποίες συνέβαλαν γενικότερα στην άνοδο της τουριστικής κίνησης της πόλης αλλά και της καθιέρωσής της ως τουριστικό προορισμό. Η σημαντικότερη από αυτές ήταν η παραχώρηση από το Λιμενικό Ταμείο στον ΕΟΤ το 1958 έκταση 22 στρεμμάτων στην παραλιακή περιοχή του Αναύρου. Σε αυτό το σημείο χτίστηκαν μεγάλα ξενοδοχεία και τουριστικά μαγαζιά τα οποία έδωσαν μία τουριστική χροιά στην πόλη του Βόλου, που μέχρι τότε δεν είχε επιδείξει. Σε αντίθεση με την τουριστική άνθηση, η βιομηχανική πορεία του τόπου κατά τη δεκαετία του 1960 υπήρξε στάσιμη έως και οπισθοδρομική(Θωμάς 2004).

#### 4.2.3 Η βιομηχανική πρόοδος

Οι μεγάλες βιομηχανίες οι οποίες είχαν ευνοηθεί προπολεμικά από τις συνθήκες δασμολογικής προστασίας, στηριζόμενες πλέον αποκλειστικά στην εγχώρια αγορά, παρουσίασαν σημάδια κάμψης. Παρά τον νόμο του Κράτους (4256/1962) "περί ιδρύσεως και επεκτάσεως των βιομηχανιών", ήταν πρακτικώς αδύνατο να αντιμετωπίσουν το διεθνή ανταγωνισμό καθώς ο πόλεμος είχε αφήσει αισθητά τα σημάδια του στις εργασιακές τεχνικές, οι οποίες στερούνταν εκσυγχρονισμού. Η κατάσταση για την εγχώρια βιομηχανία έγινε ακόμη αφόρητη όταν με την είσοδο της χώρας στην Κοινοτική Ευρωπαϊκή Αγορά, επετράπη η εγκατάσταση ξένων βιομηχανιών και το εμπόριο απελευθερώθηκε πλήρως. Οι ξένες βιομηχανίες είχαν σαφώς καλύτερα μέσα, πιο σύγχρονο εξοπλισμό, ικανότερο προσωπικό, μεγαλύτερη εξειδίκευση και προφανώς καλύτερες στρατηγικές για την αντιμετώπιση του ελεύθερου ανταγωνισμού.

Ως συνέπεια των παραπάνω θεσμικών διεργασιών, ήρθε το κλείσιμο μεγάλων ελληνικών υφαντουργειών και καπνοβιομηχανιών που είχαν συνδέσει το όνομά τους με την βιομηχανική άνθηση της πόλης του Βόλου στις πρώτες δεκαετίες του 20ού

αιώνα. Όμως, μία ακόμη θεσμική απόφαση υπήρξε ιστορικά κρίσιμη για το Βόλο ο οποίος επιλέχθηκε ως πόλη εγκατάστασης βιομηχανικής περιοχής τη χρονιά 1962. Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1960 είχε δημιουργηθεί η βιομηχανική περιοχή Α' και το 1972 δημιουργήθηκε και η βιομηχανική περιοχή Β' κοντά στο Βελεστίνο. Κατόπιν τούτου πολύ μεγάλα βιομηχανικά συγκροτήματα, πολλά από τα οποία διαδραματίζουν σπουδαίο ρόλο στην οικονομία της πόλης ακόμη και σήμερα, εγκαταστάθηκαν στις βιομηχανικές περιοχές του Βόλου.

Παράλληλα, με τη βιομηχανική άνοδο, ακόμη μία σημαντική πολιτική παρέμβαση επηρέασε την εξέλιξη της πόλης. Η Λιμενική Επιτροπή αναθέτει σε σημαντικούς πολεοδόμους της εποχής τη σύνταξη μελέτης για την αξιοποίηση του λιμανιού του Βόλου. Ο Βόλος λίγο πριν την πτώση της δικτατορίας και την είσοδο στη μεταπολίτευση είχε αρχίσει να ξεπερνά το οικονομικό και κοινωνικό σοκ τόσο από την πολεμική περίοδο όσο και από τις δυσβάσταχτες συνέπειες των σεισμών. Σε μία παράλληλη αναπτυξιακή ρότα τουρισμού και βιομηχανίας η πόλη έδειχνε σημάδια ανάκαμψης και έδινε σημεία ότι μπορεί πάλι να διαδραματίσει σπουδαίο οικονομικό ρόλο τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς. Η τουριστική της αξιοποίηση δεν βασίζονταν πλέον μόνο στη φυσική της ομορφιά αλλά και στις θεσμικές δικλείδες όπως και στην ανασύνταξη της βιομηχανίας η οποία είχε πραγματοποιηθεί μέσω κρατικής φροντίδας. (Χαρίτος Χ.2004)

Η περίοδος μετά τη μεταπολίτευση υπήρξε ιδιαίτερα σημαντική για την εξέλιξη της πόλης. Οι κύριοι στόχοι που τέθηκαν από τη Δημοτική Αρχή ήταν η αξιοποίηση των βιομηχανικών κτιρίων και η περαιτέρω ανάπτυξη της τουριστικής κίνησης του λιμανιού αλλά και η γενικότερη επέκταση της πόλης. Η αξιοποίηση του λιμανιού έλαβε σάρκα και οστά με την κρατική επιλογή του ως σταθμό για τη λειτουργία της πορθμειακής γραμμής Βόλου-Συρίας το 1977. Η επιλογή έγινε βάσει της θέσης του λιμανιού το οποίο είχε κεντρικότερη θέση στην Ελλάδα και μικρή απόσταση από τα λιμάνια της Μέσης Ανατολής. Το 1986 ο Βόλος επιλέχθηκε από τον ΟΗΕ ως έδρα του Διεθνούς Ερευνητικού Κέντρου Μεταφορών Ανατολικής Μεσογείου.

Παρά το γεγονός πως η πόλη δεν είχε ακόμη τις κατάλληλες υποδομές για να αντέξει το βαρύ ρόλο της ως Διεθνές Κέντρο Εμπορίου και Μεταφορών, εν τούτοις οι οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις από τη λειτουργία αυτή ήταν μεγάλες. Η

κυριότερη ήταν η προβολή της πόλης και η εισροή μεγάλου αριθμού ξένων ανθρώπων οι οποίοι επισκέπτονταν το Βόλο για εργασία ή για τουρισμό. Εν τω μεταξύ η πολεοδομική εικόνα της πόλης είχε υποστεί σημαντική αλλαγή καθώς το κράτος με το σύστημα των αντιπαροχών είχε καταφέρει να αντικαταστήσει τα ιστορικά κτίρια με πολυώροφες πολυκατοικίες.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 και στις αρχές του 1990 οι εκάστοτε δήμαρχοι έθεσαν ως ένα από τους υψηλότερους στόχους τους τη διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς της πόλης και την ιστορικότητα που αναδύονταν από τα παλαιογραφικά κτίρια. Ως αποτέλεσμα της πολιτικής αυτής πολλά κτήρια της πόλης κρίθηκαν διατηρητέα ενώ άλλα ανακαινίστηκαν ή και χρησιμοποιήθηκαν για τη στέγαση και την εγκατάσταση διαφόρων δημόσιων υπηρεσιών. Επίσης, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως γενικότερα τη δεκαετία του 1980 υπήρξαν σημαντικές θεσμικές παρεμβάσεις οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα την αλλαγή της εικόνας της πόλης του Βόλου. Πρώτον, η παραθαλάσσια περιοχή του Αναύρου επανασχεδιάστηκε και έγινε προσπάθεια να αξιοποιηθεί τουριστικά μέσω της διαμόρφωσης μίας νέας αισθητικής. Δεύτερον, η περιοχή του Πεδίου του Άρεως αποφασίστηκε να ταυτιστεί με μία εικόνα πάρκου αναψυχής με ιδιαίτερη φροντίδα στο πράσινο και τη δημιουργία αθλητικών και πολιτιστικών εγκαταστάσεων. Την περίοδο αυτή, εντείνονται οι προσπάθειες να δοθεί έμφαση στην εκμετάλλευση της παραλίας του Βόλου ώστε να γίνει πόλος έλξης για τουρίστες του εσωτερικού και του εξωτερικού.

Παρόλα αυτά η δεκαετία όμως του 1980 υπήρξε κομβική για την πορεία και τη μελλοντική διαδρομή του Βόλου καθώς μία επιθυμία πολλών ετών γίνεται πραγματικότητα. Μία εξαιρετική παράμετρος στην αναπτυξιακή τροχιά της πόλης υπήρξε η απόφαση της εγκαθίδρυσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας στον Βόλο. Αυτή η απόφαση αποτέλεσε τη δικαίωση των θεσμικών παραγόντων της πόλης οι οποίοι αγωνίζονταν από προηγούμενες δεκαετίες για αυτόν τον σκοπό. Το πανεπιστήμιο το οποίο στεγάστηκε στο κτήριο της παλιάς καπναποθήκης του "Παπαστράτου" και στην άλλη άκρη της πόλης στα κτήρια της παλιάς βιομηχανίας "Παπαρήγα", έμελλε να δώσει ένα νέο αναγεννητικό τόνο στην πόλη του Βόλου. Με μία ποικιλία σχολών και ειδικοτήτων έγινε πόλος έλξης για πολλούς φοιτητές που έρρεαν από όλα τα μέρη της Ελλάδας. Τόσο η οικονομική όσο και η κοινωνική και

πολιτιστική κατάσταση στις πόλεις επηρεάστηκε άμεσα από την ίδρυση του Πανεπιστημίου. Στην πορεία των ετών μέχρι και σήμερα, το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας χρησιμοποίησε διάφορα άλλα κτήρια εντός της πόλης προκειμένου να ικανοποιήσει τις συνεχώς αυξανόμενες ανάγκες του (Τριάντου 1994).

Μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1980, ο Βόλος είχε βιώσει μία σημαντική άνοδο τόσο σε επίπεδα πληθυσμού όσο και σε επίπεδα βιομηχανικής άνθησης. Η ίδρυση δύο βιομηχανικών περιοχών είχε αποδώσει καρπούς. Ο μεγάλος ανταγωνισμός όμως από το εξωτερικό, από τους παραγωγούς της Δυτικής Ευρώπης και των χωρών χαμηλού εργατικού κόστους σε συνδυασμό με την αδυναμία των εγχώριων βιομηχανιών να ανταπεξέλθουν, οδήγησε σε μία οικονομική φάση κάμψης. Άμεσες συνέπειες αυτής της κάμψης υπήρξαν η συρρίκνωση της αγοράς, η επιβράδυνση σημαντικών δραστηριοτήτων που είχαν στηρίξει την ελληνική οικονομία, η αύξηση της ανεργίας και το κλείσιμο πολλών εργοστασίων. Την περίοδο 1981-1994 περίπου 4.000 άνεργοι προστέθηκαν στην κοινωνία του Βόλου προερχόμενοι από το βιομηχανικό κλάδο.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, η ανεργία και η βιομηχανική οπισθοχώρηση επηρέασαν τη ζωή της πόλης και επιπροσθέτως η τουριστική κίνηση είχε να αντιμετωπίσει και το επιπλέον εμπόδιο του κλεισίματος του οδικού άξονα της Γιουγκοσλαβίας λόγω των πολιτικών καταστάσεων της περιοχής εκείνης. Το κράτος προσπαθούσε να ισορροπήσει την άνοδο της ανεργίας με δημιουργία νέων θέσεων στο δημόσιο τομέα παρά ρίχνοντας βάρος στην άνοδο της επιχειρηματικότητας. Τα αποτελέσματα αυτής της επιλογής έχουν άμεση σχέση με τις συνθήκες της οικονομικής κρίσης που μαστίζει την Ελλάδα τη δεύτερη δεκαετία του 21ου αιώνα. Παρά τις όποιες δυσκολίες ανέκυπταν, ο Βόλος στηριζόμενος στην τουριστική του ικανότητα αλλά και στη γειτνίασή του με τις Βόρειες Σποράδες και το Πήλιο συνέχισε στην τελευταία δεκαετία του 1990 να αναπτύσσεται. (Τριάντου 1994).

Τα τέλη της δεκαετίας του 1990 βρήκαν την πόλη του Βόλου σε μία διαδικασία ανασυγκρότησης τόσο των χωροταξικών της δομών όσο και της γενικότερης αισθητικής της (Χαρίτος 2004). Η καταχώρησή της ως μία από τις επαρχιακές πόλεις που θα φιλοξενούσαν τους Ολυμπιακούς Αγώνες το 2004 καθώς και η πρόσφορη



χρηματοδότηση από το Β΄ Κοινοτικό Πλαίσιο στήριξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνέβαλαν κατά κόρον προς την κατεύθυνση αυτή. Σπουδαία έργα πολεοδομικής, κοινωνικής, τουριστικής και οικονομικής σημασίας περατώθηκαν την περίοδο αυτή μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται:

- η νέα επέκταση του λιμανιού
- η κατασκευή της περιφερειακής οδού
- η ανασύσταση της λίμνης Κάρλας
- η κατασκευή του Πανθεσσαλικού Σταδίου
- η ανακαίνιση του νοσοκομείου με τη δημιουργία νέας ανανεωμένης πτέρυγας και
- το αεροδρόμιο της Νέας Αγχιάλου

είναι μόνο μερικά από τα σπουδαία έργα υποδομής που έγιναν με σκοπό να αλλάξουν την εικόνα της πόλης προς το καλύτερο. Δυστυχώς, όπως έγινε ακριβώς και με τις υπόλοιπες ελληνικές πόλεις οι προθέσεις και οι δραστηριότητες δεν έφεραν και τα ανάλογα αποτελέσματα, τουλάχιστον όχι μακροχρόνια. (Τριάντου 1994).

Η οικονομική κρίση του 2009, έπαιξε σαφώς επιβραδυντικό ρόλο στην αναπτυξιακή πορεία της πόλης αλλά δεν πρέπει να μείνει η ιστορική καταγραφή απλά στον εύκολο δικαιολογητικό της μανδύα. Η ουσία είναι πως και τα έτη πριν ξεσπάσει η πρωτοφανής οικονομική κρίση, ο Βόλος δεν εκμεταλλεύτηκε καθόλου ή εκμεταλλεύτηκε ελάχιστα την αυτονόητη προβολή που εξέλαβε από τη συμμετοχή του στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004. Η αξιοποίηση των έργων υπήρξε άκρως βραχυχρόνια με πολύ κοντόφθαλμο προγραμματισμό ενώ κατά τη δεύτερη δεκαετία του 21ου αιώνα ο Βόλος βιώνει τις οδυνηρές συνέπειες της κρίσης με εκτεταμένα ποσοστά ανεργίας, κλείσιμο πολλών επιχειρήσεων, κάμψη στη βιομηχανική δραστηριότητα, φανερή πτώση στον τουρισμό του, αρνητική ψυχολογία εκ μέρους των πολιτών. Μία αίσθηση αβεβαιότητας, ανασφάλειας και ανησυχίας βρίσκονταν γύρω από το μανδύα που πλαισίωνε την ανάπτυξη της πόλης του Βόλου (Χαρίτος 2004).

### 4.3 Τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού

Ο μόνιμος πληθυσμός του Καλλικρατικού Δήμου του Βόλου αυξήθηκε κατά 1% το 2011 σε σχέση με το 2001. Η μεταβολή είναι 2,3% πάνω από την αντίστοιχη εθνική μεταβολή (-1,3%). Η αντίστοιχη αύξηση μεταξύ 1991 και 2001 ήταν πολύ μεγαλύτερη σε απόλυτη τιμή (7,5%) αλλά μόνο 0,5% πάνω από τον εθνικό μέσο όρο (7%). Ο μόνιμος πληθυσμός του Δήμου του Βόλου για το 2011 υπολογίστηκε σύμφωνα με την απογραφή σε 144.420 ενώ το 2001 έφτανε τις 142.923. Το 1991 ο πληθυσμός της πόλης άγγιζε τις 132.917.

Με τον Ν.3852/2010 ο Καλλικρατικός Δήμος του Βόλου αποτελείται από τους καταργούμενους Καποδιστριακούς Δήμους της Αγριάς, της Αισωνίας, του Βόλου, της Ιωλκού, της Νέας Αγχιάλου, της Νέας Ιωνίας, της Πορταριάς, της Αρτέμιδας και την κοινότητα της Μακρινίτσας. Παρατηρούμε ότι κατά την τελευταία εικοσαετία, ο πληθυσμός της πόλης αυξήθηκε κατά 11.503 κατοίκους ένα μέγεθος το οποίο αντιστοιχεί σε ποσοστό αύξησης περίπου στο 8,6%. Στο σύνολο της χώρας απεγράφησαν 10.787.690 μόνιμοι κάτοικοι εκ των οποίων 5.303.690 άρρενες (49,2%) και 5.484.000 γυναίκες (50,8%). Στον παρακάτω πίνακα μπορούμε να δούμε την κατανομή του πληθυσμού του Δήμου του Βόλου όπως εμφανίζεται σύμφωνα με την τελευταία απογραφή. Ιδιαίτερα αξιοσημείωτο εμφανίζεται το γεγονός της υψηλής πυκνότητας που εμφανίζει το πολεοδομικό συγκρότημα του Βόλου.

**Πίνακας 4.3:** Απογραφή 2011

<b>Απογραφή 2011</b>	<b>ΣΥΝΟΛΟ</b>	<b>ΑΝΤΡΕΣ</b>	<b>ΓΥΝΑΙΚΕΣ</b>	<b>ΠΥΚΝΟΤΗΤΑ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ανά τ.χλμ.</b>
ΜΑΓΝΗΣΙΑ	189.800	93.290	96.510	80,41
Δ.ΒΟΛΟΥ	144.420	70.420	74.000	374,52
Δ.ΑΛΜΥΡΟΥ	18.260	9.070	9.190	20,17
Δ.ΖΑΓΟΡΑΣ- ΜΟΥΡΕΣΙΟΥ	5.830	2.980	2.850	38,79
Δ.ΝΟΤΙΟΥ ΠΗΛΙΟΥ	10.320	5.180	5.140	28,00
Δ.ΡΗΓΑ ΦΕΡΡΑΙΟΥ	10.970	5.640	5.330	19,92

(Πηγή: Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία)

Ενώ η Μαγνησία στην απογραφή του 2001 συγκέντρωνε πληθυσμό ίσο με 207.000 περίπου, τώρα με τις δύο Περιφερειακές Ενότητες της Μαγνησίας και των Βόρειων Σποράδων συγκεντρώνει περίπου 204.000 κατοίκους. Η απογραφή όμως έριξε κατά μία θέση την κατάταξη τον Δήμο Βόλου. Ενώ το 2001 συγκέντρωνε πληθυσμό της τάξης των 141.676 κατοίκων και κατείχε την έκτη θέση στη γενική κατάταξη των Δήμων της χώρας, τώρα σημειώνεται μία ισχνή μόνο αύξηση του πληθυσμού ο οποίος ανέρχεται στις 144.420 κατοίκους. Η έβδομη θέση ανήκει πλέον στο Δήμο Βόλου, καθώς ο Δήμος Λαρισαίων κατάφερε να αυξήσει τον πληθυσμό του ο οποίος μετρήθηκε στις 163.380 κάτοικοι υποσκέλισε κατά μία θέση το Δήμο Βόλου.

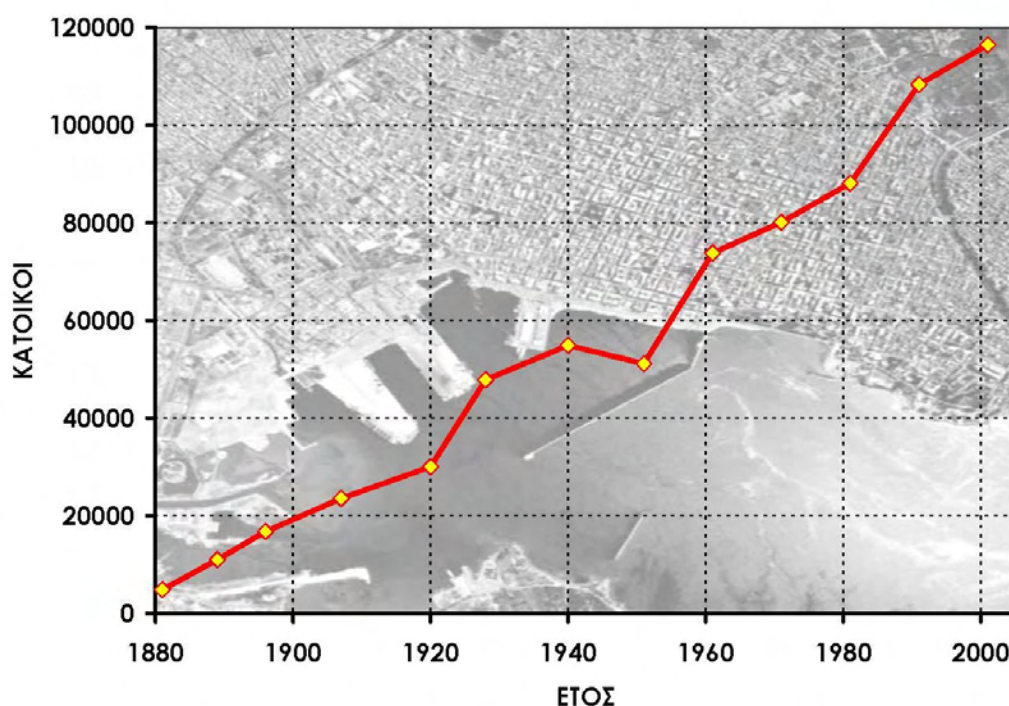
Η αυξητική τάση του πληθυσμού της πόλης οφείλεται σε μία σειρά παραγόντων οι οποίοι διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στη γενικότερη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξή της. Οι παράγοντες αυτοί χωρίς να είναι οι μοναδικοί θα μπορούσαν να συνοψιστούν στους εξής:

- το γεγονός της παραχώρησης των περιουσιακών δικαιωμάτων εκ μέρους του Κάστρου που έδωσε τη δυνατότητα εμπορικής ανάπτυξης στην ανατολική πλευρά του λιμανιού
- η εγκατάσταση στους κόλπους της πόλης μίας μεγάλης μερίδας των προσφύγων από τη Μικρασιατική καταστροφή του 1922
- οι σεισμοί και οι ανοικοδόμηση της πόλης
- η εγκατάσταση στην πόλη του Βόλου δύο μεγάλων βιομηχανικών ζωνών που είχαν ως αποτέλεσμα την ίδρυση πολλών εργοστασίων και βιομηχανιών στην περιοχή. Μία διαδικασία που σαφώς και έφερε στην πόλη πολλούς κατοίκους τόσο γειτονικών πόλεων όσο και από την υπόλοιπη Ελλάδα
- η ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας το 1984 και η εξέλιξή του τα επόμενα χρόνια. Η επιλογή της έδρας του Πανεπιστημίου στο Βόλο είχε ως αποτέλεσμα να συρρέουν σε αυτόν πολλοί νέοι άνθρωποι να σπουδάσουν, πολλοί επιστήμονες να εργαστούν αλλά και γενικότερα πολλοί επισκέπτες οι οποίοι με αφορμή κάποιο ακαδημαϊκό γεγονός είχαν την ευκαιρία να δουν και να γνωρίσουν την πόλη
- ο εμφύλιος του 1945-1946 οπότε αρκετοί χωρικοί κατέβηκαν στις πόλεις για να προφυλαχθούν από τους κινδύνους του εμφυλίου.
- το κύμα αστυφιλίας αμέσως μετά την Κατοχή
- η μετατροπή της πόλης σε Δήμο και οι αναπτυξιακές προοπτικές που δημιουργήθηκαν
- η φθινή γη για κατοικία που τόσο στην περίπτωση των προσφύγων όσο και στην περίπτωση των μετασεισμικών αντιπαροχών ήταν εμφανής και αποτέλεσε πόλο έλξης για πολλούς κατοίκους.

Ο πληθυσμός της πόλης του Βόλου αντικατοπτρίζει κατά τον πληρέστερο τρόπο τα γοργά αναπτυξιακά βήματα που εμφανίζει η πόλη από την ουσιαστική γέννησή της πριν 130 περίπου χρόνια. Με εξαίρεση την περίοδο της κατοχής όπου όπως είναι λογικό ο πληθυσμός παρουσίασε στασιμότητα και μειωτικές τάσεις, όλη την υπόλοιπη ιστορική περίοδο εμφανίζει άνοδο και αυξητικές τάσεις. Αυτό μπορούμε να

το παρατηρήσουμε καλύτερα από το παρακάτω διάγραμμα(5.1) το οποίο δείχνει διαγραμματικά την απεικόνιση της εξέλιξης του πληθυσμού της πόλης.

**Διάγραμμα 4.1: Δείκτης εξέλιξης του πληθυσμού της πόλης του Βόλου (ανά 20ετία)**



(Πηγή: ΕΣΥΕ)

Η ίδια η γεωγραφική θέση της πόλης έδωσε τη δυνατότητα στις τοπικές αρχές να προσπαθήσουν να δημιουργήσουν μία ναυτική πόλη από τις πρώτες μέρες της ανεξαρτησίας της. Αυτό αποτέλεσε μία ακόμη αιτία για την εκτενή δημογραφική αύξηση μέσα στην ιστορική διαδρομή.

**Πίνακας 4.4:** Συγκριτικά στοιχεία των μεγάλων Δήμων της Θεσσαλίας

<b>2011</b>	<b>ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ</b>	<b>ΔΙΑΦΟΡΑ</b>	<b>%ΕΠΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ</b>	<b>ΤΗΣ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ</b>
Δ.ΒΟΛΟΥ	<b>144.420</b>		<b>19,7%</b>	<b>1,33%</b>
Δ.ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ	163.380	-18.960	22,35%	1,51%
Δ.ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ	56.460	+87.960	7,72%	0,52%
Δ.ΤΡΙΚΚΑΙΩΝ	80.900	+63.520	11,07%	0,74%
Δ.ΑΘΗΝΑΙΩΝ	655.780	-511.360		6,07%
Δ.ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ	322.240	-177.820		2,98%
ΠΕΡ.ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	730.730			6,77%
ΣΥΝΟΛΟ ΕΛΛΑΔΑΣ	10.787.690			

(Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ)

Αυτό που χαρακτηρίζει το Δήμο Βόλου, όπως και κάθε άλλη πόλη, είναι η «πολλαπλή ταυτότητα». Ο Βόλος είναι ταυτόχρονα ένας τουριστικός δήμος, ένας βιομηχανικός δήμος και ένας “πράσινος” δήμος. Ταυτόχρονα αποτελεί ένα δήμο μεγάλων γεγονότων, ένα δήμο πολιτισμού, μυθολογίας, αθλητισμού, καινοτομίας και νέων τεχνολογιών και ένα δήμο αγροτικών προϊόντων. Αυτή ακριβώς η ύπαρξη της "πολλαπλής ταυτότητας" έχει δημιουργήσει και τις κατάλληλες συνθήκες ώστε ολόκληρη η κοινωνική δομή της πόλης να διακατέχεται από μία πολυπλοκότητα έκφρασης στο χώρο.

Η επιλογή της ταυτότητας της πόλης είναι στρατηγικής σημασίας και αποτελεί αντικείμενο ερευνών πεδίου και διαβούλευσης των φορέων της περιοχής, σύμφωνα με τα λεγόμενα των ίδιων των υπευθύνων. Πέραν όμως της κοινωνικής ποικιλομορφίας που οφείλεται κατά κύριο λόγο στις διαφορές των παραδοσιακών προτύπων των πρώιμων κάτοικων του Βόλου και των προσφυγικών αποικιστών, στην πόλη ζουν και αναπτύσσονται και κάποιες κοινωνικές ομάδες όπως είναι οι Ρομά. Μάλιστα λόγω του συγκεκριμένου τρόπου ζωής και της συγκεκριμένης παράδοσης

που κατέχουν οι Ρομά του Βόλου ζουν σε συγκεκριμένες περιοχές, μακριά από τους υπόλοιπους κατοίκους της πόλης. Στο Βόλο οι περιοχές αυτές είναι κυρίως η περιοχή Εηρόκαμπος και Αλιβέρι, στην άκρη της Νέας Ιωνίας προς τα Μελισσιάτικα όπως και η γέφυρα του Διμηνίου στην περιοχή της Νεάπολης. Σε αυτούς τους δύο καταυλισμούς γίνεται αισθητή η καθημερινότητα και η ιστορική παράδοση της συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας.

Το τελικό συμπέρασμα πάντως είναι πως οι Ρομά αποτελούν μία ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα στην πόλη του Βόλου έχοντας εγκατασταθεί σε συγκεκριμένες περιοχές. Δε συμβιώνουν στις γειτονιές με τους υπόλοιπους πολίτες της πόλης, έχουν αναπτύξει τη δική τους φιλοσοφία, το δικό τους τρόπο διαβίωσης και έχουν τις δικές τους συνήθειες και τις δικές τους παραδόσεις. Θέλοντας και μη λόγω της στάσης αυτής, στις περιοχές που ζουν οι Ρομά έχει παγιωθεί μία ιδέα γκετοποίησης. Η τοπική πολιτεία και ιδίως το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας έχουν πραγματοποιήσει πολλές προσπάθειες ώστε να εκλείψει η καχυποψία και οι Ρομά να ενταχθούν ομαλά στο γενικότερο τρόπο ζωής της πόλης. Η ύπαρξη αυτής της κοινωνικής ομάδας είναι δεδομένη και αποτελεί σίγουρα ένα βασικό στοιχείο των αναλύσεων των κοινωνικών χαρακτηριστικών του πληθυσμού της πόλης.

Επίσης, μία εξαιρετικής σημασίας πληθυσμιακή ομάδα η οποία έχει συνδράμει ώστε η πόλη του Βόλου τις δύο τελευταίες δεκαετίες να αλλάξει εικόνα είναι η κοινωνική ομάδα των φοιτητών. Παρά το γεγονός ότι δεν πρόκειται για ντόπιους κατοίκους, ο μεγάλος τους αριθμός αλλά κυρίως η κοινή στάση ζωής και συμπεριφοράς επιδρούν στην καθημερινότητα της πόλης, την επηρεάζουν και με το πέρασμα των ετών συμβάλουν στην κοινωνική αλλαγή. Το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας ιδρύθηκε το 1984, και έπειτα άρχισε συνεχώς να αναπτύσσεται, να φιλοξενεί στις τάξεις του καινούριες σχολές, να δημιουργεί εργαστήρια, να προσελκύει φοιτητές διαφόρων κλάδων και διαφόρων ενδιαφερόντων.

Η άφιξη στην πόλη του Βόλου ολοένα και περισσότερων φοιτητών άρχισε να γίνεται αισθητή από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και κορυφώθηκε στις αρχές του 2000, με την ίδρυση των δύο τελευταίων σχολών του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών και Τμήματος Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Δικτύων. Συνολικά, το Πανεπιστήμιο

Θεσσαλίας μαζί με τους μεταπτυχιακούς και διδακτορικούς φοιτητές απαρτίζεται από περισσότερους από 5000 φοιτητές. Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό μία μικρή, πληθυσμιακή κοινωνική ομάδα έχει γεννηθεί τα τελευταία χρόνια μέσα στην πόλη του Βόλου. Η ομάδα αυτή γεννήθηκε, ομογενοποιήθηκε και δυνάμωσε μέσα από το πρίσμα των ειδικών συνθηκών του βίου της, μέσα από τις κοινές ενασχολήσεις, μέσα από τους όμοιους ρυθμούς ζωής, μέσα από το συνεχώς αναπτυσσόμενο αίσθημα της παρέας, της ομοψυχίας, της φιλίας. Οι φοιτητές της πόλης, κινούνται περίπου στους ίδιους χώρους, στα ίδια ωράρια, στα ίδια στέκια.

Η ύπαρξη του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και οι κοινωνικές συνέπειες που αυτή επιφέρει, αποτελεί διαχρονικά για την πόλη του Βόλου ένα υγιές σύμπτωμα εφαρμογής των άτυπων θεσμών στην κοινωνική ζωή μίας πόλης. Είναι εν δυνάμει και απόδειξη του κατά πόσο δύναμη των άτυπων θεσμών όπως αυτοί εκφράζονται μέσα από την έννοια της φοιτητικής συμβίωσης, μπορεί να αποτελέσει και αιτία μεταβολής του οργανωτικού σχεδιασμού της κοινωνικής και οικονομικής εικόνας μίας πόλης. Το γεγονός της ύπαρξης εντός των της πόλης μίας μεγάλης κοινωνικής ομάδας που κινείται στους ίδιους ρυθμούς καθημερινότητας, δημιουργεί από τους υπόλοιπους φορείς της πόλης τις προσδοκίες ώστε η συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα να μπορεί να ικανοποιήσει τις ανάγκες της. Σαν αποτέλεσμα, πολλά μέλη της οικονομικής ζωής του τόπου, όπως οι έμποροι έχουν στραφεί προς τους φοιτητές δημιουργώντας συνθήκες ώστε να τους προσελκύσουν κατά αποκλειστικότητα. Η φοιτητική κοινότητα μαζί με την καθημερινότητά της, αποτελεί ίσως το καλύτερο παράδειγμα της επιρροής που ασκεί ένας άτυπος θεσμός, όπως τον περιέγραψε ο North, στην διαμόρφωση της αστικής εικόνας μίας πόλης. Τόσο η οικονομία μίας πόλης όσο και η πολιτισμική της εικόνα, αλλάζει από τη στιγμή που φιλοξενεί εντός των συνόρων της μεγάλη μάζα φοιτητικού πληθυσμού. Είναι ακριβώς αυτή η φοιτητική ζωή η οποία άλλαξε την εικόνα της πόλης ενώ ταυτόχρονα έφερε σε επαφή το Βόλο με άλλες νοοτροπίες, κουλτούρες και ήθη. Μάλιστα, είναι πολλές εκείνες οι περιπτώσεις των φοιτητών οι οποίοι γοητευμένοι από την αίσθηση της παρέας, της φιλίας και της φοιτητικής ζωής, συνεχίζουν να επιθυμούν να παραμείνουν ως μόνιμοι κάτοικοι στην πόλη αναζητώντας στο Βόλο την εργασία τους.



Η ίδρυση του Πανεπιστημίου, αποτελεί μία θεσμική απόφαση ικανή να διαμορφώσει το κατάλληλο πνεύμα μεταβολής της εικόνας της πόλης του Βόλου τόσο μέσα από την επιστημονική έρευνα όσο κυρίως μέσα από την καθημερινή και κοινωνική δύναμη που απορρέει από τη φοιτητική ζωή, τη φιλία και την αίσθηση της παρέας. Ένας άτυπος θεσμός έχει κάνει την εμφάνισή του και είναι η αύρα του που γέννησε την αναζήτηση του κέρδους από το επιχειρηματικό δαιμόνιο.

Έχοντας πλέον κατά νου, τόσο τα κύρια χαρακτηριστικά της έννοιας των θεσμών, όσο και τα κύρια χαρακτηριστικά που επιδρούν και επηρεάζουν την αστική ζωή, μπορούμε να προχωρήσουμε στο βήμα παρακάτω και αν εντοπίσουμε τα γεγονότα-κλειδιά για την πορεία της πόλης του Βόλου μέσα στην ιστορική διαδικασία. Η ίδρυση της πόλης και τα σημαντικότερα γεγονότα που διαδραμάτισαν κάποιο ρόλο στην διαμόρφωση του συγκεκριμένου αστικού συγκροτήματος μελετήθηκαν και καταγράφηκαν στην προηγούμενη ενότητα με σκοπό να έχουμε την δυνατότητα να εστιάσουμε σε αυτά που έπαιξαν κομβικό ρόλο και συνετέλεσαν στην προώθηση της διαδικασίας που αποτυπώνεται με την ετυμολογία της λέξης , εξέλιξη. Ας δούμε λοιπόν αναλυτικά τους παράγοντες που έπαιξαν τον ιστορικό ρόλο του φορέα της μεταβολής και ας προσπαθήσουμε να τους αναγάγουμε στους όρους της οικονομικής θεωρίας.

- Όπως είδαμε η περιοχή της Μαγνησίας, πριν καν ιδρυθεί η πόλη του Βόλου, ήταν μία περιοχή που χαρακτηριζόταν κυρίως από μικρή άσκηση της οικοτεχνίας στα χωριά του Πηλίου, μα πάνω από όλα αυτό που επικρατούσε ως φαινόμενο ήταν φυσικά η υποδούλωση στον Τουρκικό ζυγό. Το πρώτο λοιπόν ζήτημα που είχε να λύσει ο υπόδουλος πληθυσμός της περιοχής ήταν η αποκατάσταση της ελευθερίας του και αυτό είναι ένα ζήτημα το οποίο από την αρχαιότητα κιόλας ξεπερνούσε εν πολλοίς τα στενά όρια στρατηγικών ή πολιτικών ή συμφωνιών. Πρώτα και πάνω από όλα, ήταν ζήτημα θέλησης, επιμονής, πίστης, σύμπνοιας, ελπίδας, αφοσίωσης, αγάπης, οράματος. Συναισθήματα δηλαδή ικανά να ενώσουν τον πονεμένο πληθυσμό, και να οριοθετήσουν μία κοινή γραμμή πλευσης ενάντια στον κατακτητή, ακόμα και αν οι συνθήκες φάνταζαν δυσοίωνες. Πριν λοιπόν, ασχοληθούμε με τις όποιες πολιτικές ή οικονομικές αποφάσεις που ήταν ιστορικά σημαντικές για την εξέλιξη της πόλης, το πρώτο αξιωματικόν στοιχείο αναφοράς και κρισιμότερο όλων για την

διαμόρφωση του Βόλου ήταν η πίστη των κατοίκων της περιοχής για αποτίναξη από τον τουρκικό ζυγό.

- Μία άκρως σημαντική πλευρά των εμπνευστών της θεσμικής θεωρίας είναι η πλευρά η οποία αναφέρεται στην ζωτική σημασία των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων στα πλαίσια της κοινωνικής εξέλιξης και στον τρόπο με το οποίο η αναδίπλωσή τους στον κοινωνικό χώρο επηρεάζει την ιστορική μεταβολή. Ο χειρισμός των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων με τα αντίστοιχα κόστη συναλλαγής που προκύπτουν μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών είναι μία από τις πιο βασικές επιταγές της νεοθεσμικής θεωρίας. Οι North, Williamson και Coase έχουν εξηγήσει πως πραγματοποιείται στην πράξη η συνεισφορά των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων και του κόστους συναλλαγής στην κοινωνική μεταβολή. Μελετώντας λοιπόν την ιστορική διαδρομή της πόλης του Βόλου από το 1815 έως και σήμερα, διαπιστώνουμε ότι η συνεισφορά αυτή είναι υπάρχουσα και σημαντική, σε βαθμό που σαφώς έχει οριοθετήσει την εξελικτική τροχιά της πόλης τους δύο τελευταίους αιώνες. Ας εξηγήσουμε όμως πιο διεξοδικά αυτήν την ερμηνεία. Ο Βόλος όπως είδαμε από την ιστορική περιγραφή, μέχρι και τα μέσα του 1850 περίπου ήταν μία περιοχή η οποία κυρίως λειτουργούσε ως τουρκικό οχυρό, με την παρουσία του τούρκικου κάστρου να επισκιάζει κάθε σκέψη για κάποια άλλη δραστηριότητα. Λίγο μετά την ελληνική επανάσταση, οι τούρκοι αποφάσισαν να δημιουργήσουν κάποιου είδους εμπορική δραστηριότητα και έδωσαν το δικαίωμα σε μικρο-εμπόρους να δημιουργήσουν μικρά μαγαζάκια, ψαράδικα και μικρά καφενεία, στην περιοχή που εκτείνονταν μπροστά από το κάστρο. Αποτέλεσμα ήταν κάποιοι που είχαν εμπορικό δαιμόνιο και επιχειρηματική λογική να εκμεταλλευτούν αυτό το δικαίωμα και να δημιουργήσουν μία μικρή υποτυπώδη έστω εμπορική δραστηριότητα. Άμεση συνεπαγωγή ήταν σιγά σιγά η δημιουργία των Παλαιών Μαγαζείων, που σαν μορφή και σαν λειτουργία είχε τα χαρακτηριστικά της μικρής πόλης. Οι μικρές αυτές επιχειρήσεις άρχισαν να φέρνουν και τις κατοικίες των εμπόρων πιο κοντά σε αυτές, συνεπώς είχαν μπει οι βάσεις για το χτίσιμο της πόλης. Στη συνέχεια οι Τούρκοι επιθυμώντας να εκμεταλλευτούν ακόμη περισσότερο τη θάλασσα, άρχισαν την παροχή προνομίων και δικαιωμάτων και για την υπόλοιπη παραλία, ανατολικά του Κάστρου. Οι κάτοικοι του Πηλίου, εκμεταλλεζόμενοι τις παροχές των δικαιωμάτων ξεκίνησαν να

συρρέουν προς την περιοχή αυτή και να δημιουργούν τις δικές τους επιχειρήσεις, οι οποίες αποτέλεσαν ένα οικονομικό περιβάλλον πολύ πιο ευοίωνο από το περιβάλλον των Παλαιών. Τα Νέα Μαγαζεία ήταν πιο ελκυστική σαν περιοχή από τα Παλαιά. Μάλιστα, αξίζει να θυμηθούμε πως οι τούρκοι έμποροι αντιλαμβανόμενοι την τάση αυτή, είχαν ζητήσει από τον σουλτάνο να σταματήσει την παροχή των αδειών στους έλληνες, καθώς ανησυχούσαν για την επέκταση των Νέων Μαγαζείων. Ο Σουλτάνος το έκανε για δύο χρόνια αλλά μετά, προφανώς γιατί ήθελε να λαμβάνει τις εισφορές αναίρεσε την παύση χορήγησης αδειών. Η οικονομική ανάπτυξη που γνώρισε η νεοσύστατη πόλη του Βόλου, οφείλεται στις δεξιότητες των κατοίκων στον εμπορικό τομέα αρχικά και εν συνεχεία στην τουρισμό ο οποίος προέκυψε τόσο ως αυτόματη διαδικασία από την αναγκαστική προσέλευση συνεχώς πληθυσμού από διάφορα μέρη του κόσμου για επαγγελματικούς λόγους αλλά και ως μία εθελούσια στρατηγική κίνηση των θεσμικών αρχόντων της πόλης οι οποίοι με συγκεκριμένες αποφάσεις φρόντιζαν να αξιοποιήσουν την δυναμική της παραθαλάσσιας θέσης της. Η πρόθεσή τους αυτή έγινε εμφανής με τις αποφάσεις τόσο για επέκταση της οικιστικής δομής της παραλίας όσο και με τις παραχωρήσεις αδειών σε ιδιώτες -επιχειρηματίες που σαν απώτερο σκοπό είχαν την ευρύτερη καθιέρωση της τουριστικής εικόνας της πόλης του Βόλου. Η αναπτυξιακή ώθηση των Νέων Μαγαζείων, η απελευθέρωση από τους Τούρκους, οι θεσμικές αποφάσεις των τοπικών αρχόντων, αλλά και ο τυχαίος παράγοντας που πάντα παίζει το δικό του ρόλο στην ιστορία, διαμόρφωσαν την εικόνα της πόλης όπως την βλέπουμε σήμερα. Το επιχειρηματικό δαιμόνιο των κατοίκων, η αναζήτηση των ευκαιριών σε κάθε θεσμική απόφαση από πλευράς των κατοίκων, το συνεχές κυνηγητό του κέρδους και η διαδικασία αύξησης του ατομικού πλούτου έπαιξαν και αυτά με τη σειρά τους το δικό τους ρόλο. Το θέμα και το κρίσιμο ερώτημα είναι ποιος από τους δύο μηχανισμούς προηγείται του άλλου; Επίσης ένα άλλο ερώτημα που θα πρέπει να απαντηθεί είναι ποιος από τους δύο συνδράμει στην μεταβολή και ποιος στην ευημερία, που θα πρέπει να έχουμε στο μυαλό μας ότι είναι δύο διαφορετικά πράγματα. Για να απαντήσουμε στα ερωτήματα αυτά ας σκεφτούμε τι θα είχε συμβεί αν κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας οπότε και η περιοχή είχε τη μορφή ενός οχυρού, οι τούρκοι αρνούσαν να παραχωρήσουν το δικαίωμα στους έλληνες κάτοικους να αναπτυχθούν εμπορικά στην έκταση της

παραλίας, ή ας σκεφτούμε αν αντί για την παραλία παραχωρούσαν περιουσιακά δικαιώματα σε άλλες περιοχές της πόλης και όχι στην παραλία. Προφανώς η εμπορική ανάπτυξη του λιμανιού κατά τις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα θα καθυστερούσε ή και μπορεί να μην έρχονταν ποτέ. Μία θεσμική απόφαση φαίνεται να προηγείται ιστορικά του επιχειρηματικού δαιμονίου των ελλήνων εμπόρων. Ακόμη και μετά την απελευθέρωση από τους Τούρκους, η εικόνα της πόλης έπαιρνε την μορφή που προδιέθετε μία απόφαση των θεσμών, συνήθως των τοπικών αρχών. Οι ικανότητες των εμπόρων να μην είναι έμφυτες, όμως προτού η αναζήτηση του κέρδους προσδώσει αναπτυξιακό ρυθμό στην πόλη, θα έπρεπε οι ικανότητες αυτές να περιτυλίγονται από ένα αντίστοιχο θεσμικό πλαίσιο. Αν οι τούρκοι δεν παραχωρούσαν τα δικαιώματα, ουδέποτε θα μπορούσαν οι πηλιορείτες να αναπτυχθούν στα παράλια της πόλης. Οι μεγάλες αποφάσεις που οδήγησαν την πόλη ιστορικά να εκλάβει τη μορφή που εξέλαβε ήταν αποφάσεις θεσμικές. Η εγκαθίδρυση της βιομηχανικής περιοχής, η ίδρυση του πανεπιστημίου Θεσσαλίας, η αποκατάσταση των ζημιών του σεισμού του 1955, η ανάπτυξη του λιμανιού και η επέκταση του οικιστικού χώρου, η εγκατάσταση των προσφύγων της μικρασιατικής καταστροφής σε συγκεκριμένες περιοχές της πόλης, η τουριστική αξιοποίηση της παραλίας. Αποφάσεις στα πλαίσια της τοπικής πολιτικής, στα πλαίσια της κεντρικής στρατηγικής για τις ελληνικές πόλεις. Η πόλη του Βόλου, είναι μία πόλη που προήλθε από την αύξηση του πληθυσμού ενός τουρκικού κάστρου, το οποίο μετατράπηκε σε σύγχρονη και μεγάλη πόλη, μέσα από τον αγώνα του υπόδουλου πληθυσμού αρχικά και τις αποφάσεις των θεσμών εν συνεχεία. Το εμπόριο, η βιομηχανική άνθηση, η αναπτυγμένη τουριστική κίνηση, όλα είναι απόρροια μίας ομάδας ανθρώπων που γνωρίζουν την επιχειρηματικότητα και ξέρουν που θα εντοπίσουν το κέρδος. Όμως, για να βρει έδαφος το επιχειρηματικό δαιμόνιο, θα πρέπει αυτό το έδαφος να παραχωρηθεί με τη μορφή των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων και με το αντίστοιχο κόστος συναλλαγής. Κανείς κάτοικος δε θα μπορούσε να αναπτύξει το εμπορικό του κατάστημα, αν δεν δικαιούνταν να το κάνει νόμιμα. Η δραστηριότητα των θεσμών, προηγείται της δραστηριότητας των κυνηγών του κέρδους. Οι δεύτεροι κινούνται πάντοτε στα νόμιμα και στρατηγικά πλαίσια που ορίζουν οι πρώτοι. Και οι δύο παράγοντες συνδράμουν με τον τρόπο τους στην μεταβολή της κοινωνίας και κατ

επέκταση και των πόλεων. Δεν μπορεί να αμφισβητηθεί η συμβολή τους. Όμως η μεταβολή που προκύπτει από την ενέργεια των θεσμών, προϋδεάζει σαφώς και τις μεταβολές των ορθολογικά σκεπτόμενων ανθρώπων. Η θεσμική μεταβολή είναι αυτή που κάνει τις πόλεις να ξεχωρίζουν και τις αποδίδει τα διαφορετικά χαρακτηριστικά που τις καθιστούν ιδιαίτερες.

- Στη θεωρία του North, ύψιστη σημασία και καίριο επεξηγηματικό ρόλο παίζει η λειτουργικότητα που εμφανίζουν στην κοινωνική ζωή των ατόμων οι βαπτιζόμενοι από τον ίδιο, "άτυποι θεσμοί". Το εύρος των άτυπων θεσμών, όπως είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο είναι ιδιαίτερα μεγάλο, και κυρίως βασίζεται και αποτυπώνεται σε έννοιες που άπτονται της νοητικής, συναισθηματικής και πνευματικής κατάστασης των ανθρώπων. Η ύλη σε αυτούς έχει σαφώς δευτερεύοντα ρόλο. Οι παραδόσεις, τα ήθη, τα έθιμα, η κουλτούρα, η ιστορία, η γειτονιά, η νοοτροπία, οι σχέσεις, οι φιλίες, είναι λίγοι μόνο από τη σωρεία των άτυπων θεσμών που επιδρούν στην καθημερινότητα των ανθρώπων και δημιουργούν τις κατάλληλες συνθήκες ώστε να σχηματιστεί μία ξεχωριστή κοινωνική ταυτότητα για διαφορετικές περιοχές. Οι πόλεις είναι φορείς αυτής της διαφορετικότητας που ξεπροβάλλει μέσα από την πηγαία έκφραση των άτυπων θεσμών στη συμπεριφορά των ανθρώπων. Η επιρροή της ιστορικής παράδοσης που έχει την ιδιότητα να γεννά μία νοοτροπία που περνά από γενιά σε γενιά και χτίζει μία συγκεκριμένη κοινωνική διανόηση, γίνεται φανερό στην πόλη του Βόλου. Στην ουσία, η συγκεκριμένη πόλη είναι η ενωμένη έκφραση δύο διαφορετικών κοινωνικών σχηματισμών, που διαμένουν εντός της ίδιας αστικής περίφραξης. Πρόκειται για δύο διαφορετικούς κοινωνικούς πόλους που συμπλέουν και διαχέονται στον ίδιο τελικώς κοινωνικό σωλήνα. Ακόμη όμως και έτσι, η διαφορετικότητα αυτή αποτυπώθηκε μέσα στην ιστορία, επηρέασε τους πολίτες και έδωσε στον Βόλο αυτή την διπλή ταυτότητα. Η μία πλευρά του νομίσματος είναι η προσφυγική μετανάστευση του 1922 και η άλλη πλευρά είναι κάτοικοι των γύρω χωριών, των χωριών του Πηλίου, οι οποίοι με το εμπορικό τους δαιμόνιο είχαν χτίσει την περιοχή των Νέων Μαγαζείων τον, πρόγονο της πόλης του Βόλου. Οι πρόσφυγες, περιγράψαμε παραπάνω τις δυσκολίες τις οποίες αντιμετώπισαν, από την πρώτη στιγμή της έλευσής τους στην πόλη του Βόλου, ήταν φανερό ότι κουβαλούσαν τα ενδογενή παραδοσιακά χαρακτηριστικά του ανατολικού

τρόπου ζωής, που θα έπρεπε τώρα, σε άλλη περιοχή να τα αναπροσαρμόσουν. Η διαδικασία αυτή, συν το γεγονός των κοινών αναμνήσεων και των κοινών δυσκολιών, δημιούργησε μία κοινωνική ομάδα συμπαγής, ενωμένη, ομοιογενής, με κοινά χαρακτηριστικά, κοινή σκέψη, κοινό παρελθόν, κοινές πεποιθήσεις. Η απόφαση των αρχών του ελληνικού κράτους να δημιουργήσει προσφυγικούς συνοικισμούς στην σημερινή Νέα Ιωνία, αυτομάτως ενίσχυσε την διαδικασία δημιουργίας κοινωνικής συσπείρωσης των ανθρώπων που είχαν προέλθει από τις μαύρες μέρες της μικρασιατικής καταστροφής. Όχι τυχαία, η Νέα Ιωνία, ενώ διοικητικά δεν αναγνωρίζονταν ως ξεχωριστή πόλη για το ελληνικό κράτος, επί της ουσίας ήταν πάντοτε μία μικρή ξεχωριστή πόλη, μέσα στο αστικό συγκρότημα του Βόλου. Η προσφυγική ιστορία με την αντίστοιχη παράδοση ήταν η κύρια αιτία αυτής της διαφοροποίησης η οποία όπως ήταν περνούσε από γενιά σε γενιά και έκανε την πλευρά αυτής της πόλης μία ξεχωριστή πολιτισμική νότα μέσα στα όρια της αστικής ύπαρξης του Βόλου. όπως όμως προβλέπει, το μοντέλο North, η ιστορία έχει αποδείξει ότι η κοινωνική μεταβολή είναι αποτέλεσμα θεσμικής μεταβολής, η οποία όμως ειδικά στην περίπτωση των άτυπων θεσμών, απαιτεί αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα. Με το πέρασμα των ετών, το παραδοσιακό διαφορετικό στοιχείο που έκανε τις προσφυγικές συνοικίες να διαφαίνονται ως ξεχωριστοί κοινωνικοί πόλοι, αλλοιώνεται, μειώνεται σε ισχύ και εν τέλει έχει αφομοιωθεί σχεδόν πλήρως από την συνολική κοινωνική ομπρέλα της ιδιαίτερης αστικής ταυτότητας της πόλης του Βόλου. Η Νέα Ιωνία έπαψε πλέον να εκλέγει ξεχωριστή δημοτική αρχή και ενσωματώθηκε πλήρως στον δήμο Βόλου. Οι πολίτες της Νέας Ιωνίας, όσο κι αν ακόμα ενώνονται από τις διηγήσεις των προγόνων τους για τις ιστορικές μαρτυρίες της προσφυγικής εποχής, είναι λογικό με το πέρασμα των ετών να ρέπουν προς μία ταύτιση με την συνολικά διαμορφωμένη κοινωνική εικόνα που έχουν χτίσει από κοινού με τους υπόλοιπους κάτοικους του Βόλου. Το στοιχείο της προσφυγικής παράδοσης θεωρείται την σημερινή εποχή εσωτερικό στοιχείο στην συνολική βολιώτικη παράδοση, είναι κομμάτι της βολιώτικης ιστορίας, της βολιώτικης νοοτροπίας. Πολλοί κάτοικοι της Νέας Ιωνίας δουλεύουν στον Βόλο, πολλοί ακολουθούν την αντίθετη διαδρομή, Βόλος και Νέα Ιωνία θεωρούνται ενιαίο αστικό συγκρότημα. Η ενιαία μορφή τους, καλλιεργήθηκε κυρίως θεσμικά, μέσα από την

ενοποίηση των άτυπων θεσμών, της συνένωσης των δύο διαφορετικών αρχικά παραδοσιακών κατευθύνσεων. Όμως, ακόμη και σήμερα, παρά το πέρασμα των ετών, μία επίσκεψη στην Νέα Ιωνία, δίνει την εντύπωση πως η πλευρά αυτή της πόλης του Βόλου, διατηρεί έστω πλέον και σε μικρότερο βαθμό, κάποια από τα παλαιά στοιχεία των προσφυγικών συνοικισμών, με κυριότερο εκ των οποίων να είναι σίγουρα το αίσθημα της "γειτονιάς". Η προσφυγική προέλευση του πληθυσμού της Νέας Ιωνίας έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτισμικής φυσιογνωμίας της περιοχής. Έχει διατηρηθεί η μικρή κλίμακα, και η γειτονιά εξακολουθεί να παίζει σημαντικό ρόλο στην καθημερινή ζωή των δημοτών.

Σπουδαίο ρόλο έπαιξαν σε αυτό και οι πολιτιστικοί σύλλογοι που ιδρύθηκαν στην περιοχή, συσπειρώνοντας γύρω τους πολλές χιλιάδες μέλη με κοινή προέλευση και κύριο μέλημά τους τη διαφύλαξη της πολιτιστικής τους κληρονομιάς και της ταυτότητάς τους, τη συνέχεια της παράδοσης και την κοινωνική τους συνοχή. Και σε αυτήν την περίπτωση οι θεσμοί, άλλαξαν την εικόνα της πόλης, διαμορφώνοντας ένα καινούριο πλαίσιο κοινωνικής κατανομής, που προηγείται σαφώς των αναζητήσεων εμπορικής εκμετάλλευσης και αναζήτησης των κερδοφόρων ευκαιριών. Όχι τυχαία, η έρευνά μας έδειξε πως ένα ποσοστό του πληθυσμού(περίπου το 26%) θεωρεί πως Νέα Ιωνία και Βόλος πρέπει να λογίζονται ως ξεχωριστές πόλεις, ή μένει αδιάφορο με την ένωσή τους ή όχι.

- Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί πως υπάρχει και ένας παράγοντας που παίζει σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη μίας πόλης και δεν θα πρέπει να υποτιμάται, επειδή ενδεχομένως δεν μπορεί να ερμηνευθεί η παρουσία του επιστημονικά. Πρόκειται για τον παράγοντα, που κατά τα κοινώς λεγόμενα ονομάζουμε τύχη. Οι πιθανότητες δηλαδή να συμβαίνει κάτι ή να συμβεί σε σχέση με τις πιθανότητες να μη συμβεί ή να συμβεί κάτι διαφορετικό. Η πόλη του Βόλου για να εκλάβει την σημερινή της μορφή, διαπέρασε μία σειρά θεσμικών, κοινωνικών και οικονομικών διαδικασιών που σε συνδυασμό με τις διάφορες επιδράσεις από το εξωτερικό περιβάλλον, συνετέλεσαν στην τελική έκβαση της μορφής της πόλης στη σημερινή εποχή. Υπάρχουν όμως και γεγονότα που κανείς δε θα μπορούσε να προβλέψει, κανείς δεν μπορεί τελικά να αντιμετωπίσει. Οι καταστροφικοί σεισμοί του 1955 συνακόλουθοι μαζί με τις φονικές πλημμύρες, είδαμε ότι υπήρξαν η αιτία η πόλη να αλλάξει εντελώς μορφή, να χάσει

μεγάλο μέρος της αναπτυξιακής της δυναμικής πάνω στην περίοδο που είχε αρχίσει να αναθαρρεί μετά την κατοχή, και είδαμε επίσης ότι η αποκατάσταση των ζημιών αποτέλεσε αντικείμενο διαμάχης μεταξύ του στρατού και της δημοτικής αρχής, όσο αναφορά τον τρόπο ανοικοδόμησης της περιοχής. Οι σεισμοί, όσο κι αν το πέρασμα του χρόνου τους έχει διαγράψει από τη μνήμη, έπαιξαν ρόλο στην αλλαγή της κοινωνικής δομής της πόλης. Πολλά κλασικά κτίρια, πολλά κτίρια που συντηρούσαν την πλούσια πολιτιστική κληρονομιά της πόλης, που κουβαλούσε από τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα, έγιναν ερείπια, διαλύθηκαν. Στη θέση τους, με το σύστημα των αντιπαροχών, δημιουργήθηκαν νέα κτήρια, η πόλη επεκτάθηκε για να ικανοποιήσει τις πολεοδομικές ανάγκες εικόνα της άλλαξε ριζικά. Η ιδιότητα της περιοχής αυτής να είναι σεισμογενής είναι μία ιδιότητα έμφυτη, δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί με κανέναν θεσμικό μηχανισμό. Εκεί που επεμβαίνουν οι άνθρωποι είναι μόνο στη διαδικασία πρόληψης των καταστροφών και στη διαδικασία αποκατάστασης. Το γεγονός όμως από μόνο του έχει ρόλο στην ιστορία και τον ανέδειξε αυτό το ρόλο στην διαμόρφωση της ιστορικής ταυτότητας της πόλης. Επίσης, η γεωγραφική θέση της πόλης έπαιξε σπουδαιότατο ρόλο, και φυσικά παίζει ακόμη και λογικά θα παίζει και για τα επόμενα χρόνια, στην οικονομική και κοινωνική εξέλιξη της πόλης. Η ιδιότητά της να είναι παραθαλάσσια συνετέλεσε στα μέγιστα ώστε να δοθεί το έναυσμα για ενασχόληση με το ναυτικό εμπόριο και την ανάπτυξη τουριστικώς της περιοχής που άπτεται του μυχού του Παγασητικού κόλπου. Οι τοπικοί άρχοντες αναγνωρίζοντας το μεγάλο πλεονέκτημα της πόλης, πραγματοποίησαν πολλές προσπάθειες ώστε να καταφέρουν να δώσουν ώθηση στην εμπορική κίνηση στο λιμάνι. όπως είδαμε από την ιστορική καταγραφή, κάποια εποχή είχε φτάσει να θεωρείται ένα πολύ σημαντικό διεθνές διαμετακομιστικό κέντρο εμπορίου, ανταγωνιζόμενο επάξια το λιμάνι του Πειραιά. Θεσμικές αποφάσεις της κεντρικής κυβέρνησης υποβάθμισαν το ρόλο του στη συνέχεια, αλλά η ύπαρξη του λιμανιού και η παραθαλάσσια ιδιότητα είναι στοιχεία που υπάρχουν φυσικά, κανείς δεν έκανε κάτι να τα αποκτήσει, είναι θα λέγαμε περιβαλλοντικό δώρο στην περιοχή. Δεν πρέπει να υποτιμούμε τον ρόλο της τύχης, ενός παράγοντα που υπάρχει και απαιτεί την δική του θέση στην εξέλιξη της ανθρωπότητας. Από τη δεκαετία του 1960 και έπειτα, ο Βόλος προσπάθησε να μετατραπεί σε μια ισχυρή βιομηχανική πόλη. Η



εγκατάσταση δύο βιομηχανικών περιοχών στην είσοδο της πόλης δείχνει ακριβώς την κατεύθυνση αυτή. Βέβαια, όπως αποδείχθηκε στην πράξη η βιομηχανία γενικότερα δεν μπόρεσε να παρουσιάσει μία σταθερή πορεία στην περιοχή, και το συμπέρασμα που διατείνεται είναι πως το σύμπλεγμα μεταξύ τουρισμού και βιομηχανίας, περισσότερο δημιουργούσε αμηχανία στους διοικούντες παρά τους βοηθούσε. Το δίλλημα της τουριστικής ή βιομηχανικής ανάπτυξης τρεμοέπαιζε διαρκώς μέσα στην ιστορία της πόλης.

Σε κάθε περίπτωση και στην περίπτωση του Βόλου φαίνεται να ισχύει ένα πολύ βασικό συμπέρασμα: Οι πολεοδομικές μελέτες, οι παρεμβάσεις και τα ρυθμιστικά σχέδια πολλές φορές παρακάμπτονται ακανόνιστα και η ανάπτυξη και η επέκταση ακολουθεί τη δική της πορεία (Γοσποδίνη 1999). Έτσι, η πορεία μία πόλης, η πορεία του κέντρου της πόλης, η πορεία των προαστίων περιοχών επηρεασμένα σαφώς από την δυναμική των άτυπων θεσμών που εκφράζεται από μία εσωτερική καταβολή στην συμπεριφορά των ανθρώπων, λαμβάνουν τις δικές τους κοινωνικές κατευθύνσεις που ακόμα κι αν δεν χαλιναγωγούνται, σίγουρα επιδρούν στο κοινωνικό χώρο και επηρεάζουν την μεταβολή. Αυτή η θεσμική απήχηση στις συμπεριφορές των πολιτών υπάρχει στην εικόνα της πόλης του Βόλου, όπου στα διάφορα τμήματά της συναντά κανείς τις ετερόκλητες κοινωνικές αποχρώσεις.

Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε μέσω ερωτηματολογίων, παρά το μικρό δείγμα της, έδειξε μία σημαντική πτυχή της σκέψης των κατοίκων του Βόλου: Θεωρούν πως οι θεσμικοί μηχανισμοί μέσω των επίσημων φορέων, οφείλουν να διασφαλίζουν την ορθή τήρηση των κανονισμών επιβάλλοντας αυστηρότερες ποινές, αλλά και οι ίδιοι οι πολίτες οφείλουν να δημιουργήσουν ένα αστικό περιβάλλον, υγιές, φιλόξενο και εύρωστο κοινωνικά και οικονομικά, μέσω της αλλαγής της νοοτροπίας τους. Οι ίδιοι οι κάτοικοι της πόλης γνωρίζουν και αποδέχονται ότι σε πολλούς καιρίους τομείς πρέπει καταρχάς να αλλάξουν τον ίδιο τους τον εαυτό. Και η επίτευξη της μεταβολής μπορεί να γίνει με την ορθή εκμετάλλευση των εργαλείων που προσφέρουν στις κοινωνίες οι λεγόμενοι άτυποι θεσμοί.

---

**ΤΕΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ**

---

Όπως, ειπώθηκε από τις πρώτες ενότητες της διατριβής αυτής, έγινε μία προσπάθεια ώστε να γίνει εφικτή η ένταξη της νεο-θεσμικής θεωρίας, στα πλαίσια μελέτης της ανθρώπινης κοινωνίας και της λειτουργίας των πόλεων. Η θεσμική θεωρία διοχετεύει τις διδαχές της στον κοινωνικό δρόμο των πόλεων, ενός κοινωνικού φαινομένου βαθιά ριζωμένου στην ανθρώπινη ύπαρξη, μίας κοινωνικής δομής άκρως σημαντικού χαρακτήρα για την πορεία της ανθρωπότητας αλλά κυρίως για την πρόβλεψη του μέλλοντός της. Η συνεισφορά της νεο-θεσμικής θεωρίας, με το πέρασμα των ετών αποκτά ολοένα και μεγαλύτερη βαρύτητα στην επεξήγηση των κοινωνικών διεργασιών που σχετίζονται με τους θεσμούς και τους ανθρώπους. Η ανάλυσή της όμως, δείχνει τα τελευταία χρόνια να μην εμμένει στα στενά όρια της κοινωνικής επιστήμης αλλά να βρίσκει πρόσφορο έδαφος και σε άλλες επιστήμες οι οποίες είτε την αποδέχονται εξολοκλήρου είτε δανείζονται σημαντικά κομμάτια της για να τα χρησιμοποιήσουν στο δικό τους επιστημονικό χώρο:

*"...Η επέκταση της θεσμικής ανάλυσης πέραν των κοινωνικών επιστημών, έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση σε κάποιες περιπτώσεις μπερδεμένων και αντιτιθέμενων θεωριών. Εν τούτοις, έχουν προκύψει ήδη και πολύ δυνατές συμμαχίες, για παράδειγμα, στην πολιτική οικονομία ή στα οικονομικά της νομικής. Ένα από τα μεγάλα πλεονεκτήματα της νεο-θεσμικής θεωρίας είναι το γεγονός πως δεν βρήκε καταφύγιο στην αλαζονεία κάποιας Σχολής των Οικονομικών, και δεν απομονώθηκε από τις υπόλοιπες κοινωνικές και φυσικές επιστήμες. Οι τρεις βασικοί εμπνευστές της έχουν δείξει το δρόμο. Και οι τρεις έχουν υιοθετηθεί εύκολα από άλλα επιστημονικά πεδία: πιο ιδιαίτερα, ο Coase από τη Νομική, ο Williamson από την επιστήμη της διοίκησης (managerial science) και την θεωρία των οργανισμών, και ο North από την Πολιτική Επιστήμη, τη Γνωστική Επιστήμη και την Ιστορία..." (Menard and Shirley 2011, σελ. 25-26).*

Η θεσμική θεωρία, συνδέεται συνεχώς με άλλα επιστημονικά πεδία, που βρίσκουν σε αυτήν κάποιες πιθανές απαντήσεις σε ερωτήματα που μέχρι πρότινος έδειχναν βασανιστικά αναπάντητα. Η αστική θεωρία, η κοινωνιολογία των πόλεων, η αστική

γεωγραφία, είναι επιστήμες οι οποίες κατά την άποψή μας έχουν τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν πολλά από τα βασικά πλεονεκτήματα της θεσμικής θεωρίας, είναι επιστήμες οι οποίες σε πολλά σημεία έχουν κοινές συνισταμένες με τη θεσμική θεωρία, είναι επιστήμες οι οποίες αφορούν την ζωή και την καθημερινότητα ενός μεγάλου τμήματος του πληθυσμού της γης, και ως εκ τούτου η θεσμική θεωρία φαίνεται να τους αφορά άμεσα. Η πόλη σύμφωνα με τον βασικό της ορισμό αποτελεί ένα σύμπλεγμα παραγωγικών και κοινωνικών σχέσεων οι οποίες αλληλεπιδρούν σε έναν ενιαίο χώρο, προκαλώντας συχνότατα αντικρουόμενα συμφέροντα, διαμάχες, αντιπαραθέσεις μεταξύ πολιτών, αλλά και την αναγκαία δημιουργία ομάδων, την γέννηση κοινών στοιχείων στις γειτονίες, αναδύονται στις τάξεις της έννοιες όπως η κοινωνικοποίηση, η φιλία, η αστική συμπεριφορά, η τοπική ταυτότητα, η αγάπη για την πόλη, η ανάγκη να εκλεχτεί ένας ικανός δήμαρχος. Η ζωή στην πόλη δεν περιορίζεται μόνο σε έναν σωστό χωροταξικό προγραμματισμό, δεν καθορίζεται από την εξεύρεση των ευκαιριών και του κέρδους, δεν υπακούει τυφλά στους νόμους της αγοράς. Η ζωή στην πόλη, περιέχει και τα στοιχεία της διατήρησης των παραδοσιακών στοιχείων της μέσα στο πέρασμα των ετών, ταυτολογείται από την καθιερωμένη κουλτούρα, χαρακτηρίζεται από μία ιδιαίτερη νοοτροπία, επηρεάζεται από παράγοντες συναισθηματικής υφής και ιστορικού χαρακτήρα. Η ζωή στην πόλη επίσης, μπορεί να αλλάξει προς το καλύτερο ή προς το χειρότερο ανάλογα με τις ικανότητες των τοπικών αρχόντων, μπορεί να αλλάξει εντελώς από μία λαθεμένη θεσμική απόφαση, μία πόλη μπορεί να γεννηθεί από τις στάχτες της μόνο και μόνο από την ηρωική αδιαλλαξία που θα εμφανίσουν ορισμένοι από τους πολίτες της. Εκεί ακριβώς είναι που αστική θεωρία, συνδέεται με την θεσμική και δημιουργούνται οι προϋποθέσεις αλλά κυρίως οι αιτίες για μία σημαντική, παραγωγική και εποικοδομητική επιστημονική "συμμαχία".

Η προσπάθεια δημιουργίας ενός σύγχρονου ερμηνευτικού εργαλείου της ιστορικής μεταβολής και της εξέλιξης των κοινωνιών, αποτυπώθηκε από τον North κυρίως στο έργο του "Δομή και Μεταβολές στην Οικονομική Ιστορία", μέσα στο οποίο πέραν των άλλων επεξηγήσεων, καταθέτει την σπουδαία θεώρηση πως η πολυσυζητημένη μεταβολή δεν είναι της αρμοδιότητας της νεοκλασικής σκέψης. Δηλαδή, οι άνθρωποι δεν εφαρμόζουν την κατά Παρέτο άριστη συμπεριφορά, δεν άγονται και φέρονται

πάντοτε βάσει των συμφεροντολογικών τους κινήτρων, δεν αναζητούν συνεχώς τις ευκαιρίες που τους παρουσιάζονται, δεν σκέφτονται σαν οικονομικά όντα. Το κρίσιμο ζήτημα και οι έντονες ενστάσεις τις οποίες θα μπορούσε να αναγείρει κάποιος, έγκεινται στο γεγονός της δυνατότητας της χρήσης του ερμηνευτικού εργαλείου του North στο αστικό περιβάλλον, στην αστική κοινωνία, στην διαφώτιση της εξέλιξης μίας πόλης. Η θεωρία του North αναφέρεται κυρίως στο γενικό κοινωνικό περιβάλλον, κυρίως δε σε εθνικό επίπεδο. Οι όποιες αμφιβολίες που γεννιούνται για την ερμηνευτική δυναμική της νεο-θεσμικής προσέγγισης του North, μπορεί να αποκρουστούν.

1) Χρησιμοποιώντας την θεωρία του North, ως εργαλείο επεξήγησης της εξέλιξης μίας πόλης, και δη στο παράδειγμά μας της πόλης του Βόλου, δεν σημαίνει απαραίτητως πως η συγκεκριμένη μεθοδολογική οδός θέτει απαγορευτικό ερμηνευτικό διάζωμα σε οποιαδήποτε άλλη θεωρητική προσέγγιση. Στις οικονομικές θεωρίες άλλωστε, που προσπαθούν να συνεπλακούν με την επιστήμη της κοινωνιολογίας, είναι αρκετά δύσκολο να συναντήσει κανείς θέσφατα δόγματα ή αδιαμφισβήτητα θεωρήματα. Το πιθανότερο είναι να συναντά συνεχώς νέα μοτίβα πρόσχαρα προς μία νέα αναζήτηση και ο συνεχής δρόμος προς τις νέες αναζητήσεις να φέρνει στην επιφάνεια διαρκώς ένα ολοκαίνουριο στοιχείο που θα βοηθά την επιστημονική εξήγηση. Βασισμένοι πάντοτε σε αυτή τη λογική, έχει ιδιαίτερα δημιουργικό νόημα η χρήση του μοντέλου North για την επεξήγηση της ιστορίας της πόλης το Βόλου. Χωρίς να αποκλείεται η ενδεχόμενη αδυναμία της, ή πολύ δε περισσότερο χωρίς να ισχυριζόμαστε ότι καμία άλλη θεωρία δεν θα μπορούσε να ερμηνεύσει την εξέλιξη. Το αδογμάτιστο της επιλογής, νομιμοποιεί ηθικά και επιστημονικά και την τελικής χρήσης της.

2) Οι Lambooy και Moulaert(1996), παρουσίασαν με πολύ αναλυτικό τρόπο τις επιστημονικές δυνατότητες που έχει η θεσμική θεωρία ως εργαλείο ερμηνευτικής λειτουργίας της δομής και της εξέλιξης των πόλεων. Κάνουν λόγο μάλιστα, για τη λεγόμενη νεο-θεσμική πόλη. Στα πλαίσια της προσπάθειάς τους να αναδείξουν τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα μίας τέτοιας προοπτικής αναφέρουν πως τόσο ο Coase όσο και ο Williamson, με τις θεωρητικές τους ερμηνείες περί του ρόλου των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων, του κόστους συναλλαγής και την εμπλοκή τους με τις

αγορές, συνέβαλαν ώστε να μπορούμε να έχουμε τη δυνατότητα να συνδυάσουμε τη σύγχρονη νεο-θεσμική θεωρία με τα αστικά πρότυπα. Όμως τονίζουν, πως ο North πλησιάζει περισσότερο ως ερμηνευτική καταλληλότητα στην προσπάθεια αυτή, και αυτό συμβαίνει γιατί ο North αναπτύσσοντας μία ολοκληρωμένη θεωρία περί θεσμικής μεταβολής καταφέρνει να εξηγεί καλύτερα πολλά από τα φαινόμενα που συμβαίνουν μέσα στον αστικό ιστό, από τον Williamson, ο οποίος κυρίως διαβλέπει στους θεσμούς έναν τρόπο να μειώνονται τα κόστη συναλλαγής. Η βασική άποψη του North πως οι θεσμοί δημιουργούνται και λειτουργούν για να μειώνουν την αβεβαιότητα στις επιλογές των ανθρώπων, καθώς επίσης και η εξάρτηση της θεσμικής μεταβολής από την ιστορία, είναι δύο κρίσιμα στοιχεία που καθιστούν την δική του προσέγγιση λίγο περισσότερο φιλική προς την ερμηνεία της αστικής αλλαγής. Οι Lambooy και Moulaert(1996), ισχυρίζονται επίσης πως ο North τονίζει την επικράτηση των πολιτικών κανονισμών απέναντι στους οικονομικούς και αναλύοντας μία μηχανιστική άποψη της θεσμικής αλλαγής απλοποιεί τις περίπλοκες σχέσεις μεταξύ δομών, θεσμών και ανθρώπινου παράγοντα. Σχέσεις που στις σύγχρονες πόλεις παίζουν εξέχοντα ρόλο στην διαμόρφωση της κοινωνικής πολιτικής και της αστικής κουλτούρας. Παρά το γεγονός πως η θεωρία του North δεν καταλήγει συνεχώς στην εύρεση νέων αποτελεσματικότητων εντός των πόλεων, όπως θα παρέθετε η νεοκλασική άποψη εν τούτοις, μπορεί κάλλιστα να χρησιμοποιηθεί ως ένα μεθοδολογικά παραγωγικό εργαλείο εστίασης στις αιτίες και τις αφορμές που ωθούν μία πόλη να εξελίσσεται , θετικά ή αρνητικά.

3) Οι σύγχρονες ανθρώπινες κοινωνίες , αλλά κατά έναν ανάλογο τρόπο και οι παλιότερες, στήριζαν ένα σπουδαίο κομμάτι της συνοχής τους και της διατήρησης της ομοιογένειάς τους, στα λεγόμενα κοινωνικά συμβόλαια. Ολόκληρη η ζωή των ανθρώπων είναι συνυφασμένη με την έννοια των συμβολαίων. Ο άνθρωπος ως κοινωνικό ον, που ζει και περιφέρεται σε ένα κοινωνικό περιβάλλον, χρειάζεται τα συμβόλαια, ακολουθεί τα συμβόλαια, εμπνέεται από την ύπαρξή τους. Η γνώση της ύπαρξης ενός συμβολαίου, δημιουργεί αίσθημα ευθύνης στο άτομο, του δείχνει τον δρόμο της ορθής συμπεριφοράς, χτίζει τις προϋποθέσεις ώστε να επιτευχθεί υψηλό επίπεδο συνεννόησης και συνεργασίας με τους υπόλοιπους ανθρώπους. Εκ φύσεως, τα συμβόλαια, δηλαδή, οι όροι και οι κανονισμοί των διαμορφωμένων κοινωνικών

πλεγμάτων μαζί με τις απαιτήσεις και τις προσδοκίες μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών, είναι οι βάσεις δημιουργίας μίας ελεύθερης και δημοκρατικής κοινωνίας, η απαρχή της απόδρασης από τους νόμους της ζούγκλας. Καμία λογική συνέχεια δεν θα υπήρχε, σε καμία κοινωνία, καμία χρονική περίοδο, αν η ανθρώπινη επικοινωνία δεν θωρακίζονταν με την πυγμή των συμβολαίων. Πρέπει να διευκρινίσουμε ότι με τον όρο συμβόλαιο, δεν νοείται μόνο το νομικό έγγραφο που έρχεται κατευθείαν στο ανθρώπινο μυαλό. Όπως και με την περίπτωση των θεσμών, συμβόλαια υπάρχουν και με την άυλη μορφή τους, εκπεμπόμενα από την συνειδησιακή ανάγκη των ανθρώπων να καλύπτονται ψυχολογικά από παγιωμένες και προβλέψιμες συμπεριφορές. Η ύψιστη αυτή ανάγκη του ενός ατόμου, έχει γίνει κοινωνικό στήριγμα, έρεισμα για κάθε ευνομούμενη κοινωνία να επιβάλει την ελευθερία, την ειρήνη, την δημοκρατία. Τίποτα από όλα αυτά δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί εν απουσία συμβολαίων, και τα συμβόλαια νομιμοποιούνται τόσο τυπικά όσο και κυρίως ηθικά, από την συνύπαρξή τους και την αλληλοκάλυψή τους με τους θεσμούς. Οι θεσμοί και τα κοινωνικά συμβόλαια είναι έννοιες αλληλοσυμπληρούμενες και σε κάθε περίπτωση εντελώς αλληλένδετες. Στην ουσία η ύπαρξη των συμβολαίων συνοψίζεται σε μορφή συμφωνίας: το άτομο σέβεται τη ζωή του άλλο με την προϋπόθεση ότι και ο άλλος θα σεβαστεί τη δική του. Σέβομαι την ελευθερία σου, αρκεί να σεβαστείς τη δική μου, σέβομαι την αγάπη σου για το ποδόσφαιρο αρκεί να σεβαστείς την ανάγκη μου να κοιμηθώ το μεσημέρι, σέβομαι την λατρεία σου για τον ελληνικό πολιτισμό αρκεί να σεβαστείς την δική μου για τον ισλαμικό.. Ο αλληλοσεβασμός, οι εκατέρωθεν προσδοκίες, οι αναδυόμενες απαιτήσεις, η δυνατότητα πρόβλεψης μίας συμπεριφοράς, εξασφαλίζονται μόνο μέσα από την ισχύ των συμβολαίων και τέτοιου είδους συμβόλαια συναντούμε κάθε λεπτό, σε κάθε μέρος του κόσμου. Και στις πόλεις, ή μάλλον κυρίως στις πόλεις. Το πρόβλημα σε αυτές τις περιπτώσεις ξεκινά όταν θα υπάρξουν άτομα τα οποία θα επιθυμήσουν να επωφεληθούν από την σύναψη των ορών ενός συμβολαίου, υφαρπάζοντας τα οφέλη που τους εξασφαλίζει η συμφωνία αλλά ταυτόχρονα σε μία προσπάθεια κρυφής εξαπάτησης θα θελήσουν να μην πληρώσουν το ανάλογο τίμημα. Η έννοια του αλληλοσεβασμού που εξηγήθηκε παραπάνω χάνεται ξαφνικά. Κι ενώ κάποιος θα ξαπλώσει στο κρεβάτι του το μεσημέρι να ξεκουραστεί από μία δύσκολη μέρα, κι ενώ περιμένει πως μέχρι τις 5 το

απόγευμα που όπως ορίζει ο νόμος θεωρείται ώρα κοινής ησυχίας δεν θα τον ενοχλήσει κανείς, ο κάτοικος του πάνω ορόφου ακούει τη μουσική που του αρέσει τόσο δυνατά ώστε να παρενοχλεί τον ύπνο του κουρασμένου γείτονα. Είναι φίλοι, είναι συγκατοικοί στην ίδια πολυκατοικία πολλά χρόνια. Ο κάτοικος του κάτω ορόφου ενώ ενοχλείται, δεν θα πάρει τηλέφωνο την αστυνομία όπως θα έπρεπε αν σκέφτονταν εντελώς ορθολογικά. Ούτε καν τον ίδιο τον γείτονά του. Ο μόνος λόγος είναι ότι δεν θέλει να διαταράξει τους όρους του μεταξύ τους συμβολαίου, μία καλή γειτνίαση δεν θυσιάζεται τόσο εύκολα για έναν χαμένο μεσημεριανό ύπνο. Ο κάτοικος του πάνω ορόφου, ακόμη κι αν δεν το σκέφτεται συνειδητά εκείνη τη στιγμή, υποσυνείδητα πάντως σίγουρα το γνωρίζει αυτό και προφανώς το εκμεταλλεύεται. Υφαρπάζει όλα τα οφέλη από το άτυπο συμβόλαιο της καλής γειτνίασης ή της φιλίας και όμως εξαπατά τους όρους του συμβολαίου. Και στο συγκεκριμένο παράδειγμα η εξαπάτηση γίνεται ολοφάνερη και άμεση αντιληπτή. Αν σκεφτεί ο καθένας από εμάς τον δικό του κοινωνικό περίγυρο, θα διαπιστώσει με απόγνωση ότι η ζωή στις πόλεις είναι γεμάτη τέτοιου είδους κοινωνικούς «απατεώνες» που φυσικά προσπαθούν να μας εξαπατήσουν κρυφά. Ένας καλός πολίτης, πέραν της σύναψης και της τήρησης των ορών των συμβολαίων, πρέπει να μπορεί πλέον και να αντιληφθεί τις υποχθόνιες συμπεριφορές ανθρώπων που είναι έτοιμοι να τον εξαπατήσουν. Ο κοινωνικός απατεώνας, είτε το δει κανείς από την φιλοσοφική του πλευρά είτε από την οικονομική, είτε από την κοινωνική, αντλεί την δύναμη και την πίστη στην απάτη στην ελπίδα ότι δεν θα γίνει αντιληπτός. Θεωρεί την αλήθεια των συμβολαίων επουσιώδη, και την αδιάφθορη εικόνα του το παν. Η αγωνία του δεν είναι να τηρήσει τα κεκτημένα των συμβολαίων, παρά να μην τον πάρει κανένας είδηση, να μην γίνει αντιληπτός. Σκέπτεται ότι αν καταφέρνει να εισπράττει τα οφέλη από ένα συμβόλαιο, χωρίς να κάνει τις απαιτούμενες θυσίες, πλεονεκτεί σε σχέση με τον άλλο συμβαλλόμενο ο οποίος θυσιάζει χρόνο, ενέργεια, χρήματα, και πολλά άλλα προκειμένου να μείνει πιστός στις επιταγές του συμβολαίου (Rowlands 2008). Στις ανθρώπινες κοινωνίες, είτε βαφτίζεται "λαθρεπιβάτης", είτε "δωρεάν χρήστης", είτε "λαθραίος επιβάτης", είτε "κοινωνικός απατεώνας", είτε όπως αλλιώς μπορεί να σκεφτεί κανείς, διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο στην διαμόρφωση του πλέγματος των κοινωνικών σχέσεων, δυναμώνει ή εξασθενεί τις σχέσεις

εξάρτησης και εμπιστοσύνης μεταξύ πολιτών και θεσμών, επηρεάζει την κοινωνική συνοχή, ερμηνεύει παραβατικές συμπεριφορές ακόμη και να δεν υπάρχει κανένα επί της ουσίας φανερό οικονομικό κίνητρο. Πάνω από όλα, όπως αναλύθηκε και σε προηγούμενα κεφάλαια, είναι μείζον κοινωνικό ζήτημα, φλέγον πολιτικό, οικονομικο-κοινωνικό αγκάθι, είναι το είδος του κοινωνικού όντος που πρέπει να αλλάξει πρώτο, αν θέλει μία κοινωνία να προοδεύει. Η ερευνά μας έδειξε ότι οι κάτοικοι του Βόλου φαίνονται ιδιαίτερα ευαισθητοποιημένοι όσο αναφορά το φαινόμενο του λαθρεπιβάτη, καθώς σε μεγάλο ποσοστό(54%) δήλωσαν πως δεν θα χρησιμοποιούσαν το αστικό λεωφορείο χωρίς εισιτήριο ακόμα κι αν δεν υπήρχε κανένας κίνδυνος να γίνουν αντιληπτοί. Οι αστικές κοινωνίες, άλλες λιγότερο άλλες περισσότερο είναι γεμάτες "δωρεάν επιβάτες". Η ύπουλη αυτή κοινωνική συμπεριφορά δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί παρά μονάχα με δύο τρόπους: Με την εξασφαλισμένη θεσμική θωράκιση που θα επιβάλλει ποινές, αλλά κυρίως θα αυξήσει τους ελεγκτικούς μηχανισμούς και δεύτερον, επειδή ο έλεγχος μίας τέτοιας συμπεριφοράς είναι φύση αδύνατο να πραγματοποιείται ανά πάσα ώρα και στιγμή, η μείωση του φαινομένου και η απόλυτη διαγραφή του καθίσταται δυνατή μόνο μέσω των εγγενών δυνάμεων και των εσωτερικών ελέγχων που προσφέρει η θεσμική έννοια της ιδεολογίας. Η ιδεολογία έχει ρόλο(North και Denzau 1994). Η ιδεολογία παίζει το δικό της ρόλο και στην αστική ζωή. Η πρόοδος και η εξέλιξη των πόλεων επιταχύνεται μέσω της απομόνωσης των δωρεάν επιβατών. Όσο λιγότεροι τόσες περισσότερες και οι πιθανότητες προόδου. Το φαινόμενο του λαθρεπιβάτη, είναι πρόβλημα που χρήζει άμεσης λύσης. Στη θεωρία του North, έχει αναλυθεί και αναδειχθεί σε κύριο μοχλό σημειολογίας των κοινωνικών διεργασιών. Κοινωνικές διεργασίες που χαρακτηρίζουν τις σημερινές πόλεις αλλά και τις προσπάθειες εξέλιξης τους. Οι δωρεάν επιβάτες και η αστική ζωή είναι συνοδοιπόροι στην προσπάθεια ανάπτυξης της δεύτερης. Με εντελώς βέβαια, διαφορετικούς σκοπούς. Η αντιμετώπιση του συγκεκριμένου προβλήματος, δια φωτίζει πολλές κρυμμένες πτυχές της σύγχρονης προβληματικής κατάστασης των ελληνικών πόλεων.

4) Η νεοθεσμική θεωρία παρέχει ένα επιστημονικό πλαίσιο που κινείται στα όρια της ευρύτερης κοινωνικής ζωής. Είναι αλήθεια, πως ο κύριος άξονας γύρω από τον οποίο αναπτύχθηκε η θεωρία είναι η κοινωνία. Από αυτήν την σκοπιά μελετήθηκε το θέμα



των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων, το ζήτημα του κόστους συναλλαγής, η έννοια της ιδεολογίας, των θεσμών, των σχέσεων. Η κοινωνία όμως, από μόνη της σαν έννοια αυτή κάθε αυτή είναι μία έννοια ευρείας αναλογικής συμπεριφοράς, από την οποία καθίσταται δυνατή και εφικτή η διεξαγωγή συμπερασμάτων για αντίστοιχες έννοιες με την κοινωνία και με ότι αυτή υπονοεί. Η πόλη, είναι σαφώς μία τέτοια έννοια. Είναι επί της ουσίας μία μεγάλη κοινωνική απόχρωση της ίδιας της κοινωνίας. Η κοινωνική συμπεριφορά, η κοινωνική θεώρηση αναμοχλεύεται εντός των πόλεων ενός κράτους και το συνολικό άθροισμα αυτών των συμπεριφορών δημιουργεί την ευρεία κοινωνική έννοια. Η νεοθεσμική θεωρία δεν αναφέρεται σε επίπεδο πόλεων, κυρίως οι αναφορές τους έγκεινται σε εθνικό επίπεδο, σε ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο. Η χρήση της νεοθεσμικής θεωρίας στην μελέτη των πόλεων γίνεται κυρίως με την μέθοδο της επέκτασης ή της αναγωγής (Lambooy και Moulart, 1996). Η μελέτη πραγματοποιείται με μία ομοιόμορφη αναγωγή με κατεύθυνση από το γενικό στο ειδικό, το "ειδικό" όμως που αντικατοπτρίζει το περιβάλλον που έχει θέσει ως δεδομένο το "γενικό". Με αυτήν την έννοια και βάσει αυτού του σκεπτικού η νεοθεσμική θεωρία είναι ικανή να ερμηνεύσει πολλά από τα τεκταινόμενα στις πόλεις, αλλά κυρίως να εξηγήσει την μεταβολή, την αλλαγή, την εξέλιξη στην πορεία τους. Το επικίνδυνο που θα άγγιζε και τα όρια του μη εύχρηστου, θα ήταν μία αναγωγή αντίθετης φοράς. Μία μετάβαση δηλαδή από το ειδικό στο γενικό, σύμφωνα με την οποία τα συμπεράσματα από την αστική συμπεριφορά των θεσμών θα χρησιμοποιούνταν ως όργανα μεθοδολογικής κριτικής για την εξαγωγή συμπερασμάτων ολόκληρης της κοινωνίας. Εκεί ενδεχομένως να εμφανιζόταν η έννοια της υπεραπλούστευσης των πραγμάτων. Η μετάβαση όμως από την ευρεία έννοια της κοινωνίας στην μελέτη της μεγάλης κοινωνικής περιοχής που εκφράζει η πόλη, μπορεί ενδεχομένως να αποτελεί μία αναγωγή, μία σμίκρυνση, όχι όμως υπεραπλούστευση.

Ακόμη και οι ίδιοι οι φανατικοί υποστηρικτές της σύγχρονης νεοθεσμικής θεωρίας παραδέχονται ωστόσο, πως η έρευνα ακόμη δεν έχει φτάσει σε τέτοιο επίπεδο ώστε να θεωρείται τελειοποιημένη. Η νεοθεσμική θεωρία έχει να δώσει ακόμη πολλά, έχει πολλές προοπτικές, έχει πολύ μέλλον μπροστά της ώστε να θεωρηθεί μία ολοκληρωμένη και παγιωμένη αυταπόδεικτη θεώρηση των καταστάσεων. Η

πεποίθησή τους αυτή, εκφράζεται κατά τον καλύτερο τρόπο μέσα από την ιδέα πως η καθιέρωση και η ανάπτυξη της νεοθεσμικής θεωρίας ακολουθεί έναν μηχανισμό φυσικής προόδου. Πιο συγκεκριμένα ο Williamson(2010) χρησιμοποίησε αυτόν τον όρο για να δείξει τα διάφορα ιστορικά στάδια που πέρασε η έννοια του κόστους συναλλαγής για να φτάσει μέχρι τη σημερινή της μορφή αλλά και για να δείξει τις προοπτικές της για το μέλλον. Σύμφωνα με αυτόν τον μηχανισμό, η εξέλιξη της θεωρίας περνά από τα εξής στάδια: Το αρχικό στάδιο, που είναι το ανεπίσημο στάδιο όταν πρωτοεμφανίστηκε με το έργο του Coase. Στη συνέχεια υπάρχει το προ-επίσημο στάδιο, όπου στην περίπτωση της νεοθεσμικής θεωρίας έλαβε μέρος την δεκαετία του '70 με την απήγηση που είχε η ιδέα της διαεπιχειρησιακής συνεργασίας. Το στάδιο που ακολουθεί είναι το ημί-επίσημο, το οποίο στις δεκαετίες του '80 και του '90 ασχολήθηκε με τα υβριδικά μοντέλα διακυβέρνησης, με τις αγορές, την ιεραρχία, τους θεσμούς. Το τελικό στάδιο που είναι και το επίσημο στάδιο χρήζει περαιτέρω θωράκισης που απαιτεί την καλύτερη σύνδεση των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων και του κόστους συναλλαγής με την νομική, τα οικονομικά και τους οργανισμούς. Η νοοτροπία αυτή διαχέεται σε όλους τους εμπνευστές της παλαιάς και σύγχρονης θεσμικής θεωρίας. Η ολοκληρωμένη απεικόνιση των πτυχών της έχει ακόμη αρκετό δρόμο να διανύσει. Αυτό το στοιχείο είναι ιδιαίτερα σημαντικό, όταν αναφερόμαστε σε αυτήν την θεωρία ή όταν χρησιμοποιούμε τα συμπεράσματά της για την μελέτη ενός φαινομένου. Πρέπει να γνωρίζουμε εκ των προτέρων ότι το εργαλείο που έχουμε στα χέρια μας έχει πολλά περιθώρια βελτίωσης και η χρήση του προϋποθέτει την αποδοχή εκ μέρους μας αυτής της μικρής αδυναμίας. Αν και η κατάθεση αυτής της αδυναμίας θα πρέπει να αποδοθεί στην εντιμότητα των νεοθεσμικών, καθώς θα ήταν πολύ εύκολο για αυτούς να ισχυρίζονται κάθε φορά την τελειότητα των θεωριών τους και όταν προέκυπτε ένα καινούριο στοιχείο να παρουσιάζονταν ως μία εκτενής βελτίωση ή ως μία σημαντική καινοτομία. Το γεγονός ότι εδώ και πολλά χρόνια παραδέχονται ανοιχτά την ανάγκη ολοκλήρωσης και τελειοποίησης της θεωρίας τους, αναμφίβολα είναι μία έντιμη ακαδημαϊκή πράξη.

Η εξερεύνηση των συνθηκών που οδηγούν μία κοινωνία στην μετάβαση από τη μία κατάσταση στην άλλη, είναι εκ των πραγμάτων ένα δύσκολο ταξίδι, γεμάτο ακέρατες αντιφάσεις, συνεχείς συγκρούσεις, έντονες αντιπαραθέσεις. Η ίδια η φύση μίας

τέτοιας εξερεύνησης προκαταβάλλει την μελέτη της, καθώς η έννοια της εξέλιξης, της κοινωνικής εξέλιξης όπως περιγράφηκε και παραπάνω, είναι μία έννοια που άπτεται τόσο υλικών όσο και πλατωνικών χαρακτηριστικών, και εκ των πραγμάτων δημιουργεί την εντύπωση πως η ιδανική ερμηνεία της θα χρειαστεί από αμφοτέρες τις κοσμοθεωρίες χαρακτηριστικά. Το γεγονός όμως αυτό δεν γίνεται εύκολα αποδεκτό από τους εκάστοτε φανατικούς υποστηρικτές τους, οπότε η σύγκρουση φαίνεται αναπόφευκτη. Ιδίως όταν κανείς από τους δύο δεν δέχεται ως λογικά τα επιχειρήματα του άλλου.

Η διαφωνία αυτή, μεταφέρθηκε και στο επίπεδο του αστικού περιβάλλοντος. Εδώ, παίρνει την μορφή της διαμάχης των κλασικών και των θεσμικών, δύο ρεύματα τα οποία αποζητούν την σκυτάλη ως κύριες θεωρίες ερμηνείας της ιστορικής μετάβασης. Καταθέτοντας τα τελικά συμπεράσματα αυτής της διατριβής διεισδύοντας αναλυτικά στην ταύτιση των χαρακτηριστικών της εκάστοτε θεωρίας με την αστική μεταβολή, είναι σημαντικό να τονίσουμε για μία ακόμη φορά τον άκρως σημαντικό ρόλο που φαίνεται να παίζει η ιστορία, τόσο σαν επιστήμη όσο και ως έννοια, στην αποτύπωση των χαρακτηριστικών της αστικής μεταβολής, της αλλαγής των αστικών κοινωνιών. Η ιστορία δεν αποτελεί απλή αφήγηση τετελεσμένων γεγονότων, αλλά προσπάθεια αναδόμησης και ερμηνείας του παρελθόντος, με στόχο συνήθως την ερμηνεία του παρόντος και την πρόβλεψη του μέλλοντος. Η ίδια η ιστορία, ανάλογα με τον τρόπο που θα την διαβάσει κάποιος και φυσικά ανάλογα με τον τρόπο που θα παρουσιάσει η ίδια τα γεγονότα όπου συνέβησαν δύναται να αποτελέσει παράγοντα μετασχηματιστικού τύπου, κατευθύνοντας την κοινωνία σε εντελώς διαφορετικές ιστοριογραφικές προσεγγίσεις. Η ιστορία, αποδεικνύει, καταδεικνύει, συμφωνεί ή διαφωνεί με τις θεωρίες. Οι θεωρίες χρειάζονται την ιστορία και η ιστορία χρειάζεται τις θεωρίες. Οι δύο δυνάμεις είναι αλληλένδετες, αμοιβαία εξαρτημένες και αν συγκρούονται κάποιες φορές, αυτό ακριβώς αποδεικνύει τον σημαντικό ρόλο που κατέχει η μία για το πεδίο της άλλης. Ο ιστορικός ερευνά τις τάσεις της κοινωνίας σε διάφορες περιόδους και σε διάφορους τομείς, τις οικονομικές συνθήκες, την εξέλιξη του πολιτισμού, της επιστήμης, της φιλοσοφίας και της τέχνης. Αντικείμενο της ιστορίας είναι η ζωή των λαών και της ανθρωπότητας. Η Ιστορία όπως την αντιλαμβανόμαστε σήμερα, ως ανεπτυγμένο

τομέα μάθησης με δικές του μεθόδους και κανόνες, είναι ένας επιστημονικός τομέας συγκριτικά νέος που άρχισε να διαμορφώνεται κατά τον 19ο μόλις αιώνα και έχει υποστεί έκτοτε πολλές και σημαντικές μεταλλαγές, τόσο μέσα από διαδικασίες επιστημολογικής εξέλιξης της ίδιας της ιστοριογραφίας όσο και σε αλληλεπίδραση με τα σημαντικότερα φιλοσοφικά και ιδεολογικά ρεύματα και διακυβεύματα της κάθε εποχής( μαρξισμός, μοντερνισμός, νεοκλασική θεωρία, θεσμική θεωρία, θετικισμός, δομισμός κτλ.).

Οι θεωρίες δεν θα μπορούσαν να επηρεάσουν ούτε έναν άνθρωπο στη γη εάν δεν χρησιμοποιούσαν την καταγραφή συγκεκριμένων γεγονότων που έχουν συμβεί στο πρότερο ή αργότερο παρελθόν εν προκειμένω να στηρίζουν τα επιχειρήματά τους. Η ιστορία, χρησιμοποιήθηκε και στην συγκεκριμένη διατριβή στην προσπάθεια εντοπισμού των χαρακτηριστικών εκείνων των πόλεων, που τις οδηγούν στην αλλαγή της φυσιογνωμίας τους. Δεν μπορεί να φανταστεί κανείς, πώς θα στηριχτεί κάποια θεωρία χωρίς ιστορική καταγραφή. Η θεσμική θεωρία και ειδικότερα ο North, θέτει την ιστορία σε πολύ υψηλό σημείο της επιστημονικής τους επιχειρηματολογίας. Η ιστορία δεν πρέπει να λησμονείται, ούτε να θεωρείται μη σημαντικό στοιχείο. Το κρίσιμο ζήτημα είναι να υπάρχει αντικειμενική αποτύπωση, ώστε τα συμπεράσματα να μπορούν να βγουν καθαρά και αντικειμενικά.

## ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

### **Η επιρροή της θεσμικής θεωρίας στην περίπτωση του Βόλου**

#### **Έρευνα και αποτελέσματα**

Από την αρχή της μελέτης στα πλαίσια της παρούσας διατριβής, επιλέχθηκε ως κύριο εργαλείο ερμηνείας η αποτύπωση της νεοθεσμικής θεωρίας. Εν προκειμένω θα προσπαθήσουμε να εξάγουμε κάποια ουσιαστικά συμπεράσματα τα οποία διέπουν τη σύγχρονη ανθρώπινη συμπεριφορά και τον κομβικό ρόλο που αυτή διαδραματίζει στην εξέλιξη και στη μεταβολή των συνθηκών και των παραγόντων που δημιουργούν τις προϋποθέσεις αναδιαμόρφωσης του αστικού περιβάλλοντος.

Πάνω σε αυτή τη λογική επιλέχθηκε ως αντικείμενο μελέτης μία πόλη στην οποία θα διενεργηθεί μία πρωτότυπη έρευνα καθώς δεν έχει μελετηθεί ποτέ ξανά στο παρελθόν η επίδραση των θεσμικής θεωρίας στην ιστορική εξέλιξη και στην αστική διάπλαση της συγκεκριμένης πόλης. Ο Βόλος είναι μία ελληνική πόλη η οποία ανήκει στα μεγάλα αστικά κέντρα της Ελλάδας αλλά ταυτόχρονα είναι μικρότερη από τις δύο μητροπόλεις, Αθήνα και Θεσσαλονίκη.

Θεωρήσαμε σημαντικό να πραγματοποιήσουμε μία έρευνα η οποία θα μας οδηγήσει στην εκτίμηση κάποιων αποτελεσμάτων και με αυτόν τον τρόπο να καταλήξουμε σε μία σειρά συμπερασμάτων. Τα τελευταία θα μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε τον τρόπο που σκέφτονται και δρουν οι πολίτες αυτής της πόλης, τι γνώμη έχουν για την ασφάλεια και την οργάνωση που τους παρέχει η κρατική μηχανή, πώς βλέπουν τη σχέση τους με τους συμπολίτες, τί πρέπει να αλλάξει, τι θα άλλαζε, και το σημαντικότερο πώς μπορεί να αλλάξει.

## Η μέθοδος της έρευνας

Η επιλογή της ερευνητικής μεθόδου, η οποία θα μας οδηγήσει στην εκτίμηση των αποτελεσμάτων αποτέλεσε αντικείμενο προσωπικής μελέτης και εκτίμησης. Ο λόγος επιλογής της εν λόγω μεθοδολογίας έγκειται στην εξυπηρέτηση των στόχων που έχουν τεθεί αναφορικά με τις απαντήσεις που ευελπιστούμε να λάβουμε μέσω της εξέτασης των ερευνητικών ερωτημάτων. Οι στόχοι που τέθηκαν είναι αναλυτικότερα οι εξής:

- Η προσπάθεια αποτύπωσης των χαρακτηριστικών της θεσμικής θεωρίας στην αστική διαμόρφωση της πόλης του Βόλου.
- Ο έλεγχος της επίδρασης που είχε κατά την ιστορική διαδρομή, η θεσμική θεωρία στον αστικό μετασχηματισμό.
- Ο εντοπισμός των στοιχείων της θεωρίας του North εντός του συγκεκριμένου αστικού περιβάλλοντος και η διάχυσή τους στην καθημερινότητα των πολιτών.
- Η απεικόνιση του φαινομένου του λαθρεπιβάτη εντός του κοινωνικού ιστού.
- Η ανάλυση των κοινωνικών χαρακτηριστικών και των διαφόρων κοινωνικών ομάδων που απαρτίζουν τον πληθυσμό.
- Η διερεύνηση των ιδεολογικών τάσεων του πληθυσμού, σύμφωνα με την έννοια της ιδεολογίας, όπως αυτή προτάσσεται στη θεωρία του North.
- Η εξέταση της ροπής για μεταβολή της ιδεολογίας, της φιλοσοφίας, του τρόπου συμπεριφοράς των πολιτών, όπως εκφράζονται οι έννοιες αυτές μέσω της νεοθεσμικής θεωρίας.
- Η διαμόρφωση εικόνας όσο αναφορά την άποψη των πολιτών για τους θεσμούς, την επίδρασή τους, την έννοιά τους.

Η παρούσα έρευνα πρωτογενών στοιχείων χαρακτηρίζεται ως ποσοτική και η διεξαγωγή της θα γίνει με τη χρήση ενός ερωτηματολογίου, εργαλείο που χρησιμοποιείται κατά κόρον σε παρόμοιου είδους έρευνες (De Vaous, 2007, σελ. 94). Οι ερωτήσεις είναι κλειστού τύπου και αυτό μας βοηθά στη γρηγορότερη ομαδοποίηση των δεδομένων και κατ' επέκταση στην ευκολότερη εκτίμησή τους. Γενικός στόχος της έρευνας είναι η διερεύνηση των απόψεων των πολιτών του Βόλου σχετικά με το κατά πόσο η εξέλιξη μίας πόλης επηρεάζεται από τους θεσμούς και τη νοοτροπία των πολιτών.

Πριν τη διεξαγωγή και το σχεδιασμό της έρευνας πρωτογενών στοιχείων θεωρήθηκε πολύ σημαντική η δημιουργία ενός πλήρους και ομοιογενούς θεωρητικού υπόβαθρου σχετικά με το θέμα της εργασίας. Η έρευνα δευτερογενών στοιχείων περιελάμβανε κατά κύριο λόγο ακαδημαϊκά άρθρα.

### **Το ερευνητικό εργαλείο**

Στην παρούσα διδακτορική διατριβή επιλέχθηκε το ερωτηματολόγιο ως το εργαλείο συλλογής των δεδομένων της έρευνας. Το ερωτηματολόγιο δημιουργήθηκε με βάση προηγούμενες έρευνες σχετικά με την επιρροή της εξέλιξης των θεσμών και της νοοτροπίας των πολιτών. Αναλυτικότερα, το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει 28 ερωτήσεις, των οποίων οι απαντήσεις δίνονται με τη μορφή κλειστού τύπου ενώ χρησιμοποιήθηκε η κλίμακα μέτρησης Likert.

### **Ο πληθυσμός και το δείγμα της έρευνας**

Ο πληθυσμός της έρευνας ή στατιστικός πληθυσμός (study population), είναι το τμήμα του ευρύτερου πληθυσμού το οποίο μπορεί να συμπεριληφθεί στην έρευνα. Επομένως αποτελείται από τα υποψήφια στοιχεία τα οποία μπορούν να επιλεγούν για το σχηματισμό του δείγματος (De Vaus, 2007). Στην παρούσα έρευνα ο πληθυσμός στόχος μόνο είναι οι κάτοικοι της πόλης του Βόλου. Το τελικό μέγεθος του δείγματος διαμορφώθηκε στους 300 ερωτώμενους ένας αριθμός που κρίνεται αντιπροσωπευτικός στα πλαίσια εκπόνησης μίας έρευνας αυτού του βεληνεκούς. Το δείγμα έγινε προσπάθεια να αφορά κατοίκους της πόλης ποικίλων κοινωνικών ομάδων έτσι ώστε να μπορούμε να έχουμε μία όσο το δυνατόν πληρέστερη εικόνα για την άποψη των πολιτών πάνω στο θέμα που μελετάται. Υπενθυμίζουμε ότι η διεξαγωγή μίας στατιστικής έρευνας, που θα προσδίδει στο έπακρο χαρακτηριστικά και ιδιότητες του πληθυσμού της πόλης του Βόλου, ξεφεύγει από το στόχο της παρούσης διατριβής. Επαναλαμβάνουμε πως κύριος σκοπός του κατατεθειμένου ερωτηματολογίου είναι να διαμορφωθεί μία γενική εικόνα της αποτύπωσης των θεσμικών χαρακτηριστικών όπως προστάζει η θεωρία του North πάνω στις απόψεις των πολιτών που ζουν στο συγκεκριμένο αστικό περιβάλλον. Το ερωτηματολόγιο λειτουργεί ενισχυτικά στην μελέτη, επιπρόσθετα, και φιλοδοξούμε να συνδράμει στην αποκρυστάλλωση των θεσμικών χαρακτηριστικών στη διαδικασία διαμόρφωσης του

αστικού περιβάλλοντος. Η εξαγωγή μαθηματικών αποτελεσμάτων και στατιστικών αναλύσεων διαφεύγει των φιλοδοξιών και σίγουρα θα έχρηζε αναλυτικότερα εργαλεία και μεγαλύτερο δείγμα.

Η επιλογή των ερωτώμενων έγινε τυχαία μεν όσο αναφορά τα πρόσωπα, αλλά έγινε προσπάθεια όπως ειπώθηκε και πιο πριν, να εκπροσωπούνται διάφορες κοινωνικές ομάδες, ενώ το βασικό κριτήριο συμμετοχής στην έρευνα ήταν η άριστη χρήση της ελληνικής γλώσσας καθώς το ερωτηματολόγιο της έρευνας δεν ήταν διαθέσιμο σε άλλη γλώσσα. Τέλος, γεωγραφικά η έρευνα πραγματοποιήθηκε με συμμετέχοντες από όλες τις περιοχές της πόλης του Βόλου με σκοπό το δείγμα να μην περιορίζεται εξαιτίας των χαρακτηριστικών των κατοίκων μίας και μόνο περιοχής. Στόχος μας ήταν να υπάρχουν εντός του δείγματος εκπρόσωποι όλων των κοινωνικοοικονομικών τάξεων γεγονός που μπορεί να επιτρέψει τη γενίκευση των αποτελεσμάτων.

Πριν από την διανομή των ερωτηματολογίων, πραγματοποιήθηκε μία πιλοτική φάση διανομής του, με σκοπό να διαπιστωθεί η αποτελεσματικότητά του σαν εργαλείο. Επίσης, στόχος αυτής της φάσης ήταν να επισημανθούν τα πιθανά λάθη ή οι ελλείψεις του ερωτηματολογίου και να γίνουν κάποιες διορθωτικές αλλαγές. Η συγκεκριμένη δοκιμαστική φάση έγινε την τελευταία εβδομάδα του Απριλίου του 2014, σε δείγμα 12 ερωτώμενων (σχεδόν 5% του τελικού δείγματος). Η επιλογή των ατόμων της πιλοτικής φάσης έγινε με στόχο τη μέγιστη ομοιότητά τους με το δείγμα της έρευνας. Ακολούθως τα άτομα αυτά δε συμμετείχαν στη διεξαγωγή της έρευνας. Η διαδικασία της συμπλήρωσής του δεν έδειξε ιδιαίτερα προβλήματα. Το ερωτηματολόγιο κρίθηκε πως έχει το κατάλληλο μέγεθος, ήταν κατανοητό πως και το θέμα του αρκετά ενδιαφέρον για τους ερωτώμενους.

Όπως αναφέρθηκε στο κεφάλαιο της δειγματοληψίας, η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε δείγμα κατοίκων της πόλης του Βόλου ενώ ο χρόνος υλοποίησης της έρευνας ήταν η περίοδος από 8 Μαΐου έως 25 Ιουνίου(2014). Ο ερευνητής ήταν παρών στη διαδικασία συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου από τους ερωτώμενους εξασφαλίζοντας την κατανόηση των ερωτήσεων και τη μη απώλεια απαντήσεων, παρέχοντας ταυτοχρόνως οδηγίες. Με τον τρόπο αυτό αποφεύχθηκαν παρερμηνείες και απώλειες δεδομένων κατά τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων. Επίσης, ο



ερευνητής διαβεβαίωσε τους ερωτώμενους σχετικά με την ανωνυμία των ερωτηματολογίων και τη χρήση των αποτελεσμάτων μόνο για ερευνητικούς σκοπούς.

Η ανάλυση των δεδομένων που παρείχε η έρευνα πρωτογενών στοιχείων έγινε με τη χρήση του προγράμματος στατιστικής ανάλυσης SPSS 20.0. Για την ανάλυση και παρουσίαση των αποτελεσμάτων χρησιμοποιήθηκε η περιγραφική στατιστική ανάλυση με πίνακες απόλυτων και σχετικών συχνοτήτων, καθώς και γραφήματα για την απεικόνιση των αποτελεσμάτων.

Η χρήση του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου έγινε με γνώμονα την εξαγωγή συμπερασμάτων όσο αναφορά το τρίπτυχο των στόχων που υπηρετεί η παρούσα διατριβή:

A) Η διαπίστωση του κομβικού ρόλου που φαίνεται να διαδραματίζει η ατομική συμπεριφορά(νοοτροπία), στην μεταβολή της εικόνας μίας αστικής περιοχής που εντός της φιλοξενούνται άτομα διάφορων κοινωνικών ομάδων.

B) Η κατανόηση του ρόλου που διαδραματίζουν οι θεσμοί στην διαδικασία της εξέλιξης ενός κοινωνικού οργανισμού όπως είναι η πόλη, καθώς και πώς αυτός ο ρόλος ενδέχεται να αναδιπλώνεται ανάλογα με την εποχή που λαμβάνει χώρα.

Γ) Να κατατεθεί μία όσο το δυνατόν πλησιέστερη εικόνα για την κοινωνική ταυτότητα του πληθυσμού της αστικής περιοχής της Μαγνησίας και της πόλης του Βόλου, και να κατανοήσουμε τα κύρια ιδεολογικά χαρακτηριστικά τους, καθώς και την μορφή που λαμβάνουν όταν εντάσσονται και διαχέονται στην γενικότερη έννοια της αστικής μεταβολής. Η αποτύπωση των κύριων ιδεολογικών χαρακτηριστικών των ομάδων πληθυσμού που εδρεύουν στην πόλη του Βόλου, θα συμβάλλει στην διαμόρφωση μίας πιο ξεκάθαρης εικόνας για την θεσμική επιρροή στην ίδια της εξέλιξη της πόλης.

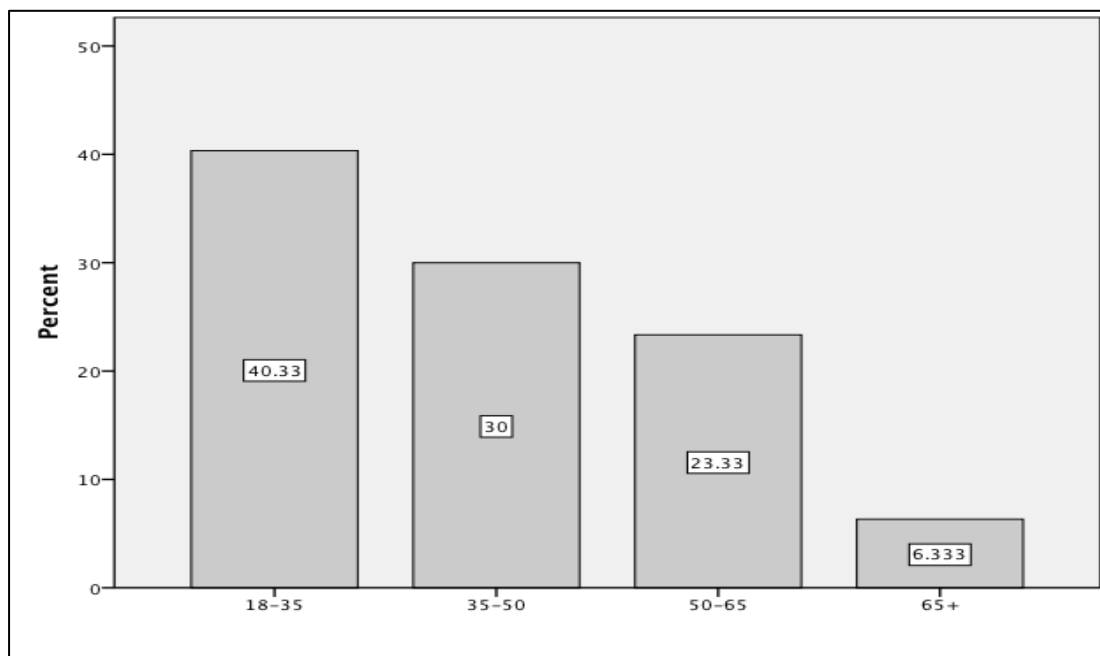
Θα πρέπει να τονιστεί ότι πριν την συμπλήρωση των ερωτηματολογίων έγινε προσπάθεια ώστε να επεξηγηθεί όσο είναι δυνατόν η έννοια των θεσμών και της ιδεολογίας στα πλαίσια που αφορά την εργασία, ώστε να μην γίνει σύγχυση με τις έννοιες όπως τις συναντούμε στην καθημερινότητα. Θεωρούμε πως η διάκριση ήταν σαφής και κατανοητή.

**Περιγραφική Στατιστική Ανάλυση των Αποτελεσμάτων**

1. Σε ποια ηλικιακή ομάδα ανήκετε; Το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτώμενων (40.3%) ηλικιακά ανήκει στην κατηγορία από 18 έως 35 ετών, και ακολουθούν οι ηλικιακές ομάδες «35-50» με ποσοστό 30%, «50-65» με ποσοστό 23.3% και τέλος πάνω από 65 ετών με ποσοστό 6.3% (Πίνακας 1, Διάγραμμα 1).

**Πίνακας 1: Ηλικία**

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
18-35	121	40.3	40.3
35-50	90	30.0	70.3
50-65	70	23.3	93.7
65+	19	6.3	100.0
Σύνολο	300	100.0	

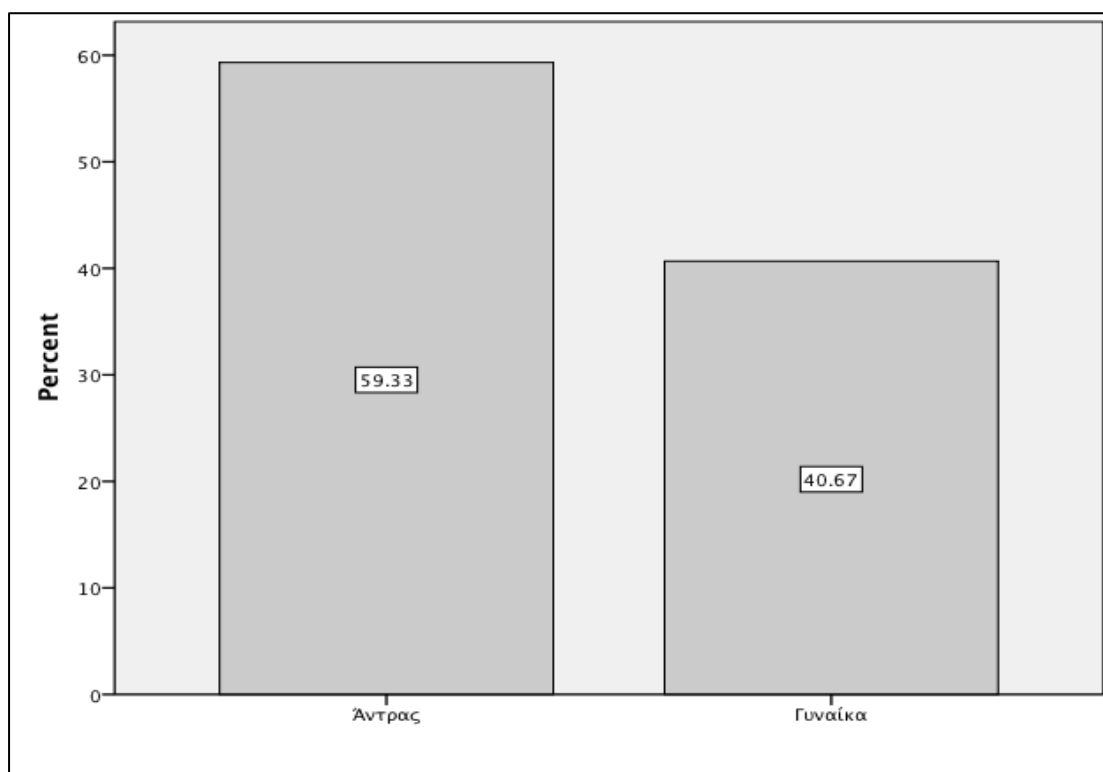
**Διάγραμμα 1: Ηλικία**

**2. Σε ποιο φύλο ανήκετε;**

Ο Πίνακας 2 και το Διάγραμμα 2 παρουσιάζουν τις συχνότητες και το ποσοστό για κάθε φύλο που συμμετείχε στην έρευνα. Οι άνδρες αποτελούν το 59.3% των ερωτηθέντων ενώ οι γυναίκες το 40.7%.

**Πίνακας 2: Φύλο**

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Άνδρας	178	59.3	59.3
Γυναίκα	122	40.7	100.0
Σύνολο	300	100.0	

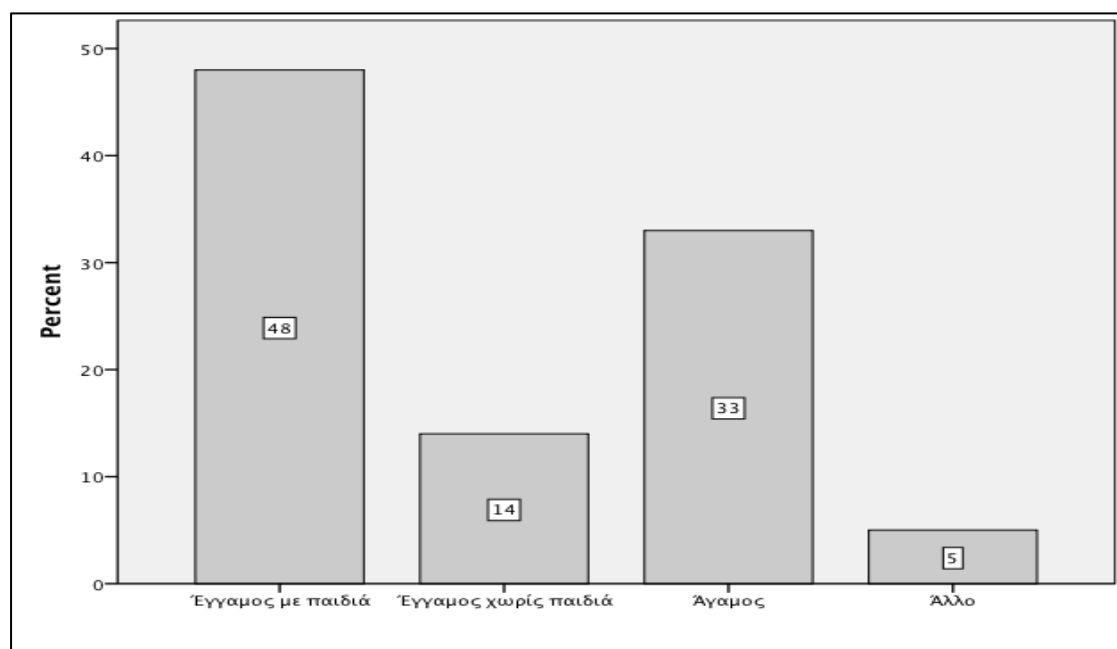
**Διάγραμμα 2: Φύλο**

### 3. Ποια είναι η οικογενειακή σας κατάσταση;

Σχετικά με την οικογενειακή κατάσταση των ερωτώμενων, το δείγμα αποτελείται κατά 48% από έγγαμους με παιδιά και ακολουθούν οι άγαμοι με ποσοστό 33% και οι έγγαμοι χωρίς παιδιά με ποσοστό 14% (Πίνακας 3, Διάγραμμα 3).

**Πίνακας 3:** Οικογενειακή κατάσταση

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Έγγαμος με παιδιά	144	48.0	48.0
Έγγαμος χωρίς παιδιά	42	14.0	62.0
Άγαμος	99	33.0	95.0
Άλλο	15	5.0	100.0
Σύνολο	300	100.0	



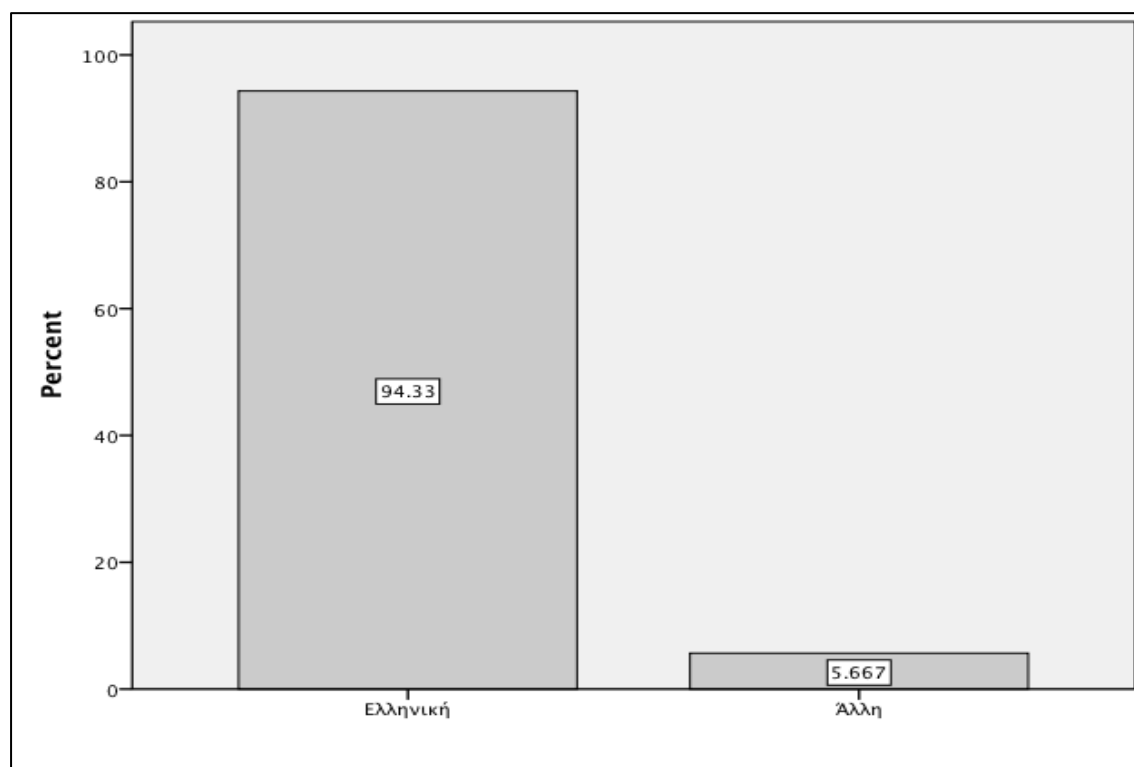
**Διάγραμμα 3:** Οικογενειακή κατάσταση

#### 4.Τί υπηκοότητα έχετε;

Σχετικά με την υπηκοότητα των ερωτώμενων, το δείγμα αποτελείται κατά 94.3% από ερωτώμενους με ελληνική υπηκοότητα ενώ 5.7% έχει άλλη υπηκοότητα (Πίνακας 4, Διάγραμμα 4).

Πίνακας 4: Υπηκοότητα

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Ελληνική	283	94.3	94.3
Άλλη	17	5.7	100.0
Σύνολο	300	100.0	



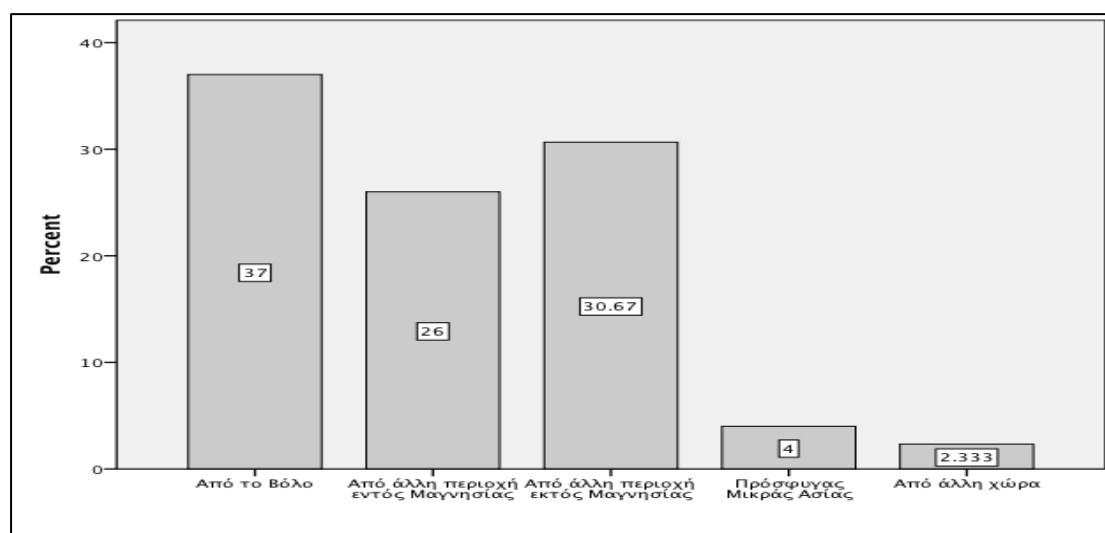
Διάγραμμα 4: Υπηκοότητα

### 5. Ποια είναι η καταγωγή των γονέων σας;

Σχετικά με την καταγωγή των γονέων, το δείγμα αποτελείται κατά 37% από ερωτώμενους με καταγωγή γονέων από το Βόλο, και ακολουθούν οι ερωτώμενοι με καταγωγή γονέων από περιοχές εκτός Μαγνησίας με ποσοστό 30.7%, οι ερωτώμενοι με καταγωγή γονέων από άλλη περιοχή εντός Μαγνησίας με ποσοστό 26% ενώ μόλις 4% έχει γονείς πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία (Πίνακας 5, Διάγραμμα 5).

**Πίνακας 5:** Ποια είναι η καταγωγή των γονέων σας

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
από τον Βόλο	111	37.0	37.0
από άλλη περιοχή εντός Μαγνησίας	78	26.0	63.0
από περιοχή εκτός Μαγνησίας	92	30.7	93.7
πρόσφυγας της Μικράς Ασίας	12	4.0	97.7
από άλλη χώρα	7	2.3	100.0
Σύνολο	300	100.0	



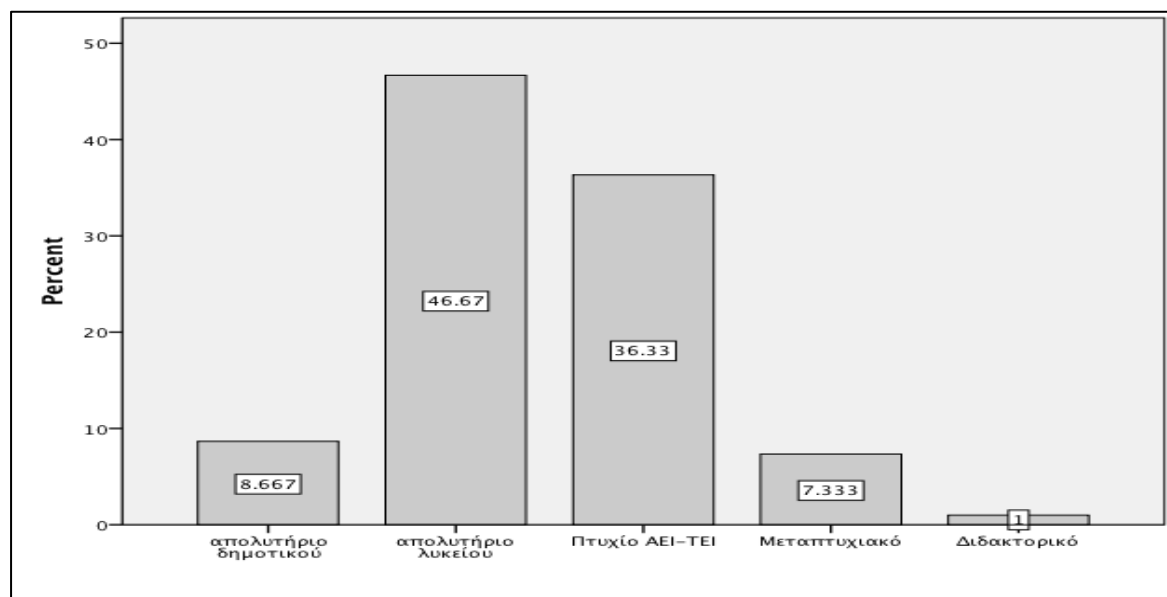
**Διάγραμμα 5:** Ποια είναι η καταγωγή των γονέων σας

## 6. Ποιο είναι το μορφωτικό σας επίπεδο;

Σχετικά με το μορφωτικό επίπεδο των ερωτώμενων, το δείγμα αποτελείται κατά 46.7% από απόφοιτους λυκείου, κατά 36.3% από πτυχιούχους ΑΕΙ-ΤΕΙ, 8.7% από απόφοιτους δημοτικού, ενώ μόλις 7.3% έχει κάνει μεταπτυχιακές σπουδές (Πίνακας 6, Διάγραμμα 6).

**Πίνακας 6:** Ποιο είναι το μορφωτικό σας επίπεδο

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Απολυτήριο δημοτικού	26	8.7	8.7
Απολυτήριο λυκείου	140	46.7	55.3
Πτυχίο ΑΕΙ-ΤΕΙ	109	36.3	91.7
Μεταπτυχιακό	22	7.3	99.0
Διδακτορικό	3	1.0	100.0
Σύνολο	300	100.0	



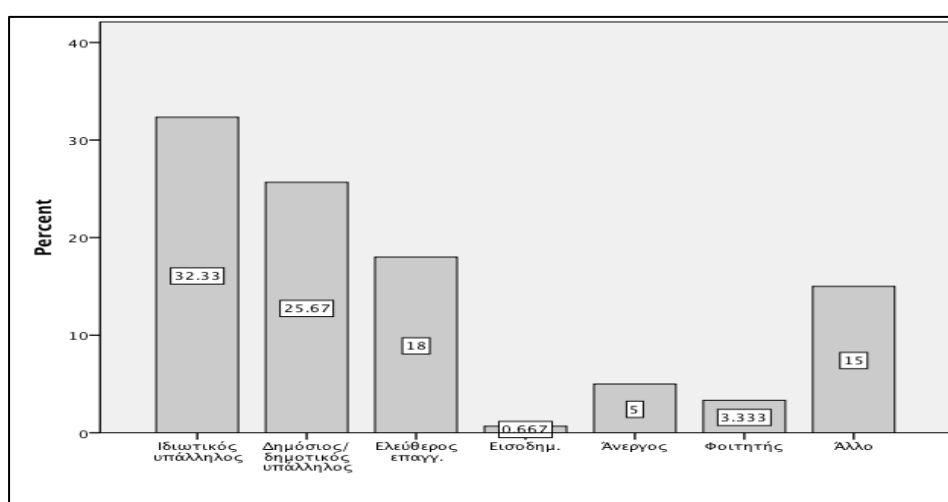
**Διάγραμμα 6:** Ποιο είναι το μορφωτικό σας επίπεδο

### 7. Ποιο είναι το επάγγελμά σας;

Σχετικά με το επάγγελμα των ερωτώμενων, το δείγμα αποτελείται κατά 32.3% από ιδιωτικούς υπάλληλους, και ακολουθούν οι δημόσιοι-δημοτικοί υπάλληλοι με 25.7%, και οι ελεύθεροι επαγγελματίες με ποσοστό 18% (Πίνακας 7, Διάγραμμα 7).

**Πίνακας 7:** Ποιο είναι το επάγγελμά σας

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Ιδιωτικός υπάλληλος	97	32.3	32.3
Δημόσιος-δημοτικός Υπάλληλος	77	25.7	58.0
Ελεύθερος επαγγελματίας	54	18.0	76.0
Εισοδηματίας	2	.7	76.7
Ανεργος	15	5.0	81.7
Φοιτητής	10	3.3	85.0
Άλλο	45	15.0	100.0
Σύνολο	300	100.0	



**Διάγραμμα 7:** Ποιο είναι το επάγγελμά σας

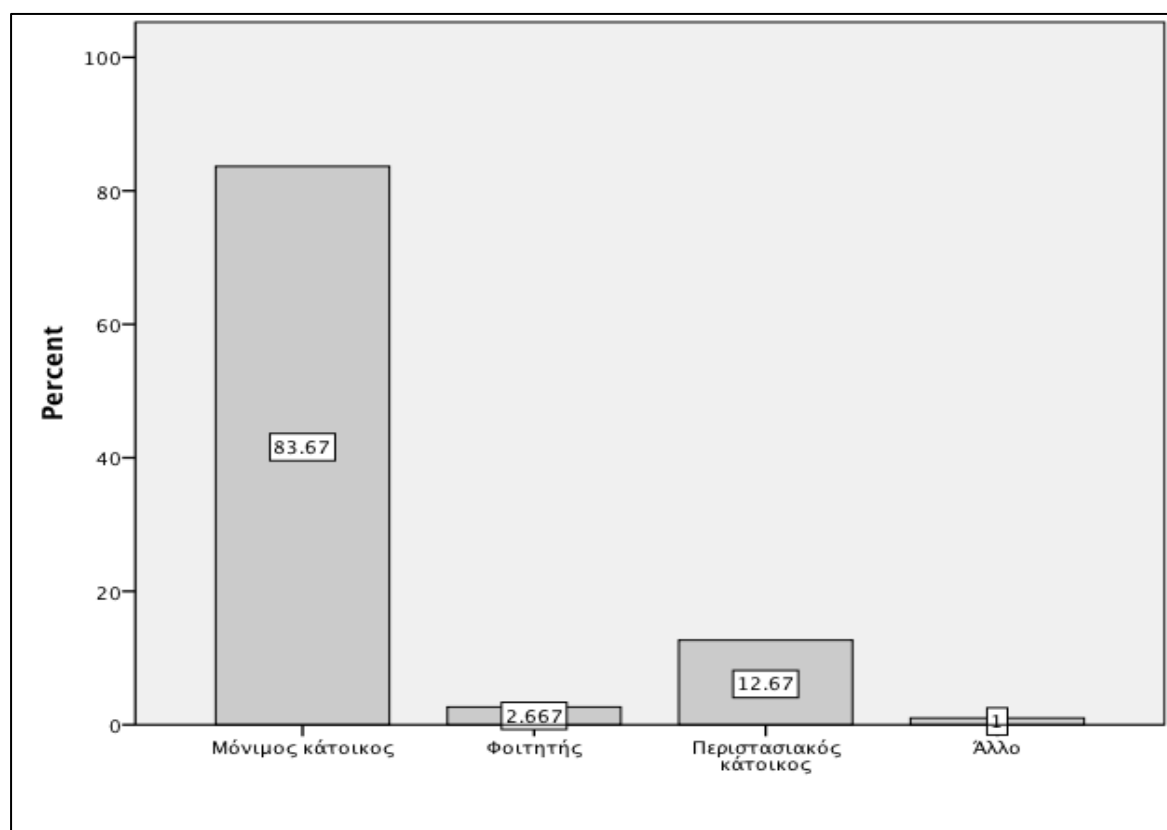


### 8. Ποια η σχέση σας με την πόλη του Βόλου;

Σχετικά με τη σχέση των ερωτώμενων με την πόλη του Βόλου, το δείγμα αποτελείται κατά 83.7% από μόνιμους κατοίκους, και ακολουθούν οι περιστασιακοί κάτοικοι με 12.7%, ενώ μόλις 2.7% είναι φοιτητές (Πίνακας 8, Διάγραμμα 8).

**Πίνακας 8:** Ποια η σχέση σας με την πόλη του Βόλου

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Μόνιμος κάτοικος	251	83.7	83.7
Φοιτητής	8	2.7	86.3
Περιστασιακός κάτοικος	38	12.7	99.0
Άλλο	3	1.0	100.0
Σύνολο	300	100.0	



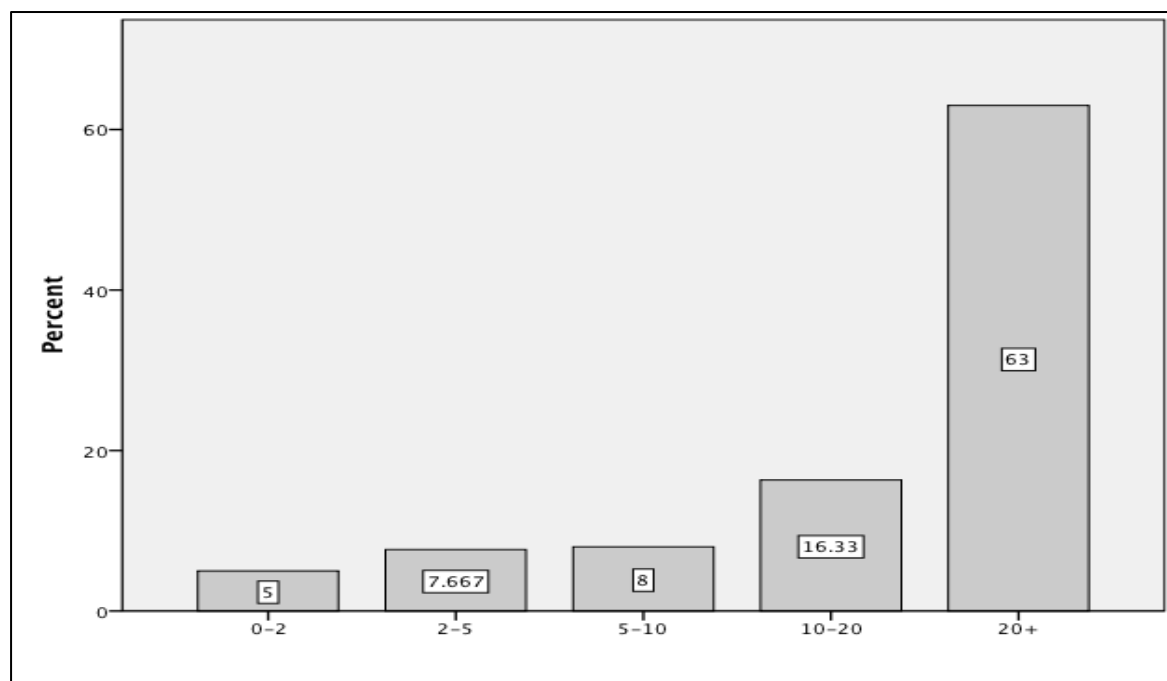
**Διάγραμμα 8:** Ποια η σχέση σας με την πόλη του Βόλου

### 9. Πόσα χρόνια μένετε συνολικά στην πόλη του Βόλου;

Σχετικά με τα χρόνια διαμονής στην πόλη του Βόλου, το δείγμα αποτελείται κατά 63% από ερωτώμενους που μένουν για περισσότερα από 20 χρόνια στην πόλη του Βόλου, και ακολουθούν οι ερωτώμενοι που διαμένουν από 10 έως 20 χρόνια με 16.3%, και οι ερωτώμενοι που διαμένουν από 5 έως 10 έτη με ποσοστό 8% (Πίνακας 9, Διάγραμμα 9).

**Πίνακας 9:** Πόσα χρόνια μένετε συνολικά στην πόλη του Βόλου

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
0-2	15	5.0	5.0
2-5	23	7.7	12.7
5-10	24	8.0	20.7
10-20	49	16.3	37.0
20+	189	63.0	100.0
Σύνολο	300	100.0	



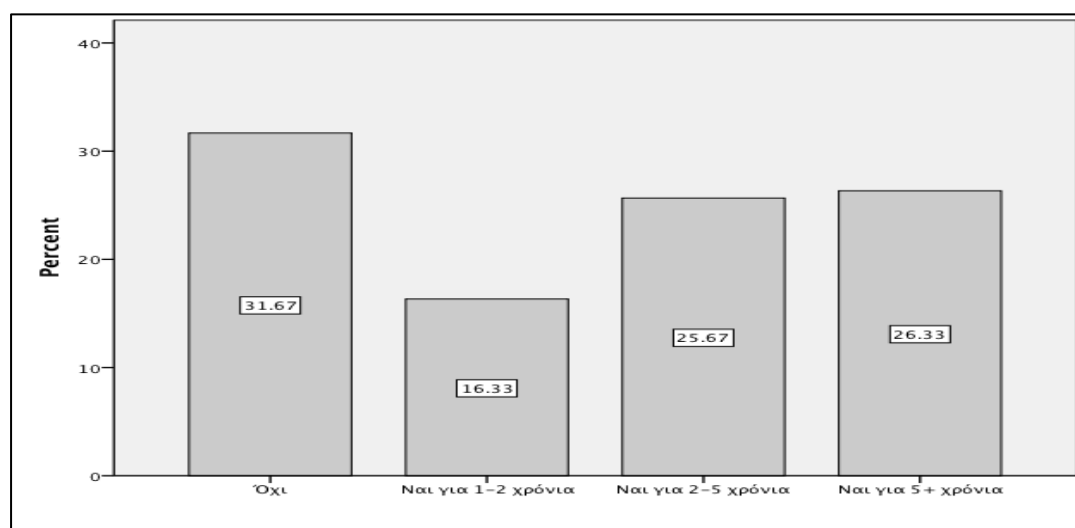
**Διάγραμμα 9:** Πόσα χρόνια μένετε συνολικά στην πόλη του Βόλου

### 10. Έχετε μείνει στο παρελθόν για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο του έτους σε άλλη πόλη;

Ο Πίνακας 10 και το Διάγραμμα 10 παρουσιάζουν τις συχνότητες και τα ποσοστά των απαντήσεων των ερωτηθέντων στην ερώτηση “Έχετε μείνει στο παρελθόν για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο του έτους σε άλλη πόλη”. Συγκεκριμένα, το 31.7% των ερωτηθέντων δήλωσε πως δεν έχει μείνει στο παρελθόν για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο του έτους σε άλλη πόλη, και ακολουθεί 26.3% των ερωτώμενων που έχει διαμείνει για περισσότερο από 5 χρόνια και 25.7% που έχει μείνει σε άλλη πόλη για 2 έως 5 χρόνια.

**Πίνακας 10:** Έχετε μείνει στο παρελθόν για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο του έτους σε άλλη πόλη

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Όχι	95	31.7	31.7
Ναι για 1-2 χρόνια	49	16.3	48.0
Ναι για 2-5 χρόνια	77	25.7	73.7
Ναι για 5+ χρόνια	79	26.3	100.0
Σύνολο	300	100.0	



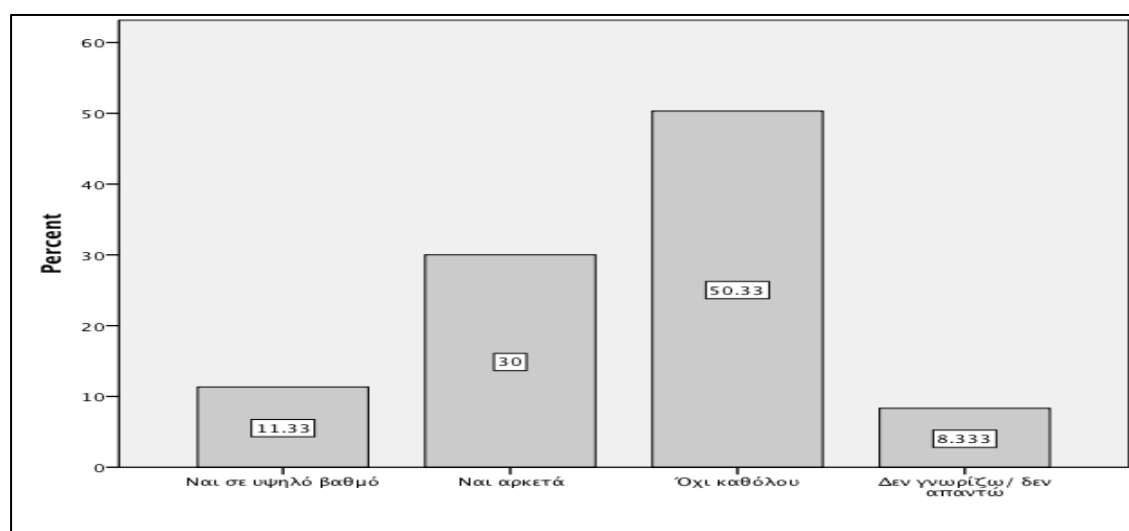
**Διάγραμμα 10:** Έχετε μείνει στο παρελθόν για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο του έτους σε άλλη πόλη

**11. Είστε ευχαριστημένος/η από την εφαρμογή των νόμων εντός της πόλης;**

Ο Πίνακας 11 και το Διάγραμμα 11 παρουσιάζουν τις συχνότητες και τα ποσοστά των απαντήσεων των ερωτηθέντων στην ερώτηση “Είστε ευχαριστημένος/η από την εφαρμογή των νόμων εντός της πόλης”. Συγκεκριμένα, το 50.3% των ερωτηθέντων δήλωσε καθόλου ευχαριστημένος/η από την εφαρμογή των νόμων εντός της πόλης, και ακολουθεί 30% των ερωτώμενων που δήλωσε αρκετά ευχαριστημένος/η, ενώ 11.3% δήλωσε ευχαριστημένος/η σε υψηλό βαθμό.

**Πίνακας 11:** Είστε ευχαριστημένος/η από την εφαρμογή των νόμων εντός της πόλης

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Ναι, σε υψηλό βαθμό	34	11.3	11.3
Ναι, αρκετά	90	30.0	41.3
Όχι, καθόλου	151	50.3	91.7
Δεν γνωρίζω/δεν απαντώ	25	8.3	100.0
Σύνολο	300	100.0	

**Διάγραμμα 11:** Είστε ευχαριστημένος/η από την εφαρμογή των νόμων εντός της πόλης

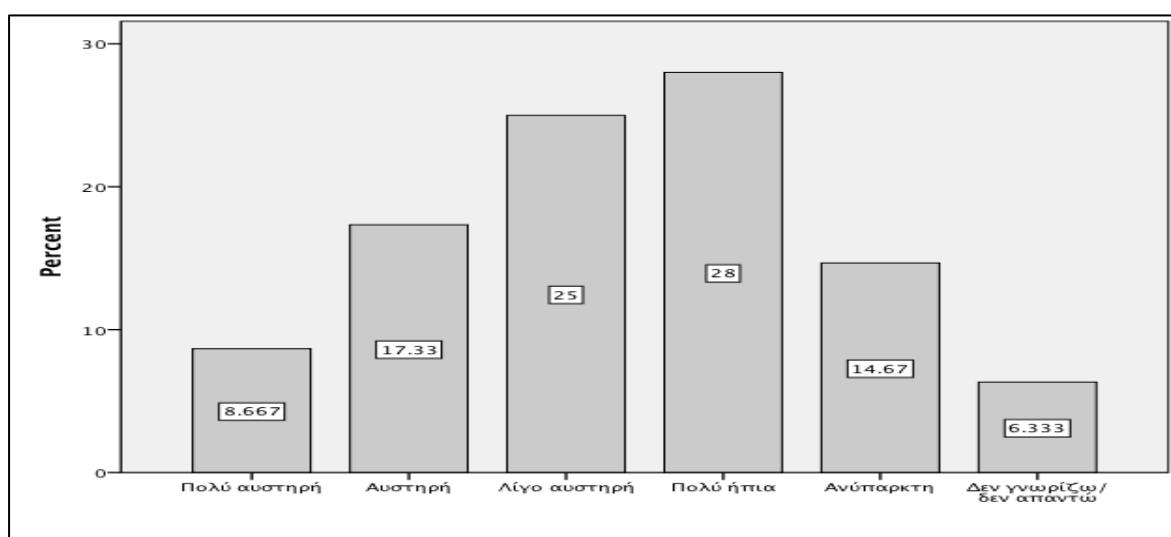
## 12. Με βάση την αυστηρότητά της πώς θα χαρακτηρίζατε την υπάρχουσα νομοθεσία;

Ο Πίνακας 12 και το Διάγραμμα 12 παρουσιάζουν τις συχνότητες και τα ποσοστά των απαντήσεων των ερωτηθέντων στην ερώτηση “Με βάση την αυστηρότητά της πώς θα χαρακτηρίζατε την υπάρχουσα νομοθεσία”.

Συγκεκριμένα, το 28% των ερωτηθέντων δήλωσε πως με βάση την αυστηρότητά της θα χαρακτηρίζατε την υπάρχουσα νομοθεσία ως πολύ ήπια, 25% των ερωτώμενων θα την χαρακτήριζε ως λίγο αυστηρή, 17.3% ως αυστηρή ενώ 14.7% ως ανύπαρκτη.

**Πίνακας 12:** Με βάση την αυστηρότητά της πώς θα χαρακτηρίζατε την υπάρχουσα νομοθεσία

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πολύ αυστηρή	26	8.7	8.7
Αυστηρή	52	17.3	26.0
Λίγο αυστηρή	75	25.0	51.0
Πολύ ήπια	84	28.0	79.0
Ανύπαρκτη	44	14.7	93.7
Δεν γνωρίζω/δεν απαντώ	19	6.3	100.0
Σύνολο	300	100.0	



**Διάγραμμα 12:** Με βάση την αυστηρότητά της πώς θα χαρακτηρίζατε την υπάρχουσα νομοθεσία

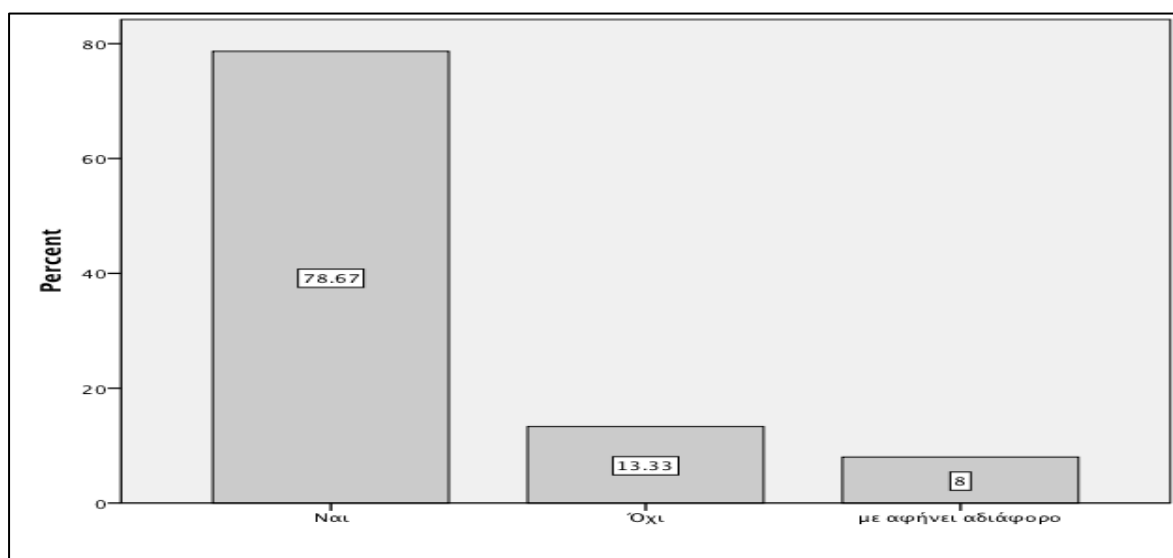
**13. Θα θεωρούσατε ως παραβατική συμπεριφορά, τη ρίψη ενός μικρού χαρτιού (όπως το χαρτάκι μιας τσίχλας) σε ένα πάρκο της πόλης;**

Ο Πίνακας 13 και το Διάγραμμα 13 παρουσιάζουν τις συχνότητες και τα ποσοστά των απαντήσεων των ερωτηθέντων στην ερώτηση “Θα θεωρούσατε ως παραβατική συμπεριφορά, τη ρίψη ενός μικρού χαρτιού (όπως το χαρτάκι μιας τσίχλας) σε ένα πάρκο της πόλης”.

Συγκεκριμένα, το 78.7% των ερωτηθέντων δήλωσε πως θα θεωρούσε ως παραβατική συμπεριφορά, τη ρίψη ενός μικρού χαρτιού (όπως το χαρτάκι μιας τσίχλας) σε ένα πάρκο της πόλης, ενώ 13.3% πως όχι.

**Πίνακας 13:** Θα θεωρούσατε ως παραβατική συμπεριφορά, τη ρίψη ενός μικρού χαρτιού (όπως το χαρτάκι μιας τσίχλας) σε ένα πάρκο της πόλης

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Ναι	236	78.7	78.7
Όχι	40	13.3	92.0
Με αφήνει αδιάφορο	24	8.0	100.0
Σύνολο	300	100.0	



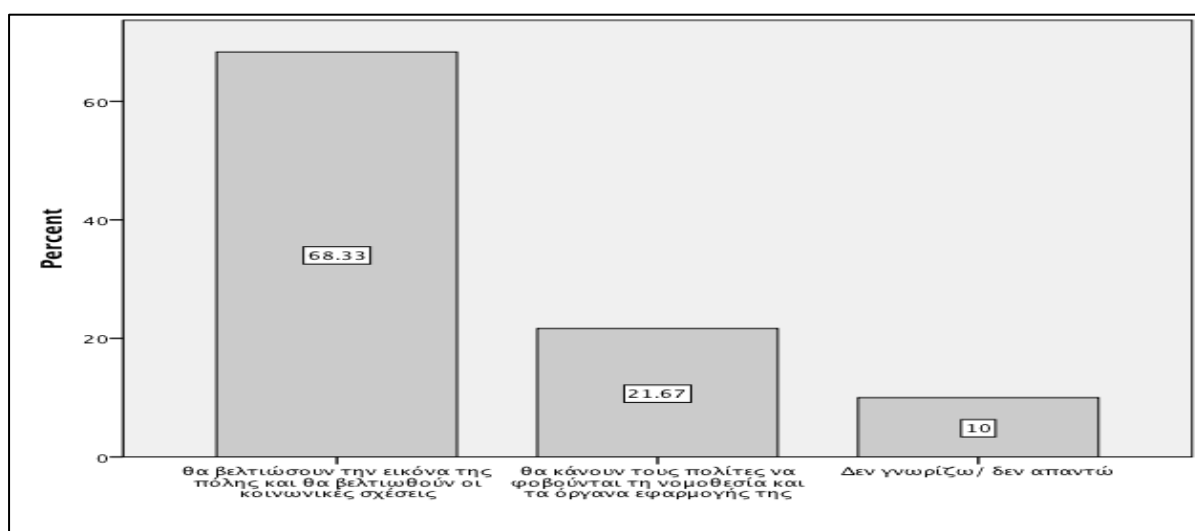
**Διάγραμμα 13:** Θα θεωρούσατε ως παραβατική συμπεριφορά, τη ρίψη ενός μικρού χαρτιού (όπως το χαρτάκι μιας τσίχλας) σε ένα πάρκο της πόλης

#### 14. Ποια η άποψή σας για την εφαρμογή αυστηρών ποινών σε τέτοιου είδους φαινομενικά μικρές παραβάσεις;

Ο Πίνακας 14 και το Διάγραμμα 14 παρουσιάζουν τις συχνότητες και τα ποσοστά των απαντήσεων των ερωτηθέντων στην ερώτηση “Ποια η άποψή σας για την εφαρμογή αυστηρών ποινών σε τέτοιου είδους φαινομενικά μικρές παραβάσεις”. Συγκεκριμένα, το 68.3% των ερωτηθέντων δήλωσε πως η εφαρμογή αυστηρών ποινών σε τέτοιου είδους φαινομενικά μικρές παραβάσεις θα βελτιώσει την εικόνα της πόλης και θα βελτιωθούν οι κοινωνικές σχέσεις, ενώ 21.7% πως θα κάνει τους πολίτες να φοβούνται τη νομοθεσία και τα όργανα εφαρμογής της.

**Πίνακας 14:** Ποια η άποψή σας για την εφαρμογή αυστηρών ποινών σε τέτοιου είδους φαινομενικά μικρές παραβάσεις

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
θα βελτιώσουν την εικόνα της πόλης και θα βελτιωθούν οι κοινωνικές σχέσεις	205	68.3	68.3
θα κάνουν τους πολίτες να φοβούνται τη νομοθεσία και τα όργανα εφαρμογής της	65	21.7	90.0
δεν γνωρίζω/δεν απαντώ	30	10.0	100.0
Σύνολο	300	100.0	



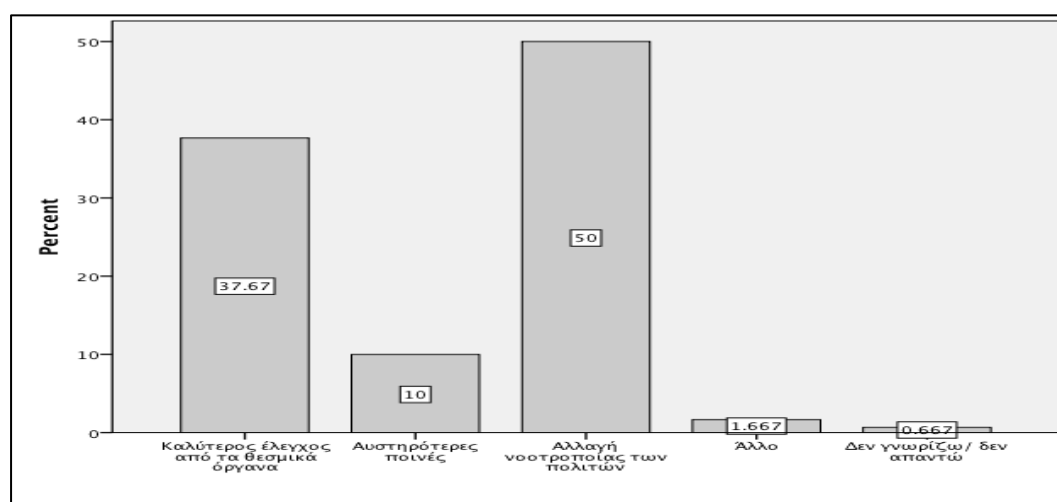
**Διάγραμμα 14:** Ποια η άποψή σας για την εφαρμογή αυστηρών ποινών σε τέτοιου είδους φαινομενικά μικρές παραβάσεις

### 15. Τι νομίζετε ότι θα βελτίωνε την συμπεριφορά των πολιτών όσον αφορά στην τήρηση των νόμων;

Ο Πίνακας 15 και το Διάγραμμα 15 παρουσιάζουν τις συχνότητες και τα ποσοστά των απαντήσεων των ερωτηθέντων στην ερώτηση “Τι νομίζετε ότι θα βελτίωνε την συμπεριφορά των πολιτών όσον αφορά στην τήρηση των νόμων”. Συγκεκριμένα, το 50% των ερωτηθέντων δήλωσε πως η αλλαγή της νοοτροπίας των πολιτών θα βελτίωνε την συμπεριφορά τους όσον αφορά στην τήρηση των νόμων, και ακολουθεί ο καλύτερος έλεγχος από τα θεσμικά όργανα με 37.7%.

**Πίνακας 15:** Τι νομίζετε ότι θα βελτίωνε την συμπεριφορά των πολιτών όσον αφορά στην τήρηση των νόμων

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Καλύτερος έλεγχος από τα θεσμικά όργανα	113	37.7	37.7
Αυστηρότερες ποινές	30	10.0	47.7
Αλλαγή της νοοτροπίας των πολιτών	150	50.0	97.7
Άλλο	5	1.7	99.3
Δεν γνωρίζω/δεν απαντώ	2	.7	100.0
Σύνολο	300	100.0	



**Διάγραμμα 15:** Τι νομίζετε ότι θα βελτίωνε την συμπεριφορά των πολιτών όσον αφορά στην τήρηση των νόμων



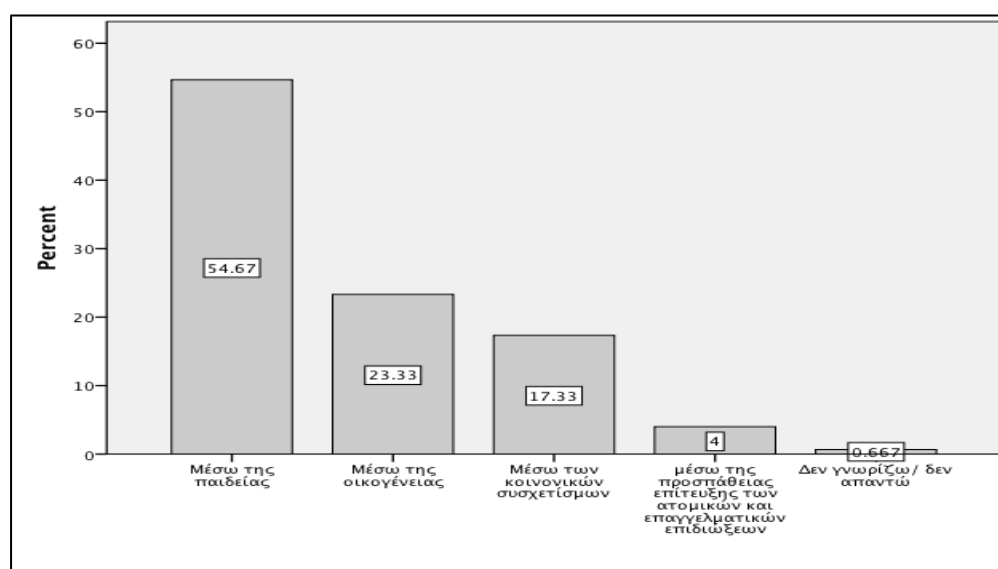
### 16. Πως θα μπορούσε να αλλάξει η νοοτροπία ενός κατοίκου της πόλης;

Ο Πίνακας 16 και το Διάγραμμα 16 παρουσιάζουν τις συχνότητες και τα ποσοστά των απαντήσεων των ερωτηθέντων στην ερώτηση “Πως θα μπορούσε να αλλάξει η νοοτροπία ενός κατοίκου της πόλης”.

Συγκεκριμένα, το 54.7% των ερωτηθέντων δήλωσε πως μέσω της παιδείας θα μπορούσε να αλλάξει η νοοτροπία ενός κατοίκου της πόλης, 23.3% δήλωσε μέσω της οικογένειας, ενώ 17.3% μέσω των κοινωνικών συσχετισμών.

**Πίνακας 16:** Πως θα μπορούσε να αλλάξει η νοοτροπία ενός κατοίκου της πόλης

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Μέσω της παιδείας	164	54.7	54.7
Μέσω της οικογένειας	70	23.3	78.0
Μέσω των κοινωνικών συσχετισμών	52	17.3	95.3
Μέσω της προσπάθειας επίτευξης των ατομικών και επαγγελματικών επιδιώξεων	12	4.0	99.3
Δεν γνωρίζω/δεν απαντώ	2	.7	100.0
Σύνολο	300	100.0	



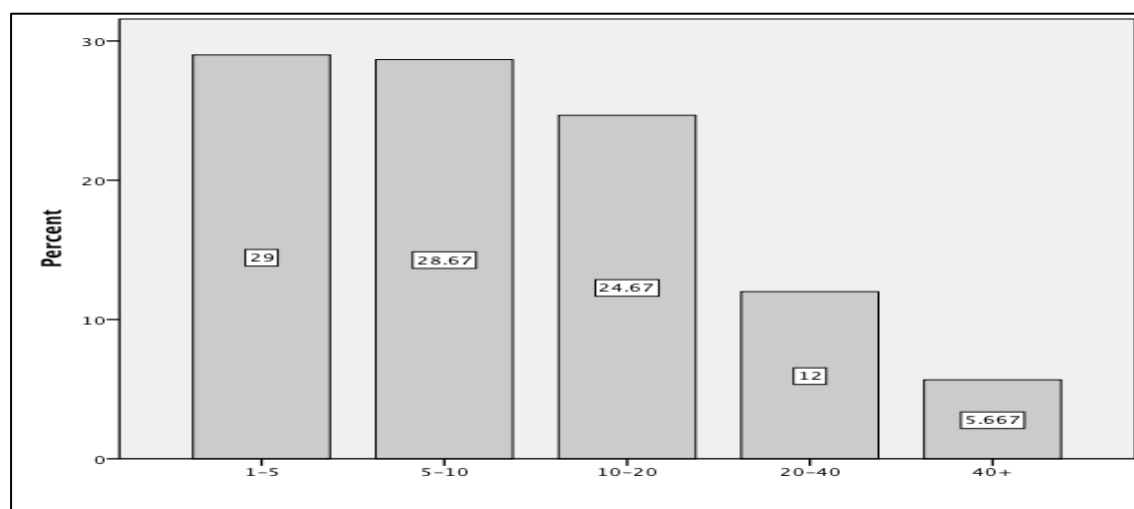
**Διάγραμμα 16:** Πως θα μπορούσε να αλλάξει η νοοτροπία ενός κατοίκου της πόλης

### 17. Πόσα χρόνια κατά τη γνώμη σας χρειάζονται για να επέλθει πραγματική μεταβολή στη νοοτροπία μίας πόλης;

Ο Πίνακας 17 και το Διάγραμμα 17 παρουσιάζουν τις συχνότητες και τα ποσοστά των απαντήσεων των ερωτηθέντων στην ερώτηση “Πόσα χρόνια κατά τη γνώμη σας χρειάζονται για να επέλθει πραγματική μεταβολή στη νοοτροπία μίας πόλης”. Συγκεκριμένα, το 29% των ερωτηθέντων δήλωσε πως χρειάζονται 1 έως 5 έτη για να επέλθει πραγματική μεταβολή στη νοοτροπία μίας πόλης, 28.7% πως χρειάζονται από 5 έως 10 χρόνια ενώ 24.7% δήλωσε πως χρειάζονται από 10 έως 20 χρόνια.

**Πίνακας 17:** Πόσα χρόνια κατά τη γνώμη σας χρειάζονται για να επέλθει πραγματική μεταβολή στη νοοτροπία μίας πόλης

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
1-5	87	29.0	29.0
5-10	86	28.7	57.7
10-20	74	24.7	82.3
20-40	36	12.0	94.3
40+	17	5.7	100.0
Σύνολο	300	100.0	



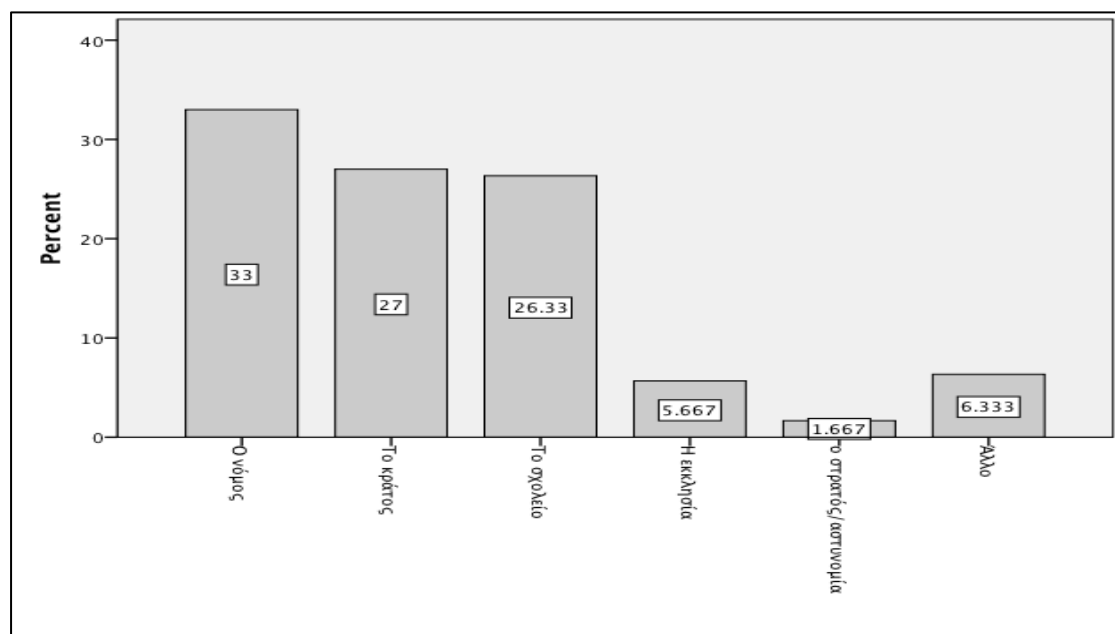
**Διάγραμμα 17:** Πόσα χρόνια κατά τη γνώμη σας χρειάζονται για να επέλθει πραγματική μεταβολή στη νοοτροπία μίας πόλης

**18. Πείτε μας κατά τη γνώμη σας τον πιο σημαντικό θεσμό μίας κοινωνίας.**

Ο Πίνακας 18 και το Διάγραμμα 18 παρουσιάζουν τις συχνότητες και τα ποσοστά των απαντήσεων των ερωτηθέντων στην ερώτηση “Πείτε μας κατά τη γνώμη σας τον πιο σημαντικό θεσμό μίας κοινωνίας”. Συγκεκριμένα, το 33% των ερωτηθέντων δήλωσε πως θεωρεί τους νόμους ως τον πιο σημαντικό θεσμό μίας κοινωνίας, και ακολουθεί με 27% το κράτος και με 26.3% το σχολείο.

**Πίνακας 18:** Πείτε μας κατά τη γνώμη σας τον πιο σημαντικό θεσμό μίας κοινωνίας

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Ο νόμος	99	33.0	33.0
Το κράτος	81	27.0	60.0
Το σχολείο	79	26.3	86.3
Η εκκλησία	17	5.7	92.0
Ο στρατός/ αστυνομία	5	1.7	93.7
Άλλο	19	6.3	100.0
Σύνολο	300	100.0	



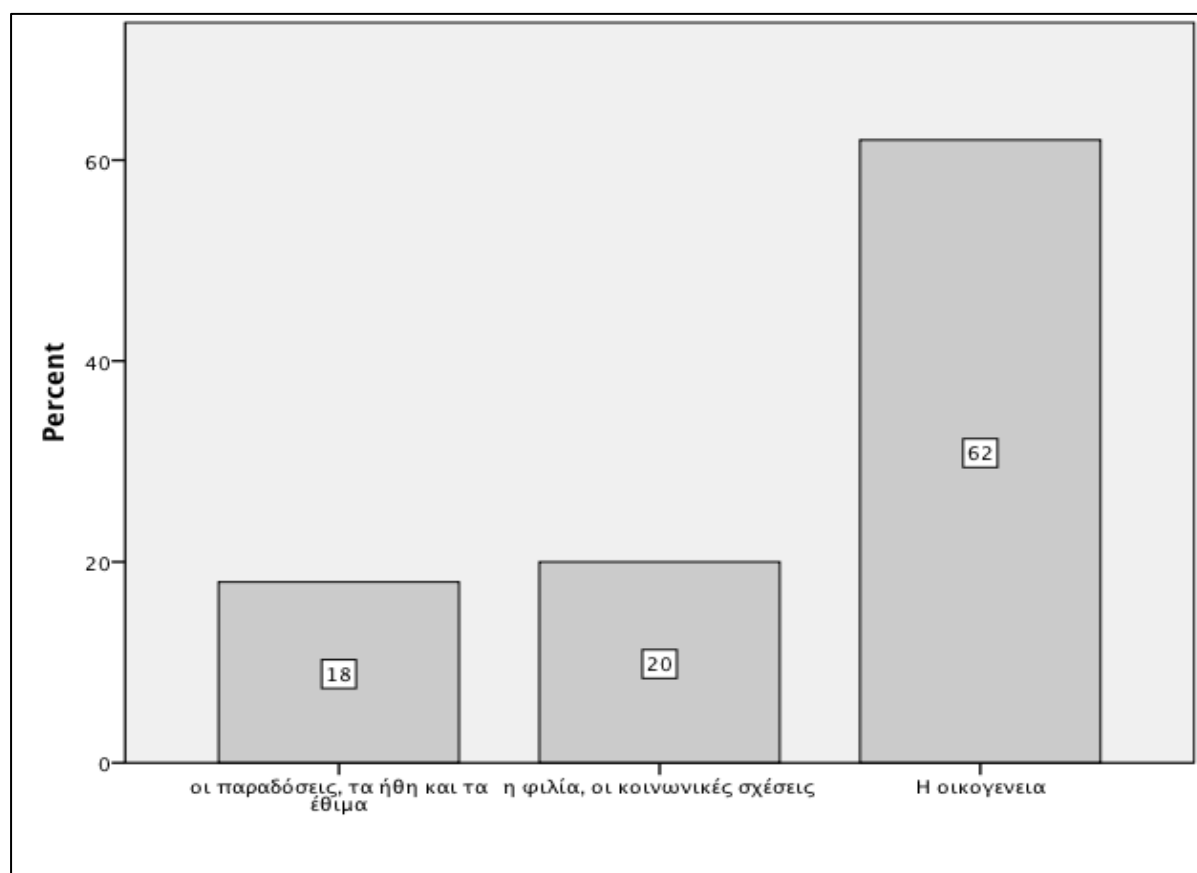
**Διάγραμμα 18:** Πείτε μας κατά τη γνώμη σας τον πιο σημαντικό θεσμό μίας κοινωνίας

**19. Πείτε μας ποιο από τα παρακάτω θεωρείται το πιο σημαντικό.**

Ο Πίνακας 19 και το Διάγραμμα 19 παρουσιάζουν τις συχνότητες και τα ποσοστά των απαντήσεων των ερωτηθέντων στην ερώτηση “Πείτε μας ποιο από τα παρακάτω θεωρείται το πιο σημαντικό”. Συγκεκριμένα, το 62% των ερωτηθέντων δήλωσε πως θεωρείς πιο σημαντική την οικογένεια και ακολουθούν με 20% η φιλία και οι κοινωνικές σχέσεις, και τέλος με 18% οι παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα.

**Πίνακας 19:** Πείτε μας ποιο από τα παρακάτω θεωρείται το πιο σημαντικό

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Οι παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα	54	18.0	18.0
Η φιλία, οι κοινωνικές σχέσεις	60	20.0	38.0
Η οικογένεια	186	62.0	100.0
Σύνολο	300	100.0	

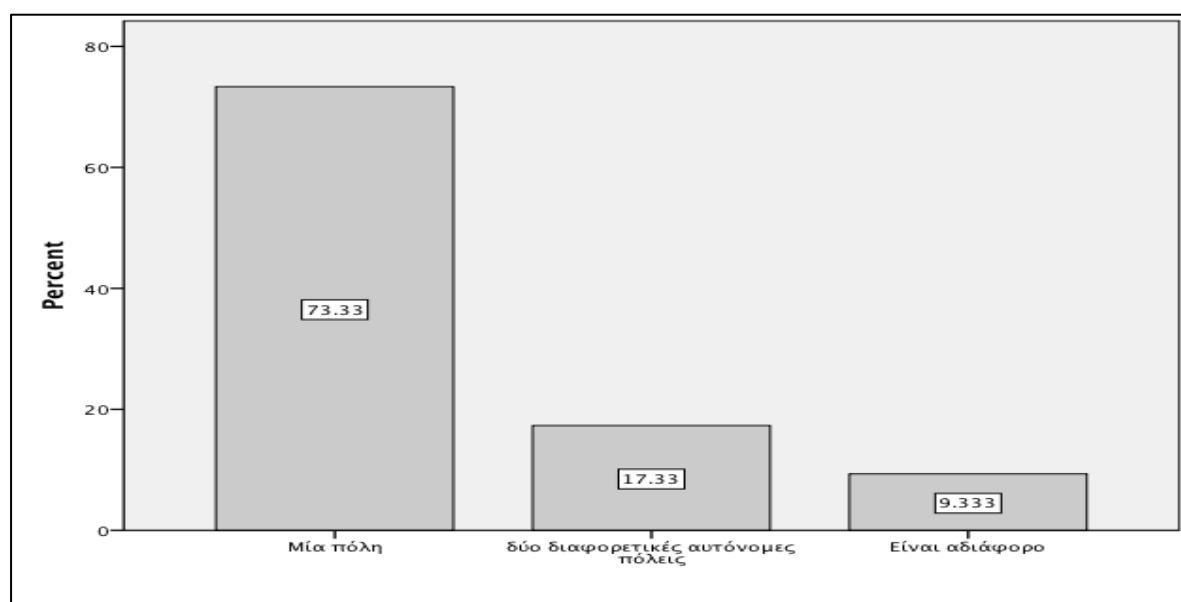
**Διάγραμμα 19:** Πείτε μας ποιο από τα παρακάτω θεωρείται το πιο σημαντικό

**20. Σύμφωνα με τη δική σας γνώμη ο Βόλος και η Νέα Ιωνία πρέπει να είναι μία και ενιαία πόλη ή δύο διαφορετικές;**

Ο Πίνακας 20 και το Διάγραμμα 20 παρουσιάζουν τις συχνότητες και τα ποσοστά των απαντήσεων των ερωτηθέντων στην ερώτηση “Σύμφωνα με τη δική σας γνώμη ο Βόλος και η Νέα Ιωνία πρέπει να είναι μία και ενιαία πόλη ή δύο διαφορετικές”. Συγκεκριμένα, το 73.3% των ερωτηθέντων δήλωσε πως ο Βόλος και η Νέα Ιωνία πρέπει να είναι μία και ενιαία πόλη, ενώ 17.3% πως πρέπει να είναι δύο διαφορετικές αυτόνομες πόλεις.

**Πίνακας 20:** Σύμφωνα με τη δική σας γνώμη ο Βόλος και η Νέα Ιωνία πρέπει να είναι μία και ενιαία πόλη ή δύο διαφορετικές

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Μία πόλη	220	73.3	73.3
Δύο διαφορετικές αυτόνομες πόλεις	52	17.3	90.7
Είναι αδιάφορο	28	9.3	100.0
Σύνολο	300	100.0	



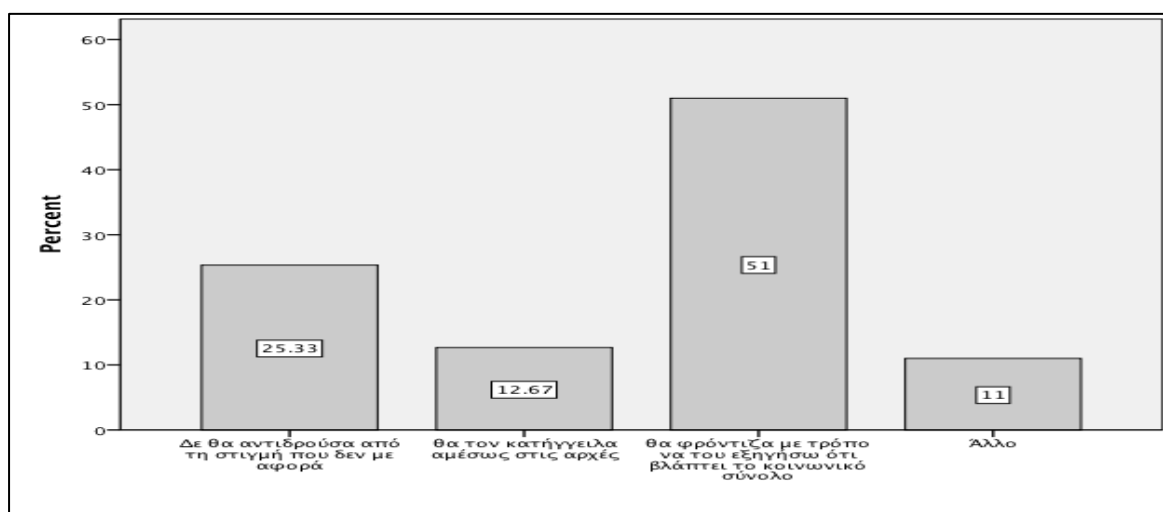
**Διάγραμμα 20:** Σύμφωνα με τη δική σας γνώμη ο Βόλος και η Νέα Ιωνία πρέπει να είναι μία και ενιαία πόλη ή δύο διαφορετικές

**21. Αν βλέπατε κάποιον να ανεβαίνει στο αστικό λεωφορείο της πόλης χωρίς να πληρώνει το αντίστοιχο εισιτήριο, πώς θα αντιδρούσατε;**

Ο Πίνακας 21 και το Διάγραμμα 21 παρουσιάζουν τις συχνότητες και τα ποσοστά των απαντήσεων των ερωτηθέντων στην ερώτηση “Αν βλέπατε κάποιον να ανεβαίνει στο αστικό λεωφορείο της πόλης χωρίς να πληρώνει το αντίστοιχο εισιτήριο, πώς θα αντιδρούσατε”. Συγκεκριμένα, το 51% των ερωτηθέντων δήλωσε πως εάν έβλεπε κάποιον να ανεβαίνει στο αστικό λεωφορείο της πόλης χωρίς να πληρώνει το αντίστοιχο εισιτήριο θα φρόντιζε με τρόπο να του εξηγήσει ότι βλάπτει το κοινωνικό σύνολο, 25.3% των ερωτώμενων δήλωσε πως δε θα αντιδρούσε από τη στιγμή που δεν τον αφορά, ενώ μόλις 12.7% θα τον κατήγγειλε αμέσως στις αρχές.

**Πίνακας 21:** Αν βλέπατε κάποιον να ανεβαίνει στο αστικό λεωφορείο της πόλης χωρίς να πληρώνει το αντίστοιχο εισιτήριο, πώς θα αντιδρούσατε;

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Δε θα αντιδρούσα από τη στιγμή που δεν με αφορά	76	25.3	25.3
Θα τον κατήγγειλα αμέσως στις αρχές	38	12.7	38.0
Θα φρόντιζα με τρόπο να του εξηγήσω ότι βλάπτει το κοινωνικό σύνολο	153	51.0	89.0
Άλλο	33	11.0	100.0
Σύνολο	300	100.0	



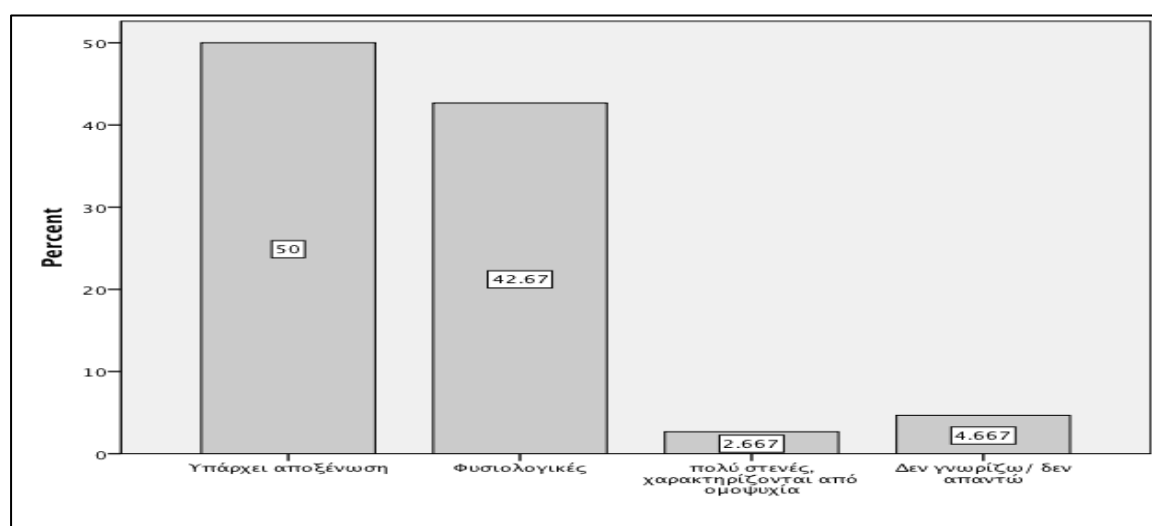
**Διάγραμμα 21:** Αν βλέπατε κάποιον να ανεβαίνει στο αστικό λεωφορείο της πόλης χωρίς να πληρώνει το αντίστοιχο εισιτήριο, πώς θα αντιδρούσατε;

## 22. Πώς θα χαρακτηρίζατε τις κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των κατοίκων της πόλης του Βόλου;

Ο Πίνακας 22 και το Διάγραμμα 22 παρουσιάζουν τις συχνότητες και τα ποσοστά των απαντήσεων των ερωτηθέντων στην ερώτηση “Πώς θα χαρακτηρίζατε τις κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των κατοίκων της πόλης του Βόλου”. Συγκεκριμένα, το 50% των ερωτηθέντων δήλωσε πως πιστεύει πως υπάρχει αποξένωση, ακολούθως 42.7% τις χαρακτήρισε φυσιολογικές, ενώ μόλις 2.7% πως είναι πολύ στενές και χαρακτηρίζονται από ομοψυχία.

**Πίνακας 22:** Πώς θα χαρακτηρίζατε τις κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των κατοίκων της πόλης του Βόλου

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Υπάρχει αποξένωση	150	50.0	50.0
Φυσιολογικές	128	42.7	92.7
Πολύ στενές, χαρακτηρίζονται από ομοψυχία	8	2.7	95.3
Δεν γνωρίζω/δεν απαντώ	14	4.7	100.0
Σύνολο	300	100.0	



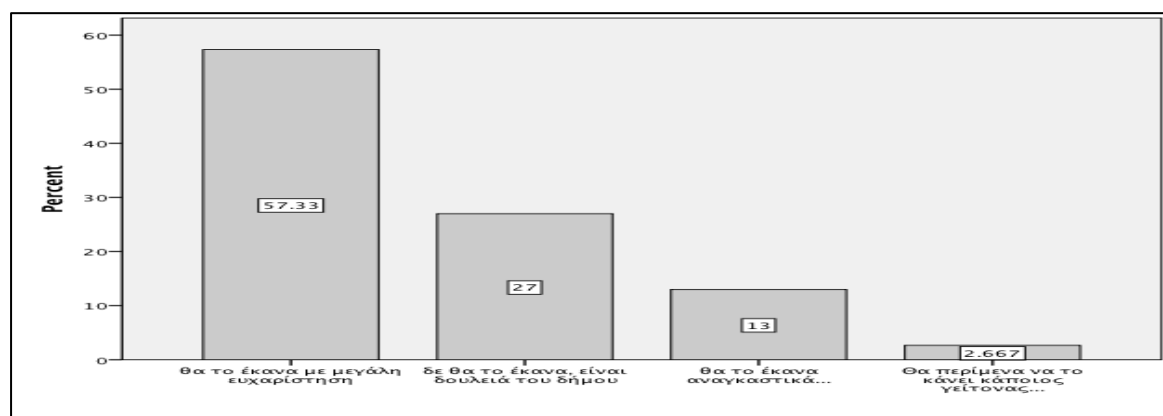
**Διάγραμμα 22:** Πώς θα χαρακτηρίζατε τις κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των κατοίκων της πόλης του Βόλου

**23. Αν έβγαινε ένας καινούριος κανονισμός ο οποίος θα σας υποχρέωνε να καθαρίζετε μόνος/η το πεζοδρόμιο και το δρόμο έξω από το σπίτι σας ειδάλλως θα είχατε πρόστιμο πώς θα αντιδρούσατε;**

Ο Πίνακας 23 και το Διάγραμμα 23 παρουσιάζουν τις συχνότητες και τα ποσοστά των απαντήσεων των ερωτηθέντων στην ερώτηση “Αν έβγαινε ένας καινούριος κανονισμός ο οποίος θα σας υποχρέωνε να καθαρίζετε μόνος/η το πεζοδρόμιο και το δρόμο έξω από το σπίτι σας ειδάλλως θα είχατε πρόστιμο πώς θα αντιδρούσατε”. Συγκεκριμένα, το 57.3% των ερωτηθέντων δήλωσε πως με μεγάλη ευχαρίστηση θα καθάριζε μόνος/η το πεζοδρόμιο και το δρόμο έξω από το σπίτι του, 27% δήλωσε πως δεν θα το έκανε καθώς είναι δουλειά του δήμου, ενώ 13% δήλωσε πως θα το έκανε αναγκαστικά για να μη πληρώσει το πρόστιμο.

**Πίνακας 23:** Αν έβγαινε ένας καινούριος κανονισμός ο οποίος θα σας υποχρέωνε να καθαρίζετε μόνος/η το πεζοδρόμιο και το δρόμο έξω από το σπίτι σας ειδάλλως θα είχατε πρόστιμο πώς θα αντιδρούσατε

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Θα το έκανα με μεγάλη ευχαρίστηση	172	57.3	57.3
Δε θα το έκανα, είναι δουλειά του δήμου	81	27.0	84.3
Θα το έκανα αναγκαστικά για να μη πληρώσω το πρόστιμο	39	13.0	97.3
Θα περίμενα να το κάνει κάποιος γείτονας κι αν δε το έκανε τότε θα το έκανα εγώ	8	2.7	100.0
Σύνολο	300	100.0	



**Διάγραμμα 23:** Αν έβγαινε ένας καινούριος κανονισμός ο οποίος θα σας υποχρέωνε να καθαρίζετε μόνος/η το πεζοδρόμιο και το δρόμο έξω από το σπίτι σας ειδάλλως θα είχατε πρόστιμο πώς θα αντιδρούσατε



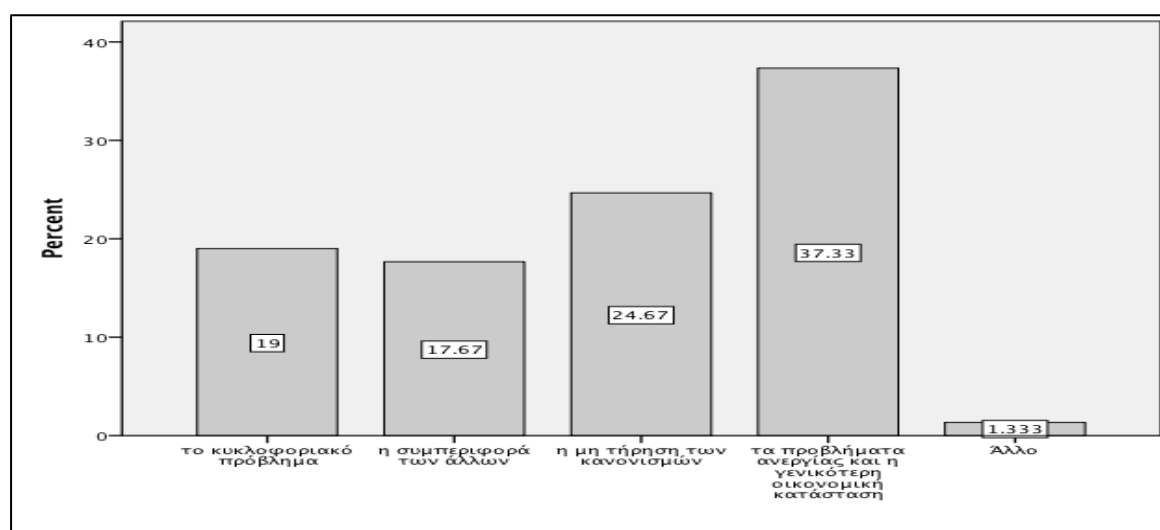
**24. Τι σας ενοχλεί στην καθημερινή ζωή της πόλης του Βόλου;**

Ο Πίνακας 24 και το Διάγραμμα 24 παρουσιάζουν τις συχνότητες και τα ποσοστά των απαντήσεων των ερωτηθέντων στην ερώτηση “Τι σας ενοχλεί στην καθημερινή ζωή της πόλης του Βόλου”.

Συγκεκριμένα, το 37.3% των ερωτηθέντων δήλωσε πως στην καθημερινή ζωή της πόλης του Βόλου ενοχλείται περισσότερο από τα προβλήματα ανεργίας και τη γενικότερη οικονομική κατάσταση, 24.7% πως ενοχλείται από τη μη τήρηση των κανονισμών, 19% από το κυκλοφοριακό ενώ 17.7% ενοχλείται από τη συμπεριφορά των άλλων.

**Πίνακας 24:** Τι σας ενοχλεί στην καθημερινή ζωή της πόλης του Βόλου

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Το κυκλοφοριακό πρόβλημα	57	19.0	19.0
Η συμπεριφορά των άλλων	53	17.7	36.7
Η μη τήρηση των κανονισμών	74	24.7	61.3
Τα προβλήματα ανεργίας και η γενικότερη οικονομική κατάσταση	112	37.3	98.7
Άλλο	4	1.3	100.0
Σύνολο	300	100.0	

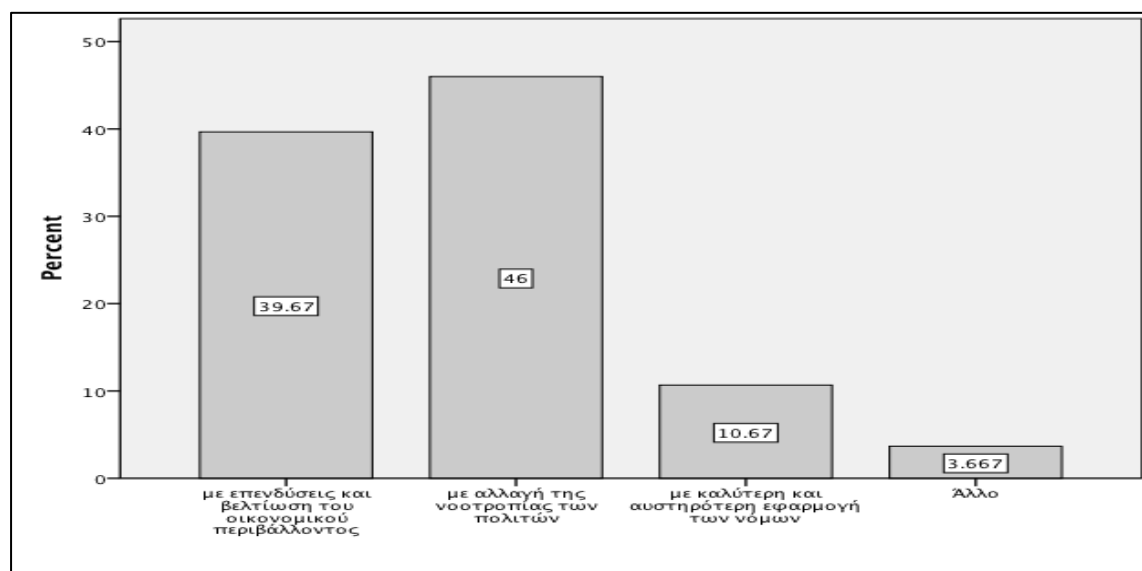
**Διάγραμμα 24:** Τι σας ενοχλεί στην καθημερινή ζωή της πόλης του Βόλου

**25. Πώς θα μπορούσε να βελτιωθεί η εικόνα της πόλης τα επόμενα χρόνια;**

Ο Πίνακας 25 και το Διάγραμμα 25 παρουσιάζουν τις συχνότητες και τα ποσοστά των απαντήσεων των ερωτηθέντων στην ερώτηση “Πώς θα μπορούσε να βελτιωθεί η εικόνα της πόλης τα επόμενα χρόνια”. Συγκεκριμένα, το 46% των ερωτηθέντων δήλωσε πως η αλλαγή της νοοτροπίας των πολιτών θα μπορούσε να βελτιώσει την εικόνα της πόλης τα επόμενα χρόνια, 39.7% πως η εικόνα της πόλης μπορεί να βελτιωθεί με επενδύσεις και βελτίωση του οικονομικού περιβάλλοντος, ενώ 10.7% δήλωσε πως η βελτίωση θα έρθει με καλύτερη και αυστηρότερη εφαρμογή των νόμων.

**Πίνακας 25:** Πώς θα μπορούσε να βελτιωθεί η εικόνα της πόλης τα επόμενα χρόνια

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Με επενδύσεις και βελτίωση του οικονομικού περιβάλλοντος	119	39.7	39.7
Με αλλαγή της νοοτροπίας των πολιτών	138	46.0	85.7
Με καλύτερη και αυστηρότερη εφαρμογή των νόμων	32	10.7	96.3
Άλλο	11	3.7	100.0
Σύνολο	300	100.0	

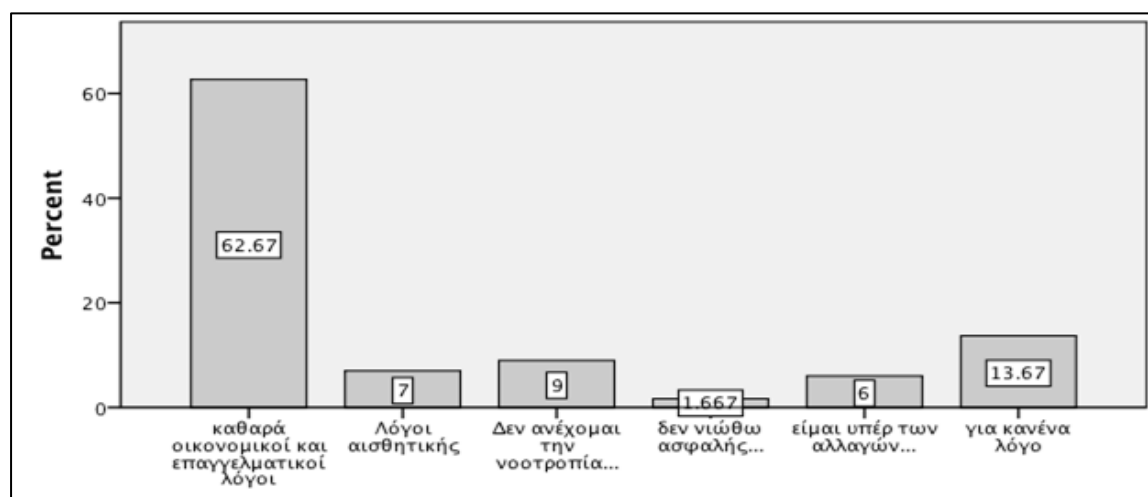
**Διάγραμμα 25:** Πώς θα μπορούσε να βελτιωθεί η εικόνα της πόλης τα επόμενα χρόνια

**26. Ποιοι λόγοι θα σας ωθούσαν να μετακομίσετε σε μία άλλη πόλη;**

Ο Πίνακας 26 και το Διάγραμμα 26 παρουσιάζουν τις συχνότητες και τα ποσοστά των απαντήσεων των ερωτηθέντων στην ερώτηση “Ποιοι λόγοι θα σας ωθούσαν να μετακομίσετε σε μία άλλη πόλη”. Συγκεκριμένα, το 62.7% των ερωτηθέντων δήλωσε πως θα μετακόμιζε σε μία άλλη πόλη για καθαρά οικονομικούς και επαγγελματικούς λόγους, 9% πως θα μετακόμιζε λόγω της νοοτροπίας των συμπολιτών του ενώ 13.7% πως δεν θα μετακόμιζε σε άλλη πόλη για κανένα λόγο.

**Πίνακας 26:** Ποιοι λόγοι θα σας ωθούσαν να μετακομίσετε σε μία άλλη πόλη

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Καθαρά οικονομικοί και επαγγελματικοί λόγοι	188	62.7	62.7
Λόγοι αισθητικής (μία ομορφότερη πόλη με καλύτερες συνθήκες διαβίωσης)	21	7.0	69.7
Δεν ανέχομαι την νοοτροπία των συμπολιτών μου	27	9.0	78.7
Δεν νιώθω ασφαλής και προστατευμένος από τα θεσμικά όργανα	5	1.7	80.3
Είμαι υπέρ των αλλαγών και θέλω να συναντήσω καινούρια πράγματα	18	6.0	86.3
Για κανένα λόγο	41	13.7	100.0
Σύνολο	300	100.0	

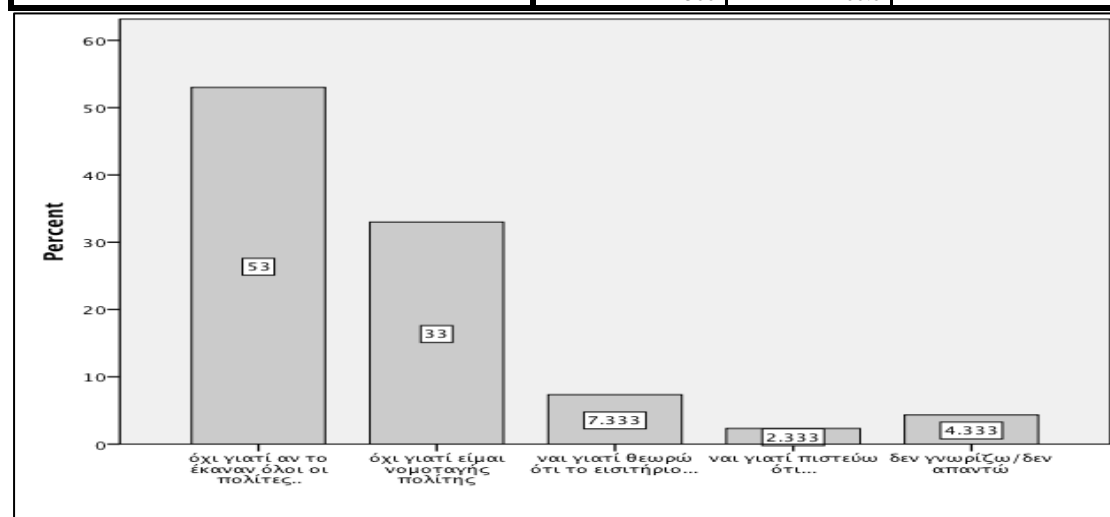
**Διάγραμμα 26:** Ποιοι λόγοι θα σας ωθούσαν να μετακομίσετε σε μία άλλη πόλη

**27. Στην υποθετική περίπτωση πως σας διαβεβαίωσε κάποιος ότι όσες φορές και αν χρησιμοποιήσετε το αστικό λεωφορείο χωρίς να έχετε πληρώσει το αντίτιμο, κανείς δε θα σας καταλάβει, θα το κάνατε ή όχι;**

Ο Πίνακας 27 και το Διάγραμμα 27 παρουσιάζουν τις συχνότητες και τα ποσοστά των απαντήσεων των ερωτηθέντων στην ερώτηση “Στην υποθετική περίπτωση πως σας διαβεβαίωσε κάποιος ότι όσες φορές και αν χρησιμοποιήσετε το αστικό λεωφορείο χωρίς να έχετε πληρώσει το αντίτιμο, κανείς δε θα σας καταλάβει, θα το κάνατε ή όχι”. Συγκεκριμένα, το 53% των ερωτηθέντων δήλωσε πως όχι γιατί αν το έκαναν όλοι οι πολίτες σε λίγο καιρό δε θα υπήρχε λεωφορείο να χρησιμοποιήσουν, 33% πως όχι γιατί είναι νομοταγείς πολίτες, ενώ 7.3% πως ναι γιατί θεωρούν ότι το εισιτήριο είναι ακριβό και δε θα ένιωθαν ότι κλέβουν το κράτος.

**Πίνακας 27:** Στην υποθετική περίπτωση πως σας διαβεβαίωσε κάποιος ότι όσες φορές και αν χρησιμοποιήσετε το αστικό λεωφορείο χωρίς να έχετε πληρώσει το αντίτιμο, κανείς δε θα σας καταλάβει, θα το κάνατε ή όχι;

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Όχι γιατί αν το έκαναν όλοι οι πολίτες σε λίγο καιρό δε θα υπήρχε λεωφορείο να χρησιμοποιήσω	159	53.0	53.0
Όχι γιατί είμαι νομοταγής πολίτης	99	33.0	86.0
Ναι γιατί θεωρώ ότι το εισιτήριο είναι ακριβό και δε θα ένιωθα ότι κλέβω το κράτος	22	7.3	93.3
Ναι γιατί πιστεύω ότι και οι άλλοι το ίδιο θα έκαναν στη θέση μου	7	2.3	95.7
Δεν γνωρίζω/δεν απαντώ	13	4.3	100.0
Σύνολο	300	100.0	



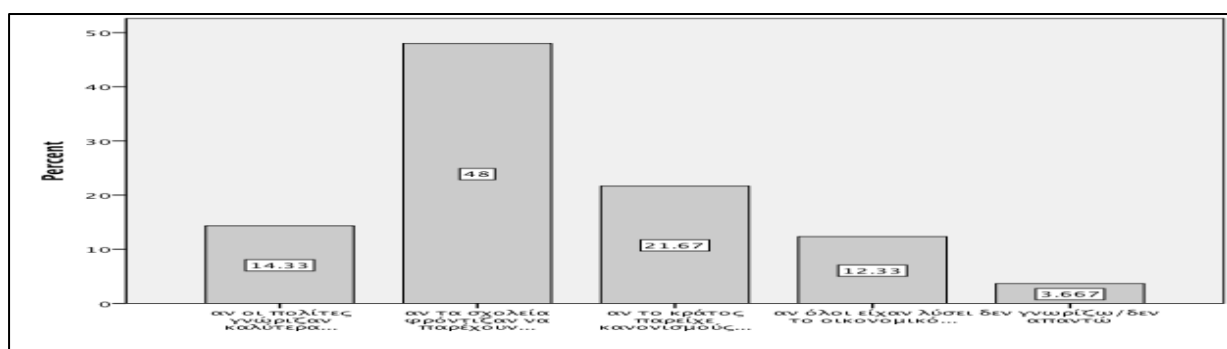
**Διάγραμμα 27:** Στην υποθετική περίπτωση πως σας διαβεβαίωσε κάποιος ότι όσες φορές και αν χρησιμοποιήσετε το αστικό λεωφορείο χωρίς να έχετε πληρώσει το αντίτιμο, κανείς δε θα σας καταλάβει, θα το κάνατε ή όχι;

## 28. Πώς πιστεύετε θα μπορούσε να αυξηθεί το αίσθημα κοινωνικής ευθύνης των πολιτών του Βόλου;

Ο Πίνακας 28 και το Διάγραμμα 28 παρουσιάζουν τις συχνότητες και τα ποσοστά των απαντήσεων των ερωτηθέντων στην ερώτηση “Πώς πιστεύετε θα μπορούσε να αυξηθεί το αίσθημα κοινωνικής ευθύνης των πολιτών του Βόλου”. Συγκεκριμένα, το 48% των ερωτηθέντων δήλωσε πως αν τα σχολεία φρόντιζαν να παρέχουν καλύτερη διαπαιδαγώγηση θα μπορούσε να αυξηθεί το αίσθημα κοινωνικής ευθύνης των πολιτών του Βόλου, 21.7% πως το αίσθημα κοινωνικής ευθύνης θα μπορούσε να αυξηθεί αν το κράτος παρείχε κανονισμούς που θα έκαναν τους πολίτες να αισθάνονται την πόλη πιο οικεία ενώ 14.3% δήλωσαν πως αυτό θα μπορούσε να γίνει αν οι πολίτες γνώριζαν καλύτερα την ιστορία της πόλης.

**Πίνακας 28:** Πώς πιστεύετε θα μπορούσε να αυξηθεί το αίσθημα κοινωνικής ευθύνης των πολιτών του Βόλου

	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Αν οι πολίτες γνώριζαν καλύτερα την ιστορία της πόλης	43	14.3	14.3
Αν τα σχολεία φρόντιζαν να παρέχουν καλύτερη διαπαιδαγώγηση στο συγκεκριμένο τομέα	144	48.0	62.3
Αν το κράτος παρείχε κανονισμούς που θα έκαναν τους πολίτες να αισθάνονται την πόλη πιο οικεία	65	21.7	84.0
Αν όλοι είχαν λύσει το οικονομικό τους πρόβλημα και η ανεργία είχε εξαλειφθεί	37	12.3	96.3
Δεν γνωρίζω/δεν απαντώ	11	3.7	100.0
Σύνολο	300	100.0	



**Διάγραμμα 28:** Πώς πιστεύετε θα μπορούσε να αυξηθεί το αίσθημα κοινωνικής ευθύνης των πολιτών του Βόλου

Το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτώμενων του δείγματος (40.3%) ηλικιακά ανήκει στην κατηγορία από 18 έως 35 ετών, οι άνδρες αποτελούν το 59.3% των ερωτηθέντων, το δείγμα αποτελείται κατά 48% από έγγαμους με παιδιά και ακολουθούν οι άγαμοι με ποσοστό 33%, το 94.3% είναι ερωτώμενοι με ελληνική υπηκοότητα και κατά 37% ερωτώμενοι με καταγωγή γονέων από το Βόλο.

Επίσης, το δείγμα αποτελείται κατά 46.7% από απόφοιτους λυκείου και κατά 36.3% από πτυχιούχους ΑΕΙ-ΤΕΙ, κατά 32.3% από ιδιωτικούς υπαλλήλους και κατά 83.7% από μόνιμους κατοίκους.

Ακόμα βρέθηκε πως:

-Το δείγμα αποτελείται κατά 63% από ερωτώμενους που μένουν για περισσότερα από 20 χρόνια στην πόλη του Βόλου.

-το 31.7% των ερωτηθέντων δήλωσε πως δεν έχει μείνει στο παρελθόν για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο του έτους σε άλλη πόλη.

-το 50.3% των ερωτηθέντων δήλωσε πως δεν είναι καθόλου ευχαριστημένος/η από την εφαρμογή των νόμων εντός της πόλης.

-το 28% δήλωσε πως με βάση την αυστηρότητά της θα χαρακτήριζε την υπάρχουσα νομοθεσία ως πολύ ήπια.

-το 78.7% δήλωσε πως θα θεωρούσε ως παραβατική συμπεριφορά, τη ρίψη ενός μικρού χαρτιού (όπως το χαρτάκι μιας τσίχλας) σε ένα πάρκο της πόλης. Το αποτέλεσμα αυτό δείχνει την «ευαισθησία» των πολιτών απέναντι στο φαινόμενο που περιγράψαμε πιο πάνω ως «λαθρεπιβάτη». Το μεγαλύτερο ποσοστό κατατάσσει μία τέτοιου είδους ενέργεια στις παραβατικές, πράγμα που σημαίνει ότι πρόκειται για συμπεριφορά κατακριτέα που επηρεάζει αρνητικά την κοινωνική ομοιογένεια.

-το 68.3% των ερωτηθέντων δήλωσε πως η εφαρμογή αυστηρών ποινών σε τέτοιου είδους φαινομενικά μικρές παραβάσεις θα βελτιώσει την εικόνα της πόλης και θα βελτιωθούν οι κοινωνικές σχέσεις. Το αποτέλεσμα της συγκεκριμένης ερώτησης τονίζει την επιθυμία των πολιτών του Βόλου ώστε το φαινόμενο του λαθρεπιβάτη, να αντιμετωπιστεί πιο δραστικά από την πολιτεία.

-το 50% δήλωσε πως η αλλαγή της νοοτροπίας των πολιτών θα βελτίωνε την συμπεριφορά τους όσον αφορά στην τήρηση των νόμων. Η νοοτροπία, η συμπεριφορική δηλαδή διάθεση των πολιτών σύμφωνα με την πνευματική τους ταυτότητα, κατέχει ιδιαίτερη θέση στη θεσμική θεωρία, καθώς θεωρείται ένα σημαντικό εργαλείο στην εξελικτική διαδικασία.

-το 54.7% των ερωτηθέντων δήλωσε πως μέσω της παιδείας θα μπορούσε να αλλάξει η νοοτροπία των κατοίκων της πόλης. Η παιδεία εμφανίζεται ως ένα καίριο μέσο μεταβολής του τρόπου σκέψης των πολιτών. Η παιδεία έχει άμεση επιρροή στην συμπεριφορά των νέων ατόμων, στην αντίληψη που έχουν για το δίκαιο, το άδικο, το ηθικό και το ανήθικο. Η νοοτροπία που είναι βασική έννοια στη θεσμική θεωρία επηρεάζεται άμεσα από την παιδεία, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας.

-το 29% των ερωτηθέντων δήλωσε πως χρειάζονται 1 έως 5 έτη για να επέλθει πραγματική μεταβολή στη νοοτροπία μίας πόλης, 28.7% πως χρειάζονται από 5 έως 10 χρόνια.

-το 33% δήλωσε πως θεωρεί τους νόμους ως τον πιο σημαντικό θεσμό μίας κοινωνίας.

-το 62% πως θεωρεί ως πιο σημαντική έννοια στην ζωή του την οικογένεια.

-το 73.3% των ερωτηθέντων δήλωσε πως ο Βόλος και η Νέα Ιωνία πρέπει να είναι μία και ενιαία πόλη. Αυτό το συμπέρασμα είναι δομικό, και μαρτυρά την αλλαγή νοοτροπίας που μπορεί να περιέλθει με το πέρασ των ετών εντός των ορίων της πόλης. Τα πρώτα χρόνια ίδρυσης της Ν.Ιωνίας υπήρχε σαφής διαχωρισμός με την υπόλοιπη πόλη, καθώς οι πολιτισμικές διαφορές ήταν εμφανείς. Το πέρασ των ετών, ενσωμάτωσε τους πρόσφυγες, οι νέες γενιές προσαρμόστηκαν στις νέες συνθήκες, με τελικό αποτέλεσμα οι πολίτες της πόλης να θεωρούν τον αστικό χώρο του Βόλου, ενιαίο και αδιαίρετο.

-το 51% δήλωσε πως εάν έβλεπε κάποιον να ανεβαίνει στο αστικό λεωφορείο της πόλης χωρίς να πληρώνει το αντίστοιχο εισιτήριο θα φρόντιζε με τρόπο να του εξηγήσει ότι βλάπτει το κοινωνικό σύνολο.

-το 50% δήλωσε πως πιστεύει πως υπάρχει αποξένωση και ακολούθως 42.7% τις χαρακτήρισε τις κοινωνικές σχέσεις ως φυσιολογικές.

-το 57.3% των ερωτηθέντων δήλωσε πως με μεγάλη ευχαρίστηση θα καθάριζε μόνος/η το πεζοδρόμιο και το δρόμο έξω από το σπίτι του.

-το 37.3% των ερωτηθέντων δήλωσε πως στην καθημερινή ζωή της πόλης του Βόλου ενοχλείται περισσότερο από τα προβλήματα ανεργίας και τη γενικότερη οικονομική κατάσταση.

-το 46% των ερωτηθέντων δήλωσε πως η αλλαγή της νοοτροπίας των πολιτών θα μπορούσε να βελτιώσει την εικόνα της πόλης τα επόμενα χρόνια, 39.7% πως η εικόνα της πόλης μπορεί να βελτιωθεί με επενδύσεις και βελτίωση του οικονομικού περιβάλλοντος.

-το 62.7% των ερωτηθέντων δήλωσε πως θα μετακόμιζε σε μία άλλη πόλη για καθαρά οικονομικούς και επαγγελματικούς λόγους.

-το 53% των ερωτηθέντων δήλωσε πως δεν θα έμπαινε στο λεωφορείο χωρίς εισιτήριο γιατί αν το έκαναν όλοι οι πολίτες σε λίγο καιρό δε θα υπήρχε λεωφορείο να χρησιμοποιήσουν ενώ 33% δεν θα το έκανε γιατί είναι νομοταγείς πολίτες.

-το 48% των ερωτηθέντων δήλωσε πως αν τα σχολεία φρόντιζαν να παρέχουν καλύτερη διαπαιδαγώγηση θα μπορούσε να αυξηθεί το αίσθημα κοινωνικής ευθύνης των πολιτών του Βόλου, ενώ 21.7% πως το αίσθημα κοινωνικής ευθύνης θα μπορούσε να αυξηθεί αν το κράτος παρείχε κανονισμούς που θα έκαναν τους πολίτες να αισθάνονται την πόλη πιο οικεία.



## ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Abdel-Rahman, Hesham M. Anas, Alex (2003). *Theories of system of cities* (Working Papers). **2003-08**. University of New Orleans, Department of Economics and Finance

Althusser, L.; Balibar, K.(1974) *Reading Capital*, Verso, 2016

Aoki M., (2001). *Toward a Comparative Institutional Analysis*, Cambridge, Mass., MIT Press.

Arvanitidis P.(2014)*The economics of urban property markets: An institutional economic analysis* , pub: Routledge

Balter, Michael (2005). *The Goddess and the Bull: Catalhoyuk, An Archaeological Journey to the Dawn of Civilization*. New York: Free Press

Bandyopadhyay, P.(1982) *Marxist Urban Analysis and the Economic Theory of Ren*, pub: Science and Society, Vol. XLVI, No.2

Bar-Yosef, Ofer (1970–80). "Garrod, Dorothy Annie Elizabeth". *Dictionary of scientific biography*. **21**. New York: Charles Scribner's Sons. pp. 103–108.

Bar-Yosef O.,(1998) «The Natufian Culture in the Levant, Threshold to the Origins of Agriculture», στο *Evolutionary Anthropology* 6, 159-177,

Bar Yosef O., Belfer- Cohen A (1989) “The origins of sedentism and farming communities” in the Levant. *J. World Prehistory* 3: pp. 447-498

Barnett J., “A Short Guide to 60 of the Newest Urbanisms,” *Planning* volume 77 (2011-4) 19-21

Baruch U.(1994) “*The late Quaternary pollen record of the Near East.*” In *Late Quaternary Chronology and Paleoclimates of the Eastern Mediterranean*, pp. 103-120., Cambridge, MA *Radiocarbon and the Peabody Museum*

Baumol, W. (1952). *Welfare Economics and the Theory of the State*. Cambridge, MA: Harvard University Press

Bellah R. and Adams C., (1994). "Strong Institution, Good City", in *Christian Century* June 15-22,1994, pp 604-607.

Binford, Lewis R. (1968). "Post-Pleistocene Adaptations". In Sally R. Binford and Lewis R. Binford. *New Perspectives in Archaeology*. Chicago: Aldine Publishing Company. pp. 313–342.

Boyd, B. (1999) "Twisting the kaleidoscope" *Dorothy Garrod and the Natufian Culture*. In W. Davies and R. Charles(eds) *Dorothy Garrod and the progress of the paleolithic studies in the pre-historic archaeology of the Near East and Europe*: 209-223. Oxbow books, Oxford

Braidwood Robert J.(1963) *Prehistoric Man*, Chicago University Press

Braidwood Robert J.(1960) " The agricultural revolution", *Scientific American*, τομ.203

Breasted James Henry(1926) *The Conquest of Civilization*. New York; London: Harper and Brothers. 1926.

Capello, Roberta. Nijkamp, Peter, επιμ. (2004). *Urban Dynamics and Growth: Advances in Urban Economics*. Elsevier Inc.

Carter H.(1976) *The study of Urban Geography*,pub:Wiley and sons, New York

Castells, M.(1977)*The Urban Question: A Marxist Approach* pub:Cambridge, Mass.: MIT Press, 1977

Castells, M.(1996) *The Rise of the Network Society*, pub:Mass.: Blackwell,Cambridge

Castells, M.(1997) *The Power of Identity*,pub: Blackwel, Oxford

Childe G. (1951) *Man Makes Himself* , L.A. Watts Lid,London 1951

Cidalia D., Mauricio J., Pettitte Paul.,Souto P., Trinkaus E., Hans Van Der Plicht, and Zilhao Joao (1999): "The early Upper Paleolithic human skeleton from the Abrigo do Lagar Velho (Portugal) and modern human emergence in Iberia", *Proceedings of The National Academy of Sciences of The United States of America*,vol. 96,No 13,pp. 7604-7609

Clark J. G. D. *Mesolithic*, (1953, repr. 1970).

Coase R. (1998). «The New Institutional Economics», *American Economic Review*, 88(2): 72-74.

Coase, R. (1937). «The Nature of the Firm», *Economica*, 4: 386-405.

Darwin, Charles (1860). *On the Origin of Species* (2nd έκδοση). London: John Murray

- Davis Kingsley (1974) « The migration of human population», *Scientific American*, τομ.231, τεύχος 3.
- Denzau, A.T. and North C., (1994). Shared Mental Models: Ideologies and Institutions, *Kyklos*, 47(1): 3-31.
- De Vaous D., (2007) *Social Surveys 2, Four Volume Set*. University of Queensland, Sage Publications
- Diamond, Jared. (March 1997). *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies*. W.W. Norton & Company.
- Dupuy, Gabriel. (2008). *Urban Networks – Network Urbanism*. Amsterdam: Techne Press.
- Durkheim, Émile [1895]. "The Rules of Sociological Method" 8th edition, μετ.. Sarah A. Solovay and John M. Mueller, ed. George E. G. Catlin (1938, 1964 edition), pp. 45
- Flannery Kent(1968) «Archaeological Systems Theory and Early Mesoamerica», στο B.J. Meggers (επιμ.), *Anthropological Archaeology in the Americas*, Anthropological Society of Washington
- Flannery Kent V.(1969) " The Origins and Ecological Effects of Early Domestication in Iran and Near East", in Veco and Dimbley , *The domestication of plants and animals*, Aldline Press, Chicago, 1969
- Foster J. Fagg., (1981). "The Papers of J. Fagg Foster." in *Journal of Economic Issues* 15, no.4 (December 1981): 857-1012
- Fox D. R. (1985). »Psychology, Ideology, Utopia, and the Commons», *American Psychologist* 40: 40-58.
- Fulong Wu and Klaire Webber, ( 2004). "The rise of foreign gated communities in Being: Between economic globalization and local institutions",in *Cities*, Vol21, issue 3, pp 203-213
- Furubotn, E.G. and Richter, R. (1998). *Institutions and Economic Theory*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 2<sup>nd</sup> ed. 2005.
- Graham, Stephen, and Marvin, Simon. (2001). *Splintering Urbanism : Networked Infrastructures, Technological Mobilities and the Urban Condition*. London, UK: Routledge.

Garrod D.A (1957) *The Natufian Culture: The life and economy of a Mesolithic people in the Near East*, Oxford University Press

Goodstein, Eban (2014). *Economics and the Environment* (7 ed.). University of Minnesota: Library of Congress.

Hardin G. (1968). «The tragedy of Commons», *Science* 162, 1243-1248.

Hardin, Russell(2003). "The Free Rider Problem" *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (May 21, 2003)

Harris C.D.and E.L.Ullman, "The nature of cities", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*. CCXLII (November 1945)

Harre R., (1979). *Social Being*, Oxford: Blackwell.

Harvey David D., (1996). *Justice, Nature and the Geography of Difference*. Blackwell Pub.

Harvey, David (2009). *Social Justice and the City*. Athens: University of Georgia Press. p. 18.

Haworth Lawrence (1967). *The good city*, **Publisher:** Greenwood Press Reprint (June 26, 1990)

Hayden, Brian (1992). "Models of Domestication". In Anne Birgitte Gebauer and T. Douglas Price. *Transitions to Agriculture in Prehistory*. Madison: Prehistory Press. pp. 11–18.

Haytham Kader (1990). «*The Syrian Social Nationalist Party: its ideology and early history*». University of Michigan. pp. 42

Hendersson V. and J. Tisse(2004) *Handbook of regional and urban economics*, pub:Elsevier, North Holland

Hendriks, Carolyn M. (December 2006). "When the Forum Meets Interest Politics: Strategic Uses of Public Deliberation". *Politics & Society* (Vol. 34-4)

Hillman G.(1996) “*Late Pleistocene changes in wild plant food available to hunter-gatherers of the Northern Fertile Crescent*”*Possible preludes to cereal cultivation*”. In *The Origins and Spread of Agriculture and Pastoralism in Eurasia*, pp. 159-203. London:UCL press

Hodder, Ian, *Çatalhöyük: the leopard's tale*. London: Thames & Hudson 2006

- Hodgson G., ( 2006). "What Are Institutions?" in *Journal of Economic issue*, Vol. XL No. 1, pp. 1-25, March 2006
- Holdforth Luc., επιμ. (2009). *Why Manners Matter: The Case for Civilized Behavior in a Barbarous World*. Putnam: Amy Einhorn.
- Jacobs, jane(1961). *The Death and Life of Great American Cities*, 1993 [1961] New York:Random House
- Kaku, Michio (2008). «if you had a once-in-a-lifetime opportunity to travel in time, where would you go and why? - the future of civilisation». *Exclusive Interview By Kulvinder Singh Chadha*. Astronomy Now.
- Käsler D.,1988. *Max Weber: An Introduction to his Life and Work*. Tr. Philippa Hurd. (Cambridge: Polity Press)
- Kathleen D. McCarthy (1985)." Creating the American Athens: Cities, cultural institutions and the arts, 1840-1930", in *American Quarterly* Vol. 37, No 3 ,pp.426-439
- Katznelson, Ira(1992) *Marxism and City* Oxford: Clarendon Press; Oxford University Press
- Kelbaugh, Douglas, 2009, *Three Urbanisms and the Public Realm*
- Kopelman, S., Weber, M, and Messick, D. (2002). Factors Influencing Cooperation in Commons Dilemmas: A Review of Experimental Psychological Research. In: E. Ostrom et al., (Eds.) *The Drama of the Commons*. Washington DC: National Academy Press, σελ.113–156.
- Kroeber L. Alfred and Kluckhohn Clyde (1952): *Culture. A Critical Review of Concepts and Definitions* (1952). Cambridge.
- Lawson T. (2005). "The nature of heterodox economics". *Cambridge Journal of Economics* 30 (4): 483–505.
- Lipietz, A (1977) *Le Capital et son Espace*, pub: Editions Maspero

Lopez, J. and J. Scott, (2000). *Social Structure, Buckingham and Philadelphia*: Open University Press.

Löw Martina (2008). "The Constitution of Space: The Structuration of Spaces through the Simultaneity of Effects and Perception" in *European Journal of Social Theory*, 1-11

Marwell G. and Ames R. (1981). Economists free ride, does anyone else; Experiments on the provision of public goods, IV, *Journal of Public Economics*, 15: 295-310.

Marx Karl (1989) *Collected Works*, Volume 44, New York, International Publishers

Massey, D.B., (1995). *Spatial divisions of labor: Social structures and the geography of production* 2nd edition. New York: Routledge.

Mathur V. (2011). The free rider problem, *Standard-Examiner*, Cleveland.

Mayer & Kohn, (1969) "Readings in Urban Geography": Pegasus Books, United Kingdom

Menard C. and Shirley M. (2011) "The contribution of Douglass North to New Institutional Economics", in *Economic Institutions, Rights, Growth and Sustainability: The Legacy of Douglass North*, pub: Cambridge University Press (draft edition)

Menger, Carl., (1981). *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre*. Tübingen: J. C. B. Mohr, 1871. Published in English as *Principles of Economics*, edited by J. Dingwall and translated by B. F. Hoselitz. New York: New York University Press, 1981

Merton Robert., (1938). "Social Structure and Anomie". in *American Sociological Review*, Vol. 3, No.5, pp.672-682

Miller J. Hillis (1987). "The Dark World of *Oliver Twist*" in *Charles Dickens* (Harold Bloom, editor), New York: Chelsea House Publishers, 1987, p. 35

Moulaert F. and Lambooy J. (1996) «The economic organisation of cities. An institutionalist perspective», *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 20, 2, 1996.

Mumford L., (1968). *The City in History: its origins, its transformations and its prospects*, London: Penguin Group, 1991.

Newman P., and Kenworthy J., (2009). *Sustainability and cities: Overcoming Automobile dependence*, Island press, Washington.

North C.D ( 2005) *Understanding the process of economic change*, United Kingdom: Princeton University Press

North. C.D (1997). “Understanding Economic Change”. In: *Transforming Post-Communist Political Economies*, Joan M. Nelson, Charles Tilly and Lee Walker, eds., Washington D. C.: National Academy Press, pp.13–18.

North C. D (1990) *Institutions institutional change and economic performance*,: Cambridge university press

North C.D,1955. “Location Theory and Regional Economic Growth”, *Journal Of Political Economy*, Vol.63, No 3, pp 243-258.

North C.D,(1989) *Institutions and economic growth: An historical introduction*, Elsevier, 1989

O' Flaherty Brendan (2005), *City economics*, pub: Harvard university press, Massachusetts.

Olson, F., & Cook, M. L. (2006). The complexities of measuring free rider behavior: preliminary musings. In: *Panel 1.1: New Market Arrangements*. Presented at the ISNIE 2006: Institutions: Economic, Political and Social Behavior, Boulder, Colorado.

Olson M. (1968). “The logic of collective action: Public goods and the theory of groups”. In: Schoken Books, New York,1968

Olson M. (1965). *The Logic of Collective Action*, Harvard University Press, Cambridge.

Pasour, Jr., E. C(2014). "The Free Rider as a Basis for Government Intervention" *Libertarian Studies*. Retrieved 2014-10-25.

Peter John, Alistair Cole, (2000). "When do institutions , policy sectors and cities matter; comparing networks of local policy makers in Britain and France", in *Comparative Political Studies*, March 2000 vol.33, pp.248-268.

Quaini, M.(1982) *Geography and Marxism*, pub: Blackwell,Oxford

Quinn Daniel( 1992) *ISHMAEL: An adventure of the mind and spirit* , United States, pub;Bantam/Turner Books

Redman Charles(1978) “ The origins of Agriculture. A giant step for Humankind.” In *The Rise of Civilization: from early farmers to urban society in the ancient Near East*, pp 88-140

Rindos, David (1987). *The Origins of Agriculture: An Evolutionary Perspective*. Academic Press

Richardson, H.W.(1969) *Elements of Regional Economics*,pub: Harmondsworth Penguin Books

Ross J. Gittell (1992). *Renewing cities*, Princeton university press, Princeton.

Ruël, Gwenny Ch.; Bastiaans, Nienke and Nauta, Aukje(2003). "Free-riding and team performance in project education

Rutherford M. (1994). *Institutions in Economics, The Old and the New Institutionalism*, Cambridge University Press.

Saskia Sassen.(1991) *The Global City: New York, London, Tokyo* (Princeton: Princeton University Press, 1991) 1st ed.

Saunders, P.(1986) *Social Theory and the Urban*, pub: Question 2d ed. New York: Holmes & Meier

Savage M. and Warde A., (1993). *Urban sociology, capitalism and modernity*, pub: Mcmillan and co, London.

Southall, A. (1998). *The City in Time and Space*. Cambridge University Press.

Spengler O.(1922) *The Decline of the west*. Μόναχο, pub: Beck H.

Strange, William C. (2008). «urban agglomeration». *The New Palgrave Dictionary of Economics*.

Struever Stuart( 1971) *Prehistoric Agriculture*, Natural History Press, Garden City

Toups M., Kitchen A., Light J., Reed D., (2011) *Origin of Clothing Lice Indicates Early Clothing Use by Anatomically Modern Humans in Africa*. *Molecular Biology and Evolution*. September 2010.

Toynbee. Ar( 1972) *A Study on History*, pub: Oxford University Press, London.

Turner J., (1997), *The Institutional Order*, New York: Longman.



Weber, M., Kopelman, S., and Messick, D. (2004). «A conceptual review of decision making in social dilemmas: applying the logic of appropriateness». *Personality and Social Psychology Review* 8.

Williamson O.(2010) "Transaction Cost Economics:The Natural Progression", *American Economic Review* 100,pp.673-390

Williamson O. E. (2000). *The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead*, *Journal of Economic Literature*, 38(3): 595-613.

Williamson, O. E. (1985). *The Economic Institutions of Capitalism*, N.Y.: The Free Press.

Wirth, Louis. (1938). *Urbanism as a Way of Life*. *The American Journal of Sociology*, volume 44, number 1: pages 1-24. July

Zohary M. (1973) *Geobotanical Foundations of the Middle East*. Stuttgart: Springer Verlag

Zouboulakis, M. (2005α). «On the social nature of rationality in Adam Smith and John Stuart Mill», *Cahiers d'Economie Politique*, No 49: 51-63.

Zouboulakis, M. (2005β). «On the evolutionary character of North's idea of institutional change», *Journal of Institutional Economics*, 1 (2): 145-158.

### ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αριστοτέλης, Πολιτικά, Ενότητα 11<sup>η</sup> (A1,1)

Αριστοτέλης, Πολιτικά Δ 12904a (15-29)

*Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή από την Εταιρεία Θεσσαλικών Ερευνών*. έκδοση 2004

Γάγγας Σ.(2009) *Κοινωνία και Ηθική. Αξίες και Νεωτερικότητα στην Κοινωνιολογία και Φιλοσοφία του Emile Durkheim*, εκδ: Ίδρυμα Σάκη Καραγιώργα, Αθήνα ,2009

Γέμτος Π., (2001). *Οικονομία και Δίκαιο*, Τομ. Β', Αθήνα: Σάκκουλας

Γοσποδίνη Α. (1999) 'Η σύνταξη του χώρου ως μηχανισμός διάρθρωσης των κεντρικών λειτουργιών της πόλης: Η περίπτωση του Βόλου' Στο Δ. Οικονόμου και Γ. Πετράκος (επιμ.) *Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ - Διεπιστημονικές*

*προσεγγίσεις αστικής ανάλυσης και πολιτικής*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας - Gutenberg, Βόλος, σελ. 371-396.

Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου, *Βόλος 1881-1955*, Βόλος 2004.

*Εν Βόλω*, Τριμηνιαίο Περιοδικό Δήμου Βόλου Τεύχος 1ο, Εκδόσεις Βόλος, Άνοιξη 2001

Ελένη Γ. Τριάντου(1994) « Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου», Εκδόσεις ΓΡΑΦΗ, Βόλος 1994

Ζουμπουλάκης Μ. (2005). "Θεσμοί και Μεταβολές στην Ελληνική Οικονομία" , pp. 19-66, στο Κόλλιας Χ., Ναζάκης Χ., Χλέτσος Μ. (2005). *Σύγχρονες προσεγγίσεις της ελληνικής οικονομίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Ζουμπουλάκης Μ.,( 2002 ). "Η Επιστροφή της Ιστορίας στην Οικονομική Θεωρία"

Ημερολόγιο 2001, ΒΟΛΟΣ 1881-2001 120 ΧΡΟΝΙΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ, Εκδόσεις Βόλος 2000

Θωμάς Γ. (2004) " Τα επαναστατικά κινήματα στην περιοχή του Βόλου", στο *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, εκδ: Γραφικές Τέχνες "ΠΑΛΜΟΣ", Βόλος, 2004, σελ. 225-249

Καυκαλάς Γ. και Γιαούτζη Μ., 1997. *Η πόλη στο κεφαλαιοκρατικό σύστημα*, Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας

Κορδάτος Γ(1960), *Ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς*, Εκδόσεις 20ός αιώνας, Αθήνα 1960.

Μανουσάκης Γ. (2003): *Συνομιλίες με τον Αριστοτέλη*. "Ελληνικά Γράμματα", Αθήνα: 2003.

Μαρξ Κ. και Έγκελς Φ.,(1845). *Γερμανική Ιδεολογία*,(μετάφραση Κ.Φιλίνης), εκδόσεις: Gutenberg, Αθήνα, 1968

Σαρηγιάννης Μ.Γ., (1987) *Εισαγωγή στην ιστορία και θεωρία της πόλης*, 2η Έκδοση, Αθήνα.

Σταμάτης Γ.(1987) «Μερικά χαρακτηριστικά της νεοκλασικής θεωρίας», Περιοδικό ΘΕΣΣΕΙΣ, τεύχος 18, Ιανουάριος-Μάρτιος 1987, κεφάλαιο του βιβλίου «Εισαγωγή στην Πολιτική Οικονομία», εκδ. Σάκκουλα, 1985

Φραγκόπουλος Ι., 2008. «Για μία κοινωνιολογική προσέγγιση του χώρου της πόλης μέσα από το έργο των κλασικών: MARX, WEBER, DURKHEIM», Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 126, 2008, 3-38

Χαρίτος Χ.(2004) "Βόλος: Η διαδρομή της νέας πόλης(1840-1955)" στο *Ο Βόλος και η περιοχή του στην ιστορική τους διαδρομή*, εκδ: Γραφικές Τέχνες "ΠΑΛΜΟΣ", Βόλος, 2004, σελ. 225-249

Derreau M., *Ανθρωπογεωγραφία*, Μ.Ι.Ε.Τ, (Αθήνα 1991).

Francis H. (2001): *Πολιτισμοί της παλαιολιθικής εποχής*, εκδ:Καρδαμίτσα,2001, Αθήνα

Harvey D. ( 2012) *Εξεγερμένες πόλεις*, εκδ. ΚΨΜ (μετφ. Χαλμούκου Κατερίνα), Αθήνα.

North C.D. (1981) *Δομή και μεταβολές στην οικονομική ιστορία*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική ΑΕ, 2000

Rowlands M.(2008) *Ο Φιλόσοφος και ο Λύκος*, Αθήνα, εκδ: Εικοστού Πρώτου, 2010

Touraine Al. (2011). *Μετά την κρίση*, Εκδόσεις ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ, Αθήνα.

Weber M., 1922. *The City* ,( μετάφραση στα Ελληνικά, Η Πόλη, Γκιούρας Θανάσης) Αθήνα: εκδόσεις Κένταυρος, 2003